

ВАЛЯНЦІН АКУДОВІЧ

Т Р Э Б А

Ў Я В І Ц Ь

С І З І Ф А

Ш Ч А С Л І В Ы М

ХРОНІКІ БЕЛАРУСКАГА ІНТЭЛЕКТУАЛА

ВАЛЯНЦІН АКУДОВІЧ

ТРЭБА ЎЯВІЦЬ СІЗІФА
ШЧАСЛІВЫМ

Хронікі
беларускага
інтэлектуала

ЛОГВІНАЎ

ISBN 978-609-492-020-2

© Валянцін Акудовіч, 2023
© Lohvinau Publishing House, 2023

ЗАЧЫН

Днямі агораў сваю апошнюю па жыцці кнігу. Болей мне не было пра што пісаць, а іншыя заняткі перасталі вабіць даўно. Таму далей пачыналася лішняе жыццё, непатрэбнае ні мне, ні людзям, ні каму там яшчэ... І я не ведаў, што з гэтай непатрэбшчынай рабіць і як управіцца з неадчэпнай нудой цягам колькіх пазасталых гадоў.

Я піў ранішняю каву, паліў цыгарэты і глядзеў праз шыбу на малюпатак з садку насупраць, што бегалі, штурхаліся ды барукаліся ў снезе. Яны амаль не спыняліся ў сваім завірушным руху, бо энергетыка жыцця, запакаваная ў іхнія целы на ўвесь астатні век, была яшчэ залішне вялікай для такіх карузлікаў. Гэтай бегатнёй ды штурханінай яны спрабавалі ад яе хоць трохі вызваліцца.

А я ўжо вызваліўся. Хаця не даастачы...

Зважаючы, куды яшчэ можна было б прыткнуць парэшткі маёй будучыні, сярод іншага я згадаў мемуары. (Пазней ганарыста перайменаваў іх у хронікі.) Лайдачы жанр якраз пасаваў маім гадам і не патрабаваў асаблівага творчага юру, якога калі трохі і засталася ў закутках экзістэнцыі, дык зусім вобмаль. Да таго ж мне пашэнціла працаваць, сябраваць і нават часам браць чарку ці не з бальшынёй самых адметных беларускіх філосафаў, прэзаікаў ды паэтаў майго часу. І гэта магло завабіць сяго-таго з чытачоў. Бо спачатку пісьменнік цікавы тым, што ён сам піша, а пазней тым, што пра яго пішуць іншыя.

Задума выглядала дарэчнай яшчэ і таму, што мой час прыпаў на эпоху “Буры і націску” (так аднойчы падумалася ўслед за нямецкімі рамантыкамі). Асыпалася ў друз камуністычная імперыя, а на яе руінах адраджаліся забытыя дзяржавы, і сярод

іх паўставала даўно жаданая Беларусь. У меру сваіх сілаў, але апантана, я дапамагаў як бурэнню, так і паўставанню. Магчыма, каго б зацікавіў і гэты досвед. Неўпрыкмет усё тадышняе ўжо амаль забылася, і праз свае ўспаміны я б выказаў яшчэ і пратэст супраць нашай абьякавасці што да тых векапомных дзён. Гэтак — з аднаго боку, а з другога — публічна сказаў бы дзякуй той бурапеннай пары, якая дазволіла мне збыцца самім сабой...

Аднойчы неяк самохаць выславілася: *я нарадзіўся і памёр у 90-я*. Зразумела, адносна біяграфічнага часу — гэта метафара, аднак калі персанальны (тэмпаральны) час згарнуць да памераў маёй эманцыі — дык святая праўда.

***

Толькі ўсё пералічанае (як і ў мностве пакінутае паўз...) не было загалоўным у маіх развагах на карысць хронікаў. Калі і заставаўся яшчэ нейкі актуальны сэнс за іх брацца, дык ён палягаў на тым, што мы з сябрамі называлі стварэннем “Дыскурсу беларускага мыслення”.

Аднак тут варта адступіцца ў прамінулае...

Яшчэ з пары Асветніцтва трымалася меркаванне, што чалавеку можна забараніць усё, нават дыхаць напоўніцу, аднак нельга забараніць мысліць. Наіўная аблуда. Безумоўна, нейкаму асобнаму чалавеку на пэўны час складана забараніць мысліць, а вось грамадству агулам — яшчэ як можна. Мы гэта добра ведаем. За камуністамі беларусам было забаронена мысліць. Тут карціць дадаць — самастойна, толькі іншага мыслення, акрамя як самастойнага, не бывае.

Дзеля пэўнасці тэзы пра забарону згадаю толькі адзін момант. За ўсе гады камуністычнага панавання ў Беларусі з класікі сусветнага і еўрапейскага мыслення нічога не было выдадзена па-беларуску. І гэта пры тым, што ў тую пару хапала выдавецтваў, якія друкавалі даволі замежнай літаратуры самага рознага кшталту. Тое самае адбывалася і ў прасторы часопісаў,

альманахаў ды газет. Татальнае табу на хоць якія праявы мыслення — як айчыннага, гэтак і замежнага мыслярства.

Сцісла кажучы, у XX ст. нам было забаронена мысліць, лічы, ад яго пачатку да канца васьмідзясятых, да “перабудовы”, калі ўсе забароны неўпрыкмет знікавелі, а дазволу на нешта мысліўнае, каб нават закарцела, не было ў каго запытацца.

У гэтым бязладдзі і пачалося сучаснае беларускае мысленне — натуральна, бязладна, аднак надзвычай інтэнсіўна. З нейкай шалёнай утрапёнасцю яно стала праяўляцца ў самых розных інтэнцыях, падзеях ды формах. І ўжо ў другой палове дзевяностых, хай і з пэўнай асцярожнасцю, можна было казаць пра пачаткі стварэння “Дыскурсу сучаснага беларускага мыслення”. Між іншым, амаль з нуля.

Згадваецца, што яшчэ напрыканцы васьмідзясятых, калі раптам чулася азначэнне *беларускі філосаф*, дык усе прысутныя хавалі вочы і сарамліва пасміхаліся. Гэта выглядала на аксюмаран (жывы нябожчык). Ніяк не забудуцца словы стваральніка ЕГУ і яго першага рэктара Анатоля Міхайлава. На сустрэчы з беларусамі Амерыкі прафесара запыталі, чаму ён не піша па-беларуску. На што той адказаў: у беларускай мове няма філасофскага слоўніка.

На тую пару ў нас увогуле шмат чаго яшчэ не было. А як сталася магчымым быць, так усё і з’явілася. Між іншым, доктар філасофскіх навук дзядзька Міхайлаў і па сёння, здаецца, не зразумеў, што беларуская мова куды больш прыдатная дзеля метафізічнага філасафавання, чым руская.

***

Як нехта пытаецца, што з майго ўласнага наробку можна было б вылучыць перш за ўсё, дык я без сумневу кажу: справа вымыкання беларускага мыслення з патаемнага ў непатаемнае апынулася для мяне даражэй за ўласныя кнігі, зборнікі, прэміі і ўсялякае такое іншае...

Дык вось, калі я і бачыў хоць нейкі жывы сэнс у маіх успамінах, то іх опытка мусіла быць скіраваная на гэтую справу і на тых, хто ў яе талакой укладаўся.

Толькі хіба не адразу здагадаўся я, што, відаць, нічога ў мяне не атрымаецца.

Рэч у тым, што я — чалавек без памяці. Былое са мной не застаецца. Гэта не азначае, што яно знікае дазвання і я жыву ў татальным бяспамяцтве. Не, сёе-тое з прамінулага памятаю, аднак не вельмі каб шмат, бо ўсё, што са мною адбылося, як бы адсланяецца ад мяне, робіцца не маім амаль адразу, на другі-трэці дзень звальваецца ў нейкую глыбокую студню, дзе і ляжыць на дне покатам: усё разам ляжыць — і сонечная хвіліна з дзяцінства, і ўчорашняя хмарная гадзіна. Калі мне моцна закарціць, дык я магу нізка схіліцца над студняй і нешта разгледзець там, на яе дне. Аднак карціць мне досыць рэдка, і таму я зазвычай абыходжуся без мінулага: яно там, збэрсанае, у прадонні студні, а я тут, на падворку, вольны ад усёй сваёй мінуўшчыны, кожны дзень наноў народжаны, толькі не лупатым немаўлём, а адразу з усімі сваімі гадамі.

Дык якія тут могуць быць мемуары, калі чалавек не мае памяці? Да таго ж і з дзённікамі я ўжо даўно не баўлюся, а менавіта — пасля таго як аднойчы зразумеў, што насамрэч істотныя думкі ці падзеі настолькі вытыркаюцца самі па сабе, што ўжо не патрабуюць не толькі нататнікаў, а і ўвогуле маёй памяці.

Тады і выславілася на адзіноце: а гараць яны гарам, тыя хронікі! Не надта і хацелася...

Сплыло даволі часу, і неяк аднойчы (ні з пушчы, ні з поля) той праклён мне згадаўся ў цалкам адваротнай перспектыве. Дык гэта ж fajна, захапіўся я, хай у хронікі патрапіць адно тое, што апынулася мацнейшым за маю, пазбаўленую хоць якой трывушчы, памяць. Да таго ж з той даўняй пары ў мяне набіраўся поўны склеп ужо добра пажоўклых газет, часопісаў, зборнікаў, анталогій ды энцыклапедый, якія маглі шмат чаго нагадаць пра былое.

Яно і не лішне будзе хоць аднойчы атрэсці з іх пыл, каб пацікавіцца, што і як там было раней?

***

Калі я распавёў аднаму з самых адметных нашых мысліўцаў Максіму Жбанкову, што маю намер пісаць хронікі інтэлектуала, ён, між іншага, заўважыў: “Валянцін, толькі моцна не цягнуце коўдру на сябе”.

Я наперад пачаў апраўдвацца, што загалоўнай мэтай гэтай забавы будуць не мае экзістэнцыйныя мітрэнгі, а гісторыя стварэння дыскурсу айчыннага мыслення. Гэта па-першае. А па-другое, жаданне хоць трохі засцерагчыся ад таго, што дрыгва анталагічнага беларускага балота неўпрыкмет заглыне ў сваю твань увесь наш нарбак. У прамінулым Беларусі такіх прыкладаў лічыць не пералічыць.

Разам з тым было зразумела, што засцярога Максіма зусім не лішняя. Бо я ж мерыўся пераважна вылучаць з агульнага тэма справы і падзеі, у якіх сам браў чынны ўдзел. І не статыстычна іх апісваць, а праз уласныя опытку ды эмоцыю. Гэта значыць мае ўспаміны ўжо паводле азначэння мусяць быць суб'ектыўнымі і таму ўвачавідкі ці латэнтна заканцаванымі на маім Я.

Аднак рэальнае пісьмо засведчыла, што сітуацыя складаецца значна горш, чым мне прадбачылася. Амаль адразу сталася заўважным, што, нягледзячы на ўласную волю, мая прысутнасць пачынае татальна дамінаваць і аповед імкліва ператвараецца з гісторыі інтэлектуальнага дыскурсу ў гісторыю Валянціна Акудовіча, які таўчэцца на купіне недзе пасярод гэтага дыскурсу.

Дайце веры, я шмат думаў, што з гэтым можна зрабіць. І нічога не прыдумаў, а толькі зразумеў напэўна, што калі паспрабую вычварацца неяк інакш, дык адразу ўсё абрынецца ў нікуды. Мера майго себялюбства выявілася значна большай, чым я сабе ўяўляў. Бо перадусім мне карціць распавядаць

пра сябе, а ўжо потым пра іншых ды іншае. Пра свае тэксты, кнігі, справы. Пра сваіх сяброў, чытачоў і аўтараў. Пра тое, што пра мяне і мой наробак згадвалі ў дыскусіях, пісалі ў рэцэнзіях ды артыкулах (і не толькі ўхвальных).

Скрушная праўда. І той факт, што творчыя людзі з прыроды сваёй спрэс эгацэнтрычныя, не моцна мяне суцешыў. На нейкі час я нават перапыніў працу, каб даўмецца: з чаго гэтак атрымліваецца? Толькі мая крытычная рэфлексія не задоўжылася...

Дзіўна, а з чаго мне было дзівіцца (прабачце за таўталогію)? Ужо колькі дзесяцігоддзяў я ведаю, што ні ў якім іншым жанры, акрамя эсэ, не магу працаваць. Гэта як у анекдатычных рускіх. Што б яны ні рабілі, а ў выніку атрымліваецца аўтамат Калашнікава.

Тое самае і ў мяне. Незалежна ад таго, выступаю я на акадэмічнай канферэнцыі, пішу аналітычны артыкул ці філасофскі трактат, у мяне ўсё адно па сутнасці атрымліваецца эсэ. Пра гэта я ўжо *сто разоў* казаў, выступаючы перад дарослымі і студэнтамі. Нават даследзіны аб прыродзе гэтага жанру назваў “Эсэ пра эсэ”. Дык чаму мае мемуары павінны быць чымсьці іншым, як не бясконцай нізкай рознафарматных эсэ, кожнае з якіх, безумоўна, паходзіць з майго ўласнага “Я”, што спрабуе інтэлігібельна прамацаць той ці іншы сюжэт.

Як я мог не падумаць пра гэта, калі вырашыў пісаць гісторыю стварэння “Дыскурсу сучаснага беларускага мыслення”? Ды хто яго ведае! Толькі нічога ўжо не паробіш.

А наастачу яшчэ колькі словаў ужо пра пэўны тэхнічны момант. Цалкам верагодна, што нехта з маіх ранейшых чытачоў заўважыць у агульным тэксце некаторыя фрагменты з папярэдніх пісанак, не пазначаных адсылкамі да першакрыніцаў.

Тлумачу. Гэта робіцца цалкам свядома. Бо сваім дабром я магу карыстацца як хачу і колькі хачу, тым больш, калі гэта тычыцца мемуараў. Хіба ў сябе сваё можна скрасці?

***

А далей яшчэ трохі выразна экзистэнцыйнага...

Пачаўшы працу, я доўгі час трудзіў глудзы над тоеснымі маёй духовай эманациі фарматам, структурай, кампазіцыяй. Дарэмна трудзіў, бо нічога лепшага не прыдумаў, як абраць лінейную схему паслядоўнага перасоўвання ад адной знакавай падзеі ў маім жыцці да наступнай. Так і пачаў крэмзаць паперу.

Пачну, бадай, з скразной для ўсяго аповеду праблемы, якая ў прыныпе не можа быць вырашанай, але, назваўшы яе, хоць трохі адчую палёжку.

З гадамі ніхто з нас не робіцца лепшым. На першы погляд выглядае, што ў гэтым сэнсе хронікі могуць табе дапамагчы, паколькі ты распавядаеш пра сябе поўнага жывой і стваральнай сілы. Ды толькі на першы погляд. Насамрэч нават і моцны корч ужо не ведае ўласную праўду пра той час, калі быў гонкім дрэвам. Ён яшчэ шмат памятае: і пра зімы з вёснамі, і пра залевы з бурамі, і пра вавёрак у галінах, і пра закаханых хлопца з дзяўчынай на ігліцы ля камля...

Толькі памятаць — гэта не ведаць. І калі корч распавядае зялёным атожылкам пра некалі блізкае неба і далёкую ад сябе зямлю, ён паводле азначэння кажа зусім не пра тое, пра што кажа. Ён цяпер ужо ўсё прыдумляе: і блізкае неба, і далёкую зямлю.

Калі заўгодна, няма больш мастацкага жанру, чым мемуары — нягледзячы на ўсю іх фактаграфічнасць. Разам з тым мастацкасць тут толькі фармальная, бо яна пазбаўленая той ранейшай жыццядайнай і стваральнай энергетыкі.

Старэчы дух вечнага Кашчэя шчыльна аблытвае тую падзейнасць, якую спрабуе пераказаць самотны храніст.

Я вельмі востра адчуваю ўсю несапраўднасць маіх успамінаў пра былое. Як яно было жывым, тое былое, дык усё выглядала неяк іначай. А нават і зусім інакш. Аднак тут ужо нічога не паробіш. І ў дадатак да гэтай сумнай тэзы пералюструю сюды сваё даўняе эсэ.

МАЛПАЧКІ І БААБАБ

У хлапечыя гады мне моцна карцела быць харошым. З усімі і заўсёды. Можа, таму карцела, што сам я тады не ўмеў заўважаць чалавечыя хібы. Ну зусім не ўмеў. А калі пра некага мне пераказвалі нешта кепскае, дык я адразу на тыя словы забываўся. І паводзіўся з тым кепскім, як бы нічога такога не чуў.

Так я і жыў з любымі сябрамі побач і проста з харошымі людзьмі вакол. Толькі аднойчы і амаль з нічога на мяне абрынулася экзістэнцыйная катастрофа. І ў той жа момант ад усёй маёй цноты засталася адно брудная ануча, якой я потым доўга абціраўся ад уласнага падкудства...

Мне тады было трохі за дваццаць, і ў адной экстрэмальнай сітуацыі (якая сама па сабе сённы не вартая нават згадкі) я пачаў шалёна раўці на сталую жанчыну. Ну так, гэта цяпер я называю яе *жанчынай*, а тады перада мной была ўшчэнт змардаваная жыццём бабішча, якая, здаецца, люта ненавідзела ўвесь свет, але найперш гэтага смаркача, які паспрабаваў зняпраўдзіць яе словы. Яна так на мяне вызверылася, што скаланула ў маім нутры таемныя і ад мяне самога глыбіні, дзе да гэтай пары ціхамірна драмалі мае ўласныя дэманьы.

І я зароў на яе...

Толькі не дзеля ўспаміну пра той сорам мой расповед.

Як ні дзіўна, але пасля гэтага выпадку мне яшчэ мацней захацелася быць харошым. З усімі і для ўсіх. Я шмат і ўпарта думаю, як і што мне зрабіць з сабой, каб я больш ніколі (ніколі!) не сказаў пра чалавека хоць нешта дрэннае. Не, каб я нават не падумаў пра чалавека дрэнна. Ні пра якога чалавека...

Дайце веры, тое, што здарылася неўзабаве, было напраўду. Ды не ўва сне, а ў нейкім жывым трызненні пасля таго, як я злавіў сябе на нейкай кепскай думцы пра ўжо не памятаю каго. Спачатку мне ўявіўся вялізны, пад хмары, баабаб. І ў той жа момант яго нізавыя галіны абсела ладная плойма малпачак (скуль яны толькі ўзяліся?). Усе малпачкі былі аднолькава рудымі і гарэзлівымі, як дзяўчаткі на вакацыях. Да таго ж кожная трымала ў руках жаўтлявы званочак. Не паспеў я ачوماцца, як малпачкі затрэслі званочкамі і суладна агаласілі:

— Сам дурак! Сам дурак! Сам дурак!..

Пасля гэтай ратавальнай відзежы, у якой бы я ні быў сітуацыі, як толькі мяне пачынала напінаць злосць да некага, я згадваў малпачак — і яны ніколі не ленаваліся, заўсёды выскоквалі на галіны баабаба, званілі ў званочкі ды радасна крычалі мне адно і тое ж:

— Сам дурак! Сам дурак! Сам дурак!..

Прамінула гады тры, а мо і болей, як аднойчы я не паклікаў малпачак на дапамогу, бо палічыў, што той чалавек не варты таго, каб мне заставацца перад ім харошым. Затым неяк і зноў не паклікаў, і зноў...

Спачатку я яшчэ трывожыўся, назіраючы, як спакваля слабне маё жаданне быць для ўсіх харошым і ніколі не думаць дрэнна пра іншых. Але праз нейкі час я забыўся на баабаб і малпачак — зусім...

Аднак колькі год таму ў адной п'янкай гамане я згадаў сябрам пра тыя экзістэнцыйныя мітрэнгі свайго юнацтва. Хаўрус на нейкі момант сцішыўся, а потым выпадковая сярод нас дзяўчына запыталася:

— Дык навошта вам хацелася быць харошым?

Я разгубіўся і стаў ліхаманкава азіраць пару свайго юнацтва. Мая моўча, відавочна, задоўжылася, пачуліся першыя кепікі...

— Не памятаю, — сарамліва прызнаўся я, — ужо зусім не памятаю...

***

Калі я быў падлеткам і толькі прызвычаіўся ўслухоўвацца ў таямніцу самога сябе ды ўглядацца ў зоры над хатай, мяне пакутліва вярэдзіла адна і тая самая думка: як можна кахаць дзяўчыну, маліцца Богу, будаваць дамы, дарогі, камунізм, калі невядома, навошта ўсё гэта: зямля, неба, чалавек?

Чаму, — думаў я тады, — людзі не адкладуць на нейкі час свае пільныя справы, каб высіліцца разам і знайсці адказ на гэтыя першасныя пытанні, бо без адказу на іх і камунізм, і Бог, і чалавек губляюць хоць які сэнс.

У тую пару мне падавалася жажлівым быць і не ведаць, навошта ты ёсць, дзеля чаго з'яўляецца, жыве і памірае чалавек... (Зрэшты, гэтаксама мне падаецца і сёння.) Значна пазней я дазнаўся, што яшчэ ў XIX ст. вось гэтыя страх і трымценне

перад вусцішнасьцю быцця адзін мысліўца паклаў у аснову сваёй філасофіі. Звалі яго Сёрэн Кіркегар, і яму ў першую чаргу мы абавязаныя з'яўленнем такой філасофскай падзеі, як экзістэнцыялізм.

Але задоўга да таго, як мне сёе-тое стала вядома пра вялікага дацкага мысляра, я ўжо здагадаўся: філосаф — гэта той, каго ва ўсе ягонныя гады працінае падлеткавы жах перад невымоўнай таямніцай быцця. Праўда, энцыклапедыі ператлумачвалі грэцкае слова філасофія як “любоў да мудрасці” (усяго толькі), але я не даваў веры ні старым грэкам, ні энцыклапедыям, бо напэўна ведаў, што філасофія — гэта немагчымасць жыць...

Менавіта так: немагчымасць жыць без уцямнага ведання, навошта ты вымкнуты з небыцця ў быццё, і ёсць філасофія...

Я краў тры разы. Першы і трэці выпадак не дзеля гэтага аповеду. А вось другім, здаецца, будзе ў самы раз распачаць гаворку пра *Літаратурны інстытут*.

Я не памятаю дакладна, калі навучыўся чытаць, аднак, засвоіўшы гэтую справу, чытаў такім спехам, што, здаралася, бегаў у местачковую бібліятэку па два разы на дзень. Бібліятэкарка чамусьці не давала больш за тры кніжыцы адразу, а потым злавалася, што я адно гартаю іх дзеля малюнкаў і зноў скачу ў бібліятэку напускаць холаду.

Натуральна, у мяне не хапала адвагі нагадаць ёй, што хоць я яшчэ малы, але ўжо чытаю некаторыя кніжыцы і без малюнкаў, у чым нескладана пераканацца, пагартаўшы хаця б тыя, што цяпер у яе пад рукой.

Я адно вінавата ўгінаў галаву і думаў, што калі вырасту, дык ажанюся не з жанчынай, а з бібліятэкай. Бо не было ў мяне тады іншага жадання, акрамя як чытаць і самому пісаць кнігі.

Калі б у тую пару мне прапанавалі выбар: быць Уладаром усіх сонцаў і сусветаў ці лядашчым пісакам, нейкі твор якога прачытае ўсяго толькі выпадковы чалавек, — я б не вагаўся ні хвіліны, бо тады быў пэўны, што сусвет і людства створаныя адно дзеля таго, каб было аб чым пісаць кнігі.

Што там казаць, мне вельмі карцела і самому далучыцца да гэтай бласлаўёнай справы. Аднак, перш чым улегчыся ў творыва, патрабавалася вырашыць адну сур'ёзную праблему: чым пісаць? Недарэчна было нават думаць, быццам пісьменнікі пішуць пёркавай асадкай, якой трэба раз-пораз мусова дзяўбсці школьную чарніліцу.

І я скраў у старэйшага прыяцеля аўтаручку...

Але кнігу тады не напісаў, бо бацькі майго прыяцеля (і сябры маіх бацькоў) неяк заўважылі ў мяне скрадзенае.

Было вельмі сорамна — і мне, і маім бацькам. Зрэшты, без таго пякельнага сораму я б ужо і не памятаў, што першую сваю кніжыцу выдаў праз сорак год пасля таго, як пачаў яе пісаць.

***

Я нарадзіўся і трохі асталеў у памежным з Польшчай мястэчку Свіслач. Скончыў школу імя Кастуся Каліноўскага. (Ён таксама вучыўся ў Свіслачы.) А затым паспрабаваў паступіць у політэхнічны інстытут. Не атрымалася.

Было сорамна перад бацькамі, хаця самому ўсцешна. У мястэчку заставалася бальшыня маіх сяброў, і мне з імі было як нідзе ўтульна.

Маці ўладкавала мяне на працу ў хлебапякарню экспедытарам, і гэта была лепшая з усіх працаў, якія я потым перарабіў. Ранкам мы з шафёрам загрузалі ў хлебавазку скрыні з яшчэ гарачым і неверагодна пахкім хлебам ды развозілі іх па вясковых крамах. Разгрузка не займала шмат часу і моцы, таму да наступнай вёскі можна было аглядаць неба, палі з лясамі, марнаваць танную цыгарэту і нястомна думаць пра сэнс тваёй прысутнасці ў быцці (тады гэтым словам я яшчэ не карыстаўся).

Але праз год мая разумная маці сілком выправіла сына ў Мінск, дзе мяне ўладкавалі на маторны завод (токаар, слесар, выпрабавальнік рухавікоў, экспедытар). Паміж зменаў гэтых прафесій забралі ў войска. Там аскепак гранаты трапіў у вока. Я ляжаў у вайсковым шпіталі з нейкім яшчэ чалавекам, уся галава якога была абкручаная бінтамі, і неўпрыкмет плакаў адным вокам. Самая вялікая бяда бачылася ў тым, што цяпер мяне ніколі не пакахае дзяўчына. Санітарка заўважыла мае пакуты і аднойчы, нахіліўшыся да самага вуха, прашаптала: “Не гаруй, салдацік. Гэта яшчэ не горшая бяда. У твайго суседа аскепкамі бомбы абодва вокі пасекла...”

Пасля шпіталя мяне камісавалі з войска, і я зноў вярнуўся ў свой эксперыментальны цэх.

Мой раман з маторным заводам спыніўся ў 1975 годзе. Я даслаў на конкурс у маскоўскі Літаратурны інстытут невялічкую аповесць, паспяхова гэты конкурс вытрымаў (казалі пра больш як сто чалавек на месца), і пасля іспытаў мяне запрасілі на вучобу.

Ад шчасця местачковага хлопца напраўду ліхаманіла, аднак страху было яшчэ болей. Раптам тут ні да чаго не прыдамся, і мяне пагоняць назад у задымлены цэх Мінскага маторнага завода!

Дарэчы, напачатку сітуацыя яшчэ моцна ўскладнілася адным драматычным сюжэтам. Я ж паступаў на завочнае аддзяленне, толькі адразу пасля апошняга іспыту мяне выклікалі ў прыёмную камісію, дзе прапанавалі перабрацца на вочнае навучанне.

Гэта азначала пакінуць Мінск і на пяць год пераехаць у Маскву. Тут я і разгубіўся, паколькі ў Мінску заставалася маё вялікае каханне.

Хаця варта ўдакладніць: *другое* вялікае каханне. Першае здарылася ў восьмым класе і доўжылася сем год. Гэта было апакаліптычных памераў узрушэнне: неверагодна шчаснае і гэтаксама пакутнае. На выпускным вечары я ўпершыню запаліў цыгарэту, бо ўжо здагадаўся, што ніколі болей не пабачу сваю каханую.

Між іншым, яна і ведаць не ведала пра *пакуты маладога Вертэра*. Мера маёй сарамлівасці ў тую пару была такой, што я і на дыбе не сказаў бы: “Кахаю!”

(Толькі праз гады здагадаўся, чаму хлопцу бывае так складана вымавіць галоўнае слова свайго жыцця. Бо спадыспаду прыўкраснага слова “Кахаю” маўчыць брыдкае “Хачу”).

Другое маё каханне ўжо было цалкам дарослым з усімі яго сюжэтамі ды атрыбутамі: ад сарамлівых заляцанняў да жарсных пацалункаў і ўсялякага такога падобнага. Мы з дзяўчынай ужо нават пачыналі як бы жартам разважаць пра шлюб...

Агаломшаны пабег за парадамі да прыяцеляў, з якімі прысябраваўся падчас іспытаў. Чаго толькі не пачуў ад іх за

бліжэйшыя некалькі гадзінаў: вар'ят, балбес, прыдурак, хворы на ўсю галаву ідыёт і г. д. і да т. п.

Што праўда, было і колькі рацыянальных аргументаў. Хіба не найбольш важкі нагадаў, што Мінск зусім не далёка ад Масквы і можна ездзіць цалавацца хоць сабе кожны ўік-энд... А пяць год са стыпендыяй у сталіцы свету — гэта ж і словаў такіх няма, каб маё шчасце апісаць...

І я здрадзіў каханню дзеля літаратуры. Ну, не зусім здрадзіў, бо і цалавацца ездзіў, і праз нейкі час па вяртанні ў Мінск мы з каханай пабраліся шлюбам. Але ў той дзень экзистэнцыйнага выбару я ведаў, што здрадзіў.

***

Мае страхі, што буду выгнаны з Эдэму, не спраўдзіліся. Праз колькі месяцаў ужо пачуваў сябе досыць упэўнена сярод аднакурснікаў, а недзе годам пазней нават быў вызнаны як інтэлектуал. Тады да мяне за кансультацыямі накіраваў філасофскай веды пачалі прыходзіць і хлопцы з старэйшых курсаў.

Даволі хутка знайшоўся і блізкі мне хаўрус, з якім па сёння адчуваю сяброўскую еднасць. Спіс кароткі, таму пералічу: Слава Кіктэнка, паэт з Алма-Аты; Юра Андрыянаў, паэт з Уфы; Сяргей Махоцін, дзіцячы паэт і бард з Ленінграда. (Пазней Слава з Юрам стануць галоўнымі рэдактарамі добра вядомых у Расіі літаратурных часопісаў: першы — алмацінскага “Прастора”, другі — уфійскага “Бельскія прасторы”).

Санжын Пурэў з Улан-Батара не быў у нашым хаўрусе, бо пераважна сябраваў з манголамі, але ўсе гады навучання мы з ім пражылі ў адным пакоі. Ён ужо меў пяцёра дзяцей, кніжку прозы і юрту ў сталіцы Манголіі замест кватэры.

У Санжына выявілася толькі адна загана — ён быў фантастычна харошым чалавекам. Таму ці не ўсе маскоўскія манголы, як і манголы, што рушылі праз Маскву ў Еўропу, не стамляліся раз-пораз завітваць да яго ў госці.

“Перманентнае татар-мангольскае нашэсце на тэрыторыю аднаго пакоя”, — весела скардзіўся я сябрам.

Не магу не згадаць хаця б адзін эпізод з той пары нашага жытвя. Пасля чарговых вакацыяў Санжын вярнуўся з вэнджанай нагой жарабяці, вышынёй мне па плячо. Ён разгарнуў тоўстую паперу і сказаў: гэта падарунак. Бурштынавы колер вэнджаніны зачароўваў, а ядлаўцовы пах вабіў як сама эсэнцыя смакаты. Да таго ж у камплект прэзента ўваходзіла дзве пляшкі элітнай гарэлкі з блішчастымі змейкамі на дне.

Зразумела, мы ўмомант селі за стол. Я адрэзаў сабе кавалак каніны, пакаштаваў — смачна...

А праглынуць не змог. Што і не дзіва, бо ў нас ніхто і ніколі не еў каніну. Нават і падумаць пра такое было гідка.

Я засціў рот рукой, і неўзабаве той недажаваны кавалак апынуўся ў кішэні. Толькі што рабіць далей? Чалавек праз паўнеба цягнуў падарунак! І раптам мяне азарыла. “Слухай, Санжын, — прапанаваў я, — будзе нядобра, калі мы толькі ўдвох нацешымся такім цудам. Давай запросім маіх сяброў”.

Санжын узрадаваўся, бо любіў частаваць не толькі дабрывёй свайго сэрца, а ўсім, чым толькі мог.

Запросілі... Што і казаць, дзвюх пляшак гарэлкі на цэлую нагу жарабя нам не хапіла. Таму яшчэ некалькі разоў бегалі ў краму.

Калі пасля дыпломнай вечарыны мы сяброўскім кагалам адпраўлялі Санжына ў Манголію назаўжды, дык я плакаў на пероне, як ніколі раней. А Санжын плакаў у вагоне, прыціснуўшыся да шыбіны так, быццам хацеў яе раздушыць. Ну рыхтык два бабры румзалі...

(Ужо пасля “перабудовы” Санжын Пурэў стане Народным пісьменнікам Манголіі.)

***

Першым з нашага хаўрусу не стала Юры Андріянава. Як такое здарылася, то мяне папросілі што-кольвек напісаць пра сябра для літаратурнага часопіса “Бельские просторы” (Уфа).

На той час я ўжо даўно развучыўся пісаць па-руску, аднак тут адмаўляцца не выпадала. І я напісаў гэсэ.

ЧЕМ БЛИЖЕ К НЕБУ, ТЕМ ХОЛОДНЕЕ

Юра был высокий! Естественно, речь здесь не о антропометрии, хотя и о ней тоже, но лишь вскользь. Юра был настолько высокий, что ему не хватало собственной высоты. Поэтому его голова всегда была как бы немного запрокинута. Выше, еще выше... Со стороны это виделось как веселое презрение ко всему, что ниже его. А он всего лишь высматривал небо.

Помнится, без устали. Вот отчего облака, зори, луны, закаты, рассветы... фигуративно присутствуют почти в каждом стихотворении. Отсюда и доминирование "высокого штиля" в его поэзии. Она вся на котурнах пафосной риторики, даже если речь идет о низменном. И временами не совсем уместная дидактика с тех же причин. Впрочем, какой слог, кроме возвышенного, может быть у поэта с запрокинутой головой?

Мне скажет друг: "Зачем невесел ты?.."

Я промолчу — я занят небесами:

Глаза мои наполнены слезами —

Сквозь слезы лучше видятся мечты.

Юра был высокий, а я — обычного роста. Поэтому вместе мы смотрелись, пожалуй, даже несколько пародийно. Но это не мешало нам быть чаще вместе, чем по отдельности.

Утром он заходил ко мне в комнату, и мы ехали в институт. За *партой* все пять лет учебы сидели плечо в плечо. Возвращались в общежитие тоже вдвоем. А там неумные беседы до утра, нередко с вином и шальными песнями (пел он замечательно!).

Тот круг общения, с которым мы тесно слились, жил исключительно литературой и дружбой. Но мы были молоды, и поэтому иногда случалось всякое. То есть, пусть и редко, но бывало, что в конкуренции за наше внимание литературные героини уступали плотскому очарованию реальных женщин. Однажды и у Юры

завязался роман с высокой, стройной (под стать ему) классической “русской красавицей”. Я откровенно ею восхищался и был рад за друга. Но как-то перед их очередным свиданием Юра попросил меня встретиться с ней и сказать, что он ее по-прежнему любит, но они должны расстаться.

— Почему?! — обескураженно удивился я.

Естественно, сегодня мне в точности не пересказать его объяснения и мои увещевания, чтобы выбросил эту дурь из головы. Но простая и трагичная суть сказанного помнится абсолютно ясно.

— Понимаешь, — объяснил он, — любовь убивает во мне поэта. Когда я люблю, я не могу писать стихи. Вот расстанемся — и все наладится. Увидишь, все наладится. Я снова буду писать.

Не оттого, что больше не люблю,
 Не потому, что сердце тише бьется,
 Я расставање наше тороплю
 Затем, что без разлуки не поется.

После только что рассказанного мне не стыдно сказать банальное: Юра не для жизни был создан, а для поэзии. И только в ней видел оправдание своей жизни. Во всякий день он с нетерпением ждал ночи, чтобы устроить под настольную лампу чистый лист и, окунувшись в клуб табачного дыма, до утра ворошить слова и смыслы.

Далеко не каждую такую ночь у него получалась хотя б строфа или, на худой конец, стоящая внимания строчка. Но это Юру вовсе не обескураживало. Он любил само погружение в глухую ночь, где из ниоткуда возникала та тишина, за которую ничего нет выше. Потому что только в ней и через нее у него получалось видеть всё, что днем заслоняло слепое солнце (и само солнце тоже).

Замечательно про это сказал наш самый близкий литинститутский друг Вячеслав Киктенко: “Не без некоей доли мистики я словно бы вижу это, вижу, как шаг за шагом поэт движется сквозь воронки и завихрения, сквозь бури этого мира (очень шумного мира!) к центру самого циклона, где — тишина и покой. Именно *тишина* для этого русского поэта, христианина по вероисповеданию, является истинной жизнедательницей, так же, как для буддиста, к примеру, — **«великая пустота»**, из которой рождается **«всё»** (“Шаг в тишину”).”

А в праздные ночи мы с Юрой любили порассуждать о том, что глазами небо не увидеть. Что его можно лишь реконструировать для себя в глухой тиши безоглядной ночи. Но когда мы слишком увлекались горными высотами духа, я, бывало, возьму и вспомню тревожные слова Дельвига из письма к Пушкину: “Чем ближе к небу, тем холоднее”.

Тогда я еще не знал, почему меня так захватывают эти вроде как пустопорожние разговоры о бытии. Хотя как раз среди одной из таких ночей я решил: если человечество ленится узнать, что такое человек, то это сделаю я.

Однако пройдут годы, прежде чем я прощусь с художественной литературой, чтобы полностью погрузиться в метафизику. Когда Юра умирал, я заканчивал свою “Книгу о Ничто”. Понятно, что здесь не было никакой, даже мистической, связи. Но когда Юра умер, я много думал о Ничто в связи с моим другом, который больше всего любил тишину глухой ночи, из которой прорастали его лучшие стихи.

Ох уж эта мне ночь! –
 ни для птиц, ни для слов.
 Эта ночь для встречанья души,
 Для шуршанья мышей,
 для молчанья часов...
 Эта ночь красотой так зовет и страшит,
 Что все двери запрешь на засов.

Где-то в самом конце ноября, глубоко полночь в комнату стремительным шагом входит Юра. Ни слова не говоря, настезь распахивает окно. Я ежусь от холода и ничего не понимаю. Но замечаю, что его глаза горят восторгом. Он вытаскивает меня от стола и подводит к оконному проему.

— Смотри, — говорит торжественно, словно это церемония открытия Вселенной, — первый снег!

Мы долго смотрим, как в желтом свете фонарей, никуда не спеша, опускается снег.

Насмотревшись, он закрывает окно и заявляет:

— Этого нельзя не отметить!

Ну что ж, первый снег я еще никогда не отмечал. Тем более, что у друга так горят глаза, словно это он сам написал “Блажен, кто посетил сей мир...”.

Таким его и буду помнить. Глубокая ночь. На фоне распахнутого настежь окна стоит высокий и красивый человек с восторженным лицом. А за его спиной совсем неспеша опускается на землю большой и белый-белый снег.

Знаю: счастье стороной
Белым снегом мчится.
Ты ли, я ли, мы с тобой,
Нам опять не спится.

Словно два холостяка –
Ветреных два брата,
Выпьем, что ли, за снега,
Что летят куда-то.

***

Нягледзячы на супольнае пражыванне з Юрам літінстытуцкага жыцця, самым блізкім мне інтэлектуальна, ды экзістэнцыйна таксама, апынуўся Слава Кіктэнка. Калі ён сядзеў глыбока задуменным, дык нагадваў мне мудрага грака. Слава ведаў на памяць тысячы вершаў ды шмат чаго іншага з гісторыі вербальных дыскурсаў. Толькі ён гэтым аніак не ганарыўся, адно нечакана цытаваў геніяльныя радкі з кожнай прынагоднай сітуацыі.

Ягонае лідарства не толькі ў нашым хаўрусе, але і на курсе было безумоўным. Разам з тым ва ўсім, чым ён толькі не вызначаўся, дамінавала гранічная протасць. Мяркую, што якраз інтэлектуалізм і протасць злучылі нас на доўгія гады. Хаця ў сяброўстве, як і ў каханні, заўсёды ёсць месца яшчэ нейкай загадкавай тайніцы, якую марна спрабаваць вылічыць.

ДРУГУ

Распахнут дом твой, словно рад любой потере.
Заходит в окна листопад, уходит в двери.
Заходит в двери гость, свистит, в окошко глядя.
Там дикий виноград блестит. На винограде

Налились лісьця докрасна. Пора наліцца.
 Наьем же краснаго вина, как эти лісьця.
 Наьем и выпьем же вино, мой друг давнішній,
 Пока распахнуто окно и госьт не лішний,
 И дикіх ягад поздній стук ещэ не робок,
 И чэрных — дзе — всплывають вдруг из нашых стопок.
 И пусть уже ночная тень все бліже, бліже.
 Недолгий век, короткий день благослови же,
 Благослови осенний сад и свет последний,
 И листопад, и листопад тысячелетний...

Пасля інстытута ў розныя гады мы яшчэ некалькі разоў сустраліся ў Маскве, потым у Алма-Аты, у Мінску і асобна іншым разам — на Нарачы, дзе я цэлы сезон працаваў лодачнікам.

Найбольш эмацыянай была алмацінская сустрэча. Я наўмысна распрацаваў маршрут па гарах Цянь-Шаня так, каб завершыць яго на знакамітым алмацінскім возеры Медэа. Скуль адразу тралейбусам можна было даехаць да Саюза пісьменнікаў Казахстану, дзе месцілася і рэдакцыя часопіса “Простор”.

Абадраны, згаладалы, брудны, зарослы шчэццю да вачэй, я калыхаўся ў тралейбусе і весела думаў, што ніколі такога і блізу не было, каб яшчэ ранкам паснедаць у гарах ля вогнішча, а па абедзе ўжо ехаць у грамадскім транспарце. Звычайна пасля складанага маршрута некалькі дзён трэба было дабірацца да цывілізацыі.

Перад будынінай Саюза пісьменнікаў мяне чакаў яшчэ адзін сюрпрыз. На прыступках ля вялізных дзвярэй стаяў ладны натоўп мужчын у гарнітурах з гальштукамі. Не ведаючы, як іх абмінуць, я збянтэжана схіліў галаву і рушыў у самую сярэдзіну. Гарнітуры здзіўлена расступаліся, і толькі самы апошні не рухаўся. Я падняў вочы і ўбачыў Алжаса Сулейманава, тады самага знакамітага паэта сярод усіх нацыянальных літаратур (а ў Казахстане ён меў вагу нават большую, чым старшыня Вярхоўнага Савета). Я трохі шмаргануў заплечнікам па гарнітуры Алжаса і неўзабаве апынуўся ў абдымках сябра.

А праз якія паўгадзіны ў яго кватэры ўжо адмакаў у балеі і разпораз зіркаў на стол з кавуном, дыняй, вінаградом, пловам і рознафарматнымі пляшкамі.

Гэта была фантастыка, каб так адразу і ўсё разам: абснежаныя вяршыні за вакном, лепшы сябар побач, балея з гарачай вадой і келіх каньяку ў руцэ...

P. S. Калі быць больш дакладным, дык Алжас Сулейменаў зрабіўся суперзнакамітым не столькі праз паэзію, колькі даследчай кнігай “Аз і Я”, у якой даводзіў, што “Слова пра паход Ігара” напісанае рускай і цюркскай мовамі.

Гэта настолькі абурыла расейцаў, што аўтара ганілі на арганізаваных парткамамі сходах па ўсім Саюзе: ад Палітбюро да апошняй вясковай бібліятэкі. (На адным з іх у літінстытуце я таксама прысутнічаў.)

***

Потым на нейкай чарговай ростані мы на гады згубілі адзін аднаго. А як Слава перабраўся жыць у Маскву і ўладкаваўся там настала, то сам знайшоў мяне...

І пачалося ліхаманкавае ліставанне. Нам заўсёды было пра што гаварыць — і гаварыць не абы пра што... Але перадусім ён шкадаваў з таго, што ў сваю пару я не застаўся ў Маскве, хаця і меў рэальную магчымасць. Маўляў, цяпер, як і тады, былі б побач.

Патлумачу, о со *chodzi*... Пасля літаратурнай практыкі ў часопісе “Знамя” мне прапанавалі там працу да заканчэння інстытута. А як наспеў час развітвацца, дык пачалі ўпрошваць, каб я застаўся настала рэдактарам у аддзеле прозы. Нават запэўнілі, што дапамогуць з прапіскай у Маскве.

Я шчыра падзякаваў, але адмовіўся, хаця ў Мінску нічога мяне не чакала: ні праца, ні кватэра, ні хоць якая перспектыва. Натуральна, на мяне зноў сталі глядзець як на вар'ята. Кінуць

адзін з самых прэстыжных літаратурных часопісаў імперыі з неблагім заробкам — і дзеля чаго?!

А каб я ведаў, дзеля чаго?! Тады ж яшчэ і знаку не было сапраўднай Беларусі.

Дарэчы, можа, яшчэ і таму адмовіўся, што гэты горад, пакінуты сябрамі, мне быў зусім без патрэбы. Урэшце, для мяне ўся мая Масква, лічы, без астачы, была запакаваная ў дом Герцэна на Цвярскім бульвары ды ў інтэрнат на вуліцы Дабралюбава. І роля апошняга, бадай, была больш значнай дзеля мацавання маёй духовай эманцыі, чым кафедральны досвед уласна інстытута. Колькасць таленавітых хлопцаў і дзяўчат на квадратны метр у інтэрнаце была проста фантастычнай. І ўсё гэта таленавітае без спыну прамаўляла, спрачалася, палемізавала...

А яшчэ тут можна было чытаць, чытаць і чытаць — што паводле праграмы, а што ў дадатак ці ўвогуле паўз яе. І за гэта яшчэ атрымліваць стыпендыю. Неверагодна. Зрэшты, уся літаратурная вучоба паводле сваёй сутнасці і ёсць не чым іншым, як чытаннем...

Карацей, я вярнуўся ў Мінск праз нейкае няўцямнае мне самому парыванне і толькі праз гады зразумеў, чаму сюды вярнуўся. З гэтай відущчы некалі напісалася наступнае:

“Я меў ужо амаль сорак год, калі здарылася Беларусь. І толькі пасля таго, як яна здарылася, зразумеў, што да гэтага, па сутнасці, жыў у *нідзе* і, калі заўгодна, жыў як *ніхто*. Праўда, апошняе зусім не азначае, што я жыў *ніяк*. Паводле мовы тадышніх ідэолагаў, у мяне было “шчаслівае дзяцінства” ў ціхамірным мястэчку Свіслач. А маладосць апынулася яшчэ больш багатай на радасць, бо я атрымаў напоўніцу ўсяго, чаго прагне чалавек у хлапечыя гады — сяброў, каханьня, вандроўак, ведаў. За тую пару я абножыў, лічы, усе горы “адной шостаі часткі зямной сушы” (метанімічны троп Савецкага Саюза), скончыў ці не самы прэстыжны інстытут камуністычнай імперыі (Літаратурны ў Маскве) і зразумеў сябе як “трансцэндэнтнага суб’екта” (Кант), гэта значыць пачуў магутны покліч метафізічнай вусцішнасці і прыняў яе выклік.

Карацей кажучы, за часы маладосці я займаў сабе ў падставы даволі ўсяго, каб паўнавартасна пражыць астатняе жыццё. І, пэўна,

пражыў бы яго не горш за іншых, а пасля сышоў бы з дымам у нябёсы праз комін маскоўскага крэматорыя...

Цяпер, калі я згадваю, што так яно і насамрэч магло збыцца, мне ўмомант робіцца млосна. Як лёгка чалавеку размінуцца з уласным лёсам! І як мала ад самога чалавека залежыць, каб гэтак не сталася. Варта было затрымацца незалежнасці Беларусі — і я ніколі нават не даведаўся б, што насамрэч пражыў сваё жыццё як чужое.

Магчыма, тут шмат хто запырэчыць, маўляў, як бы жыццё ні складалася — яно толькі тваё і з гэтага не можа быць табе чужым. Выглядае слушна, але скуль тады ўсёахопная млосць, калі я падумаю пра сябе без Беларусі?!”

***

Гады ў рады мне ў розных месцах сустракаліся аднакурснікі, пазасталыя ў Маскве, і чамусьці амаль усе яны клікалі вярнуцца. Найбольш кідка (і нечакана) сфармуляваў сэнс майго вяртання Сяргей Іонін, блізкі да нашага курсавога хаўрусу. Ён кудысьці ехаў праз Мінск і завітаў да мяне ў вартаўніцкую каморку. Цягнік быў яшчэ не хутка, таму мы без спеху выпілі “Агдаму” і дасхочу нагаварыліся. На развітанне Сяргей сумна агледзеў маю канцэптуальна завэзганую каморку і сказаў: “Возвращайся, Вал! Москва большая, а умных людей мало”. (Забыўся сказаць, што ў літаратурным інстытуце мяне інакш, як “Вал”, ніколі не называлі.)

Думаю, не памылюся, калі заўважу, што, акрамя сяброўскіх сантыментаў, Слава таксама хацеў пакарыстацца маёй схільнасцю да крытычных рэфлексій. І не толькі ў літаратурным, але і ў метафізічным дыскурсе. У Расіі метафізіка, акрамя рэдкіх выключэнняў, заўсёды апыналася за плотам. З гэтага Славе не было асабліва з кім зазіраць у сутарэнні нябёсаў. А тут якраз выбухнулі ў яго касмаганічныя паэмы, замешаныя на метафізіцы з містыкай ды ідэалогіяй рускага паганства адначасна. Усё гэта мы і пачалі абмяркоўваць праз ліставанне.

Зразумела, было і шмат чаго іншага ў нашых эпісталах, аднак не гучала ні слова пра палітыку. Ані слоўка!!!

Рэч у тым, што ён быў рускім шавіністам, а я — беларускім нацыяналістам.

Слава аніяк не мог уцяміць, на якую халеру Валу беларуская мова і чаму Беларусь яшчэ паасобку ад Расіі. А я не бачыў сэнсу яму тлумачыць, што пакуль Расія, такая, якой яна ёсць, не лясецца (не перафармацецца ў нешта радыкальна іншае), то датуль “сонца не зазірне ў наша ваконца”. Таму мы абодва і маўчалі пра палітыку як рыба аб лёд — сяброўства было даражэй.

Напэўна, мы б і па сёння ліставаліся, каб рускія не захапілі Крым.

Натуральна, як і ўсе нармальныя людзі, я быў шакаваны. У дадатак да калектыўнага шоку мяне моцна вярэдзіла персанальная згрызота: як цяпер ліставацца з сябрам? У сітуацыі такой вайны рабіць выгляд, быццам нічога не здарылася, было не проста немагчыма, а брыдка...

Дык што тады рабіць? Анічога. Я проста не стаў адказваць на апошні ліст. Якім было маё здзіўленне, калі праз нейкі час Слава сам напісаў. І напісаў так, як быццам ніякай вайны не было. Пэўна, нічога лепшага не прыдумаў, каб выратаваць сітуацыю.

Толькі сітуацыя ўжо нічым не ратавалася. І я адказаў на развітанне: “Табе жадаю добра, а тваёй краіне — не”.

Наастачу атрымаў: “Жадаю добра табе і тваёй краіне”.

***

У 1968 годзе рускія танкі ўпляжылі ў пражскі брук чэхаславацкі “сацыялізм з чалавечым тварам”. Пасля гэтага паўмільёна людзей, перадусім інтэлігентаў, звольнілі з працы. Больш як 200 чэшскім і славацкім пісьменнікам было забаронена друкавацца. Іх кнігі павыкідалі з усіх публічных бібліятэк, а імёны выдалілі з падручнікаў. Сярод іх быў і Мілан Кундэра, які ўжо ў эміграцыі згадае першую сустрэчу з рускімі салдатамі:

“Ішоў трэці дзень акупацыі. Я ехаў з Прагі ў Чэска-Будзеевіцы (...). Рускія салдаты былі ўсюды: на дарогах, у палях і лясах. Потым мяне спынілі, і трое салдат пачалі абшукваць маю машыну. Пасля гэтай

працэдуры афіцэр, які аддаў загад зрабіць вобшук, спытаў мяне: “*Как вы себя чувствуете?*” — гэта значыць: “Як вы пачуваецеся? Як ваш настрой?” У яго пытанні не было ні злосці, ні іроніі. Наадварот, афіцэр працягваў: “Усё гэта вялікае непаразуменне. Але ўсё будзе добра. Вы павінны ведаць, што мы любім чэхаў. Мы вас любім”.

Пейзаж, зруйнаваны тысячаімі танкаў, будучыня краіны, спаскуджаная на стагоддзі, дзяржаўныя дзеячы Чэхаславакіі, арыштаваныя і вывезеныя ў СССР, а афіцэр акупацыйнага войска робіць вам прызнанне ў любові. Зразумейце мяне правільна: ён не выказваўся супраць акупацыі, ні ў якім разе. Усе яны казалі амаль таксама, як і ён. Іх пазіцыя была заснаваная не на садысцкай асалодзе гвалтаўніка, а на іншым архетыпе — архетыпе параненай любові. Чаму гэта чэхі (якіх мы так любім!) не жадаюць жыць разам з намі паводле адной сістэмы? Як шкада, што мы змушаныя скарыстаць танкі, каб навучыць іх любові”...

Я згадаў гэты фрагмент з тэксту Мілана Кундэры пасля таго, як з трывогі за Украіну мяне пачалі пераследаваць усялякія жахлівыя відзежы. І сярод розных адзін быў дакладна такім, як у Кундэры. Акупаваная рускімі Украіна, усюды поўна вайскоўцаў, грукочуць танкі, гудуць бамбавікі, а дарогі спрэс перапрыразаныя блокпастамі. Ля аднаго з іх спыняецца легкавічок з боку Харкава. Адтуль выходзіць — з паднятымі дагары рукамі — любімы і ў Беларусі пісьменнік Сяргей Жадан.

Пасля вобшуку афіцэр, уздыхнуўшы з палёгкай, просіць апусціць рукі і нават прабачаецца: “Не пераймайцеся моцна, гэта часовая нязручнасць. Мы толькі вызвалім вас ад рознай навалачы, каб яна не замінала нам любіць адзін аднаго. Мы ж родныя браты на векі вечныя. Ці не так?..”

Сяргей Жадан тут убачыўся, відаць, таму, што кагадзе яго збілі на горкі яблык у родным Харкаве свае ўкраінскія рускія. Зрэшты, сам герой эпізоду тут не істотны. Паколькі гэты мой успамін не пра ўкраінцаў...

Здаецца, упершыню я зразумеў, што рускія любяць вайну на нейкім найначай як генетычным узроўні, калі познім вечарам

калідоры літінстытуцкага інтэрната выбухнулі радаснымі воклічамі: “Вайна! Вайна!” Рускія хлопцы бегалі па калідорах, грукалі ў дзверы і шчасліва гарланілі: “Мы аб’явілі вайну Афгану!”, “Мы аб’явілі вайну Афгану!” А пакуль адныя бегалі па калідорах, другія бегалі па начных крамах, набіраючыся гарэлкі, каб святкаваць вайну да глыбокага ранку.

Толькі я ў тую ноч не частаваўся з сваімі рускімі сябрамі. Між іншым, не я адзін. Тады толькі на нашым курсе, акрамя рускіх, вучыліся манголы, украінцы, прыбалты, башкіры, каўказцы... І ці не ўсе мы, як мыш пад венік, пахаваліся ад гэтага мілітарнага шалу па сваіх пакойчыках, каб сам-насам думаць пра Трэцюю сусветную вайну і смерць, смерць, смерць...

Цяпер у мяне ладная калекцыя падобных “эйфарыяў”, якая адсылае да сведчанняў з рускіх войнаў розных эпох і стагоддзяў (пачынаючы з войнаў Івана Жахлівага). Вобмацкам выхаплю хаця б адну з пачатку Першай сусветнай вайны, калі ўся адукаваная Расія ликовала ад прадчування вялікай крыві. Тады на фронт журналістамі папрасіліся найлепшыя рускія паэты “срэбранага веку” (гэта якраз праз той патрыятычны чад Аляксандр Блок ашчаслівіў сваёй прысутнасцю Беларусь). Таму цяперашні мілітарны шал расійскага істэблішмента пасля Крыму не быў навіной — прынамсі, у гістарычнай рэтраспектыве падобных было мноства. Але ён мацней за ўсе ранейшыя запатрабаваў падсумавання.

Коротка кажучы, я пэўны, што рускія натуральна (з уласнай духоўнай экзистэнцыі) любяць вайну, толькі пакуль ніяк пэўна не магу даўмецца: чаму так склалася? Можа, найперш таму, што гэта іх прыроджаны спосаб засваення прасторы быцця. Бо менавіта вайна была асноўным інструментам у справе разбудовы бязмежнай рускай цывілізацыі ва ўсе часы яе існавання.

Да месца яшчэ заўважу, што гісторыя Расіі, лічы, не ведае антываенных пратэстаў. Ці не таму невялічкая акцыя дысідэнтаў супраць акупацыі Чэхаславакіі засталася ў гісторыі Расіі маштабнай падзеяй?

КАТУХІ, СКЛЯПЕННІ
І ТЫДНЁВІК “КУЛЬТУРА”

Першае маё дзесяцігоддзе па вяртанні ў Мінск з фармальнага боку выглядала моцна бязладным ды ўвогуле нейкім недарэчным. Ад маскоўскага інстытута ў мяне быў афіцыйны ліст у Саюз пісьменнікаў Беларусі з просьбай дапамагчы хлопцу з пошукам літаратурнай працы, хаця, акрамя мулкасі, мне з той паперчыны ніякай карысці не было, адно лішнія мітрэнгі.

Смешная атрымалася сітуацыя. Я вяртаўся ў Мінск, каб дзе-кольвек хутчэй уладкавацца вартаўніком і пісаць, пісаць, пісаць літаратуру, але не адважваўся пра гэта сказаць тадышняму старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Івану Шамякіну. З свайго боку, Іван Пятровіч не адважваўся прызнацца, што літаратурнай працы для мяне няма і не прадбачыцца, — бо гэта ж не абы-хто, а сама Масква прасіла за беларуса.

Так колькі месяцаў мы “дурылі адзін аднаму галаву” (я з пачуццём пякельнага сораму перад знакамітым пісьменнікам), пакуль малодшы брат не ўладкаваў мяне інструктарам па турызме ў Дом піянераў. З таго моманту я спыніў свае візіты да самага чалавечнага з усіх нашых Народных пісьменнікаў, а з пісьменніцкага сакратарыяту мне так ніхто ніколі і не патэлефанаваў. Ну і дзякаваць Богу.

Калі казаць агулам, дык алгарытм таго дзесяцігоддзя выглядаў наступным чынам: летам я звальняўся з чарговай працы і выпраўляўся ў горы (на той час ужо быў майстрам спорту СССР па спартовым турызме), а па восені шукаў сабе іншую вартаўнічую каморку.

Дарэчы, на тых вузкіх лаўках у брудных катухах мне няблага спалася і добра чыталася, а пісаць літаратуру, як меркаваў раней, — дык зусім не пісалася. Нейкі час гэта моцна дакучала.

Хаця і не вельмі доўга. Рэч у тым, што напрыканцы вучобы я вырашыў: калі вярнуся ў Мінск вартаваць сваю адзіноту, дык перачытаю на працы ўсю беларускую літаратуру. Менавіта так — усю!

Цяпер ужо нават не памятаю, скуль тое жаданне з’явілася. Бадай, мне проста аднойчы зрабілася няёмка, што, няблага засвоіўшы еўрапейскую і сусветную літаратуры, я амаль не ведаю сваю.

***

Праз усе гады майго дзяцінства ў маім мястэчку размаўлялі на беларуска-польска-руска-габрэйскай трасяянцы. Прынамсі, так яно выглядала навуку. Толькі насамрэч у Свіслачы тады размаўлялі выключна па-беларуску. Бо мова — гэта не словы, мова перадусім — тая ментальная структура, якая па-свойму ўпарадкоўвае і задзіночвае словы ў адметны праект быцця...

Карацей, структура мовы, на якой трымалася свіслацкая трасянка, была цалкам беларускай. Хаця агрэсіўная русіфікацыя, як шашаль, ужо распачынала яе падточваць — з акраінаў да самай сарцавіны. Таму я нават не заўважыў, як стаў размаўляць па-руску, калі праз год пасля школы апынуўся на Мінскім матарным заводзе (дзе сукупна адпрацаваў сем год). І мне не да галавы было пісаць па-беларуску тэксты для турысцкіх песень і першыя вандроўныя нарысы, якія некалькі разоў друкавала — о, то было гонару! — самая папулярная тады ў Беларусі газета “Знамя юности”.

Пяць год у Маскве завяршылі маю русіфікацыю. Праўда, калі мы бралі добрую чарку, дык расійскіх сяброў раз-пораз дзівілі незнаёмыя ім выразы, што з глыбіняў маёй падсвядомасці самахоць праслізгвалі ў п’яную гаману. (Цяпер усё да смешнага наадварот. За той жа добрай чаркай з мяне, як чарцяняты з пекла, раз-пораз выскокваюць выдаленыя ў падсвядомае рускія словы.)

Дарэчы, прыдуманая пасля заканчэння літаратурнага інстытута чытанне беларускай літаратуры ў службовых катухах было нядоўгім, бо раптам са мной нешта здарылася, і я захлынуўся ўласна беларускім словам. Мяне ўжо мала цікавілі героі і персанажы, сюжэты і фэбулы, драматургія і мараль — засталася адно мова. Кожнае з словаў я смакаваў паасобку, як першую кроплю бярозавіку, а ўсе разам піў нагбом, не раўнууючы вусмерць асмяглы, які ўжо і не чакаў сустрэць студню.

Для мяне стыхія беларускай мовы апынулася падобнай да лавіны. Яна ляжала маўкліва і непарушна — але адно да таго моманту, пакуль яе не скрануў.

Я ашалеў. Сноўдаўся самнамбулай, як упершыню закаханы падлетак. Зрэшты, чаму “як”? Я і быў закаханы ў матчыну мову. (Відаць, такім дзіўным чынам сублімаваўся і выявіўся ў мяне “комплекс Эдыпа”, якога, засвоіўшы Фрэйда, я ніяк не мог знайсці ў сабе адносна роднай маці.) Я без стомы прамаўляў найбольш сакавітыя слоўцы ды выслоўі — і ўголос, і сам сабе, — і праз гэта ў мяне нават пачалі пабольваць тыя цягліцы твару, што варушаць вуснамі, бо яны былі змушаныя тэрмінова перавучвацца расцягваць і скарачаць сябе па-беларуску.

Хаця, як вядома, насамрэч мова месціцца не на языку і нават не ў галаве, а ў спратах падсвядомага. У каторы раз у гэтым пераканаўся, калі, наноў збеларушчаны, атрос ад пылу і пагартаў свае апавяданні ды аповесці, напісаныя яшчэ рускай мовай. Навонкі тыя пісанкі мелі, здаецца, усё, што патрэбна мастацкаму твору, толькі цяпер мне ўжо было добра бачна: яны як фанера — штучна склееныя, шурпатыя і плоскія. Яны не дыхалі, і ў іх не было глыбіні. Бо пісаліся яны мовай, якую засвоіла мая галава, але якой не было ў маім падсвядомым. Руская мова не мела сабе апірышча ў маёй генетычнай спадчыне, у глыбіні тых стагоддзяў, якія пералічылі на рахунак мае продкі. І таму ёю можна было толькі называць, але нельга было называцца.

У чужой мове няма твайго імя...

Кожны з нас, хто сам сябе вучыў беларускай мове, быў пакліканы да навукі з нейкіх апрычонах матывацыяў. І ніхто за іншага не скажа, чаму ён гэтак зрабіў і што з сваёй навукі мае. Асабіста я з яе прыдбаў сабе лёс (да гэтага меў адно долю). І не толькі таму, што лёс кожнага літаратара перадусім знітаваны з мовай. А найперш таму, што толькі праз мову змог пачуць, куды хіліць мяне лёс.

***

У другой палове згаданага дзесяцігоддзя я ўжо меў некалькі важкіх артыкулаў у рускамоўным часопісе “Нёман” і першыя публікацыі ў беларускамоўных перыёдыках. Хаця, як і раней, працаваў ці то вартаўніком, ці ў розных скляпеннях турыстычных арганізацый. Гэта мяне яшчэ не моцна турбавала, аднак усё часцей пачаў заўважаць за сабой, што раз-пораз узнікае жаданне нечага іншага. А менавіта — выпраўляцца на працу ў адпрасаванай кашулі з гальштукам і сядзець у светлым кабінце за чысты стол з тэлефонам, дзе мяне чакаюць рукапісы таленавітых аўтараў.

— А пра маладую сакратарку не марылася? — лічы, абавязкова жартавалі сябры, калі я распавядаў каму з іх аб сваіх трызненнях.

У адказ я загадкава пасміхаўся. Бо, відаць, нарэшце выспеў для зусім іншага, ужо ўласна прафесійнага кантэксту (літаратар паводле дыплама). І толькі гэта дамінавала.

Што праўда, доўгі час мая інтэнцыя патрапіць у той кантэкст ніяк не спраўджвалася. Не дапамаглі пратэкцыі ні Міхася Стральцова, ні Янкі Брыля. Толькі неяк на вочы патрапіла інфармацыя пра новы тыднёвік “Культура” з галоўным рэдактарам Вольгай Іпатавай, дзе яшчэ патрабаваліся супрацоўнікі. Я адразу патэлефанаваў адзінаму на той час сябру сярод вядомых літаратараў — Леаніду Дранько-Майсюку.

— Не хвалойся, заўтра пайду да Іпатавай, — сказаў Леанід.

— Слухай, можа, нагадай, што ў спартзале літінстытута мы з ёй часам гулялі ў пінг-понг. Дарэчы, я заўсёды прайграваў.

— Ты што, Валянцін! — заўсёды інтэлігентны Леанід нечакана ўзвысіў голас. — Ніколі, чуеш, ніколі не кажы ёй пра гэта. Яна ж зрабілася такой матронай, што не толькі з ракеткай, а і з вяслом у руцэ не падымецца на п'едэстал...

Магчыма, абачлівы і мудры Леанід меў рацыю, бо неўзабаве мяне залічылі ў штат рэдакцыі. Хаця, мяркую, загалоўным усё-такі быў той пафас, з якім я казаў рэдактаршы пра адказную ролю газеты “Культура” ў нацыянальным адраджэнні краіны.

На той час мне было ўжо трохі за сорак. Як толькі што казаў, апошнія некалькі год факт маёй адсутнасці там, дзе я ўжо даўно мусіў быць, пачынаў пакрысе трывожыць. І тады я суцяшаў сябе самаробным афарызмам: маўляў, глыбокая рэчка цячэ паволі. А трохі пазней зразумеў: не мае значэння, рана ці позна ты прыходзіш, істотна іншае — аб'явіцца ў свой час, не з пустымі рукамі і там, дзе цябе чакаюць.

У тыднёвіку “Культура” ўсё гэта склалася адно да аднаго. Цяпер быў мой час — абярэмя наробку ў руках да барады — і тут мяне чакалі. У літаральным сэнсе. Стваральнікі канцэпцыі тыднёвіка прыдумалі палосную (на ўсю старонку) рубрыку “Эліта”, дзе меркавалася друкаваць пераклады тэкстаў вялікіх філосафаў з усяго свету, геніяў мастацтва ды літаратуры і таму падобных. А вось рэдактара, які мог бы пацягнуць гэтую ношу, знайсці ніяк не маглі.

***

Але перад тым, як канчаткова перарушыць з васьмідзясятых гадоў у дзевяностыя (з адной цывілізацыі ў зусім іншую), я адчуваю патрэбу спыніцца яшчэ на некалькіх эпізодах з ранейшай пары.

З Леанідам Дранько-Майсюком мы пазнаёміліся на іспытах у Літаратурным інстытуце. Абодва паступілі, толькі ніякага сяброўства тады ў нас не склалася. Адно што рытуальна

прамаўлялі колькі словаў пры выпадковых сустрэчах. Да таго ж Леаніда праз год забралі ў войска, і ён скончыў вучыцца пазней за мяне. А як прыехаў у Мінск, дык адразу сярод ночы пагрукаў у маю аднапакаеўку.

Я да гэтага жыву адзін, а цяпер мы сталі жыць удвох, бо Леаніду трэба было пэўны час недзе ператрываць, каб потым атабарыцца ў горадзе настала. Так мы і пасябравалі.

Мне карціць хоць трохі распавесці, як мы раз-пораз вячэралі бульбай з келькай, рагаталі над радкамі графаманаў, якія ён прыносіў з выдавецкай працы, ды шмат пра што яшчэ. Аднак гэта будзе ўжо іншы жанр. Хіба да месца заўважу, што мы абодва любілі творчасць Янкі Брыля і Міхася Стральцова. Мацней за каго з іншых тагачасных пісьменнікаў...

Праз нейкі час Леанід з'ехаў, а сяброўства засталася. Прамінуў, можа, год ці болей, як ён патэлефанаваў з навіной:

— Слухай, Валянцін, я распавядаў пра цябе Стральцову, і ён пажадаў пазнаёміцца. Выбірай які дзень, і давай сходзім...

Я збянтэжыўся. Стральцоў для мяне ўжо даўно быў сакральнай фігурай. А ў мяне нічога няма, акрамя літінстытуцкага дыплама.

Да гэтай пары я ўдзячны Леаніду за ягоную ўчэпістасць, паколькі мы ўсё-ткі пайшлі разам у рэдакцыю часопіса "Нёман", дзе Міхась Стральцоў загадваў аддзелам літаратурнай крытыкі.

Я не магу назваць Стральцова сваім Настаўнікам, тут было штосьці іншае, бадай, нават нешта містычнае. Калі праз колькі гадоў пасля знаёмства ён памёр, я адчуў такі боль і тугу, быццам гэта быў мой бацька (хай родны бацька даруе мне гэтую эмоцыю). Яшчэ доўгі час мяне не аднойчы скаланала на вуліцы, калі здалёк бачыўся нехта, падобны да Міхася Стральцова.

А тая першая сустрэча скончылася прапановай.

Мы дапалілі па апошняй цыгарэце ўжо на ганку рэдакцыі, і тады Міхась Лявонавіч запрапанаваў:

— Паспрабуй напісаць пра Брыля.

— Каб які юбілей ці свята якое, — засумняваўся я.

І ў той жа момант пачуў:
 — Брыль — гэта заўсёды свята.

***

Неяк неўпрыкмет я стаўся для “Нёмана”, што называецца, сваім аўтарам. І гэта для мяне было надзвычай важна. Бо толькі цяпер я нарэшце ўпэўніўся, што магу быць запатрабаваным як літаратар. Толькі самым істотным было іншае: мае тэксты ўхваляе Міхась Стральцоў! Больш за тое, ён любіў са мной — не шкадуючы часу — сумоўнічаць, калі я прыносіў яму гатовы матэрыял. А як мяне доўга не было, то мог і патэлефанаваць Леаніду Дранько-Майсюку ды запытацца: “Нешта Валянціна ўсё няма? Можа, я яго чым пакрыўдзіў?”

Яшчэ чаго — *пакрыўдзіў!* Я ж проста не гатовы быў адважыцца без дай прычыны нават на хвіліну зазірнуць у яго пракураны кабінет.

На тую пару сярод беларускіх літаратараў хіба толькі Міхась Стральцова і Алесь Адамовіча можна было залічыць да інтэлектуалаў. І хаця Алесь Адамовіч праз сваю маскоўскую публіцыстыку стаўся вядомым на ўвесь Саюз, мысленча Міхась Стральцоў быў значна глыбейшым за яго. У сваіх бясконцых *неразговарах* еўрапейскай, расійскай і айчыннай гуманістыкі мы з ім не маглі спыніцца. Чамусьці запомнілася, што пад нашу рэфлексію патрапілі нават літаратурныя тэорыі Пляханова і Луначарскага, а потым і камуністычная публіцыстыка Андрэя Платонава. Думаю, што, хутчэй, праз гэтыя сумоўі, а не праз мае друкаванкі ён сказаў пасля самага вялікага майго тэксту “Судьбы войны, судьбы мира”:

— Валянцін, у гэтым артыкуле думак болей, чым іншы літаратурны крытык за жыццё выкажа...

І адразу выняў з шуфляды ўжо загадзя падпісаную апошняю кніжку “Пячатка майстра” (зборнік літаратурна-крытычных эсэ і артыкулаў).

Мне нешта муляе, неяк яно і няёмка, але я ўсё ж такі не стрымаюся і перацытую той подпіс: “Валянціну Акудовічу з любоўю і даўняй павагай, з верай у ягоную “зорку”. Міхась Стральцоў”.

Зусім не праз пахвалу Міхася Лявонавіча, а ў сувязі з названым вышэй артыкулам я мушу трохі пра тую пісанку распавесці, бо потым было цікава.

Дзесяцігоддзі мяняліся дзесяцігоддзямі, а беларуская літаратура ад часоў апошняй вайны працягвала “ваяваць”. Між іншым, не толькі літаратура. Нездарма кінастудыю “Беларусь-фільм” ва ўсім Саюзе называлі “Партызанфільм”... Але па-за асобнымі рэплікамі ніхто не наважваўся разгарнуць крытычную рэфлексію, каб спытаць: можа, ужо час спыніцца?

А я наважыўся. Акрамя ўсяго іншага, напэўна, яшчэ і таму, што не быў прылучаны да літарацкага асяроддзя, якое і прадукавала гэтыя бясконцыя бабахі і маратказееўскую героіку. Аналітыка маіх крэмзаў, як мне ўяўлялася, была спакойнай і ўзважанай. Разам з тым, нязмушана азіраючы беларускую ваенную прозу ў кантэксте еўрапейскай (ад Грымельсгаўзена да Барбюса, Рэмарка і Хемінгуэя), я гэтаксама вольна абыходзіўся з Быкавым, Алексіевіч, Адамовічам. Апошняга нават досыць з’едліва папікнуў за яго гіпертрафаваную ўхвалу ім самім прыдуманга жанра — “рамана-араторы”. Паводле аўтара выглядала, што калі ўспаміны тых, хто выжыў у спаленых вёсках, скаланаюць нас мацней, чым “Ад” Дантэ, то гэтыя аповеды не менш геніяльныя за тэрыцыны “Боскай камеды”...

Дык вось, праз колькі месяцаў пасля “нёманскай” публікацыі Алесь Адамовіч абрынуўся на гіцля Акудовіча ў маскоўскай “Літаратурнай газете” з усёй палкасцю свайго не абы-якога публіцыстычнага таленту. Расклаў на дзве вялізныя газетныя паласы і сцябаў, сцябаў, сцябаў!

Не ведаю, чаму, толькі мне з таго сцёбу нават не засвярбела. Хутчэй, я адчуваў гонар: гэта ж не абы-дзе і не абы-хто так жарсна прагне цябе зняславіць.

Між іншым, праміне недзе гадоў дзесяць, і беларускі ПЭН-цэнтр узнагародзіць мяне прэміяй імя Алеся Адамовіча, а сама ўзнагарода будзе за подпісам Васіля Быкава.

І так яно часам здараецца ў літарацкім жыцці.

***

Значна пазней, для нумара часопіса “Крыніца”, прысвечанага Міхасю Стральцову, я напісаў эсэ. У мяне нават няма сумневу, што яго трэба вярнуць сюды, у мае ўспаміны.

ВУСЦІШ БЫЦЦЯ

Увесь ён — нязбыўны сум ад непазбежнасці сыходу ў невараць.

Мы ўсе рушым туды, але да пэўнай пары лішне з гэтага не смуткуем. А ён ці не ад пачатку ўзяў занадта блізка да сэрца неаспрэчнасць смерці — і тым жыў. І таму так жыў, як жыў, а ўсё, што акрэсліваў словам, было словам пра сыход.

Раней я думаў, што ягоная засяроджанасць на паўсюднай прысутнасці небыцця ў быцці паходзіць з хранічнай любові да жыцця. Але гэта не так. Жыццё ён, што праўда, моцна любіў, аднак не больш прагна, чым нехта іншы. А вось адчуваў яго — з усімі пахамі, фарбамі, гукамі — як мала хто яшчэ. З гэтай фатальна абвостранай чуйнасці жыцця і вынікала такое ж вострае пачуццё непазбежнасці страты ўсяго, што ёсць пад гэтым небам, сінім і любімым. Адсюль нязбыўны сум і нават у спякоту падняты каўнер, якім ён атуляў сябе ад стыні нябыту за спінай, адсюль і віно, як марная вымога сагрэць заўсёды восеньскае сэрца, адсюль і сцішаны дакор, вымаўлены на паваротцы ў вечную засень: *мой свеце ясны...*

Кажуць, ён не абмінаў жанчынаў. Магчыма, што так яно і было насамрэч, хаця самі па сабе жанчыны яго не моцна вабілі. Ён толькі персаніфікаваў жыццё з той ці іншай жанчынай і такім чынам залцаўся да жыцця ў вечнай празе зліцца з ім. Хаця чым тужэй загортаўся ў каханне, тым больш тужліва ападаў на сэрца сум. Бадай, з гэтага амаль адчайнага суму ён мог здагадацца, што чалавек

спярша губляе сябе ў жанчыне, а ўжо потым — сам у сабе... Толькі, відаць, не здагадаўся, хоць сэрцам адчуваў небяспеку і таму доўга не трываў жанчыны побач, хаваўся ад адной за другую ці сыходзіў ад усіх да сяброў і віна.

Чуллівы і пшчотны, ён шукаў у сяброўстве абароны і прытулку, а разам з тым непадманнага духоўнага хаўрусу, інтэлектуальнага яднання, урэшце — высакароднага чыну.

Толькі шчыры мужчынскі звяз таксама не яднаў з жыццём. Яднала хіба віно, але калі яго не хапала, хаўрус з жыццём перапыняўся яшчэ большай тугой...

А яшчэ было — слова...

Аднойчы я падумаў, што слова было сэнсам ягонага жыцця.

Але потым я ўжо так ніколі не думаў. Бо слова для яго было адно спосабам немагчымасці жыць жыццём.

Падобна, што ён нарадзіўся не жыць, а толькі выглядаць смерць — у восеньскай смуге, у ціўканні сініцы, у смаленні вепрука. Крэманне паперы прозай ці вершамі было ўсяго абаронай ад нябыту. І ці не таму ён кангеніяльны свайму пакліканню найперш там, дзе ў яго адрэфлексавана развітанне, расстанне, кананне; там, дзе памірае маладым Максім Багдановіч; там, дзе канае дзед Міхалка; там, дзе ў “Смаленні вепрука” распушчаюцца ўсе сэнсы быцця.

Дух смерці лунае над гэтым геніяльным эсэ, заспеленым пахамі, фарбамі і гукамі нежытва: “Ідуць ужо халады, бяруцца прымаразкі — падаюць інеем сырыя туманы. Чарсцвее зямля, і цёмным, ільсняна халодным зяленівам б’е ў вочы парадзелая пры дарозе трава. Ужо выпетрала зябліва, пасівела ў гародчыках і пазванчэла бадыллё, і панішчымнела паветра”.

У “Смаленні вепрука” ён перажыў свой метафізічны сыход. Тут неварца ўрэшце запанавала ўсюды і найперш у ім самім. Ён сам быў вепруком і тым, хто забівае вепрука, ён сам з сябе склаў ахвярнае вогнішча і сам быў тым ахвярным дымам, што завершыў яшчэ адзін кругазварот быцця.

З тым дымам ён і адышоў у нябёсы, а душа ўзяла і засталася, затрымалася на нейкі час і вярэдзіць маю душу ягоным сумама па немагчымасці інакш пазбегнуць смерці, як толькі памерці.

***

Я быў далёка ад Мінска, калі Міхася Стральцова хавалі на Чыжоўскіх могілках. Таму на бліжэйшыя Дзяды дамовіўся з Леанідам, каб ён быў маім Вергіліем у вусцішных пошуках пекла Міхася Лявонавіча. Але мы так блытана і стомлена шукалі тое месца, што калі знайшлі, то сілаў засталася адно для сцярожкага ўслухоўвання ў глыбіні моўчы.

Зусім інакш было, калі аднойчы без дай прычыны Леанід прапанаваў наведаць магілу Кузьмы Чорнага на Даўгабродскай. Сярод нашых улюбёнцаў Чорны быў побач з Брылём і Стральцовым, адно што Леанід найбольш шанаваў раман “Сястра”, а я — няскончаны “Млечны шлях”. Той прыгодзе Леанід прысвечіць цэлы раздзел у маім любімым мегаэсэ “Стомленасць Парыжам”. І я не магу не пацешыць сябе (і, можа, яшчэ кагосьці) эпізодам з маладосці, агучаным словамі рамантычнай паэзіі:

“Я музычна развітаўся з А. і гэтак жа паспрабую развітацца са сваім першым сябрам па ДOME Герцэна — далікатным паэтам, які сказаў пра А.: “...зайздросчу гэтай жанчыне”.

Я, вядома, не спытаў, чаму ён зайздросціць, бо адразу адчуў, што ягоная зайздрасць — ажурная загадка, эолавая чарацінка, якую дакранаюцца да еўрапейскай Ліліт і памагаюць разблытваць плеціва семантыкі, каб жанчыну-абстракцыю ператварыць у жанчыну-сястру.

(...)

“...зайздросчу гэтай жанчыне”, — сказаў пра А. мой сябар, першы садоўнік беларускага альпінарыя, ахоўнік таго нязвыклага саду, у якім растуць лазурныя кветкі для цудоўных капрызніц.

У Заходнім Берліне я бачыў скульптурны партрэт найцудоўнай егіпецкай капрызніцы, якая злавала на Тутмеса, што забыўся стварыць для яе лазурныя кветкі. І вось памылка забыўлівага Тутмеса выпраўлена, у беларускім альпінарыі выраслі гэтыя кветкі.

Зрэшты, мой сябар і сам — апостал забыўлівасці. Ён з тых непрактычных філосафаў, якім заўсёды трэба напамінаць, што яны яшчэ і паэты, што яны ажурна дакраналіся да еўрапейскай Ліліт, а таксама,

зусім не ведаючы аб тым, выправілі памылку старажытнага скульптара. Праз неверагодную сваю забыўлівасць мой сябра сцвярджае, што нарадзіўся ў 1950 годзе. Аднак будзе бліжэй да праўды, калі пашпартны год ягонага нараджэння чытаць у адваротным парадку лічбаў.

Мы ішлі на Даўгабродскую і ў адным з падземных пераходаў купілі аранжавыя гваздзікі. Я падумаў: не толькі дзеля зручнасці музыканты, жабракі і гандляры займаюць у падземных пераходах месца каля сцяны. Дзеля бяспекі таксама. Калі бетонная столь пад аўтамабільным ці нейкім іншым баластам праломіцца, то асноўны яе цяжар абрынецца на сярэдзіну тунэля — якраз туды, дзе звычайна знаходзяцца тыя, хто слухае музыку, падае міласціну і купляе кветкі.

Мы прыйшлі на вайсковыя могілкі, на магілу аўтара “Сястры”, ведаючы, што над ёю звісае шыпшынавы абруч узвышэнскага Менска. Немагчыма пазбавіцца правінцыйнага холаду, не абдзёршы аб гэты абруч свае далоні, як і немагчыма перад Парыжам па-сапраўднаму развітацца з сябрам, не змеўшы з дарагой магілы чырвоны пластмасавы цюльпан”.

Р. С. Подпісы Леаніда, якія ён рабіў для мяне (зразумела, і не толькі для мяне) паверх падборак публікацый сваіх вершаў у часопісах, часам былі не менш удалымі за ўласна вершы. Над паэмкай, прысвечанай Марку Шагалу (часопіс “Беларусь”), ён надпісаў:

“Дружа Валянцін:
І шарм Шагалава малюнка,
І вершаў гэтых пекната
У параўнанні з пацалункам,
Сказаць па шчырасці,
Лухта”.

***

Эпохі, як і паэзія, не перакладаюцца. Яны потым заўсёды толькі інтэрпрэтуюцца. Таму калі я проста нагадваю пра падзеі той пары, дык разумею, што ў такой візіі яны нічога не кажуць пра

люстрацыю часу як такую. Прыкладам, тая ж рубрыка “Эліта”. Уявіце сабе, Міністэрства культуры нейкі час не было пэўным, ці слухна ў выданні, скіраваным на “шырокія масы”, вылучаць нейкі адмысловы, чужы працоўнаму люду элітны кантэнт. А калі неўзабаве ў двух нумарах запар быў надрукаваны тэкст маладога Фрыдрыха Ніцшэ “Паходжанне трагеды з духу музыкі”, міністэрства літаральна запанікавала. Як такое можа быць, другі пасля Гітлера фашыст на старонках *a priori* мілажальнага да ўсяго чалавецтва выдання...

Цяпер нават немагчыма патлумачыць, як ненавісна розніліся савецкія часы з тымі, што пачаліся пасля 1991 года (трохі раней). І на пераправе паміж эпохамі за кожную, самую дробную змену ў гэтай розніцы камусьці трэба было высільвацца, а то і змагацца — не раўнуючы як за ўласнае жыццё.

Таму аніяк не выпадае абмінаць тую пару апакаліптычнага ператрасу, калі з парэшткаў камуністычнай ідэалогіі пачало вылузвацца нешта *a priori* іншае. Бо без гэтага застануцца незразумелымі ўвесь сэнс і ўся каштоўнасць таго дыскурсу, дзеля гонару якога і распачалася гэтая пісаніна.

Зразумела, у кожнага з нас акрамя агульных былі і ўласныя рахункі з савецкім таталітарызмам. На перадапошнім курсе інстытута мне таемна прынеслі на ноч да ранку прачытаць “Так казаў Заратустра” на тоненькіх паасобных паперках. Літаральна за хвіліну да ранішняга стуку ў дзверы я напісаў у нататніку адно кароткі сказ: “Ніцшэ — геній”. Хаця з клічнікаў пасля гэтага сказу нагарадзіў цэлы плот.

Тады я не даў бы веры нават афінскаму аракулу, калі б ён запэўніў, што праз нейкія год дзесяць сам буду друкаваць тэксты гэтага вырадка ў яшчэ амаль савецкім тыднёвіку. Але рэч тут зусім не пра Ніцшэ як такога. Ад нас увогуле былі ўтоеныя багацейшыя бібліятэкі сучаснай філасофіі (не кажучы пра паліталогію, сацыялогію і г. д.). Адночы падумалася, каб СССР усё яшчэ заставаўся тым самым палітычным трагладытам, я б, верагодна, і па сёння не знаўся ні з Шпенглерам, ні з Гайдэгерам,

ні з Вітгенштайнам, ні з Леві-Стросам, ні з Гадамерам, ні з Ар-тэга-й-Гасетам, ні з Фуко, ні з Бартам, ні з Дэлэзам, ні з Слатэр-дайкам, ні з яшчэ тузінам аўтараў, без інтэлектуальнага наробку якіх ужо даўно не ўяўляю сябе ў самім сабе...

Каб на тым свеце кожнаму, хто цэлую эпоху ладзіў нам духовую вівісекцыю, было балюча давеку!

Зрэшты, хаця гэты мой праклён у эмацыйнай праекцыі зразумелы, але гістарычна зусім не слушны, бо такія апакаліптычныя падзеі, як СССР, ёсць нечым зусім іншым і значна большым за тое, у чым можна вінаваціць кожнага чалавека пасобку.

***

Час, як вядома, ляціць імкліва. Прамарудзіш азірнуцца — і ад былога ўжо нават акрайчыка не відно. Таму на ўсялякі выпадак нагадаю, што радыкальны зрух у савецкім таталітарызме распачаўся з “гарбачоўскай перабудовы” (1985 г.), калі малады генсек прыдумаў вярнуць сацыялізму чалавечы твар. Але гэта — бы з гіганцкай плацінай. Як толькі нехта паспрабуе зрабіць у ёй невялікую адтуліну, дык неўпрыкмет плынь праробіць там дарогу для ўсёй назапашанай энергіі ракі, і неўзабаве ад плаціны застануцца адно кавалкі бетону па берагах. Канец васьмідзясятых ужо засведчыў пачатак гэтага вялікага бурэння.

Хай палітолагі кажуць што сабе хочуць, толькі для мяне ў Беларусі тое сталася заўважным праз стварэнне (1987 г.) маладзёвай літаратурнай суполкі “Тутэйшыя”. Між іншым, пры Саюзе пісьменнікаў Беларусі.

Кароткая, але надзвычай яркая гісторыя аб’яднання маладых літаратараў, якое, здаецца, з прапановы Сяргея Дубаўца атрымала назву “Тутэйшыя”, не мела ані пэўнага пачатку, ані пэўнага канца. Больш за тое, нават арганізатары і лідары аб’яднання (Алесь Бяляцкі, Сяргей Дубавец, Адам Глобус, Ана-

толь Сыс) разыходзяцца ў вызначэнні датаў, падзеяў і ўдзельнікаў, што засведчылі сябе чальцамі руху.

“Была суполка Алеся Бяляцкага, была зусім іншая суполка, якую стварыў Сяргей Дубавец. І калі мы пачалі аб’ядноўвацца — са спрэчкамі, са скандаламі — былі ўтвораныя тыя “Тутэйшыя”, якіх усе ведаюць”, — сцвярджае Адам Глобус. (Ад сябе, у якасці рэплікі, дадам: яны не толькі спрачаліся... Глобус мне распавядаў, як да крыві біўся з Сысом...)

Хаця аб’яднанне структурна было аморфным, не акрэсленым у задачах і мэтах, аднак пры гэтым надзвычай актуальным у факце сваёй наяўнасці. Таму яно вельмі хутка займела шырокі розгалас і набыло вялікую папулярнасць. Бадай, з усяго гэтага склалася ўстойлівай формула — *пакаленне* “Тутэйшых”. І гэтая формула падаецца досыць дакладнай, бо роля літаратурнага аб’яднання “Тутэйшыя” была не столькі ў тым, што яно фармальна задзіночыла пэўную колькасць маладых літаратараў, колькі ў тым, што выявіла памкненні і жаданні цэлага літаратурнага пакалення і нават шырэй — прагу бальшыні тагачаснага грамадства да радыкальных пераменаў.

Зрэшты, “Тутэйшыя” і не былі ўласна літарацкім згуртаваннем, у ім шмат заставалася ад “Майстроўні” і “Талакі” з іх культуам нацыянальнай Беларусі, які дамінаваў над усімі канкрэтнымі формамі выяўлення гэтага культу. Таму не мастацкія артэфакты, а перадусім менавіта грамадска-палітычныя акцыі “Тутэйшых” набылі шырокі розгалас, выклікалі цікавасць і павагу шырокай публікі як на айчыне, так і ў замежных сродках мас-медыя.

Няма чаго і казаць, улада звярнула на ўсё гэта ўвагу і, не марудзячы, распрацавала захады дзеля разбурэння ўвогуле так і не сабраных у адно цэлае “Тутэйшых”. Спехам быў арганізаваны прыём у “члены” Саюза беларускіх пісьменнікаў Адама Глобуса, Анатоля Сыса, Максіма Клімковіча, што, натуральна, унесла дадатны разлад і ў да таго не лішне трывалую супольнасць. Хаця, пэўна, найбольш істотным у непрыкметным

сыходзе “Тутэйшых” з вялікай публічнай сцэны было тое, што на гэтай сцэне з’явіліся новыя і больш яркія героі — шматлікія грамадскія аб’яднанні ды палітычныя партыі. Найперш — Беларускі Народны Фронт...

Але наастанчу “Тутэйшыя” яшчэ паспелі грымнуць дзвярыма, ды так, што ўся краіна скаланулася. Натуральна, я маю на ўвазе арганізацыю святкавання “Дзядоў” у 1988 годзе.

Да гэтай падзеі мы неўзабаве вернемся, а пра нашых герояў яшчэ толькі скажу, што яны неўпрыкмет разышліся рознымі шляхамі і кожны ў свой бок, пакінуўшы па сабе міф пра “Тутэйшых”. Шчыра кажучы, яны і пры “жыцці” суполкі былі нічым яшчэ, акрамя як міфам, якога прагнула і праз гэтую сваю прагу само стварала раптам вызваленае ад доўгага таталітарнага калапсу беларускае грамадства.

***

Я да таго міфа не меў ніякага дачынення, паколькі, як і раней, заставаўся сам-насам у вартаўніцкіх катухах ці турысцкіх скляпеннях. Хаця з цікавасцю чытаў усё, што ўжо трохі дэмакратызаваная прэса пісала пра гэтых хлопцаў і дзяўчат.

Між іншым, душою я таксама быў з імі і адразу б далучыўся дзейна, толькі ніхто не клікаў, а самому было сорамна напрошвацца. Таму калі мне патэлефанаваў Леанід Дранько-Майсюк і прапанаваў сустрэцца каля брамы Маскоўскіх могілак, дык я ўмомант пагадзіўся.

“Тутэйшыя” ўжо не аднойчы (і летась) ладзілі святкаванне “Дзядоў”, пэўна, таму Мінгарсавет задаволіў іх заяўку на ўшанаванне продкаў сярод помнікаў Маскоўскіх могілак. Як моцна ён пра гэта неўзабаве пашкадуе! Бо за прамінулы год палітычная сітуацыя ў СССР радыкальна змянілася. Забастоўкі, мітынгі, стыхійныя пратэсты ды розныя іншыя забурэнні, не спыняючыся, скалалі неабсяжныя прасторы камуністычнай імперыі. А прыбалты ўжо нават паспелі стварыць “Народныя франты”.

Відаць, за некалькі дзён да падзеі ўлады зразумелі, што на гэты раз збярэцца не звыклы хаўрус з некалькіх дзясяткаў нацыянальна заангажаваных маладзёнаў, а пафасна кажучы, народ, і пачалі праз радыё, тэлевізію ды газеты запалохваць людзей.

Менавіта ў той дзень упершыню наводле тэхнічных прычынаў зачынілі метро (Маскоўскае). Магчыма, некага гэта і прыпалохала, але калі я выйшаў на праспект з сутарэнняў, дык абাপал яго па ходніках шчыльным цугам цягнуліся і цягнуліся людзі. І, дзіва дзіўнае, спрэс чуліся беларускія словы...

Браму на могілкі наўмысна зачынілі. Шыхты міліцыянтаў і амапаўцаў з усіх бакоў сціскалі натоўп будучых “нацыяналістаў”, каб людзі падушылі самі сябе. Было па-сапраўднаму страшна, і карцела як-небудзь уцячы адсюль. Ад страху ды нянавісці народ выенчваў кагадзе дадзенае Алесем Адамовічам азначэнне Беларусі: “Ван-дэ-я, Ван-дэ-я!” (Зрэчас гучала і больш зразумелае для ўсіх беларусаў: “Фа-шыс-ты, фа-шыс-ты!..”). І тут скразняком пранеслася: цішэй, цішэй, Пазняк гаворыць... Тады я і папрасіў Леаніда Дранько-Майсюка залезці яму на плечы, каб пабачыць чалавека, які, толькі што вырваўшыся з міліцэйскага палону, не ўцёк дахаты, а дабрахоць вярнуўся ў самую гушчыню скрай небяспечных падзеяў...

У нейкі момант народ усё-ткі прарваў шчыльную аблогу разятраных супрацівам правахоўнікаў парадку. Пакуль мы з сябрам азіраліся на волі, ушчыльную прабег падлетак і шэптам паведаміў: “Ідзем на Курапаты”.

Калона недзе з тысячы чалавек выцягнулася па прасёлку ўзбоч кальцавой дарогі, а на самой кальцавой сінхронна і роўнавяліка рухалася калона з машынаў, дзе былі і закратаваныя вязніцы на колах, і “вадамёты”, і аўтобусы, бітма набітыя міліцыянтамі, амапаўцамі, вайскоўцамі.

Досыць хутка кіраўніцтва карнай аперацыяй канчаткова пераканалася, што людзі ідуць да Курапатаў. Тады механізаваная калона набрала хуткасць ды знікла, каб перагарадзіць дарогу “нефармалам” (пакуль яшчэ гэтак называлі будучых

“бэнээфаўцаў” і нацыяналістаў) на падыходзе да месца сха-ранення ахвяраў сталінскага тэрору... І тут Пазняк, акрамя мужнасці, прадэманстраваў і не абы-якія якасці стратэга. На першай выспе ён запыніў людзей, папрасіў сабрацца гуртам, апусціцца ўпрысядкі, каб было добра відаць выступоўцаў, і год-на правесці мітынг.

Чырвонае сонца хілілася долу. З чыстага сіняга неба зрэд-час зляталі сняжынкi. Стаяла напятая цішыня. Свет знерухомеў, і ў гэтым нерухомым свеце на голай выспе прыселяя сціжма людзей слухала Пазняка, які ўзвышаўся над усімі, як помнік са-мому сабе.

“Мы быццам вярнуліся ў біблейную пару, — падумалася мне. — І гэта не Пазняк, а прарок Майсей заклікае народ Ізраі-лю пабрацца з мужнасцю...”

Але хутка мне ўжо было не да біблейных аналогій, бо рап-там здалёк пачуўся мерны тупат. Я азірнуўся — зверху на нас рухалася чорная сцяна (праз святло нізкага сонца насупраць карнікі мелі суцэльны чорны акрас). І тады мной апанавала ві-дзежа: у адначасе я зразумеў, што пакуль мы не раструшчым гэтую чорную сцяну ў друз і пыл, датуль не мецьцем людска-га жыцця.

Сцяна наблізілася ўшчыльную і пачала ссоўваць народ з вы-спы. Пазняк заклікаў да спакою, аднак шмат хто запанікаваў і кінуўся бегчы ў бок падлеску наўзбоч калыцавой дарогі.

Яшчэ ніхто не дабег туды, як з кустоўя выскачылі вайскоўцы (і калі яны паспелі там схавацца?!) ды пачалі біць і валіць уце-качоў на падмерзлую глебу (жанчынаў таксама — на маіх ва-чах)...

Потым, калі супраціў уладам выявіцца сістэмна і ўцякаць ад амапаўскіх дубінак станецца гэтаксама звыкла, як хавацца ад залевы, той уласны страх і тое захапленне мужнасцю іншага будуць падавацца трохі наіўнымі... Але тое будзе потым, калі шмат чаго прайначыцца і ў самім часе, і ў кожным з нас.

***

Атрымаўшы месца ў “Культуры”, я, дарослы мужык, не ведаў, як управіцца са сваім шчасцем. Відаць, залішне доўга я заставаўся там, дзе не трэба было заставацца. Але не толькі... Тут маімі паплечнікамі па працы сталіся Платон, Кіркегар, Ніцшэ, Шпенглер, Ясперс, Эка, Гумілёў (старэйшы), Мамардашвілі... Трохі пазней было вырашана, што не добра пакідаць абок увагі беларускіх герояў. Тоесную рубрыку назваў: “Суплёт ідэяў”. Надалей яна праз тыдзень чаргавалася з “Элітай”, а я тым самым пашырыў кола сваіх памагатых выбітнымі асобамі з айчыннага кантэксту: Волан, Лышчынскі, Абдзіраловіч (Канчэўскі), Крукоўскі, Конан...

Між іншым, у дадатак мне было даручана весці невялічку рубрыку “Галерэя”. Гэта значыць — у кожным нумары я быў вінен прэзентаваць адну карціну сучаснага мастака і да таго ж мусіў напісаць пра яе невялічкае эсэ.

Вось дзе было страху! Я, лічы, ніколі не наведваў мастацкія галерэі і нават не чытаў рэцэнзій мастацтвазнаўцаў. Шчыра прызнаўся пра сваё невуцтва галоўнаму рэдактару, каб мне змянілі гэтую павіннасць на якую іншую. Вольга Іпатава паглядзела на мяне здзіўлена і, пасміхнуўшыся, сказала: “Яшчэ чаго прыдумалі, Валянцін? Як заманецца, так і пішыце”. Гэткім смешным чынам я зрабіўся яшчэ і мастацтвазнаўцам.

Згаданы анекдот не мае ніякага дачынення адносна той справы, якую тут спрабую разгарнуць. Але паколькі ён ужо вытыркнуўся, то я пераніцую сюды адзін з тых як бы мастацтвазнаўчых эсэйчыкаў (паводле карціны “Прарок” Гаўрыіла Вашчанкі). Да таго ж ён, здаецца, карэлюе з агульным мэсэджам кнігі:

“Ісус, хай выбачаюць мне вернікі, не быў вялікім інтэлектуалам. Адсюль яго нелюбоў да фарысеяў і кніжнікаў. Зрэшты, моца прарокаў не ў адукаванасці і ўвішнасці розуму, бо ісціну яны спазнаюць сэрцам,

а выказваюць зацятасцю... Таму ўкрыжаваны Ісус яшчэ мог лямантаваць: "Ілі, Ілі! Лама савахвані?" ("Божа мой! Божа мой! Чаму ты мяне пакінуў?").

Прарок мастака Вашчанкі — маўчыць. Яму няма да каго звяртацца ні з дакорам, ні з надзеяй. Ён а ргіогі інтэлектуал, таму сам усё ведае: і тое, што было, і тое, што не адбудзецца. Праз гэта ў ягоных вачах такі невымоўны адчай.

Ён запаліў агонь змагання. Полымя шугае па ўсім абшары, рудое, як закарэлая кроў, полымя. Нарэшце тое мёртвае, што ён клікаў рушыць, знішчанае. І вось настаў момант, калі трэба весці людзей ад пякельнага агню некуды яшчэ.

А весці няма куды. Бо ён напералік ведае няздзейсненыя пра роцтвы ўсіх тысячагоддзяў і з гэтага пакутліва ўсведамляе, што ані на зямлі, ані на нябёсах няма той абетаванай будучыні, да якой кіравалі яго папярэднікі.

Туга. Роспач. Адчай.

Божа мой! Божа мой! Чаму ты яго пакінуў?"

***

Газета "Культура" пабачыла свет напрыканцы 1991 года. Толькі яе з'яўленне не сталася падзеяй у беларускай культуры. Разам з тым нават сам факт таго, што дзяржаўнае выданне ад свайго пачатку было радыкальна адраджэнскім, безумоўна, меў вялізнае значэнне — прынамсі, для таго мноства народу, што працавала ў гэтай сферы. Але найперш дзеля функцыянераў самага рознага маштабу, ад якіх тады найперш і залежаў лёс беларушчыны.

А вось ужо сапраўднай падзеяй беларускай культуры зрабіўся тыднёвік "Наша Ніва", які пабачыў свет у тым жа 1991 годзе, адно трохі раней. Хаця фармальна Сяргей Дубавец толькі аднавіў славетную "Нашу Ніву" Аляксандра Уласава, заснаваную яшчэ ў далёкім 1906 годзе, але насамрэч гэта было цалкам іншае выданне. Супермадэрновае, з арыгінальнай вёрсткай, нязвыклай разбіўкай на абзацы, нечаканымі назвамі

рубрык... Зрэшты, усе мастацкія ды тэхнічныя інавацыі не пералічыць. Ды і няма ў гэтым патрэбы, паколькі галоўная навіна была ў тым, пра што і як пісалі аўтары тыднёвіка. А яны пісалі праўду, якой мы тады не ведалі, і пісалі мовай, якой мы яшчэ не чулі. Хіба адзін я з артыкулам “Камунізм без берагоў” не патрапляў у гэтае інавацыйнае сугучча. Што і не дзіва...

Я накідаў свой з’едліва-крытычны тэкст для часопіса “Нёман”, абсалютна ясна ўсведамляючы, што яго там не надрукуюць. Дык чаго тады час марнаваў? А халера яго ведае. Такое са мной здаралася. Скажам, трохі раней на прапанову маскоўскай “Літаратурнай газеты” распавесці пра гісторыю Беларусі і яе актуальную сучаснасць я такога ім нагаварыў... Згадаў усе войны нашых продкаў з маскоўцамі, спаленыя вёскі і пабураныя гарады, тысячы захопленых у палон і вывезеных у Масковію адмысловых рамеснікаў... А наконт сучаснасці прыдумаў, што цяпер мы толькі і марым пра Беларусь ад Балтыйскага мора да Урала.

Не трэба быць асабліва відушчым, каб здагадацца, што, прачытаўшы адно некалькі старонак майго рукапісу, у рэдакцыі “Літаратурнай газеты” толькі і сказалі: “Сволочь, ёп...т...м...”.

Натуральна, у “Нёмане” сказалі інакш, але гэтаксама чакана: маўляў, яшчэ не наспеў час для такіх тэкстаў. Ясны пень, сказалі, не падумаўшы, бо час, прынамсі, тэмпаральны, у кожнага розны. Навідавоку быў прыклад Сяргея Дубаўца, які тады працаваў у аддзеле крытыкі “Нёмана” і, акрамя прафесійных абавязкаў, рыхтаваў першы нумар “Нашай Нівы”. Ён там і перахапіў маё творыва ды ўласнаруч пераклаў тэкст з рускай мовы на беларускую (ахвоці мне — тарашкевіцай).

***

Да гэтай пары выхваляюся, што нечакана знайшоў сябе ў сціжме аўтараў першага нумару “Нашай Нівы”, а як прыгадаю той выпадак на знаёмых людзях, дык з вясёлым прысмехам яшчэ заакцэнтую — зважайце, пераклаў мой артыкул сам Дубавец.

Асабіста для мяне (ды, пэўна, і не для мяне аднаго) у першай палове дзевяностых фігура Сяргея Дубаўца была сувымернай з фігурай Зянона Пазняка, а “Наша Ніва” — з Беларускім народным фронтам. Зразумела, гэта былі абсалютна рознамаштабныя падзеі. Зянон Пазняк з нацыянальным рухам раскатурахаў усё беларускае грамадства, у той час як “Наша Ніва” Сяргея Дубаўца мела наклад у нейкія 5–7 тысяч асобнікаў.

Дык скуль тады сувымернасць?

У аўтарскай анатацыі да свайго артыкула “Героі і ахвяры” Сяргей Дубавец кажа: “Пачынаючы тэму мінулай вайны, я сапраўды пачынаю. Не працягваю...”.

Дык вось, дзякуючы “Нашай Ніве” для чуйнага чытача ўсё сапраўднае толькі пачыналася — тут, на гэтых старонках. А тое, што было раней, яно, канечне, было, толькі цяпер выглядала нейкім іншым — не зусім сапраўдным ці што? А мо і не патрэбным увогуле.

Згадваецца біблейнае: *Свет яшчэ толькі пачынаўся...* І што магло быць важнейшым?

Гэтак па-першае. А па-другое, амаль кожны з таго дзясятка тысяч чытачоў праз задзіночанне вакол “Нашай Нівы” адчуў сябе далучаным ужо менавіта да беларускай нацыянальнай эліты. І не з тых шматлікіх тысяч, што БНФ раз-пораз выводзіў на шэсці ды мітынгі, а з аўтараў і чытачоў “Нашай Нівы” паўстане магутная і трывалая прага тоеснай самой сабе беларускай культуры. З гэтай жыццядайнай прагі і сфармуецца тое, што мы пазней станем называць *незалежнай* культурай Беларусі.

Дарэчы, *незалежная* культура Беларусі — унікальны феномен. Насуперак уладам у яе прасторы былі створаныя шматлікія адукацыйныя, навуковыя, аналітычныя ды іншыя інстытуцыі, якія плённа працуюць ужо шмат год. Сюды ж далучым шэраг газет, часопісаў, альманахаў, выдавецтваў, асветніцкіх, літаратурных, інтэлектуальных ды іншых суполак, адно пералік якіх зойме невядома колькі месца.

Тут упершыню паўстала і досыць ярка сябе праявіла беларускае нацыянальнае мысленне ўжо менавіта як мысленне.

Вельмі адметнай падзеяй станецца даафармленне (перафармленне) нацыянальнай гістарыяграфіі, якая канцэптуальна перайначыла ўяўленне беларусаў пра іх уласнае мінулае.

Тут, і толькі тут, сфармавалася новая беларуская літаратура — і сутнасна, і якасна адрозная ад той, што была раней. Адным з магчымых, і нечаканых вынікаў гэтага пераруху стаўся выбух (без перабольшвання) перакладной літаратуры.

Асобна трэба сказаць пра рок-музыку, якая ў дзевяностыя гады дзеля абуджэння нацыянальнай свядомасці беларусаў магла б адыграць не меншую ролю, чым у сваю пару оперы Вагнера для нацыянальнай свядомасці немцаў. Магла б, каб гэтага не спалохалася ўлада.

Перад тым, як на пэўны час развітацца з Сяргеем Дубаўцом і ягоным праектам, мушу — менавіта так — звярнуць увагу яшчэ на адзін тэкст з таго першага нумара, які ў перспектыве майго ўласнага кону апынуўся падставовым. А менавіта — на эсэ Ігара Бабкова “Сон, які сніўся нікому”. Калі я яго прачытаў, то канчаткова ўпэўніўся ў сваёй веры, што высокая (метафізічная) філасофія беларускай мовай магчымая — і магчымая менавіта як беларуская філасофія. З гледзішча значнасці гэтай падзеі для мяне асабіста хацеў бы прылучыць сюды фрагмент таго тэксту:

“Залатыя часы паганскае, народнае культуры — XIX стагоддзе.

Гэта часы, калі душа народа нібы прарастае ў “высокую” культуру, нараджае такія з’явы, як Міцкевіч, Чачот, Баршчэўскі... Каб зразумець, што такое паганская культура, варта ўявіць сабе ўвесь комплекс беларускага фальклору, праспяванага адначасова, як магучая касмічная сімфонія, як гімн мікра- і макракосмасу. Уявім сабе ўсе казкі, расказаныя ўсімі бабулямі праз усе часы, усе паданні і легенды, усе рытуалы й галашэнні... Калі ўявіш сабе ўсю веліч гэтай сімфоніі, беларуская гісторыя бачыцца як сон, што сніўся нікому.

Зрэшты, ён сапраўды сніўся нікому.

Мусім прызнаць, што беларусы захаваліся як нацыя менавіта таму, што ва ўсе часы польска-расейскага гістарычнага беспраспеваця жылі не ў гісторыі — у Космасе.

Сёння мы знаходзім сябе ў індустрыяльнай цывілізацыі, у секулярызаваным, суб'ектывісцка-касмапалітычным асяроддзі сучаснага горада. Мы не верым у вонкаваць, але ж і ўнутры сябе не пачуваемся гаспадарамі. Недзе за даляглядам Бог — ці то “памёр”, ці то “на рамонце”. Перад вачыма — культура. І адзінае, што мы можам сказаць сабе ў суцяшэнне: ЯНЫ СПЯВАЛІ — МЫ СЛУХАЕМ”.

Я не ведаў, хто такі Ігар Бабкоў, і тым болей не мог ведаць, што неўзабаве, пазнаёміўшыся, мы адразу вырашым: далей нам ніяк нельга без уласна беларускай філасофіі. Ну аніяк...

***

Ды што там сваёй, у нас ніякай філасофіі не было. Таму эсэ пра Сёрэна Кіркегара для тыднёвіка “Культура” я заманіфеставаў наступным пасагам:

“Леў Шастоў пачынае сваю кнігу пра Кіркегара наступнымі словамі: “Кіркегар прайшоў паўз Расію”.

Прачытаў і з болем, які межаваў з адчаем, падумаў: “Паўз Беларусь прайшлі ўсе, пачынаючы ад Парменіда і завяршаючы Дэлэзам (ці хто каму тут больш даспадобы...). Усе, колькі іх было філосафаў, адвеку ішлі, ідуць і, здаецца, будуць ісці паўз, паўз, паўз... Трохі суцяшае хіба тое, што калі меркаваць паводле досведу Кіркегара, дык у справе асэнсавання існага страх і адчай могуць стацца нават больш прыдатнымі за інфантальны аптымізм і прагматычную разважлівасць...”

Тут трэба ўдакладніць: калі я прамовіў “адвеку”, дык у гэтым кантэксте меў на ўвазе кароткі век ужо нацыянальна асэнсаванай Беларусі. Бо ў даўнія стагоддзі мысленне на прасторы, цяпер пазначанай дзяржаўнымі межамі Рэспублікі Беларусь, разгортвалася адпаведна агульнаеўрапейскім тэндэнцыям. Але метадалагічна яго, бадай, заўсёды будзе досыць няпроста залічваць да ўласна беларускага: ці то з прычыны іншамоўнасці, ці то з прычыны адслоненасці ад Беларусі як яшчэ не выўленага суб'екта еўрапейскай гісторыі...

Разам з тым, фармуючы гісторыю беларускага мыслення, мы, безумоўна, не пакінем твая ранейшыя здабыткі па-за нашай увагай, паколькі і ў Вялікім Княстве Літоўскім, і ў Рэчы Паспалітай, гэтаксама як і ў тагачаснай Цэнтральнай Еўропе, філасофія дамінавала не толькі ў сістэме адукацыі, але арганізоўвала і рэгламентавала ўсю мысленчую дзейнасць грамадства. Таму зусім натуральна, што ў рэканструкцыі гісторыі філасофіі мы не прамінем увагай спадчыну Сымона Буднага, Францішка Скарыны, Васіля Цяпінскага, Саламона Рысінскага, Андрэя Волана, Казіміра Лышчынскага, наробак Віленскай філасофскай школы і Полацкай езуіцкай акадэміі. Хаця рэальна пачаткі ўжо апрычона беларускага мыслення нам даводзіцца звязваць з Францішкам Багушэвічам, з “нашаніўскім” перыядам беларускай гісторыі, з тагачаснай літаратурай, публіцыстыкай, светапогляднымі рэфлексіямі...

А як па гамбургскім рахунку, дык уся ўжо ўласна беларуская філасофія XX стагоддзя пачалася і скончылася неверагодным эсэ Ігната Абдзіраловіча (Ігната Канчэўскага) “Адвечным шляхам” (1921 г.).

Што праўда, калісьці раней пасля “Адвечнага шляху” я заўсёды згадваў эсэ “Гэтак пераможаш!..” Уладзіміра Самойлы (1924 г.). На жаль, з цягам часу на яго пачалі забывацца — і я ў тым ліку. Можа, і дарэмна.

***

Аднойчы дзеля забавы прыдумалася містычная філасафемка пра Кон. Цалкам вераемна, што гэтая прыдумка здарылася недзе пасля года працы ў “Культуры”, калі я ўжо надрукаваў тут ладнае бярэмя тэкстаў вялікіх філосафаў і колькі сваіх эсэ. Тады, на першым юбілейным застоллі, Вольга Іпатава, адзначаючы поспехі калектыву, сярод іншага сказала: “Глядзіце, Валянцін прыйшоў да нас інструктарам па турызме, а цяпер ён ужо вядомы беларускі культуролаг”.

Я паступаў вучыцца ў самыя розныя інстытуцыі 11 разоў. Першым быў Серпухаўскі тэхнікум электрасувязі, куды падлеткам паехаў з дзядзькам аж пад Маскву пасля васьмага класа. Потым чатыры разы паступаў у Мінскі політэхнічны інстытут (на дзённае і завочнае аддзяленні). Затым — два разы ў Тэхналагічны інстытут. Яшчэ два разы — у БДУ (між іншым, на “філасофію” таксама). Перадапошні раз, відаць, можна было б абмінуць увагай, бо ў Інстытут сельскай механізацыі (ці як ён там называўся?) я падаў дакументы адно таму, што без такога падману мяне з працы не адпускалі ў горы... Карацей, куды б 10 разоў ні прасіўся вучыцца, мяне ўсюды не пускалі.

А між тым з пары падлеткавай свядомасці я ўжо марыў адно пра Літаратурны інстытут у Маскве. Ды не, няпраўда, пра такое падлетку з заходнебеларускага мястэчка нават марыць было немагчыма. Я толькі захоплена думаў: скуль паходзяць такія неверагодныя хлопцы і дзяўчаты, што іх прымаюць у інстытут, дзе вучаць на пісьменнікаў? А ў дваццаць пяць год праз нейкі вясёлы адчай (нікуды не ўзялі, а ў літінстытут — смеху ворта) даслаў на конкурс невялікую аповесць. Калі праз нейкі час атрымаў запрашэнне на іспыты — трохі абамлеў. Нават не хацеў ехаць, так баяўся, ды ўсё ж такі выправіўся...

І адразу ўзялі.

Тут ужо можна было б пераказаць тую філасофемку, аднак лепей яшчэ трохкі патрываіце.

Я ўжо пісаў, што доўгі час пасля Масквы шукаў адно вортаўніцкія каморкі, а як закарцела літаратурнай працы, дык паўтарылася тое, што было з інстытутамі: у Скарынаўскі цэнтр не ўзялі, у “Нёман” не ўзялі, у “ЛіМ” не ўзялі... Ды што тут шмат пералічваць — усюды “не ўзялі”, пакуль не з’явілася “Культура”.

Вось пасля гэтай вызначальнай падзеі і прыдумалася (весе-ла), што ў кожнага чалавека, акрамя ўніверсальнага Лёсу, ёсць яшчэ персанальны Кон. Гэта ён аберагае цябе ад самага горшага. Калі табе, скажам, на рэйках трамвай адрэзаў адну нагу, дык моцна не скавычы, а будзь яшчэ ўдзячны свайму Кону, бо без яго дапамогі ты застаўся б зусім без ног, а можа, нават і без галавы.

Пасля таго як я ўсё гэта прыдумаў, дык зразумеў, што нішто іншае, а менавіта Кон бярог мяне ад усіх інстытутаў ды ўніверсітэтаў імперыі, пакуль не наспеў мой час ехаць у Маскву. Бо каб я паступіў вучыцца куды-небудзь раней, прыкладам, у політэхнічны, то з маёй фенаменальнай нікчэмнасцю, што да матэматыкі і падобных дысцыплінаў, я б пяць год штодня ўмываўся слязьмі, але атрымаў бы непатрэбны мне дыплом інжынера, каб мае неадукаваныя бацькі (лепшыя ў свеце бацькі!) светла заплакалі ад радасці і цяпер ужо напэўна далі веры, што не дарэмна пражылі жыццё.

Тое ж і з літаратурнай працай. Няўжо вы думаеце, што слыны Міхась Стральцоў, а тым болей народны пісьменнік Янка Брыль насамрэч не маглі ўладкаваць хлопца з маскоўскай адукацыяй у той жа “Нёман” ці “ЛіМ”? Недарэчна нават спрачацца. Відавочна, гэта мой Кон неўпрыкмет касаваў усе іх высілкі, бо наперад ведаў, што ўжо рыхтуецца выданне з філасофскім кантэнтам, дзе я змагу рэалізаваць усё тое метафізічнае натхненне, што назапашвалася ўва мне дзясяткі год.

Напэўна, гэта ўжо было б занадта, каб я выказаў меркаванне, што Кон паспрыяў і таму, каб мяне ўвосень 1992 г. адпусцілі з газеты ў Полацк на юбілейную канферэнцыю пра набыткі Полацкай езуіцкай акадэміі. Яно як быццам сапраўды занадта, толькі хто яго ведае, калі зазірнуць уздоўж перспектывы далёка наперад... Бо менавіта там мы перастрэліся з Ігарам Бабковым — здаецца, на ўсё жыццё.

Вось што ён сам напісаў пра тую падзею:

“Мне дакладна не патрэбны вучні, я не настаўнік у класічным сэнсе. Мне патрэбныя тыя, хто ідзе поруч. Сувандроўнікі. Каб не адчуваць сябе самотным у краявідзе.

У гэтым сэнсе мне пашэнціла. Ужо больш за дваццаць год у мяне ёсць ідэальны суразмоўца і сувандроўнік — Акудовіч. У нас вельмі розныя тэмпераменты і розныя жанры. Ён скончыў літінстытут і ішоў ад літаратуры ў мысленне, у філасофію. А я — наадварот, ад філасофіі ў літаратуру. І мы сустрэліся на паўдарозе. Да таго ж амаль сінхронна

вярнуліся ў беларускую культуру, адкрылі яе для сябе. Пазнаёміліся мы ў Полацку на канферэнцыі, на самым пачатку 90-х. Раней толькі чулі адзін пра аднаго. А тут ішлі па дарозе на секцыю і вырашылі, што трэба стварыць беларускую філасофію. А пра што была канферэнцыя, ужо і не памятаю”.

***

Я таксама не памятаю, пра што была тая канферэнцыя, але пакуль шпацыравалі з Ігарам праз восеньскі сквер да канферэнцыйнай залы, дык паспелі суладна пагадзіцца, што Беларусь без філасофіі — як шлюбная ноч без нявесты. (Такое прасцецка-дурнотнае параўнанне ганарысты Ігар *a priori* прыдумаць не мог, а паколькі яно памятаецца да гэтай пары, дык што тут спрацаца пра аўтарства?) Больш таго, яшчэ да пачатку паседжання мы ўжо вызначыліся, з чаго нам трэба пачынаць. Метафарычна кажучы, каб выгадаваць сад з залатымі яблыкамі метафізікі, трэба было спачатку высекчы сярод нерушы ляда. Пераказваючы простымі словамі — стварыць філасофскі часопіс. Натуральна, беларускі і беларускай мовай.

Па абедзе мы дамовіліся, што, вярнуўшыся ў Мінск, адразу сустрэнемся ў кавярні “Хвілінка”, каб сам-насам абгаварыць наш праект як у падставовых канцэптах, гэтак і ў апырчонах дэталях. Не забыліся нагадаць адзін аднаму, што да кавы кожны мусіў прынесці свой варыянт назвы часопіса, сваю канцэпцыю і да таго падобнае.

Раней я ніколі не хадзіў у кавярні, каб піць там каву. Дый увогуле ніколі не хадзіў туды адзін, а толькі з сябрамі, калі побач не было зручнага месца выпіць разам чарку-другую гарэліцы. Ігар — зусім іншае. Ён нават у нядзелю пакідаў на нейкую гадзіну сям’ю і ехаў у “Хвілінку”, дзе, паводле ягоных словаў, была лепшая ў Мінску кава. У одуме смакаваў там гэтую гаркату і, прымружыўшы вочы, услухоўваўся сам у сябе, чакаючы, калі загучыць той тон, у якім толькі і могуць аб’явіцца самыя істотныя словы.

На сустрэчы Ігар прапанаваў назваць часопіс “Фрагменты”, а я — “Тэксты”. Як ні дзіўна, ён аддаў перавагу майму, цалкам постмадэрнаму, варыянту, хаця мне больш падабалася яго назва... Натуральна, я ўжо амаль нічога не памятаю з таго, што і як мы тады абмяркоўвалі, раз-пораз прызначаючы сустрэчы ў “Хвілінцы”. Толькі вельмі хутка паперад усяго выскачыла праблема рэсурсаў. Дзе іх набрацца, каб стварыць тое ляда? Відавочна, нашых разумовых здольнасцяў тут не хапала. Патрэбен быў яшчэ нехта трэці ў дапамогу.

— Дзіўна гучыць праблема трэцяга за кавай, — толькі паспеў прамовіць я, як Ігар запытаўся:

— Алесь Разанаў?

— Алесь Разанаў! — умомант пагадзіўся я.

Буйнейшая мысліўная фігура ў тагачаснай беларускай прасторы. Ну што тут яшчэ думаць...

Алесь Разанаў таксама пагадзіўся адразу. І гэта была ласка Кону. Вялікі паэт бясспрэчным аўтарытэтам ідэальнага класіка надаваў нашай досыць авантурнай ідэі магчымасць сапраўднасці. Хаця што да менеджарскіх здольнасцяў, то Алесь Разанаў, пэўна, і сам не ведаў: ёсць яны ў яго ці няма? У нябёсах такім рэчам не вучаць, а ён адтуль не вылазіў.

Таму на аўдыенцыю да Лявона Баршчэўскага, дэпутата і сябра камісіі Вярхоўнага Савета па культуры (ці адукацыі — халера іх там запомніш), мы з Ігарам выправіліся ўдвох. Не кажучы пра Алесь Разанава, спадар Лявон дыстанцыйна нас таксама ўжо ведаў. Адразу далікатна пахваліўся, што дыплом пісаў паводле “Логіка-філасофскага трактата” Людвіка Вітгенштайна.

Гаворка была прыязнай, з салідарным разуменнем актуальнай патрэбы філасофскага часопіса для Беларусі

На заканчэнне сустрэчы спадар Лявон сказаў:

— Хлопцы, да мяне штодня хто толькі не ходзіць. Але вам я даю веры.

Далей былі яшчэ словы пра магчымую дапамогу, толькі ўсё гэта не спатрэбілася, бо неўзабаве здарыўся цуд...

Аднак перад гэтым трошкі словаў пра Лявона Баршчэўскага, і зусім не таму, што потым мы прысябрваліся і я яго па сёння моцна паважаю ды люблю.

На пачатку апошняга беларускага Адраджэння Лявон Баршчэўскі быў інтэлектуальным сімвалам нацыянал-дэмакратычнага руху. Першы намеснік Пазняка, разумнік паводле азначэння, паліглот, які на розных узроўнях ведаў невядома колькі моваў, стваральнік цэлага шэрагу слоўнікаў і перакладаў кніг мастацкай прозы... Дарэчы, меў выдатны голас, і яго нават запрашалі ў Operny тэатр.

Далей чамусьці згадаўся найперш такі выпадак. Калі з пільнай патрэбы запытаў Лявона, як найболей карэктна перакласці з дацкай на беларускую прозвішча Kierkegaard (тады пісаў эсэ пра любімага філосафа), то не адразу, але праз некалькі хвілін глыбокага адуму лабастай галавы, атрымаў адказ: Кіркегар. Так цяпер мы і называем дацкага Сакрата, а не выбіраючы з некалькіх рускіх варыянтаў — Киркегор, Киркегард і г. д.

Мала з кім так хораша было ехаць цягніком у замежжа, як з Лявонам. Трохі падвесьліўшы сябе, мы распачыналі дзіўную гульню. Я называў еўрапейскую краіну, а ён спяваў на яе мове песню. І колькі б тых краінаў я ні згадаў, аўтэнтчных песень у Лявона заўсёды хапала — з каптуром...

***

Як кажуць, хоць забі — не памятаю, з чаго і калі непасрэдна распачаўся вышэйпамянёны цуд. Натуральна, Вольга Іпатава і яе намесніца Людміла Крушынская ведалі, што мы з Бабковым ды Разанавым прыдумляем філасофскі часопіс. Рыхтуючы “Эліту” і “Суплёт ідэй”, я не толькі распавядаў ім пра нашыя справы, але і наперад дзячыў за тое, што мне культураўскі досвед моцна спатрэбіцца ўжо ў непасрэднай працы з часопісам.

Але пакуль справа з нашым праектам марудзілася і марудзілася, неяк паклікалі мяне мае начальніцы ды літаральна

агаломшылі прапановай: маўляў, а чаму б, Валянцін, не стварыць нам “Філасофскі часопіс” — як дадатак да штотыднёвіка “Культура”?!

Прапанова была неверагодная, тым болей, што ўсе нашыя ўласныя ідэі па-ранейшаму выглядалі досыць сумніўна ў плане практычнай рэалізацыі.

— Фантастыка, — усклікнуў я. — Толькі што хлопцы скажуць?

А што хлопцы маглі сказаць — яны не горш за мяне разумелі: гэта пакуль адзіны рэальны варыянт.

— Дык з чаго пачынаць? — запытаўся я на наступны дзень у рэдакцыі.

— Сядайце за стол, — казалі шаноўныя кіраўніцы, — і пішыце ліст старшыні Савета Міністраў Кебічу.

Ну ні фіга сабе! Дзе я, а дзе той Кебіч?! І што з маім досведам вартаўніцкіх катухоў ды турысцкіх сутарэнняў можна напісаць такому значнаму чалавеку?

— Напішыце, — сказала Вольга Міхайлаўна, — што незалежная Беларусь без філасофіі...

Тут яна на нейкую хвіліну задумалася, а з мяне, што тое чарцяня з табакеркі, выскачыла:

— Як шлюбная ноч без нявесты...

Вольга Міхайлаўна зірнула такімі вачыма, што ў мяне мову заняло. (Хаця маладзейшая Людміла Аляксееўна неўпрыкмет пасміхнулася.)

Карацей, пасля грунтоўнага інструктажу мне казалі:

— А ўвогуле, Валянцін, за што змагаецца ў сваіх артыкулах ды эсэ, тое і напішыце, толькі каб не зашмат.

Я пісаў ліст Кебічу два дні, потым яго рэдагавалі Іпатава з Крушынскай, потым чыталі стыль-рэдактар і карэктары, потым павезлі міністру культуры, потым прывезлі назад...

— Ужо будзем адсылаць Кебічу? — я ўсцешыўся.

— Навошта адсылаць? — здзівілася Вольга Міхайлаўна. — Надрукуем у газеце. Толькі спачатку Вам трэба будзе сабраць пад гэтым лістом колькі дзясяткаў подпісаў, бо гэта ж не мы

будзем прасіць Вячаслава Францавіча, а ўвесь гонар нацыі будзе прасіць за філасофскі часопіс.

— Дык як тут мне ўправіцца? Я ж толькі са sklepa вылез і нікога з гонару нацыі асабіста не ведаю. Адно, хіба, Разанава...

— Талакой дапаможам, — запэўніла Вольга Міхайлаўна.

— На раз управімся, — падбадзёрыла Людміла Аляксееўна.

І ўправіліся. Ужо недзе праз дзён дзесяць (22 лютага 1993 г.) зварот быў надрукаваны ў газеце.

АДКРЫТЫ ЛІСТ ДА СТАРШЫНІ САВЕТА МІНІСТРАЎ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ КЕБІЧА ВЯЧАСЛАВА ФРАНЦАВІЧА

Шаноўны Вячаслаў Францавіч!

Філасофія, культуралогія, эстэтыка — неад’емныя складнікі кожнай нацыянальнай культуры. Да таго ж яны — яе вышэйшыя праявы і адначасна формы наступнага развою. Таму мы звяртаемся да Вас з гэтым лістом у надзеі, што справа фармавання нацыянальнай філасофіі, якая стаіць перад нашай маладой дзяржавай, атрымае разуменне і падтрымку.

Апошнія 70 год, нягледзячы на наяўнасць шматлікіх газет, часопісаў, выдавецтваў, акадэмічных устаноў, філасофія, культуралогія, эстэтыка па сутнасці былі пазбаўленыя магчымасці прысутнічаць у нацыянальнай культуры. Перыядычныя выданні амаль не друкавалі сучасных культуролагаў і эстэтыкаў, выдавецтвы абміналі ўвагай класіку сусветнай і еўрапейскай філасофіі, а ў акадэмічных установах навучалі толькі дыялектычнаму матэрыялізму ў звязку з марксізмам-ленінізмам і гэтакім навучаннем вытручвалі апошнія парасткі нацыянальнага досведу і нязмушанага мыслення.

Так не павінна быць, і так далей, спадзяёмся, не будзе. У шэрагу розных праяў відавочна акрэсліваецца тэндэнцыя да заглыбленага пранікнення ў сутнасць рэчаў, усё часцей сустракаюцца прыклады, якія сведчаць аб памкненні творчага духу нацыі да паўнавартаснага ўсведамлення сябе ў Сусвеце і Сусвету ў сабе. Але, каб гэты працэс набыў незваротны рух, каб метафізічная творчасць трывала ўвайшла ў сферу нашай духоўнай дзейнасці, неабходна падтрымаць яе на шляхах станаўлення. І найперш трэба стварыць адпаведны

кантэкст для тых літаратурных і культурасофскіх тэкстаў, што пакуль вымушаныя шукаць выпадковага прытулку ў традыцыйных выданнях ці ўвогуле не могуць знайсці свайго друкара. У практычным плане гэта азначае, што варта распачаць літаратурна-філасофскі часопіс, на падставе якога можна было б актуалізаваць нацыянальны досвед сэнсатворчай духоўнай дзейнасці і гэтым спрыяць вылучэнню з універсальнага зместу нацыянальнай філасофіі і культуралогіі.

Зважаючы на тое, што газета “Культура” — адзіная на Беларусі выданне, якое з першага нумара паслядоўна і мэтанакіравана працуе ў гэтым кірунку (штотыднёвыя філасофскія старонкі “Эліта” і “Суплёт ідэй”), падаецца мэтазгодным менавіта пры ёй стварыць літаратурна-філасофскі дадатак у форме часопіса. І хаця адзін часопіс, натуральна, не вырашыць усёй праблемы фармавання нацыянальнай філасофіі, гэты першы крок пажадана зрабіць не марудзячы, бо ўмовы для яго выспелі і патрэба ў ім відавочная.

***

А пад лістом былі подпісы двух народных паэтаў Беларусі (Гілевіча і Барадуліна), трох народных мастакоў Беларусі (Шаранговіча, Кашкурэвіча, Шчамялёва), адной народнай артысткі Беларусі (Стэфаніі Станюты), аднаго народнага артыста СССР (Мікалая Яроменкі), двух членаў-карэспандэнтаў (Падлужнага і Бандарчыка), чатырох дактароў філасофскіх і філалагічных навук (Конана, Крукоўскага, Булыкі, Фядосіка), двух намеснікаў старшыняў камісій Вярхоўнага Савета (Вярцінскага і Трусавы), аднаго галоўнага рэдактара часопіса (Някляева), аднаго паэта (Разанава), аднаго перакладчыка (Сёмухі), аднаго мастацтвазнаўцы (Крэпака)...

Каманда рэдакцыі так захапілася паляваннем за подпісамі, што мы падрыхтавалі яшчэ дзясятак падпісантаў, толькі галоўны рэдактар спыніў рэдакцыйны шал:

— Хопіць яму (меўся на ўвазе Кебіч) і гэтага, — рашуча сказала яна.

Сапраўды, мела рацыю.

***

Дзіўныя былі часы, неверагодныя. Цяжка нават даць веры, што мы так хутка забыліся на тое тэктанічнае ўзрушэнне, якое цягам амаль дзесяцігоддзя (ад сярэдзіны васьмідзясятых да сярэдзіны дзевяностых) трымала дзень пры дні ў напярэтым стане сотні мільёнаў людзей еўразійскага кантынента (а ягонае рэха ўвесць гэты час хадунам хадзіла па ўсёй зямной кулі).

Нарадзіцца варта было адно дзеля таго, каб уласным сэрцам пражыць тую эпоху “буры і націску”, калі пад напорам новай веды і новай волі да ўлады бурыліся дзяржаўныя муры і межы, іначыліся ды паўставалі не існуючыя раней краіны і ў кожнай асобна ўзятай галаве буяла свая рэвалюцыя...

Нарадзіцца варта было адно дзеля таго, каб перажыць тую вялікую Эмоцыю, пасля якой ты аднойчы прачнуўся ў тым самым сваім жыцці, але ўжо зусім іншым чалавекам і ў цалкам іншым свеце...

У тыя гады мне самахоць не аднойчы згадваліся радкі любімага паэта маладосці (Цютчова):

Блажен, кто посетил сей мир
В его минуты роковые!
Его призвали всеблагие
Как собеседника на пир.

Гэта было і пра мяне таксама.

Беларусь прагаласіла незалежнасць 25 жніўня 1991 года, але што рабіць з гэтай незалежнасцю, беларусы не ўяўлялі ці ўяўлялі, хутчэй, рамантычна, а не палітычна. Прыкладам таму БНФ — самая моцная і дзейная на той момант палітычная сіла, якая прапаноўвала будаваць нацыянальную (хутчэй — нацыяналістычную) дзяржаву. Нейкі час гэтая ідэя мела досыць шырокую падтрымку, прынамсі, сярод найбольш актыўнай часткі грамадства. Разам з тым ніякай пэўнасці пакуль не было ні сярод бальшыні насельніцтва, ні сярод бальшыні чынавенства.

Апошнім было найгорай, бо ім трэба было штодня прымаць канкрэтныя рашэнні, а як тут здагадаешся: на чыю карысць прымаць?

Можа, Расія з камуністамі вернецца, можа, нацыяналісты захопяць уладу, можа, яшчэ якая халера здарыцца? Таму дзе атрымлівалася, дык на ўсялякі выпадак дагаджалі ўсім. Відаць, не без гэтага Савет міністраў нязвыкла хутка адгукнуўся на арганізаваны намі зварот.

А можа, і дарэмна так нядобра думаць пра чыноўнікаў агулам. Філасофія тады яшчэ была ў вялікай пашане ва ўсіх адукаваных людзей. А ва ўрадзе, напэўна, ужо было даволі функцыянераў, якія адказна клапаціліся пра лёс маладой дзяржавы і яе ўласнай культуры.

***

Трохі пра рэдактарскую працу і свой *першы* тэкст...

Неяк я доўга завіхаўся ля ганарлівага аўтара, каб “выцыганіць” патрэбны матэрыял. Калі той сышоў з рэдакцыі, Людміла Крушынская зедліва заўважыла:

— Вы б перад ім яшчэ падбегам дзверы расчынілі.

— Што там дзверы? Я мог бы пабегчы да яго і вымыць падлогу ў кватэры, каб толькі ён гэты тэкст нам адшкадаваў.

— Ды што Вы кажаце, Валянцін! А дзе прафесійны гонар? Дзе павага да сваёй працы? — уз’юшылася Людміла Крушынская.

— Сорам вачэй не выесць. А ганарыцца давайце не сабой, а той справай, якую мы з вамі робім, — нечакана для сябе эмацыйна выгукнуў у адказ.

Паколькі ў мяне заўсёды было (і застаецца) моцнае пачуццё піетэту да іерархіі як такой, то гэтае публічнае абурэнне словамі намесніка рэдактара сведчыць, што яны зрушылі ўва мне нешта надзвычай істотнае.

Магчыма, гэтаму і цяжка даць веры, толькі для мяне чужыя тэксты (кнігі) заўсёды былі больш важныя за ўласныя. Дзе б я ні працаваў рэдактарам, я не кранаў з шуфляды свайго рукапісу,

пакуль заставаўся не падрыхтаваным да друку хоць адзін тэкст майго аўтара. Тое ж самае і з кнігамі...

Рэдактарская праца марудная, складаная і не вельмі ўдзячная. Але, як казалі мае продкі, лёс на кані не аб'едзеш. Відаць, так было мне наканавана, а Кону трэба даваць веры (гэта ўжо я казаў). Тады, магчыма, аднойчы табе пашанцуе прачытаць пра сябе наступнае:

“Каб я мела вялікую ўладу, я сабрала б па зернюку на нашым беларускім архіпелагу ўсіх рэдактараў (акрамя Гіля Мікалая Сымонавіча — ён сам валодае гэтым уменнем) — і абавязкова прымусіла наведваць час ад часу светлую навучэльню, у якой бы панаваў Акудовіч: як трэба прымаць звычайнага аўтара, як яму можна дапамагчы, накіраваць глыбей да самога сябе — усё гэта тактоўна, прыхільна. Нацыя не згубіла б аніводнага свайго слова, аніводнага пісьменніцкага лёсу. Я ж размаўляла з Валянцінам Акудовічам толькі па тэлефоне. Калі ўжо праца над маім апавяданнем была скончана, я яшчэ доўга прыручана чакала званка, як чакаюць вады ў пустэльні, успрыняўшы ягоную павагу неяк надта асабіста. А ён здымае капялюш перад кожным усмаглым творцам”.

Гэты ўзнёслы спіч Марыі Вайцяшонак тыднёвік “ЛіМ” надрукаваў 11 снежня 1998 г., толькі і па сёння мы з спадарыняй Марыяй ні разу не перастрэліся. Нават дзіўна, як такое магло стацца? Відаць, пра гэта ведае толькі мой Кон, а ў яго не запытаешся. Хаця я па-ранейшаму лічу Марыю Вайцяшонак адным з самых яркіх і таленавітых беларускіх прэзаікаў нашага часу, якая няведама чаму апынулася ў засені і крытычных рэфлексій, і шырокай публічнай увагі...

Разам з тым, наколькі б я ні быў адданы рэдактарскаму пакліканню, уласныя тэксты таксама пісаліся. Прынамсі, зрэдзьчас. Далей згадаю адзін з іх, бо ён неўпрыкмет адмовіў усё тое, што ў мяне хоць дзе друкавалася раней. Тут я маю на ўвазе маскоўскія часопіс “Знамя” і альманах “Подвиг”, мінскія выданні “Нёман”, “Беларусь”, “ЛіМ”, “Культура” і нават той жа тэкст у “Нашай Ніве”.

Інакш кажучы, пасля эсэ “Эгаізм”, надрукаванага ў “ЛіМ”е вясной 1992 г., усё маё былое крэмзанне паперы як карова языком злізала. Знікла дазвання. Гэта значыць, што насамрэч толькі ў 42 гады я надрукаваў свой першы тэкст.

***

Пэўна, у мяне не атрымаецца каратка і выразна патлумачыць, што са мной тады напраўду адбылося. Ну але ж хоць як...

Перадусім. Нарэшце мова запаланіла мяне наўсцяж і пратачыла наскрозь. Цяпер мы гуляліся з мовай, як рака з рыбай ці як рыба з ракой. У гэтым стане мне лёгка і глыбока дыхалася, таму я мог без перапынку плысці скрозь туманы і нябёсы аж за боскі небакрай. Як доўга я чакаў, каб маім домам сталася ўсё Быццё разам. І вось збылося! Далей, пра што б я ні казаў, я не мог не запакоўваць гэтае “што” ў фундаментальную анталогію Быцця. І Беларусь найперш...

Дарэчы, гэтае перастварэнне не проста здарылася, а здарылася сярод ночы ў рэдакцыі “Культуры”, дзе была мая чарга вартаваць першыя рэдакцыйныя камп’ютары (неверагодная каштоўнасць на той час). Апоўначы зусім з нічога нейкі дзіўны жар ахапіў нутро (лоб заставаўся халодным), і да ранку я напісаў большую частку эсэ, першая назва якога была: “Мой бог — Этнас”.

Пачыналася яно з наступных словаў:

“Мне кажучь (сёння я чую гэта з усіх бакоў), што **Я** — найвялікшая каштоўнасць. Большая за дзяржаву, нацыю, рэлігію і, магчыма, нават самога пана Бога.

Не ведаю, можа, які іншы чалавек і з’яўляецца такой значнай цацай, толькі не я. Я не бачу асаблівай цаны ў нейкай колькасці арганікі, выдзеленай з агульнага кантэксту “жывога рэчыва” даўно набытымі нагавіцамі і зацыраваным швэдрам.

Я — гэта семдзесят кіло костак, тлушчу, цягліці і вадкасці чырвонага колеру, змешчаных у колькі там метраў бляклай скуры. Дадайце сюды трошкі нерваў, два-тры хаценні, некалькі запазычаных думак...

Вось і ўсё. Гэтым амаль і вычэрпваецца тое, што мы называем чалавекам. А мне і згэтуль, і адтуль: ты цэнтр сусвету, апірышча быцця і, зусім верагодна, ягоны сэнс.

Я торгаю вуха, ушчыкваю клуб і, як той андэрсанаўскі хлопчык, толькі не весела, а з сумам, прэрчу: “Чалавек голы”.

Я ганарлівы, як засцяпковы шляхцюк, толькі гэта ўжо занадта. Што я — сябе не ведаю? З якой такой ласкі — найвялікшая каштоўнасць, за што такая пашана?

Магчыма, іншых гэта і не цікавіць, а мяне дык надта: як раб божы стаўся самакаштоўнай цацай? Калі чалавек сам-насам спрычыніўся да сэнсу быцця і якім чынам знітаваў з сабой гэты сэнс?”

Не бачу патрэбы далей працягваць... Тым болей, што названы тэкст важны для мяне як пачатак ужо іншага мыслення і пісьма, а не сам паводле самога сябе. Заакцэнтую яшчэ адно два моманты з таго эсэ. Першы:

“Я — голы чалавек на скразняках часу, і калі нешта шукаць у звязку з маёй асобай, то гэта не я сам, а мой этнас ува мне.

Я — гэта колькі там тысяч год і колькі там соцень каленаў майго роду, і ўся мая каштоўнасць — гэта каштоўнасць скарбонкі, у якую ссыпаны скарб, набыты нястомнай працай продкаў цягам невядома якога часу. І калі прыходжу да высновы, што я ўсяго толькі месцішча, дзе мой этнас працягвае існаванне з усімі сваімі тысячагоддзямі і каленамі, то амаль міжволі вымаўляю: мой бог — мой Этнас”.

І другі момант, які тлумачыць, чаму я не даю веры юдэа-хрысціянскаму Богу:

“Справа тут да смешнага простая — я не веру ў Яго існаванне. Я не магу даць веры існаванню Бога, якога здолеў перамагчы эгаізм чалавека. Калі не Бог, а чалавек — найвялікшая каштоўнасць, калі семдзесят кіло гуманістычна заклапочанай арганікі крочыць наперадзе, а духоўная ідэя валачэцца за яе спінай, як цень на зыходзе дня, то мяне немагчыма пераканаць, што гэты даўжэзны цень ёсць прычына мяне, а не наадварот. Ён мяне толькі палохае, калі я часам азіраюся”.

Як ні дзіўна, у Савеце міністраў не марудзілі, і неўзабаве намеснік Кебіча сп. Дзямчук аддаў загад Міністэрству культуры скласці каштарыс філасофскага часопіса. Цяпер нам адно што і заставалася рабіць, дык гэта пераможна скласці на грудзях рукі і чакаць грошай.

А далей колькі словаў пра лепшага, як на мяне, міністра беларускай культуры. Гэта быў мажны дзядзька, які, здаецца, скончыў той жа Інстытут сельскай механізацыі, куды я ў свой час не патрапіў. І быў ён спецыялістам па торфараспрацоўках. Апошняя кожнага, хто пра тое чуў, моцна весяліла, але адно пакуль з міністрам ты не знаёміўся асабіста.

Спакойны, разважлівы, прыязны. Ясна разумеючы, што яму паводле азначэння бракуе культуры, ён не толькі з сімпатыяй, але і з піетэтам ставіўся да нашага галоўнага рэдактара. І ўжо ж, напэўна, толькі таму падтрымаў яе, безумоўна, авантурную ідэю стварыць пры тыднёвіку філасофскі часопіс. Хаця, як мне цяпер здаецца, яны так лёгка пагадзіліся на гэтую забаву, бо ў глыбіні душы і думаць не думалі, быццам яе падтрымае Старшыня савета міністраў. А як прыйшоў загад рыхтаваць каштарыс часопіса, тады і схамянуліся...

У нейкі дзень Вольга Міхайлаўна сказала, што яе выклікае да сябе наш міністр, і папрасіла чакаць, пакуль вернецца.

Ужо было позна. Я заставаўся ў рэдакцыі адзін-адзінютка, і нешта мне было трывожна. Вярнуўшыся, Вольга Міхайлаўна мела разгублены твар (я ніколі не бачыў яе разгубленай). Нейкі час марудзячы са словамі, урэшце адважылася:

— Валянцін, — сказала яна, не глядзячы мне ў вочы, — міністр вырашыў перадаць правы на часопіс міністэрству адукацыі.

Праз доўгую паўзу прызналася:

— Ведаеце, што ён мне сказаў? Ён сказаў: слухай, Вольга, а на халеру нам гэта патрэбна? Вунь колькі і без таго праблемаў — не атрэсціся. А тут яшчэ такі часопіс самі на сябе ўзвальваем. Да таго ж хіба ты ўсё ў філасофіі разумееш? А я дык увогуле нічога не разумею. Раптам яны такое надрукуюць, што мы, не ўцяміўшы, потым не толькі пасады, але і волю страцім...

Я паныла маўчаў — што тут было казаць?

Раптам твар Вольгі Міхайлаўны трохі прасвятлеў:

— Ведаеце, што мы прапануем наўзамен? Замест “Эліты” і “Суплёта ідэй” рабіць раз на месяц філасофскі дадатак у газету хоць сабе на шэсць, хоць на дванаццаць старонак. Колькі адужаеце — столькі міністр і паабяцаў прафінансаваць. Толькі штат павялічыць не можа. Таму разлічвайце на свае сілы.

P. S. Пра гэта трэба было сказаць раней... Бальшыня дыялогаў у маіх мемуарах, далікатна кажучы, зусім не стэнаграфічныя. Разам з тым яны і не літаратурная прыдумка. Нешта, блізу падобнае, было, а цяпер я проста рэканструюю парэшткі ўспамінаў суладна ўжо з адноўленым кантэкстам.

***

Буду шчырым, адразу я быў не ў захапленні ад нечаканай магчымасці, бо не меў пэўнасці, што пацягну гэтую ношу сам адзін. Толькі хлопцы (Разанаў з Бабковым) разам з Людмілай Крушынскай урэшце пераканалі закасаць рукавы. Хаця галоўным тут было іншае. Мяне ж таксама вабіла сама ідэя літаратурна-філасофскага сшытка, як папярэдняга канспекта будучага філасофскага часопіса.

Аднак спачатку пра ўласна назву сшытка — “ЗНО”. Пэўна, не толькі чытачы, а шмат хто і з аўтараў па сёння не ведае, што стаіць за гэтымі трыма літарамі — нейкая абрэвіятура, сакральны знак ці выпадковае дурноцце?

Ні першае, ні другое, ні трэцяе. А ўвогуле гэта была сапраўдная эпапея. Найперш мы распрацавалі метадалогію пошуку назвы. З яе вынікала, што мы мусім выправіцца на пошукі адразу ў чатырох кірунках. Першы — малавядомыя беларускія словы, другі — лацінізмы (дамінанта, дыкурс і да т. п.), трэці — грэцкія словы (топас, эйдас і да т. п.), чацвёрты — што заўгодна, адно каб не як у людзей.

О, гэта была праца дык праца. Два разы запар я перачытаў слоўца за слоўцам увесь слоўнік Вацлава Ластоўскага, а пасля тое самае перарабіў са слоўнікам замежных словаў. Не памятаю, што непасрэдна чыталі мае хаўруснікі, але калі надышоў час падсумавання, то ў нас было столькі годных і прыгожых словаў, што іх, бадай, хапіла б на ўсе падобныя праекты еўрапейскага кантынента. А нам дык не хапіла. Кожнае прэзентаванае слоўца нечым муляла, нечым не задавальняла, нечым само сябе дыскрэдытавала.

Настаў момант, калі мне падалося, што лягчэй у пушчы знайсці авечку, якую даўно з’елі ваўкі, чым вартую назву для нашага сшытка.

Міналі дні, першы выпуск быў, лічы, падрыхтаваны, а назвы як не было, так і няма. Роспач ды адчай...

І вось тут ранкам заходзіць у рэдакцыю Алесь Разанаў. Вочы гараць, твар праменіцца натхненнем — быццам яго сёння анёлы ўмывалі. І адразу з дзвярэй урачыста паведамляе:

— Знайшоў!

— Не можа быць, — кажу, каб не сурочыць.

Разанаў, як Цыцэрон перад рымскім сенатам, ускідае руку і ўрачыста паведамляе:

— Зно.

Я ўвачавідкі ніякавею. Што зно? Чаму зно? Навошта зно?

Разанаў не адразу разумее, што я нічога не разумею, а зразумеўшы, пачынае тлумачыць.

Я не ўпэўнены, што дзесьці знойдзецца чалавек, здольны пераказаць тое, што кажа Алесь Разанаў. А калі такі чалавек

ёсць, то гэта ўжо напэўна не я. Таму далей буду карыстацца ўласнай версіяй разанаўскага тлумачэння. Спрошчана яна выглядае так: Разанаў ператрос усе беларускія хронікі ды ўвесь сучасны лексікон і высветліў (ці вылічыў), што ў фанетычнай аснове калі не большасці, то вельмі многіх сутнастваральных і дынамічных словаў знаходзяцца гэтыя тры гукі (-з-, -н-, -о-), натуральна, у розных спалучэннях і не заўсёды ў поўным складзе (звон, дно, воз, зноў і г. д і да т. п.).

Шчыра кажучы, лагічная аргументацыя разанаўскага тлумачэння не так ужо і моцна мяне пераканала, але я не мог не даць веры ягонаму вуху.

Паверце мне, у Разанава геніяльнае вуха.

Разанаў чуе слова ў яго яшчэ вільготнай, трапяткой прааснове: можа быць, у вушных ракавінах Разанава (як у марскіх — мора) увесь час шуміць, пераліваючыся, магма тых першагукаў, з якіх потым і ўзнікаюць словы. Зрэшты, як у яго гэта адбываецца, не істотна. Але што ёсць (вуха), тое ёсць.

Так — зно — сталася “ЗНО”. Яно досыць міралюбна суіснавала з газетай (як дамініён з метраполіяй), рабіла тое, што лічыла патрэбным, аднак пры гэтым улівала, што ягоная свабода досыць умоўная і абараняць гэтую свабоду ад чынавенства даводзіцца не таму, хто рыхтуе сшытак, а таму, хто адказвае за ўвесь тыднёвік.

***

Першы выпуск “ЗНО” пабачыў свет у траўні 1993 г. Графічны вобраз сшытка стварыла наш таленавіты дызайнер Наталля Овад. А зварот да чытача прымусіў мяне напісаць Алесь Разанаў. Не маючы іншага выйсця, я і накрэмзаў усялякага рознага аж на цэлую старонку (як на сённяшні розум, дык добрую палову выкінуў бы з палёгкай). Але ж апошні фрагмент хацеў бы працытаваць:

“Шаноўны чытач!

Літаратурна-філасофскі сшытак “ЗНО” пры газеце “Культура” мае на мэце:

- актуалізаваць айчынны досвед інтэлектуальнай творчасці;
- спрыяць вылучэнню з універсальнага зместу ўласнай філасофіі ў формах, тоесных беларускаму досведу;
- стварыць адпаведны кантэкст для тых літаратурных і філасофскіх тэкстаў, што пакуль вымушаныя шукаць выпадковага прытулку ў традыцыйных выданнях ці ўвогуле не могуць знайсці свайго друкара;
- падтрымаць інтэлектуальную эсэістыку на шляхах станаўлення жанру;
- папулярызаваць лепшыя здабыткі еўрапейскай і сусветнай гуманістыкі.

Мы будзем вітаць паэзію сэнсаў і сэнсатворную паэзію.

Не станем пераконваць чытача, што неўзабаве ўсё пажаданае спраўдзіцца. Лепей нагадаем беларускую прымаўку: рабі, што можаш, і хай будзе, як будзе”.

Мы былі ўзрушаныя. Уся рэдакцыя. І тыя, хто не меў ніякага дачынення да “ЗНО”, не менш за астатніх. Газета ў адначасе вырасла ў два разы — з васьмі да шаснаццаці палос. Аднаго гэтага было дастаткова для салодкага хвалявання (цяпер было што ў руках патрымаць). Толькі галоўная радасць паходзіла з іншага. Усе разумелі, што ніколі раней нічога такога ў нашай публічнай прасторы не было. Беларускае перыядычнае выданне прэзентавала сябе як філасофскае!

Сентыментальна гартаю той першы выпуск. Распачынаюць яго (пасля маёй прадмовы) “Нататкі з нічыйнай зямлі” Алесь Разанава. Лішне казаць, што яны наскрозь мысліўныя. Наступная паласа за Ігарам Бабковым. Яго канцэптуальны трактат “Беларуская традыцыя: на зломе сэнсаў” будзе мець працяг яшчэ ў двух нумарах. Далей я пераказваю гутарку з нашым славутым перакладчыкам Васілём Сёмухай пра адметнасці перакладу філасофскай літаратуры. У сп. Васіля ўжо была

падрыхтаваная да друку кніга Фрыдрыха Ніцшэ “Так казаў Заратустра”. Ладную частку з яе мы пазычылі для “ЗНО”. Затым экзістэнцыйныя “Версэты” прэзаіка Уладзіміра Арлова. А паэт Леанід Дранько-Майсюк, наадварот, прапанаваў вялікі ўрывак з *ego-essai* “Стомленасць Парыжам”, якое пазней цалкам надрукуе часопіс “Крыніца”. Дарэчы, эсэ будзе мець шалёны поспех. Апошнім у выпуску быў тэкст таленавітай паэтки (і на той час супрацоўніцы рэдакцыі) Галіны Булыка, якая прааналізавала філасофскую складовую знакамітага навукоўцы і мысляра Іллі Прыгожына. А канцавала сшытак карціна “Віртуальная прастора” Юры Герасіменкі.

Потым Ігар Бабкоў выкладзе гэтую падзею ў наступнай оптыцы:

“Разам з Акудовічам і Разанавым у газеце “Культура” мы ствараем літаратурна-філасофскі сшытак “ЗНО”, і праз яго Акудовіч прапускае ўсю постмадэрнісцкую моладзь.

Усё гэта было і мэтанакіравана, таму што мы ўсведамлялі, што не можам адбыцца ў тых формах культуры, якія ёсць, але і нешта стыхійнае, таму што ніхто не распісваў крокі і нічога не планаваў. Атрымоўвалася тое, што атрымоўвалася. Напрыклад, афіцыйны філасофскі часопіс не атрымаўся. Мы ўмудрыліся сабраць купу філосафаў. Савет міністраў выдзеліў грошы. Але не пайшло, і цяпер ясна, што гэта было б акадэмічнае абы-што. Не дамовіліся, і ў якасці кампрамісу аддалі Акудовічу восем палос газеты “Культура” пад літаратурна-філасофскі сшытак. І гэта апынулася лепш, чым быў бы кампрамісны варыянт з часопісам”.

Пасля кароткага, але поўнага радаснай эмоцыі балявання ў рэдакцыі мы з Ігарам Бабковым рушылі пешкі ў рэстарачыю Дома літаратараў. Падзея была вартая працягу за келішкам і сярод сцішанага сумоўя сам-насам. Няспешна азіраючы праспект у веснавым падвячорку, я раптам адчуў такую стому, быццам выканаў галоўную справу свайго жыцця.

Хаця насамрэч усё толькі пачыналася...

***

Шкадную, што мала сказаў пра гэта раней. Недзе блізу самага пачатку. Інакш для старонняга чытача застанецца зусім не зразумелым: адкуль столькі эйфарыі праз некалькі дадатковых старонак у культурніцкім тыднёвіку? Хай сабе гэтыя старонкі і пазначаныя сакральным для беларусаў словам “філасофскія”.

Паспрабую патлумачыць.

Пафасна кажучы, кожны, хто тады прыходзіў да Беларусі, мала чым розніўся ад ранніх хрысціянаў у пару канаючай Рымскай імперыі. Ён паводле азначэння адчуваў сябе місіянерам новай веры. І чаго б тады ні рабіў, яго наробак быў не роўны сам сабе, а шматкроць павялічваўся тым, што мацаваў новую веру. І тут было не істотна, купляў ты ў шапіку “Нашу Ніву”, чапляў на грудзі бел-чырвона-белы значак, хадзіў на шэсці БНФ ці сам ствараў незалежныя газеты, беларускія суполкі або нацыянальную філасофію. Карацей, самым істотным ва ўсіх праявах нашай жыццядзейнасці тады быў місіянерскі чын. Нават калі для саміх носьбітаў гэтага паклікання ён і не вытыркаўся.

Толькі пра гэта лёгка казаць, але як пераканаць недаверка, што так яно адбывалася насамрэч? Бо хоць хто можа запытацца: калі так яно было, дык куды потым дзелася?

І сапраўды – куды ўсё тое падзелася?

Выдавец Ігар Логвінаў, калі даведаўся, што я маю намер пісаць успаміны, сказаў: “Назва “Хронікі беларускага інтэлектуала”, можа, і неблагая. Хаця лепей было б апусціць яе ў падзагалолак, а пра ўласна назву яшчэ падумаць. У Вас жа з гэтым добра атрымліваецца...”

Тут я не прырэчыў: “Мяне няма. Роздум на руінах чалавека”, “Разбурыць Парыж”, “Дыялогі з Богам”, “Код адсутнасці”, “Архіпелаг Беларусь”, “Кніга пра Нішто”, “Прачнуцца ранкам у сваёй краіне”...

Хіба ж не меў Логвінаў рацыю, пахваліўшы назвы маіх кніг?

Добра натрудзіўшы глуды, я абраў, не без сумневаў, наступную: “Мы сустрэліся на будоўлі Вавілонскай вежы”. Падтэкст

палягаў на маёй шчырай веры, што не так важны твай уласны нарбак, колькі тая справа, да якой ён прыдаецца. Інакш кажучы, ужо сам той факт, што ты працаваў на будоўлі вежы, скіраванай у нябёсы, робіць сэнсоўным тваё жыццё, нават калі штодзённы бруд і пот на тое не паказваюць.

Не менш важным тут быў і складнік “Мы сустрэліся...”, бо я хацеў ахапіць успамінамі ўсіх, хто ўкладаўся ў стварэнне новага дыскурсу (зразумела, у сілу сваіх магчымасцяў).

Між іншым, народ Вавілона таксама цікавілі не толькі нябёсы. Ён прагнуў праз гэтую вялікую справу здабыць сабе імя (так кажа паданне). Ну, рыхтык беларусы 90-х.

Дык куды падзелася Вавілонская вежа?

Як усё вялікае, яна асыпалася ў Нішто, але пакінула па сабе адзін з самых прыгожых міфаў пра чалавека, які прагне вышыні ды годнасці.

Не чуў, каб нехта з сяброў і хаўруснікаў гэтаксама думаў пра нашае рушэнне ў падобных высокіх катэгорыях. Аднак мы сустрэліся не дзе яшчэ, а менавіта на будоўлі Вавілонскай вежы. І гэта было цудам.

(Натуральна, пад метафарай “Вавілонскай вежы” я не маю на ўвазе толькі “ЗНО”. Крыў Божа. Гэта дзясяткі розных выданняў, праектаў, кніг і проста безліч штодзённых справаў. Каб усё гэта перафарматаваць у цэглу, якую мы з кожным днём падымалі вышэй і вышэй, то нашыя далоні было б не адрозніць ад Сізіфавых.)

P. S. Не ўпэўнены, што меў рацыю, аднак потым я абраў іншы варыянт назвы, якая адсылала ўжо не да міфа пра Вавілонскую вежу, а да міфа пра Сізіфа ў інтэрпрэтацыі Альбера Камю: “Трэба ўяўляць Сізіфа шчаслівым”.

Наўрад ці ёсць сэнс цяпер тлумачыць, чаму я так зрабіў. Бо паперадзе яшчэ вельмі шмат працы, і хто яго ведае, што мне пазней узбрыдзе ў галаву. Да прыкладу, некалі “Дзеяслоў” зрабіў мне ласку і надрукаваў важкую нізку эсэ пад назвай

“Вялікая здрада”. А потым кніжка з пераважна тымі эсэ ўжо называлася “Код адсутнасці”.

Хіба адно заўважу, што гэтыя міфы, нягледзячы на вонкавую разналежнасць, ёсць дзвюма скранямі адной базавай праблемы чалавечага існавання, а менавіта Працы, сакральная сутнасць якой неспазнаная і па сёння.

***

Завершыўшы гэты адцінак і ўжо паклаўшы галаву на падушку, нечакана згадаў: гэта ж Вавілонскую вежу мастак Марэк Станілевіч намалюваў на вокладцы кнігі “Дыялогі з Богам”, якую пераклалі на польскую мову Галіна і Ян Максімюкі. (Каштоўнасць гэтай працы надаваў і той факт, што Ян Максімюк раней пераклаў “Уліса” Джойса на беларускую мову. О, як мы ганарыліся тады, што маем “Уліса” па-беларуску!)

Што праўда, ніякага пафасу на вокладцы і блізу не было. Уздоўж усяго серпанціну “брэйгелеўскай” вежы паволі падымаліся “брэйгелеўскія” чалавечкі і большыя за іх слімакі. (Зразумела, тут мова пра Пітэра Брэйгеля Старэйшага.)

Не бачу патрэбы ва ўласнай інтэрпрэтацыі гэтага вясёлага і скептычнага малюнка. Я згадаў яго адно таму, што і сам маю намер за межамі пафасу распавесці, чаму нашай “Вавілонскай вежы” таксама было наканавана знікавецць, лічы, дазвання. І на гэты раз ужо не Бог будзе таму прычынай, а, хутчэй, ягоная адсутнасць.

Кінуўшыся на злом галавы злучаць беларускае мысленне з вялікай метафізічнай цывілізацыяй, створанай у папярэдніх тысячагоддзях еўрапейскім геніем, мы не хацелі зважаць на той ужо амаль відавочны факт, што яе час на сыходзе. На змену метафізічнай цывілізацыі прыходзіла цывілізацыя тэхналагічная. Зрэшты, маруднае слова “прыходзіла” тут зусім не пасуе. Тэхналагічная цывілізацыя абрынулася на нас, як тысяча лавінаў адразу. Яна сталася нашай татальнасцю. Лічы, умомант — прынамсі, паводле гістарычнай меры.

І мы разгубіліся — і згубіліся адзін для аднаго. Пагубляліся...

Але пра ўсё гэта вялікая гаворка будзе потым. Далёка потым. А пакуль у нас наперадзе гады і гады радаснага натхнення...

***

“ЗНО” праіснуе амаль чатыры гады. Я маю ўсе 44 выпускі і, калі б пачаў іх удумліва гартаць, то захлынуўся б менавіта гэтым былым без астачы. Таму, каб пазбегнуць такой спакусы, адразу пачну з хаўтураў па “ЗНО”, якія мы наладзілі ў лютым ужо 1997 г. Тады я папрасіў аўтараў шытка адгукнуцца на гэтую падзею і недзе за два тыдні сабраў і падрыхтаваў для друку сорак тэкстаў (на жаль, 44 не атрымалася). Вось толькі два з іх:

АЛЕСЬ РАЗАНАЎ

44 свечкі

На развітальным свяце “ЗНО” запальваюцца 44 свечкі.

Трохі розных, трохі падобных.

Пакуль іх не было, мы нечага не бачылі і не разумелі, але яны з’явіліся — і

мы пачалі бачыць і разумець (=бачыць вачамі розуму). Ну, не так далёка, не так глыбока, не так высока і не так відушча, як хацелася б, але ўсё-такі...

У гэтым і было стратэгічнае прызначэнне “ЗНО” — паспрыяць самаспазнавальнай рэчаіснасці ў карэкцыі зроку, зрабіцца органам зно.

Як агонь залежыць ад свечак, але з імі не супадае, гэтак і з н о залежыць, але не супадае са “ЗНО”. “ЗНО” ўсё больш застаецца ў гісторыі, у тым, што адбылося, зно застаецца з намі.

Намацанае і абуджанае, яно пазірае, як гараць, паціху знікаючы ў незваротнасць, свечкі.

АЛЕГ БЕМБЕЛЬ

ЗНО

оад

лбу

арм

кыу

н

я

л

а

г

а

*...іду па вастрыі...**па злеме**сэнсаў...**нібы па бітым шкле — хоць галасі!..**...шукаю META — СЭНС...**...а над усім —**сівы СутВАр...**і ўсмешка Solus Rex-а...*

(Тут патрэбнае невялічкае тлумачэнне. Solus Rex — Самотны кароль — назва першай паэтычнай кнігі Ігара Бабкова.)

***

Нават не ўпэўнены, што варта на гэта марнаваць час і прастору хронік. Тут я маю на ўвазе круглы стол “Нацыянальная філасофія: вектары кірунку”, які зладзіла газета “Культура”.

Ужо быў падрыхтаваны другі выпуск “ЗНО”, і мы, лічы, забыліся, што Міністэрства адукацыі пакуль не выканала загад спадара Кебіча — стварыць філасофскі часопіс. Відаць, з гэтай, зусім непатрэбнай міністэрству, вярэды і быў ініцыяваны круглы стол у нашым тыднёвіку.

Хаўрус удзельнікаў налічваў адзінаццаць чалавек — сярод іх чатыры дактары філасофскіх навук. Ды і астатнія былі не зломкі. Дыскусія атрымалася жывой, разумнай і досыць шчырай. Здаецца, было б нават цікава перадрукаваць тут бальшыню выступаў, прынамсі, самае адметнае з таго, што ў іх

прамаўлялася. Але, па-першае, нават у такім абскубаным варыянце матэрыялу было б зашмат, як для фармату маіх успамінаў. А па-другое, калі гамана скончылася, дык сталася зразумелым, што яна ладзілася толькі дзеля “птушачкі”, для нечага патрэбнай Міністэрству адукацыі, якое і не збіралася ствараць філасофскі часопіс. Прынамсі, болей адтуль да нас пасля ніхто не звяртаўся. Таму я вылучу пераважна адно тое, што мне бачыцца вартым згадкі само па сабе.

АКЦЫБРЫНА РАШЧЫНСКАЯ (галоўны інспектар упраўлення ВНУ і педагогічнай адукацыі Міністэрства адукацыі РБ): Перад Міністэрствам адукацыі цяпер сапраўды пастаўленае пытанне аб стварэнні літаратурна-філасофскага часопіса. Міністр, спадар Гайсёнак, падтрымлівае гэты праект. Але якім быць часопісу — гэта пакуль вырашаецца. І таму мы з задавальненнем сустрэнемся з вашай ініцыятыўнай групай, каб больш дэталёва прааналізаваць прапанаваны тут варыянт праекта.

ІГАР БАБКОЎ (філосаф, літаратар): Я б хацеў сказаць колькі слоў пра своеасаблівую функцыю нашай ініцыятыўнай групы. Справа ў тым, што неабходнасць у інтэлектуальнай прасторы, дзе б арганічна спалучаліся літаратура, філасофія, культуралогія і да т. п., адчувалася даўно, і апошнія гадоў пяць у прыватных гутарках пра гэта шмат гаварылася. Не было толькі людзей, якія б узяліся за штодзённую будзённую працу, не чакаючы ад яе матэрыяльных выгод... У пэўны момант мы сабраліся ўтрох і сказалі самі сабе, што адступаць далей няма куды, што гэтым трэба практычна заняцца. Напачатку ідэя часопіса бачылася як аўтарскі праект, які мы збіраліся рэалізоўваць праз камерцыйныя структуры. Але пазней зразумелі, што дарма маем нейкую перасцярогу да дзяржаўных інстытуцый, што гэтая ідэя ўжо выспела не толькі ў нефармальных колах... І ўрэшце вылілася ва ўнікальнае, я лічу, супрацоўніцтва з газетай “Культура”, унікальнае ў тым сэнсе, што практычна ўсе людзі працавалі на самаахвярнасці і працуюць пакуль што на самаахвярнасці. Першы літаратурна-філасофскі сшытак ужо выйшаў, гатовы да друку другі, складзена некалькі наступных. Больш за тое, не чакаючы, будуць грошы ці не

будзе грошай, мы пачалі рыхтаваць першы нумар часопіса, патроху асвойваць гэтую прастору...

Уладзімір Конан (доктар філасофскіх навук): У нас добрая, радасная падзея. Асмелюся сказаць, што, магчыма, з літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО” мы пачынаем новы этап у беларускай філасофскай традыцыі. Гэтая традыцыя заўсёды была звязаная з культуралогіяй, літаратурай і народнай творчасцю. Так склалася, што недзе да XVI ст. уключна, прынамсі, да Сымона Буднага, наша філасофская традыцыя развівалася ў рамках асветніцтва, сутнасна звязанай з літаратурай. Быць можа, толькі ў XVII–XVIII стст. і ў першай палове XIX ст. (да закрыцця Віленскага ўніверсітэта) была прафесійная філасофія на Беларусі, так званая неасхаластыка (...). У другой палове XIX ст. і першай палове XX ст. беларуская філасофія знаходзіць сябе ў межах літаратурнай творчасці. Падчас панавання марксісцкай дыялектыкі беларускую філасофію выратавалі заходнебеларускія пісьменнікі і мыслеры Ігнат Канчэўскі і Уладзімір Самойла (...). Мне тут хацелася б сказаць колькі слоў пра метады падачы матэрыялаў. Справа ў тым, што мова чыстай філасофіі для такога выдання наўрад ці будзе прыдатнай, як і вузка-спецыяльныя матэрыялы. І ў гэтым сэнсе літаратурна-філасофскі сшытак “ЗНО” падае прыклад, як арганізоўваць тэксты, каб яны былі цікавымі і прафесійнаму філосафу, і проста адукаванаму чалавеку.

Мікалай Крукоўскі (доктар філасофскіх навук): Вялікія надзеі мною звязваюцца і з літаратурна-філасофскім сшыткам, і з часопісам. “ЗНО” я разглядаю як значнае дасягненне. Я, прызнацца, не надта верыў, што ў нас атрымаецца такое... Дазволю сабе спыніцца на пытанні, у якім кірунку развівацца будучаму часопісу. Колькі б мы ні радаваліся таму, што называем плюралізмам, усё-такі ідэя ёсць нешта такое, што аб’ядноўвае людзей. І не толькі фармальна, не толькі ўвогуле, але і практычна, як кажуць дзэн-будысты: цяпер і тут. Таму што, калі мы не аб’яднаемся, — у нас нічога не атрымаецца. Вельмі цяжка, калі ты ў параненым стане апынаешся на полі, пакінутым сваімі... У часопіса пэўны кірунак павінен быць. Сёння можна рухацца і на поўнач, і на поўдзень, і на захад, і на ўсход, а некаторыя ідуць назад у мінулае. Таму свой кірунак павінен быць, але не трэба спяшацца вызначыцца з нейкім адзіным шляхам, таму што можна паўтарыць трагічны вопыт філасофіі мінулых часоў...

Алег Бембель (філосаф, паэт, святар): Тут ішла гаворка пра галоўнага рэдактара будучага часопіса. Я лічу, што ён павінен быць адзіны ў трох асобах: АкБаР (Акудовіч, Бабкоў, Разанаў). Далей — пра творчую апазіцыю. Палітычныя страсці адыходзяць, хто яшчэ імі поўніцца, той жыве фармальна. Беларусь ёсць з’ява дзяржаўная, з’ява сусветная, з’ява ў самоце. Зараз будуць і ўжо ёсць разломы ў самой творчай эліце, заснаваныя на спрэчвах. І калі гэтыя спрэчвы, натуральныя ў працэсе духоўнага станаўлення, будуць вырашацца традыцыйнымі метадамі адміністрацыйнага гвалту апанента — усё разбурыцца. (...) Ніцшэ казаў: зоркі павінны быць самотнымі, яны не могуць быць блізка адна ад адной, а тут збіраюцца нібыта блізка. І добра было б, каб яны не выклікалі акаянную рэўнасць...

Алесь Разанаў (паэт): Філасофія ў прынцыпе не збор тэкстаў, не вынік, які, тым больш, узнікае як гатовы адказ, а само сутнаснае мысленне. Тут ужо гаварылася, што кожная філасофія мае нацыянальную адметнасць, а што ўвогуле гэта ўніверсальная з’ява. І яна адбываецца ўсюды, дзе ёсць для яе прастора. І калі адразу ўпасці ў напрацаваныя недзе тэксты, плыні, структуры, як у нешта гатовае, як у вынік, і казаць, што гэта філасофія, то мы памылімся. Таму што галоўнае тут працэс мыслення, працэс шляху. А мы ж яшчэ не ўзялі ў суразмоўнікі беларускую мову, не “разгаварылі” яе. Наш арыенцір, наш ратунак — заставацца на сваім шляху. І не проста заставацца, а тварыць гэты шлях. Усё астатняе прыйдзе.

***

Калі я ўжо, лічы, падрыхтаваў да друку матэрыялы круглага стала (нават фотаздымкі ўдзельнікаў пазбіраў), мне зусім нечакана патэлефанаваў мой сябар, які не аднойчы хадзіў са мной у горы. Цяпер ён сабраўся на Палярны Урал з групай дзесяцікласнікаў, якіх ужо даўно трэніраваў.

— Валянцін, мой намеснік, казёл, знянацку захварэў. Пайшлі. Табе трэба адно сабраць заплечнік і заўтра быць на вакзале...

Цяжка сказаць — чаму, толькі поўнач я любіў болей за ўсе тыя месцы, што абхадзіў/аблазіў. Хібіны, Палярны і Прыпалярны Урал заўсёды апырчона вабілі мяне. Я іх згадваў і на Алтаі, і на

Паміры, і на Цянь-Шані. Хаця касмічная веліч апошніх уражвала неверагодна і ад працы на тых паднябесных скалах я атрымліваў ні з чым не параўнальны экстаз. А якія ноччу зоры на вышыні чатырох-пяці тысяч метраў! Здавалася, калі добра падскочыць, дык рукой можна памацаць.

А на Паўночным Урале ні велічы, ні вышыні, ні кідкіх колераў. Далікатныя пастэльныя фарбы, чуйная цішыня, і паветра шызае, як неба, а неба непрыкметнае, як паветра. Да таго ж, куды вокам ні кінь — усюды адно роўнядзь, пакрытая карлікавай бярозкай ды мохам. І хіба адно дзе-нідзе на даляглядзе пабачыш сціплы хрыбет з нізкімі вяршынямі (самая высокая сярод іх Нэтэм-Пэ трохі болей за тысячу метраў).

Я паклаў слухаўку, пайшоў у кабінет да Людмілы Крушынскай і грывнуўся перад ёй на калені.

Яна без жартаў спалохалася. Падхапілася і пачала мяне падымаць.

- Што здарылася, Валянцін?!
- Адпусціце ў горы.
- Калі?
- Заўтра.
- А “круглы стол”?
- Лічы, гатовы.

Так я апошні раз выправіўся ў горы. Вандроўка была прасцейкай, усяго другой катэгорыі складанасці. Але я, патрапіўшы ў рэдактары, ужо некалькі год пакідаў пісьмовы стол адно дзеля ложка. Таму ўсе цягліцы абмяклі данельга. Гэта мне і далоса ў знакі. Рэч у тым, што хаця хлопцы яшчэ не мелі досведу сур’ёзных вандровак, аднак фізічна былі моцна натрэніраваныя. Да таго ж перад зубрам беларускага спартовага турызму ім увесь час карцела выхваляцца. І калі трохі захуткая для мяне хада па тундры не стварала асаблівых праблемаў, то пры пад’ёме на гару Барзова я хапануў сур’ёзную прыгоду.

Гара Барзова — гэта проста гурба камянёў вышынёй недзе ў кіламетр, невядома кім і дзеля чаго ўпаасобку насыпаная сярод трохі пагорыстай тундры. Пад’ём на яе не патрабуе

асаблівай тэхнікі і тым болей начыння: ні вяровак, ні крукоў, ні чаго там яшчэ — акрамя моцных ног, каб скакаць з каменя на камень.

І хлопцы паскакалі...

Калі я пачаў адчуваць, што для мяне такі тэмп гэта занадта, то мог сцішыць моладзь і нават запыніць яе на колькі хвілінаў дзеля адпачынку. Але ж я для іх быў зубрам. Гэта дзеля мяне яны гналі свае ногі ўсё хутчэй і вышэй.

Я ўпінаўся з апошняй моцы. А ўжо пад самай вяршыняй мне падалося, што сэрца спынілася, бо вочы засціла чорная нявідаль. Апошнія метры адолеў, кажучы сучаснай прастамавай, “на аўтамаце”.

Добра, што нам не было куды спяшацца і мы адпачывалі на вяршыні, пакуль не змерзлі. Пакрысе я збольшага акрыяў і, сцярожка спусціўшыся, распавёў сябру (кіраўніку), што са мной здарылася. Ён максімальна аблегчыў мой запlechнік, і да Хальмер-Ю я адтаптаў маршрут без асаблівых прыгодаў. А вось у Варкуце, скуль мы цягніком вярталіся да Мінска, чорт падштурхнуў мяне бегчы наўздагон тралейбусу. Толькі тралейбус я не дагнаў, бо тут жа зваліўся на асфальт слупам. Потым у горадзе гады два не адважваўся нават з пільнай патрэбы падбегчы, хіба адно цішком, чуйна пільнуючы сэрца. Таму далей пра горы і мовы не магло быць...

Так скончыўся мой доўгі і прыўкрасны раман з гарамі, што доўжыўся больш як два дзесяцігоддзі. Дык чаму пра яго нічога няма ў маіх расповедах, калі ён быў такі прыўкрасны?

Няма і не будзе. Бо маё мілаванне з гарамі — гэта прыватныя эмоцыя і чын. І яны не маюць нічога агульнага з будоўляй Вавілонскай вежы, якая і паклікала мае ўспаміны.

Дарэчы, забыўшыся на сваё *параненае* сэрца, першае, што я зрабіў на мінскім вакзале, гэта набыў “Культуру” і перачытаў радок за радком усе прамовы з круглага стала “Нацыянальная філасофія: вектары кірунку”. І толькі ўпэўніўшыся, што ўсё як мае быць, паехаў дахаты.

***

Праект літаратурна-філасофскага шытка ў тыднёвіку “Культура” мне бачыцца настолькі важным (і не толькі дзеля мяне асабіста), што было б непараўна абысціся адно згадкамі пра нараджэнне ды хаўтуры.

“ЗНО” і блізу не мела таго сацыяльна-палітычнага ды культурнага значэння, як, скажам, “Наша Ніва”. Але інтэлектуальна і, у пэўным сэнсе, літаратурна яму не было інавацыйнай роўні. Тут упершыню агучылі сябе фрэйдызм, постмадэрн, постструктуралізм і шэраг іншых “ізмаў”. Тут заманіфеставаў сябе (і застаўся сярод гаспадароў) блізкі да постмадэрну літаратурны рух “Бум-Бам-Літ”, тут знайшло сабе прытулак “Таварыства Вольных Літаратараў”, не кажучы пра дзясяткі і дзясяткі безумоўна таленавітых філосафаў, празаікаў, паэтаў...

Асобнай гаворкі патрабавала б перакладніцкая майстроўня шытка. Мы не адмовіліся ад перакладаў сусветнай філасофскай класікі (Платон, Эразм Ратэрдамскі, Шапенгаўэр, Кіркегар, Ніцшэ, Шпенглер, Вебер...). І ўсё ж такі нам больш падабаліся тыя, хто быў бліжэй да нас ці ўвогуле яшчэ жыў у статусе класікаў (Ясперс, Гайдэгер, Леві-Строс, Артэга-і-Гасэт, Арто, Фуко, Дэрыда, Дэлёз, Дэбрэй, Мукс, Калакоўскі...).

На жаль, пакуль я не бачу магчымасці непасрэдна запыняцца ні на арыгінальнай, ні на перакладной літаратуры. Але адшкадую трохі месца, каб згадаць некалькі значных інтэлектуальных падзей і колькі маладых аўтараў, што прагаварыліся на старонках шытка.

***

Пяты выпуск “ЗНО” быў цалкам прысвечаны *Постмадэрну*. Пра яго тады ў нас мала хто ведаў, а калі хто недзе такое і чуў, дык маўчаў, як пра жахлівы сон. Таму цалкам натуральна, што я распачаў нумар з расповеду пра гэты вялікі стыль, які

пераможна гойсаў тады па ўсёй зямной кулі. Казалася ў маім тэксце прыкладна наступнае:

Першы постмадэрновы акт адбыўся тады, калі Бог вырашыў распушыць адну мову на мноства і “дэканструяваць” Вавілонскую вежу. Таму Жак Дэрыда звяртае нашу ўвагу на “Апакаліпсіс” як на мадэль постмадэрнай свядомасці (“Пра нядаўна ўзніклыя апакаліптычныя матывы свядомасці”).

Калі правесці агледзіны тэкстаў і падзей на ўсім гістарычным прасцягу, дык можна ўбачыць на тле часу безліч слядоў постмадэрну, але ўсе тыя сляды добра прытоптаная пазітывісцкім рухам чалавецтва да “светлай будучыні”. Гэты рух трымаўся самых розных падставаў: матэрыялізму, ідэалізму, гуманізму, рацыяналізму, эвалюцыянізму... Але да самага апошняга часу заўсёды ў цэнтры бытнага было нешта, што аб’яўлялася і прымалася за першую перад другімі ісціну, і гэты своеасаблівы падменнік Абсалюта (логас, Бог, быццё, эвалюцыя, камунізм...) арганізоўваў вакол сябе ўвесь вір жыцця. Без такога ўніверсальнага апірышча людства не ўяўляла свайго існавання. Нават чалавек невымернай інтэлектуальнай адвагі (Ніцшэ, натуральна), заўважыўшы, што “Бог памёр”, напалохаўся “чорнай дзіркі” ўсярэдзіне сусвету і заткнуў яе ідэяй “звышчалавека”.

Аднак бясконца ратацыя ідэалагічных парадыгмаў некалі мусіла надакучыць. Іх сутвы і найменні як быццам выдавалі на рознае, але ўсе яны аднолькава не адказвалі на галоўнае пытанне: навошта ўсё і чалавек ва ўсім? І калі раней здавалася, ну вось, пераменім старую парадыгму на новую і нарэшце атрымаем адказ, дык у другой палове XX стагоддзя склалася трывалае разуменне, што ад усіх гэтых пераменаў ніякага плёну няма і, пэўна, ужо ніколі не будзе; ды ўвогуле, надалей трэба кінуць гэтую дурную звычку караскацца па вертыкалі ўгару ды наперад, бо не існуе ні верху, ні нізу, ні гісторыі (“Канец гісторыі” Фукуяма), ні часу (“Канец новага часу” Гвардзіні), ні чалавека (“Канец чалавека” Фуко)... Ёсць адно паверхня, тэкст, архіў, рэшткі слядоў і павадка жыцця, якая ўсё блытае, змешвае, праглынае і ні ў якую пару не супакойваецца, бо няма нідзе тых берагоў, у лажніцу якіх яна калісьці магла б улегчыся...

Постмадэрн — гэта быццё без сэнсу быцця, быццё без якога-ко-лечы фармуючага цэнтр Абсалюта, быццё без сярэдзіны і берагоў, быццё як татальнасць быцця...

***

Потым я даволі шмат і ў розных выданнях буду сваімі тэкстамі нагадваць пра постмадэрн. З гэтага сёй-той нават стане называць мяне бацькам беларускага постмадэрну. Хаця куды часцей пры згадцы майго прозвішча будзе гучаць толькі лаянкавая лексіка. Што і зразумела: постмадэрн і нацыяналізм, які тады панаваў у беларускамоўнай прасторы, — рашуча варожыя падзеі.

У тую пару мяне часта пыталіся: як пісаць постмадэрновыя тэксты? Найбольш цікавы выпадак здарыўся не дзе-небудзь, а ў маім хатнім пакойчыку.

Неяк дачка (тады яна вучылася ў 4-м класе) падышла да пісьмовага стала і папрасіла:

— Тата, навучы пісаць постмадэрновыя тэксты.

Я трохі разгубіўся. І таму, што ў чатырохкласніцы з'явілася жаданне пісаць постмадэрновыя тэксты, і таму, што я ніколі не думаў, як пішуцца тэксты, постмадэрновыя ці якія заўгодна іншыя. Для мяне як трава расце, так і пішуцца тэксты — ціха, неўпрыкмет, з прычыны саміх сябе.

Каб хоць трохі скаардынаваць свае думкі, пачаў здалёк:

— Ведаеш, Вераніка, перш чым пісаць постмадэрновыя тэксты, трэба навучыцца пісаць звычайныя вершыкі, казкі, апавяданні.

— Ну дык гэта ж будзе не хутка, — з сумам уздыхнула Вераніка.

Я зразумеў яе сум і вырашыў хоць як патлумачыць розніцу паміж звычайным і постмадэрновым тэкстам.

— Звычайны тэкст, — знайшоўся я, — гэта калі кажуць пра нешта ўсур'ёз, постмадэрновы — калі гэтую сур'ёзнасць перасмейваюць. Постмадэрновы тэкст, нават самы сур'ёзны, гэта

бясконцае перадражніванне таго, што ёсць, бо постмадэрніст не верыць, быццам тое, што ёсць, гэта праўда, гэта сапраўды тое, за што яно выдае сябе для чалавека...

Ты, напэўна, яшчэ памятаеш, у “Буквары” быў такі сказ: “Мама мыла раму”. Дык вось, каб стварыць постмадэрновы тэкст, ты бярэш гэты сказ і, да прыкладу, пішаш:

Мама любіць
 Рама мыць.
 Тата любіць
 Шыбы біць.

“Мама мыла раму” — звычайны тэкст, а дражнілка, якую мы толькі што прыдумалі, — постмадэрновы. Хаця гэта, можа, і не лепшы прыклад. Давай пашукаем яшчэ што, больш выразнае. Скажам, ты калісьці вучыла на памяць верш Пімена Панчанкі “Герой”.

Злосна сказаў: “Уставай, пяхота!
 Мы не на пляжы, а на вайне”.
 І лёг на змяіныя скруткі дроту.
 І дзвесце салдацкіх запаленых ботаў
 Прайшлі па яго спіне.

З гледзішча сацрэалізму — бліскучая страфа (ды і ўвогуле бліскучая). І хаця ва ўсім вершы няма ні каліўца праўды і гэты “герой” цалкам прыдуманы паэтам, але якая рытарычная фігура — цуд! Другая страфа значна слабейшая, затое ў трэцяй зноў усё выдатна... Толькі мы адхіліліся. Значыць так, ты бярэш пачатак трэцяй страфы:

А ён свае косці з іржавых калючак
 Сваімі рукамі без стогну аддзёр.

І далей у тым жа самым вершаваным памеры, але па-свойму ператлумачваеш, чаму “герой” злез са скрутку дроту. Ну, пры-

кладам, ён убачыў, што бяжыць яшчэ дзвесце ботаў, гэта значыць новых сто ахвотнікаў па чужых спінах праз калючы дрот пералазіць. А яму і папярэднія абрыдлі, ён падняўся і сказаў: “Ды колькі можна па маёй спіне таўчыся”.

Вераніка ўсміхнулася і пайшла ў свой пакой, можа, звычайную казку пісаць, а можа — постмадэрновы тэкст. А я пачуўся ніякавата ад апошняга прыкладу. Хай сабе гэты герой Панчанкі — наскрозь паэтычная прыдумка, але самаахвярнасць чалавека і трагедыя вайны, якую гэты верш гіпертрафавана выразнівае, праўдзівыя, і ці варта такога, яшчэ зусім маладога чалавека вучыць постмадэрнай іроніі на прыкладах з запечанай крывёю?

Бадай, і не варта. Затое з гэтага выпадку я атрымаў магчымасць сфармуляваць сваё разуменне сутнаснай розніцы паміж традыцыйным і постмадэрновым пісьмом. Гэтая розніца (сутнасная) не ў дэцэнтрацыі тэксту і не ў дэканструкцыі яго, не ў адсутнасці “героя” ці “аўтара”, тым болей не ў фармальных прыёмах (у тым ліку і згаданай вышэй іроніі), а ў *іншай* ролі самога слова.

У традыцыйным тэксце мастацкае слова спрабавала імітаваць Слова стваральніка свету. Бог сказаў: “Хай будзе святло”, — і святло з’явілася. З гэтага і традыцыйнае мастацкае слова імкнулася выявіць у сабе такую ж стваральную моц, яно жадала не толькі адлюстроўваць рэальнасць, але ствараць яе і быць ёю. І яшчэ, паколькі Бог (прынамсі, Хрыстос) уяўляў з сябе маральны імператыв, то і кожнае слова ўжо паводле свайго азначэння рабілася маральным, яно было цалкам зарыентаванае на той маральны канон, што адпачатку заставаўся латэнтна імплікаваны ў ім.

Інакш кажучы, у традыцыйным тэксце слова — заўсёды *этычнае* слова.

У постмадэрным тэксце слова значыць што заўгодна, аднак найменей тое, што азначае. Таму тут слова не *этычнае*, а *выключна эстэтычнае*. Каб быць ужо зусім дакладным, дык

выславімся наступным чынам: у постмадэрне слова не маральнае, але і не амаральнае, яно — імаральнае.

Постмадэрнае слова не ведае, што такое боль, сумленне, адказнасць.

У традыцыйным тэксе “герой”, які свядома забіў дзіця, — рэальны забойца, якому ні іншыя героі тэксту, ні аўтар, ні чытач ніколі не даруюць. “Героі” постмадэрнага тэксту могуць нялічана рэзаць дзяцей на кавалкі дзень пры дні, і гэта будзе выклікаць у постмадэрновага чытача што заўгодна, толькі не агіду да герояў (і аўтара), бо постмадэрновы тэкст ведаць не ведае, што такое сапраўдная рэальнасць (тым болей — этычная рэальнасць), ён цалкам адбываецца ў сітуацыі гіперрэальнасці віртуальнай гульні.

Р. С. Здаецца, Сяргей Дубавец недзе напісаў, што хацеў бы быць апошнім салдатам, што загіне за незалежнасць Бацькаўшчыны.

А я, постмадэрніст, хацеў бы быць ботамі таго салдата, якія сцягне з задраных ног марадзёр і пойдзе ў іх да бліжэйшай вёскі на танцы.

***

Прыйсце постмадэрну ў пераважна вясковую на той час беларускую літаратуру спачатку было зразуметае як прыезд вандроўнага цырка ў глухое правінцыйнае селішча. Хай вычварваюцца, а мы парагочам з дурняў. Назаўтра яны з’едуць разам з грукатам алюмініевага тазіка, і зноў будзе чуваць спевы салоўкі ды бразгат вёдзер для малака.

Гэта постмадэрністаў і ратавала па першым часе ад татальнага астракізму. Хаця, відаць, больш спрыяльным для іх быў той факт, што жывая частка грамадства тады банальна прагнула пераменаў. Хоць якіх, хоць як. Толькі б не так, як было раней, гэта значыць — аніяк. Дык хай сабе скачуць і выенчваюць на сцэне нікому незразумелыя словы. Абы не панылая

аднастайнасць заўсёды ўсё таго ж самага. І гэта найбольш ра-
тавала постмадэрністаў ад тухлых яек і гнілых памідораў.
Зрэшты, у тыя гады нешта падобнае наўрад ці каго ўжо б на-
палохала.

Хаця, бадай, самае цікавае ў гэтай падзеі было тое, што,
не паспеўшы засвоіць падставовыя канстанты постмадэр-
ну, нашыя інтэлектуалы на ягоным подзе стварылі палемічны
дыскурс, у якім пачалі прапаноўваць уласныя эстэтычна-
філасофскія версіі літаратурнага пісьма ўжо пасля постма-
дэрну (ці наўзбоч яго). Найперш згадаю “Шызарэалізм” Юра-
ся Барысевіча і “Транслагізм” Сержука Мінкевіча ды Алеся
Туловіча. А яшчэ “Афрыканізм” Зміцера Вішнёва...

Далей — некалькі фрагментаў з артыкула Юрася Барысевіча
“Шызатура і літафрэнія” (“ЗНО” № 24):

“...bleaiooy прніспртк йй хрмтрпт юіуіааві хірбццвш 1й2 яіааюі
eaieoouyoу рбшмглц4т9 йй оотхрснс” — такімі загадкавымі словамі
заканчваецца адно з апавяданняў падборкі літаратараў-дэбютантаў
у “Нашай ніве” № 1/95. Наўрад ці сам аўтар (Р. Равяка) разумее іхні
сэнс, але гэта і не істотна: сэння і больш празрыстыя тэксты пішуцца
без асаблівай надзеі, што іх будзе хтосьці чытаць. (...)

Спад цікаўнасці да інтэлектуальнай літаратуры, які мы назіраем
сёння, не забівае яе (па-ранейшаму пішуцца неблагія вершы, апавя-
данні і п’есы, выдаюцца ўсе старыя і некалькі новых часопісаў), але,
парадаксальным чынам, робіць яе яшчэ больш элітарнай, вучыць нас
пісаць ужо не для ўсіх, а толькі для нямногіх. Літаратар сёння свабод-
ны, як ніколі раней, бо ведае, што за напісанае не атрымае ні ордэ-
на, ні кватэры, ні турэмнага тэрміну ці якога яшчэ прыстойнага га-
нарару. І гэта дае падставы, напрыклад, лідару ТВЛ Алеся Аркушу
заклікаць да ператварэння прыгожага пісьменства ў свайго кштальту
балет літараў і сімфанічную музыку гукаў, да канчатковага вызвален-
ня яго ад ленінскага прынцыпу “народнасці” — ідэалагічнай машыны
вытварэння “народных пісьменнікаў” (гл. “Ксерак беларускі” № 3).

“Чым менш абывацеляў удзельнічае ў літаратурным працэ-
се (у якасці тых, хто піша або чытае) — тым менш “здаравага сэнсу”

пранікае ў напісанае. Літаратура сённа, не зважаючы на пэўную настальгію па вялікім чытачы, цешыцца сваёй свабодай ад яго, расцякаецца морам дзівосных эксперыментаў і галоўцынацыяў. Напэўна, не дарма Юрась Пацюпа ў тым жа нумары “Ксераксу” атаясамляе сучасную літаратуру з таямнічай глюкаўкай: “Глюкаўка — прадукт працы, які не мае кошту пры каласальных затратах індывідуальнай працы. Яна — ідэальны шэдэўр, калі мастацкая творчасць — гэта вытворчасць жыццёва непатрэбных рэчаў”.

У гэтым тэзісе мы знаходзім тлумачэнне адрознасці кансерватыўнага рэалізму ад рэвалюцыйнага шызапісьма: рукой вольнага літаратара водзіць не пачуццё грамадзянскага абавязку і не разлік на дастойную аплату сваёй працы, а сіла бессвядомага, абьякавага да ўсялякіх разлікаў і абавязкаў Жадання, пра якое Ж. Дэлёз і Ф. Гватары кажуць так: “Жаданне ігнаруе абмен, яно ведае толькі дарунак і крадзёж... Шызафрэннік перайшоў мяжу, за якую рэпрэсіюнае грамадства выдаляе вытворчасць жадання. Ён свабодны, безадказны, адзінока і вясёлы Заратустра. Ён проста перастаў баяцца з’ехаць з глуду” (“Капіталізм і шызафрэнія”).

(...)

“У адрозненне ад постмадэрнізму, шызарэалізм не адварочваецца ад рэчаіснасці, ад пякучых душу сацыяльных і метафізічных праблем, адмаўляецца ад уцёкаў у выдуманні (вытрызнены) свет: дзівосаў хапае і побач з намі. У адрознасць жа ад рэалізму, яму замала аднаго, хай сабе і добра абгрунтаванага, гледзішча: адбыўшыся шызафрэннік — нешта вялікае, чым адзін чалавек, нават народ, спрасаваны ў адно той ці іншай ідэалогіяй. Шызарэалізм не мае трывалага, саматоеснага гледзішча на аніводную рэч, думку або істоту: усялякі пункт погляду ён ператварае ў лінію, плоскасць і нават раскрытую на ўсе бакі, на 360 тысяч градусаў прастору сузірання (прыгадаем зборнік “Шлях 360” Алеся Разанава)”.

***

Нехта любіць кіслае, нехта — салодкае, а я люблю таленавітае. Таму для мяне абсалютна не істотныя эстэтычныя схільнасці ды прыхільнасці аўтара. Класіцызм, барока, рамантызм, рэ-

лізм, мадэрн, постмадэрн... Гэта ўсё адно — калі таленавітае. Вось чаму ў шытку суседзілі як класічныя тыпы пісьма, так і вычварэнскія. Хаця нейкі час выглядала, што рэй вядуць постмадэрністы. Але гэтаму, пэўна, хутчэй спрыяў эфект іх радыкальнай навізны, якая, натуральна, найперш кідаецца ў вочы.

Я вылучыў некалькі аўтараў з невялікімі тэксікамі, каб хаця б мімаходзь праілюстравалі той тып пісьма, з якім нашыя хлопцы спрабавалі разбурыць маналіт таталітарнай літаратуры. Гэтак з аднаго боку. А з другога — пашукаць сябе там, дзе раней беларусы нікога і нічога не шукалі.

ІЛЛЯ СІН. ІЛЛЯ СІН ПАМЁР

белая ломкая газетная папера са свежым пахам паліграфскай фарбы прыемна храбусцела на зубах, паступова заглытваючыся ваўнутр. Там былі зграмаджаныя недабітыя шклянкі, тара з-пад ацэтона, цёплая коўдра, шыбеніца для слізмакоў, некалькі ветракоў і нават адзін здохлы папугай у кутку. Ягоная тужлівая песня поўнілася сапраўднай шчырай любоўю да Айчыны. На сцяне вісеў невялікі адбойны малаток, а пад ім валяліся кавалкі карціны “Узыход сонца над цемрай”. На іх спачываў С, а П разлёгся ў адным з шуфлікаў тумбачкі. Раз-пораз прачынаючыся, сябры працягвалі сваю доўгую гутарку адносна вартасцяў у мастацтве, коштаў на камбікорм і г. д. На стале стаяла змерзлая і зледзянелая гарбата. Аднекуль згары падалі белыя пушынкi, больш падобныя на прысак.

А пасля Ілля Сін памёр.

ЗМІЦЕР ВІШНЁЎ. КЛЁКАТАМУС

За мутным шклом у пакоі А з раслін В асыпаліся рознакаляровыя лісці і краскі. Там сядзела чорная кошка з вачыма, падобнымі да пробак ад “Пшанічнай”. Там вісеў малюнак 5x5 (з выявай дурня, які п’е кісель). Там стаяла эбанітавая тумба з гадзіннікам (у выглядзе голага ідыёта), які цікаў у зваротным напрамку. Там ляжалі кнігі (99) з назвай “Казкі ад дзядзькі афрыканца”. Там ляжаў паласаты пехцяр з дзіркамі, падобнымі да гайкавёртаў. І вось сярод гэтай пышнаты, нібы струк чырвонага перцу, чалавек па імені — Я.

Я (дакладней, ён) сядзеў у адных абрыкосавых плаўках на бегемотазэдліку. Сядзеў Я і размахваў рукой з алоўкам. Сядзеў Я і ляўся.

Раптам — званок. Прышоў чалавек — Ён. Увесь у жоўтых гумовых латках... І сказаў Ён адно слова:

— Клёкатамус.

Раптам — званок.

Прышоў чалавек — Той. У трусах, баталах, пальчатках, цыліндры і акуларах. І сказаў Той два словы:

— Клёкат Тамус.

Пазней прыляцелі плоскія зялёныя птушкі. Яны тры разы пракрычалі:

— Клёк Катам Мус! Клёк Катам Мус! Клёк Катам Мус!

Паказалі барвовыя язычкі. Паплявалі на крылцы. Паскакалі. І паляцелі.

АЛЬГЕРД БАХАРЭВІЧ. ПАЎНОЧНАЯ АСЕТЫЯ

А пятай ільдзіне, калі мае свойскія жывёлы вярнуліся дахаты, я заўважыў на іхных лапах Паўночную Асетыю. Паўночная Асетыя спаўзла з лапаў на лінолеум і насцярожана прынюхалася. Потым яна знікла, але ненадоўга. Я абіраю бульбу — яна танчыць на кончыку нажа. Я палю цыгарэту — яна хаваецца ў дыме.

Паўночная Асетыя — надта зменлівая дама, і калі ты захочаш яе ўявіць, уяві імгненне, якое захутала ногі ў пухнатую коўдру і п'е гарбату.

Змяркалася. Мае свойскія жывёлы павячэралі й леглі спаць. Заснулі яны хутка — катанне на лыжах па марозе спрыяе здароваму сну. Толькі вось іх сакавітыя адрыжкі перашкаджалі спаць мне. Я ляжаў з заплюшчанымі вачыма й думаў: пра што — няважна. Раптам дзверы зарыпелі, і ў спачывальню зазірнула Паўночная Асетыя. Яна падумала, што я сплю, ціхутка прычыніла дзверы і прайшла ў залю.

Спачывальня была сумесная з заляй. Іх аддзяляла тонкая сценка, а ў сценцы была шчыліна, праз якую ўсю залю цудоўна відно. Я ўладкаваўся ля шчыліны, імкнучыся не рабіць рэзкіх рухаў, каб не пабудзіць сваіх свойскіх жывёлаў. У залі граў духавы аркестр. Пад ягоныя ўсхліпы віхурылася — ад тэлевізара да канапы — некалькі джэнтльменаў і лэдзі. Паўночная Асетыя стаяла ля шафы з нейкім

чуваком у смокінгу. Чувак быў п'яны й шаптаў Паўночнай Асетыі на вуха: “Я не буду пісаць пра жаночыя вусны, не буду... Хай Міхасевіч піша! Я бы мог напісаць, што яны падобныя на дзве гары ў промнях святальнага сонца, што гэтыя горы адбіваюцца ў возеры з чыстай крынічнай вадой, але не буду!” Гарачы подых казытаў Паўночнай Асетыі вуха, і яна смяялася, смяялася, смяялася...

Тое, што я ўбачыў, мяне асабліва не здзівіла: у маёй залі штове-чар адбываюцца ўсялякія штукі. Здаецца, нікога цікавага: дзеці з па-жарным кранам — маці, што пахне прасам — стыне пірог ружовы — горача ў роднай хаце. Але цяпер было нешта не тое. Не тое... не тое... Духавы аркестр граў усё гучней, і раптам я зразумеў.

— Кантрабас фальшывіць! — закрычаў я, але мяне ніхто не пачуў.

— Кантрабас фальшывіць!!! — крыкнуў я яшчэ раз, але свет не зрушыўся.

Тады я ўскочыў на ногі і пабег у залю, бразнуўшы дзвярыма так, што мае свойскія жывёлы папрачыналіся й зараўлі, хто як умеў. А я... Я спыніўся на парозе, бо ў залі нікога не было — толькі жоўтая скамя-нелая стома.

Як доўга я не ездзіў па марозе з ледзяных узгоркаў, калі соплі ў носе і вецер у твар, і з-пад лыжаў церушыцца Паўночная Асетыя. Можна, б тады я спаў здаровым сном. Як свойская жывёла.

Услухайцеся: Паўночная Асетыя. Паўночная Асетыя для тых, хто ЧАКАЕ. Паўночная Асетыя. Ты і я.

***

Бадай, найбольш выразным прыкладам плённай агрэсіі пост-мадэрну ў шырокія колы грамадства сталася газета “Навінкі”. Постмадэрная паводле азначэння, гэтая масавая газета была афіцыйна зарэгістраваная ў 1999 годзе і прадавалася ў дзяр-жаўных кіёсках. (Яе стварылі Лёлік Ушкін і Паўлюк Кана-вальчык.)

У адрозненне ад інтэлектуальных падзеяў, якія не губляюць сваёй вартасці, калі застаюцца ва ўжытку хаця б нейкага абме-жаванага кола, вартасць эстэтычнай з’явы спраўджаецца адно тады, калі яна, хай сабе і ў *адаптаваным* выглядзе, заваблівае

шараговага спажыўца. У гэтым сэнсе досыць папулярная газета “Навінкі” фактам свайго з’яўлення засведчыла, што постмадэрн на Беларусі ўжо адбыўся як эстэтычная і, больш за тое, светапоглядная падзея.

Зрэшты, досыць пра постмадэрн...

***

Так яно і мусіла стацца. Алесь Разанаў з Ігарам Бабковым спакваля ўсё далей адсланяліся ад “ЗНО”. Па першым часе мы яшчэ збіраліся, каб абмеркаваць чарговы нумар, але так было нядоўга... Хлопцы захапіліся новымі праектамі, а я застаўся ў “Культуры” адпрацоўваць свой штатны заробак. Між іншым, аб’ём працы, якую патрабаваў кожны сшытак “ЗНО”, больш чым у два разы перавышаў норму іншых супрацоўнікаў газеты. Але я ж з уласнай хэнці схпіўся за гэткую ношку, таму мне і не да галавы было наракаць...

Што праўда, досыць хутка самахоць пачалі аб’яўляцца *валанцёры*. Пакуль найперш згадаю Юрася Барысевіча. Гэта, бясспрэчна, быў дарунак ад майго Кону. Юрась скончыў інстытут замежных моваў і рабіў выдатныя пераклады – перадусім з французскай. Мы і пазнаёміліся, калі ён прапанаваў пераклады з Антанена Арто. Толькі не гэта было галоўным. Юрась і сам меў залатую галаву (а да яе заўсёды лагодную ўсмешку на твары), якая прадукавала выключна эўрыстычныя тэксты. У гэтым сэнсе сярод беларускіх мысліўцаў яму не было роўных. Філасофскі сшытак як бы наўмысна быў створаны пад яго, і Юрась не спыняўся дзячыць за гэта бліскучымі тэкстамі...

Дарэчы, канцэпцыя сшытка спарадкавалася досыць хутка, бо на месцы кутных камянёў былі закладзеныя ўжо напэцкаваныя старонкі “Эліта” і “Суплёт ідэяў”. Неўзабаве з’явіліся (ці адшукаліся, як Ян Пятроўскі з перакладамі Платона) новыя перакладчыкі і арыгінальныя аўтары. Таму справа ў мяне рушыла на добры лад раней, чым я мог спадзявацца. І хаця

значная частка тэкстаў была не-чытальнай (залішне складанай) для многіх чытачоў, ніхто з іх (і кіраўніцтва газеты таксама) не папікаў мяне за гэта. Бадай, усе адчувалі, што пакуль так яно і мусіла быць. Справа новая, нечаканая. Патроху прызвычаімся. Толькі ў гэтай сітуацыі, пэўна, ці не найбольш нязвыклым было тое, што я сам абсалютна не думаў пра чытача як чытача. Я думаў выключна пра інтэлектуальны ландшафт краіны. Дакладней, пра тое, што ён павінен з'явіцца ў Беларусі — *інтэлектуальны*.

І адно праз тры з лішкам гады даведаўся, як расчытаў і пакрысе засвойваў прастору ўжо прынцыпова іншага пісьма *ша-раговы* чытач. У тым апошнім, 44-м нумары “ЗНО” ёсць споведзь Дзіны Кірылавай, якая на камп'ютары набірала ўсе нумары сшытка. Трохі працытую з яе аповеду:

“Першы нумар “ЗНО” даўся мне вялікай крывёю. Я ўзненавідзела гэтыя тэксты, складзеныя з быццам бы знаёмых літар, кропак, косак, пыталнікаў, але — не больш за тое. Словы, словазлучэнні, сказы былі настолькі незразумелыя, іхні сэнс быў схаваны настолькі глыбока, што мой сярэдні мозг спачатку разгубіўся, потым збянтэжыўся, а потым сказаў мне: “Гэта твой асабісты вораг”. І сапраўды, засталася адна альтэрнатыва з дзвюх магчымых: альбо аўтары гэтых трызненняў з'яўляюцца патэнцыйнымі кліентамі шпітала, што месціцца ў Навінках, альбо ты, даражэнькая, завершаная дурніца. Апошняе, безумоўна, хацелася аспрэчыць. (...)

Менавіта так гэта пачыналася... І здавалася, непрыязь (мяккавата сказана) не знікне ніколі. Але — цуды ўсё ж такі здараюцца — мой сярэдні, банальны розум крок за крокам уваходзіў у гэтую незнаёмую прастору, навобмацак, спатыкаючыся, падаючы, але — хай жыве пані Упартасць! — другі нумар “ЗНО” ўжо не так раздражняў і псаваў настрой, трэці нават зацікавіў трэшку (ужо не памятаю, хто гэта быў — Ніцшэ або Ясперс, — не істотна). Пачало здавацца, што не такая ўжо гэта бязглуздзіца... А потым сталі з'яўляцца не толькі пераклады “з вялікіх і памерлых”, але і абсалютна новыя творы, прычым напісаныя адмыслова для “ЗНО”.

***

Тое, што я не зважаў на чытача як чытача, а думаў адно пра канцэптэуальныя змены ў нашай культуры, праз некалькі год пачало давацца ў знакі. Выданне, разлічанае на масавую публіку (прынамсі, у задуме), мусіла дбаць пра адпаведны наклад. І хаця літаратурна-філасофскі сшытак фармальна не замінаў гэтаму, бо быў толькі дадаткам і выходзіў раз на месяц, але і наўрад ці спрыяў.

Неяк мы ладзілі сустрэчу з французскай амбасадай і з гонарам развесілі на сценах старонкі “ЗНО” з грунтоўнымі перакладамі Фуко, Дэлёза, Ліятара, Леві-Строса, Дэбрэя...

Амбасадар і ягоная світа тады моцна здзівіліся: у нас такое немагчыма, каб складаныя філасофскія тэксты друкаваліся ў грамадскім выданні, створаным для масавага чалавека. Потым я не аднойчы выхваляўся, маўляў, “ЗНО” робіць тое, што дзівіць нават французаў. І толькі значна пазней зразумеў, што хваліцца не было чаго, паколькі шараговага чытача газеты, сфармаванага канонам расійска-савецкай культуры, усё гэтае незразумельства, ды на беларускай мове, толькі прыніжала і, напэўна, тым яшчэ і абражала.

Цяпер мне не складана зразумець, што ў кулуарах міністэрства “праблема “ЗНО” пачала абмяркоўвацца значна раней, чым быў зроблены канчатковы вырак — трэба пазбаўляцца ад сшытка. І толькі калі з’ехала ў ЗША галоўны рэдактар Вольга Іпатава і нам прызначылі новага міністра, пра гэта пачалі казаць уголас. Хаця, відаць, начальнікам чагосьці не хапала, нейкага пераканаўчага аргумента, паколькі праект не выглядаў шараговай з’явай, каб яго касаваць з нейкай няўцямнай прыхамаці.

І тут...

Якраз у гэты час Ігар Бабкоў з Валеркам Булгакавым стварылі першы беларускі філасофскі часопіс “Фрагменты”. Пра гэтую, у інтэлектуальным сэнсе вялікую, падзею яшчэ будзе асобная гаворка. А вось стасоўна “праблемы “ЗНО” часопіс

апынуўся тым важкім і апошнім аргументам для начальнікаў, каб скасаваць ужо даўно толькі “мой” праект.

— Валянцін, — сказалі мне начальнікі, — цяпер, калі ёсць філасофскі часопіс, усё тое, што Вы робіце ў тыднёвіку, будзе больш натуральна і правільна рабіць у “Фрагментах”. А Вам мы прапануем месца першага намесніка галоўнага рэдактара і штомесяц дзве паласы ў газеце дзеля тэкстаў, якія маглі б вабіць і шараговага чытача...

Так “ЗНО” сталася гісторыяй.

Дарэчы, я забыўся адзначыць. Кожны нумар літаратурна-філасофскага сшытка канцаваў афіцыйны рэліз:

Рада “ЗНО”: Валянцін Акудовіч (адказны за выпуск), Алесь Разанаў, Ігар Бабкоў, Юрась Барысевіч, Валерка Булгакаў, Сяргей Мінскевіч.

P. S. Я рэдка ўплішчваў у “ЗНО” свае тэксты. Сярод нешматлікіх быў і той, што высветліў перспектыву майго здумлення на ўсё будучае. Якраз тады мяне захапіла і панесла праз гады тайніца нішто, няма, адсутнасці. Як гэта можа быць — не быць? І ўсе мае кнігі ў той ці іншай меры будуць пошукам адказу на гэты метафізічны запыт. А пачынаўся шлях у нікуды з тэксту “Мяне няма”, надрукаванага ў “ЗНО”. Ён ніяк не ўкладаўся ў кантэкст маёй гісторыі пра літаратурна-філасофскі сшытак, хаця быў на-роджаны гэтай гісторыяй. Таму я вылучыў яго ўпаасобку.

Зрэшты, ён і мусіць быць упаасобку ад усяго, што я напісаў.

МЯНЕ НЯМА

Тое, што ёсць, таго ўжо не будзе.

Я ёсць — значыць, мяне ўжо не будзе. Ніколі. Нідзе.

Мяне ніколі болей не будзе!

Быццё — гэта месца, дзе збіраюцца канаць назаўсёды ўсе магчымасці быцця. Татальны могільнік усяго, што мела волю быць.

Вусціш быцця ў тым, што *быць* больш трагічна, чым не *быць*. Бо *быць* — гэта ўжо *быць*, а не *быць* — гэта толькі яшчэ не *быць*.

У быць адзіны сэнс — болей не *быць*. Нідзе. Ніколі.

Гэтаму метапесімістычнаму разуменню быцця як татальнага анігілятара ўсяго, што было вымкнутым у быццё, стае ў апазіцыю метааптымістычная ідэя быцця як месца, дзе ўсё, што з'яўляецца быць, застаецца назаўсёды або ў вечным кругавароце, або ў несупынных працэсах трансмутацый...

Але і той, хто кажа, што ўсё несмяротнасць, і той, хто кажа, што ўсё смяротнасць, пражываюць аднолькавае жыццё. І, напэўна, пасля смерці яны не разыходзяцца ў розныя бакі — адзін у вечнае Нешта, другі ў вечнае Нішто, — а трапляюць у нейкую адну наканаванасць. У наканаванасць адсутнасці таго, што было.

Праклён быцця — яно адбірае быццё.

Неяк бацька паскардзіўся маці:

— Пражыў жыццё, а навошта жыў? Ужо смерць не за гарамі, а навошта жыў?..

— Куды ад смерці падзенешся? З варонамі не паляціш! — адказала маці.

Абыякаваць быцця стасоўна мяне і мая любой да яго — вось на чым я ўкрыжаваны да скону. Хаця больш дакладна будзе казаць не пра маю непатрэбнасць быццю, а пра неабавязковасць менавіта мяне ў быцці. Бо сказаць, што быццю непатрэбны чалавек як феномен быцця (да якога, зразумела, дастасаваны і я), было б залішне безадказна.

Чалавек увогуле, чалавек як феномен быцця, пэўна ж, для нечага патрэбны быццю. Прынамсі, цяжка, амаль немагчыма пагадзіцца, што феномен чалавека паўстаў з выпадковага збегу акалічнасцяў фізічнага свету, што чалавек сваім цэлым нічым большым за гэтае цэлае не абгрунтаваны, ніякай трансцэндэнтнай задумай не абумоўлены.

Занадта буйна, мудрагеліста, вытанчана арганізаваны быццё для чалавека, сам чалавек і той феноменальна багаты і фантастычна згарманізаваны свет цывілізацыі, які чалавек стварыў, каб лічыць усё гэта толькі няўцямнымі прыгодамі законаў тэрмадынамікі...

Феномен чалавека і я-чалавек — гэта рашуча розныя падзеі. Калі карыстацца фальклорным параўнаннем, то феномен чалавека — гэта дрэва (дрэва жыцця), а я-чалавек — лісток на тым дрэве. І хаця лісток немагчымы без дрэва, у лістка і дрэва дзве розныя

сутнасці, два розныя зместы быцця і, верагодна, два розныя зместы ў быцці.

Я сам — лісток, і неўзабаве восень. Дрэву яшчэ быць і быць, і кожную вясну на ім будзе шапаецць новая лістота. А я ўсё часцей паглядаю на дол. Адтуль пад ранак ужо цягне холадам, і я пачынаю здагадвацца, што ў лістка і дрэва зусім розныя далягляды: дрэву на канаваны лёс, лістку — толькі доля.

Можа, яно і добра, што ад вясны да восені лісток мысліць і пачувае сябе дрэвам.

Можа, яно і добра, што я-чалавек тоесніць сябе з феноменам чалавека, бо з гэтага ён мае хоць нейкі аптымізм быцця.

Многу жыццё не вершыцца, — кажа ён. І яму лягчэй адыходзіць у неварачь. Але не толькі знікаць у небыцці — быць у быцці яму лягчэй і весялей, калі ён атаесамляе сябе з усёй гісторыяй людства, з усёй культурай і цывілізацыяй, з усім мысленнем і з усім эмацыйным досведам. Які я вялікі і магутны, які я разумны і здольны, — думае задзіночаны з усім людскім я-чалавек і пачувае сябе трохі бясконцы і трохі вечным...

Праз дарогу ад хаты, дзе я нарадзіўся і асталеў, за высокім каменным мурам пачыналіся старыя, зарослыя могілкі. Як толькі мне было дазволена перабягаць праз дарогу, увесь вольны час я бавіў з сябрукамі на могілках. Яны былі для нас дзіцячай пляцоўкай, садком, піянерлагерам, стадыёнам... Там мы гулялі ў хованкі, індзейцаў, футбол, карты. Пазней там сустракаліся і гулялі з дзяўчатамі. На ўжо ледзь прыкметных магільных капцах добра спелі суніцы. Яны былі буйнымі і салодкімі. Больш буйнымі і салодкімі за звычайныя — ці гэта нам толькі здавалася, бо патрэбная была пэўная адвага, каб лавацца ягадамі з капцоў над дамавінамі, хай сабе і спархнелымі.

Могілкам было некалькі стагоддзяў, і пад нашымі нагамі спрэс пластаваўся чалавечы прах. Але калі не лічыць рэшткаў збуцвелых каменных крыжоў ды плітаў і рудых ад іржы жалезных агароджаў, запакаваных у густое кустоўе, то гэтае месца нічым не рознілася ад старога парку ці вчыстага лесу, паколькі ўжо ніхто не памятаў пра тых — пад дзірваном...

Хто тут быў, а хто не быў? Нехта быў — гэта адзінае, што мы ведалі. Бадай, нават не Нехта, а ўсяго толькі Нешта... Нешта было тут, адбывалася, і ў гэтым адбыванні Нечага неяк прысутнічалі тыя,

над сатлелым прахам якіх цяпер раскінулі свае шаты ліпы, ясені ды грабы.

Напэўна, мне не трэба было гойсаць па напластаванні праху, скакаць праз здзірванелыя магільныя капцы, есці жменняў сакавітыя суніцы, мілавацца з дзяўчынай на заімшэлых магільных плітах... Напэўна, мне не трэба было перабягаць дарогу на могілкі, і тады я разам з другімі суцяшаў бы сябе, што не знікну дазвання ў неварачці, а нейкім чынам перабяруся ў адвечнае быццё...

Але я залішне доўга бавіўся на старых могілках, каб не памятаць, ува што згортваецца жыццё чалавека, чым і дзе яно вершыцца. І таму, калі закарцела спытацца пра самае кранальнае — што ёсць быццё, хто ёсць ты, і ці знойдзецца ў цябе нешта, праз што ты апасля не згубішся ў небыцці, я ўжо ведаў пачатак адказу: быццё падобнае да старых могілак за каменным мурам, дзе жывыя мілуюцца на надмагільных плітах, з якіх шурпаты час паздзіраў усе літары.

Заставалася апазнаць працяг гэтага ведання. Але чым далей я паглыбляўся ў росшукі, тым больш ясна разумеў, што ўсё болей губляю тое, што шукаю. А потым і зусім згубіў. І ў які бок ні аглядаўся, куды ні зазіраў, — няма мяне.

Чалавека можна прыдумаць — ды нельга знайсці. Без ліхтара ці з ліхтаром. Здаецца, гэта адзінае, што я зразумеў, скрэмзаўшы столькі паперы.

Нельга знайсці тое, чаго няма. Марна шукаць я-чалавека ў нейкіх яшчэ вымерах, акрамя тых, што можна памацаць пальцамі. Я-чалавек заўсёды па-за кантэкстам сакральнага, ён цалкам месціцца ў прасторы рэальнага і ўвесь дарэшты вычэрпваецца экзістэнцыйным адбываннем тут-быцця.

Пасля стварэння літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО” ў рэдакцыю “Культуры” пацягнуўся розны нефарматны народ. Бо хаця час ужо быў адносна вольны і з’явіліся незалежныя выданні, але іх інтэнцыі пераважна кіраваліся ці на разбурэнне савецкіх стэрэатыпаў, ці на фармаванне стэрэатыпаў нацыянальнага Адраджэння. А тут запрашалі да нязмушанага мыслення і нічым не скутай творчасці. Да таго ж гэта была не нейкая самаробная брашурка (якіх тады ўжо хапала), а паважнае дзяржаўнае выданне з шырокім чытацкім кантэкстам.

Так пакрысе на старонках сшытка асвойталіся Юрась Барысевіч, Зміцер Вішнёў, Ілля Сін, Альгерд Бахарэвіч, Валерка Булгакаў, Сяргук Мінкевіч, Алесь Туровіч, Усевалад Гарачка і шмат хто яшчэ. (Дарэчы, ладная частка з іх потым у розныя гады будзе працаваць у рэдакцыі “Культуры”, а Ілля Сін нават стане галоўным рэдактарам.)

Натуральна, акрамя ўласных тэкстаў, маладых *геніяў* вабіла і жывая публічная прастора. На розных пляцоўках яны чыталі сваю прозу, дэкламавалі вершы, спявалі песні... Усё гэта разам якраз і зрабілася падставай новага і ці не самага яркага літаратурнага руху беларускай сучаснасці... Вось як апісвае гэты *пралог* Сяргук Мінкевіч у сваёй кнізе “Я з Бум-Бам-Літа” (між іншым, выдатнай кнізе):

“У рэдакцыі газеты “Культура” сабраўся штаб правядзення паэтычнага канцэрта ў менскім парку культуры і адпачынку імя Горкага. Тут і паўсталі пытанні: “як назваць імпрэзу”, “якая будзе канцэпцыя”, і самае галоўнае — “хто мы”? Адказы знайсці было складана, тым больш літаратары не ведалі, перад якой публікай яны будуць выступаць. Але пытанні самі сабой зняліся, калі Зміцер Вішнёў прапанаваў

у якасці заклічнага гонга выкарыстоўваць на сцэне рондаль — “Бум-бам” — проста біць у яго малатком.

— Эўрыка, — усклікнуў аўтар гэтых радкоў, — Бум-Бам-Літ! (...) Калі твор не зробіць бум, то няхай ён зробіць бам.

Акцыя была названая “Фарматворы Бум-Бам-Літу”, і хоць назва планавалася толькі на адну гэтую акцыю, дзіўнае слова “Бум-Бам-Літ” замацавалася за ўсім рухам.

Адсюль усё і пачалося. Хаця перад самім выступленнем пры дэ-талёвым аглядзе кватэры Сержа Мінскевіча ў ёй не было знойдзена непатрэбнага-патрэбнага рондаля, затое гаспадар заўважыў на балконе даўно забыты суседзямі пакамечаны алюмініевы тазік з чар-назёмам. Тазік быў памыты, а на яго баках былі напісаны, падобна променям купальскага сонца, цыбатыя літары БУМ БАМ.

Так паўстаў Бум-Бам-Літ”.

Гэта ўвогуле цікава, чаму ў нейкую пару літаратурныя суполкі ды рухі растуць, як грыбы пасля дажджу, а потым мінаюць дзесяцігоддзі — і ніякага варушэння? У прыклад я мог бы звярнуцца да гісторыі еўрапейскай ці рускай літаратураў, але ў мяне і так зашмат літаратуразнаўства. Навідавоку хіба адна досыць устойлівая прыкмета: найчасцей такое здараецца на злome эпохаў, і не абавязкова сацыяльна-палітычных, але і эстэтычных.

У дзевяностых гадах (XX ст.) у нас, акрамя шырока вядомых “Тутэйшых”, “Таварыства вольных літаратараў” і “Бум-Бам-Літа”, яшчэ трохі заявіла пра сябе суполка “Вулей” (лідар Антон Тарас) і, здаецца, “Вецер ды плынь” (лідары Ігар Бабкоў і Міхась Баярын). Апошнюю згадваю адно, каб трохі падвесьціць сябе ў гэты шэры і мокры лістападаўскі дзень...

Відаць, пад уплывам публічнага поспеху Бум-Бам-Літа глыбока сімпатычныя мне Ігар з Міхасём таксама надумалі нешта падобнае выштукаваць, толькі з радыкальна іншай (элітарнай) праграмай. Яны сабралі невялічкую сціжму ахвочых, паехалі на ноч у Вязынку і ля вогнішча рэфлексавалі ды медытавалі скрозь алкагольнае паўсонне да ранку. А як вярнуліся ў Мінск і добра выпаліся, дык хутка забыліся і на плынь, і на вецер...

***

Я ў Вязынку не змог паехаць, а вось на першы выступ Бум-Бам-Літа ў парку імя рускага пісьменніка Горкага патрапіў. Што праўда, не без прымусу — бо ўжо тады моцна не любіў публічныя імпрэзы.

Ну што тут сказаць — скрыня Пандоры адчынілася, і адтуль павылятала чорт ведама што. (Вочы мае б не бачылі і вушы не чулі.) Бо адна рэч, калі ты друкуеш *страхалюдныя* тэксты, якія нехта будзе чытаць у адлюдстве сам сабе, і зусім іншае, калі нешта падобнае слухаеш разам з размаітым натоўпам, зважаючы не столькі на выступоўцаў, колькі ўслухоўваючыся ў калектыўнае падсвядомае гэтага натоўпу.

Хаця фармальна ўсё выглядала як мае быць: сцэна, канферанс, публіка — хто паводле абвестак, хто з адпачываючых... Разам з тым, усё было як не мае быць, пачынаючы ад грукату малатка ў пакамечаны тазік (потым малаток зменіць цыркавая булава жанглёраў)...

Перадусім шмат незразумелых словаў, а яшчэ больш незразумелых сэнсаў ды рухаў... Відавочна, хлопцы і не мерыліся спадабацца публіцы. Тым болей — быць зразумелымі. А чаго яны хацелі, запрашаючы людзей і выступаючы перад імі? Напэўна, каб сказаць класічнае: шаноўныя, ужо “няма таго, што раньш было”. Новы час патрабуе новых формаў, словаў і сэнсаў. І мы іх шукаем... А вы не спяшайцеся нас ганіць, бо не толькі мысленню і паэтычным формам, але і вам самім ужо час змяняцца.

Нягледзячы на ўвесь гэты літарацкі шабаш, публіка нават трохі пляскала ў ладкі. Нехта — таму, што на канцэртах трэба пляскаць, а хтосьці — вітаючы новую дзёрзкасць...

Пасля канцэрта мы сядзелі на беразе Свіслачы з півам, і хлопцы абмяркоўвалі, як ім жыць далей. Сярод усяго іншага нехта запрапанаваў скласці маніфест Бум-Бам-Літа. Прапанова была слухная і таму ўсім спадабалася. Пакуль яны абмяркоўвалі гэты, мне падумалася...

— Слухайце, — сказаў я, — а чаму б кожнаму з слупоў Бум-Бам-Літа не напісаць уласны маніфест, а я іх надрукую ў “ЗНО”. Такого нашэсця маніфестаў паводле адной літаратурнай падзеі яшчэ ніколі не было.

Пасля маўклівай паўзы хлопцы хутка ажылі, вочы зага-рэліся, пляшкі з півам бадзёра стукнуліся адна аб адну. А як піва глынулася, я дадаў: тым болей, у кожнага постмадэрніста *a priori* ўласны постмадэрн.

Слупы Бум-Бам-Літа: Барысевіч Юрась, Бахарэвіч Альгерд, Васанская Жанна, Вішнёў Зміцер, Гарачка Сева, Мінскевіч Сяржук, Сін Ілля, Патаранскі Сяргей, Туровіч Алесь... (Пазней да гэтага спісу прылучацца новыя героі, найперш згадаю Жыбуля Віктара, Морт Вальжыну, Кавалеўскага Арцёма...)

P. S. У згаданай вышэй кніжцы Сержа Мінскевіча “Я з Бум-Бам-Літа” сцвярджаецца, што менавіта я прыдумаў калектыўную мянушку лідарам руху — “слупы”. Аднак гэта не зусім так. Напачатку хлопцы чамусьці называлі сябе па-руску “столбами”, а я толькі нагадаў ім пра адказнасць перад роднай мовай. Такую драбязу быццам і не варта было чапляць, толькі перакладзенае слова, як і “тазік”, сталася вітрынным у лёсе гэтага руху.

***

Маніфесты былі надрукаваныя ў вераснёўскім нумары “ЗНО” за 1995 г. Яны захапілі тры паласы сшытка і ўжо толькі гэтым фактам як бы прадвызначылі маштаб падзеі. Але іх інавацыйная эўрыстыка не магла быць вымерана ніякім фармальным маштабам.

Дзеля прэзентацыі ў мемуарах з усяго масіву тэкстаў я быў вымушаны адабраць толькі невялікую частку фрагментаў. Псіхалагічна гэта была цяжкая праца, бо за маім выбарам засталася куды больш не выбраным таго, што мусіла тут апынуцца. Цяжкай яна была яшчэ і таму, што, чым далей я ўчытваўся

ў твая даўнія тэксты, тым больш выразна ўсведамляў, наколькі з той пары змізарнела наша літаратурная інтэлектуалістыка.

Але наастанчу гэтага эпизоду трохі вясёлага...

Позна ўвечары “сшытак” з маніфэстамі быў звярстаны, і я паехаў ночыць (а хлопцы яшчэ засталіся ў рэдакцыі). Не паспеў увайсці ў хату, як яны тэлефануюць і з рогатам паведамляюць, што ўпрасілі вярстальшчыка прыціснуць да суплёту маніфэстаў абвестку (цытую паводле арыгіналу):

БУМ — НАВІНА

Калі гэты выпуск ЗНО быў ужо
вярстаны, мембры (слупы, зрухары,
бубнары і г. д.) Бум-Бам-Літа ўсеагульным
грукатаннем вырашылі надаць Акудовічу
Валянціну, слупу ад нараджэння, тытул
БЕССМЯРОТНАГА ХРОСНАГА БАЦЬКІ
БУМ-БАМ-ЛІТА, а таксама ганаровае права
першачарговага бумкання ў Тазік новай
літаратуры.

Штаб ББЛ

Праслухаўшы абвестку, я хацеў моцна абурыцца, але адно дыпламатычна выказаў глыбокі сумнеў у мэтазгоднасці яе публічнай агалоскі. Толькі хлопцы ўжо наперад вымудрылі, быццам вярстальнік сышоў дахаты і цяпер нічога нельга змяніць, бо трэба тэрмінова везці макет газеты ў друкарню...

Натуральна, у той вечар я нават падумаць не мог, што гэты сітуацыйны жарт некалі станецца трывалым фактам маёй біяграфіі і яго (“Хросны бацька Бум-Бам-Літу”) раз-пораз стануць згадваць розныя літаратурныя крытыкі ды аглядальнікі, аналізуючы нечаканы феномен (не)прыгожага беларускага пісьменства. Я да гэтага настолькі прызвычаіўся, што пазней і сам не аднойчы ў артыкулах да розных даведнікаў нагадваў пра “хроснага бацьку” — праўда, не без стоенага прысмеху.

Дарэчы, для мяне гэты статус апынуўся зручным яшчэ і таму, што, шчыльна хаўрусуючы з слупамі руху, я рашуча не пагадзіўся кааптавацца ў ягоны склад, паколькі што ў грамадскай дзейнасці, што ў творчасці мне больш натуральна фармалізавацца выключна вакол самога сябе. Але з статусу “хроснага бацькі” я атрымаў і даволі лішніх турботаў, бо, не зразумеўшы жарту, журналісты чапляліся да мяне ці не часцей, чым да якога з бумбамлітаўцаў паасобку.

***

СЕРЖ ЖУК-МІНСКЕВІЧ. МАНІФЕСТ БУМ-БАМ-ЛІТА (фрагмент)

Бум-Бам-Літ — гэта не аб’яднанне, не таварыства, не суполка, не саюз, гэта — рух. Рух дзейнай, жвавай беларускай літаратуры, твораў якой імкнучца зрабіць бум... А бум бывае розны: бум захаплення, бум пераймання, бум чаравання, бум сенсацыйнасці і адчування незвычайнага і нават бум неразумнення... А калі ніякі з усіх бумаў для пэўнага абы-абыякавага зямляніна зусім і не бум, то тады... няхай гэта будзе (для яго) проста бам — воплеск паветра, — чым насамрэч і з’яўляецца любы прамоўлены твор літаратуры.

Як усялякі вольны рух, Бум-Бам-Літ можа прыхопліваць усіх, хто захоча прыхапіцца, і можа выпускаць усіх, хто захоча адчапіцца. А ўдзельнікі – “зрухары” — могуць ствараць у яго глыбінях свае адмысловыя плыні (кірункі творчасці), свае віры (літаб’яднанні). Іх творы могуць быць усялякімі: ад рэалістычных да інсінуацыйных, ад псіхалагічных да шызарэалістычных, ад прымітывісцкіх да транслягійных, ад сентыменталісцкіх да татальна эпатажных. Няма аніякіх абмежаванняў творавыяўлення, акрамя ўласнаабраных крытэрыяў самаацэнкі...

ІЛЛЯ СІН. МАНІФЕСТ X (скарочана)

X з’яўляецца задзіночаннем людзей, якім надакучыла. Нудота — вось што забівае нас, але адначасова і падштурхоўвае да дзеяння, і мы нешта чынім, пішам творы і ствараем усялякія літаратурныя аб’яднанні ды партыі.

Мэта X: 1. Уплыў яе сяброў на аб'ектыўнае становішча рэчаў. У гэтым дачыненні X з'яўляецца арганізацыяй не дэмакратычнай, а, хутчэй, аўта-таталітарнай, бо за мэту прымаецца неабмежаваны ўплыў нейкай абмежаванай колькасці асобаў на шырокія пласты грамадства.

2. Звяржэнне з пастаменту аб'ектыўных ісцінаў і замена іх суб'ектыўнай бязгледзцай. Кожны чалавек мае права абсталёўваць свет на свой лад.

3. Здзек са святыннў (маральныя ўстоі, культура, іерархіі каштоўнасцяў і г. д.). Мы не сцвярджаем, што яны недасканалыя, але ўсё, што створана, мусіць быць дэканструяванае на ўзроўні асобы.

Шляхі дасягнення: эпатаж і буйнамаштабныя правакацыі. Эпатаж — сродак самаабароны Асобы ў грамадстве эпохі постмадэрнізму.

(...)

X не можа мець пэўнай структуры і не прадугледжвае аніякіх кіраўнічых пасадаў. Індывідуальнасць кожнага з яе сяброў мусіць напоўніцу прымацца ўсімі. З гэтай жа прычыны арганізацыя не можа мець аніякае агульнапрынятае сімволікі і мастацкіх прынцыпаў.

ЮРАСЬ БАРЫСЕВІЧ. ЛІТАРАТУРА З ПЕРШЫХ РУК (фрагмент)

Бум-Бам-Літ — гэта рух за вызваленне літаратуры ад друкарскага станка ды іншых прыладаў індустрыі друкарскага пісьменства, якая ўжо даўно ператварыла паэзію ў нейкую галіну капіталістычнай эканомікі або народнай гаспадаркі сацыялізму. Індустрыялізацыя літаратуры спрычынілася не толькі да апартэіду ўнутры самой мовы (падзелу лексікі на ўнармаваную і вульгарна-жаргонную, друкаваную і моўленую — прычым такі падзел мае месца і ў граматыцы, і ў фанетыцы), але і да класавай сэгрэгацыі сярод літаратараў, іхняга падзелу на мэтраў і графманаў. У эпоху механічнага тыражавання літаратуры значнасць пісьменніка вымяраецца лічбай накладаў ягоных твораў, як жыццёвы поспех бізнесмена — колькасцю нулёў на ягоным банкаўскім рахунку. Калі паэзія сканала — дык, напэўна, таму, што была атручана друкарскімі фарбамі.

Першае, што мы бачым, калі зазіраем у які-кольвек зборнік паэзіі, — на белых прасцінах паперы ляжаць чорныя абвугленыя

слowy. Гэта нават не фатаграфія паэзіі, а толькі яе негатыў, бо пры жыцці гэтыя слowy, пакуль з іх не выцснুলі душу — дыханне і жывую інтанацыю, былі невымерна святлейшымі за навакольную прастору. У лепшым выпадку друкаванае слова — гэта стэрылізаваны і абрэзаны па лінейцы цень слова прамоўленага.

Паводле Антанена Арто, у кнігах укрыжоўваецца не толькі паэзія, але і само жыццё, і мы павінны хоць нешта зрабіць, каб вызваліць яго са смяротных абдымкаў паперы.

На сваіх шумлівых імпрэзах бумбамлітаўцы чытаюць уголас зусім незнаёмым, выпадковым слухачам свае нявыдадзеныя (а часам — і ненапісаныя) творы. Не проста чытаюць, але і паказваюць, бо многія людзі беларускай мовы не ведаюць, і таму ім цікавей бачыць паэзію, чым яе разумець. Гэта ў літаральным сэнсе жывая літаратура, бо зроблена не з паперы, а з голасу і цела аўтара. Яна дышае, гаворыць і крычыць, махае рукамі і крыламі.

Паэзія, якая хоча быць сучаснай, павінна не проста прамаўляцца, а пражывацца — г. зн. па магчымасці цалкам супадаць з абрысамі і рухамі цела паэта. Тэкст, які нараджаецца ў вымаўленні і жэстыкуляцыі, нараджаецца “тут-і-цяпер”, адначасна з ударамі сэрца, і імкнецца да найбольш чыстага і яснага — цялеснага ўвасаблення. І звяртаецца ён не да розуму аўдыторыі, а да яе ўласнага цела, прымушаючы назіральнікаў не разумець паэзію, а суперажываць яе, хай сабе і на фізіялагічным узроўні, бо толькі ўласныя адчуванні, а не чужыя думкі, здольныя пераадолець чалавечую абыякавасць.

***

Ужо ў наступным нумары “ЗНО”, падахвочаны маніфэстамі, я адгукнуўся на з’яўленне Бум-Бам-Літа вясёлым тэкстам (тут падаецца скарочаны).

АФРЫКА — РАДЗІМА ТАЗІКАЎ, АБО Я ХАЧУ Ў БУМ-БАМ-ЛІТ

Ніколі не хацеў быць сябрам (членам) Саюза пісьменнікаў, “Тутэйшых”, ПЭН-цэнтра, ТВЛ... Не, калі быць зусім дакладным, то адзін раз хацеў, бо пачаў моцна кашляць і з гэтага думаць пра смерць. І не так мяне тая смерць палохала, як вечная нястача грошай. Дзе ж гэта

мая жонка, — думаў, — якой да палучкі грошай ніколі не хапае, набярэцца іх, каб прыдбаць труну, замовіць аўтобус ды справіць хоць якія хаўтуры. Дарэчы, з хаўтурамі найгорай, бо чым-чым, а сябрамі і прыяцелямі лёс мяне ніколі не крыўдзіў. Як уявіў сабе, колькі іх адусюль панацягнецца, і кожнаму трэба паводле праваслаўнай завядзёнкі тры чаркі наліць (але гэта, можа, вашым сябрам было б даволі тры чаркі, а маім, ды яшчэ з такой нагоды — смеху вартыя тыя тры чаркі)...

Карацей, як уявіў сабе ўсё гэта, то зразумеў, што пасля хаўтураў маім сямейнікам таксама жыцця не будзе... І вось тады я згадаў, што сяброў (членаў) Саюза пісьменнікаў за дзяржаўны кошт хаваюць, і моцна пашкадаваў, што я не сябар (член) гэтага “саюза”. Трэба, — пачаў ліхаманкава прыкідваць варыянты, — хуценька сфастрыгаваць якую-кольвек кніжыцу і прасіцца ў “саюз”. Тым болей, у мяне там шмат знаёмцаў, можа, паспрыяюць, каб прынялі і за дзяржаўны кошт пахавалі.

Магчыма, я і здзейсніў бы сваю задуму, але раптам кашляць перастаў...

Усё гэта я распавёў дзеля таго, каб шчыра засведчыць, што не хачу ні ў які літараткі хаўрус. А вось у Бум-Бам-Літ хачу. Бо ў бумбамлітаўцаў ёсць Тазік (ні ў кога болей Тазіка няма), і кожны, хто бумбамлітавец, мае ганаровае права грукаць у яго алюмініевае дно...

Мне моцна карціць грукнуць у Тазік, толькі ў бумбамлітаўцы мяне не возьмуць, бо бумбамлітаўцам нельга стаць, як сябрам Саюза пісьменнікаў, бумбамлітаўцам трэба нарадзіцца. Тут я маю на ўвазе не столькі біялагічны факт народзін, хаця гэта, як вы разумееце, таксама істотна, колькі экзістэнцыйны.

Няма ніякіх шанцаў зрабіцца бумбамлітаўцам таму, хто сфармаваўся як літаратар у эпоху сацрэалізму. Але не нашмат болей шанцаў і ў таго, хто сфармаваўся як літаратар, змагаючыся з сацрэалізмам вонкі і ў самім сабе.

Для бумбамлітаўца сацрэалізм — і не ўтульнае жылло, і не страхалюдная вязніца, а ўсяго адзін з эстэтычных дыскурсаў адкрытай ва ўсе бакі постмадэрнай прасторы.

Бумбамлітавец — ад прыроды натуральны постмадэрніст. Ён не выбірае постмадэрн з таго, што той яму падабаецца. Бумбамлітавец

проста не можа не быць постмадэрністам, як негр не можа не быць неграм.

(...)

Дарэчы, ці чулі вы, што бумбамлітаўцы збіраюцца ў Афрыку? На-самрэч збіраюцца. (Між іншым, заўважце, у Афрыку, а не па месцах баявой славы гетмана Астрожскага і не па месцах працоўнай славы будаўнікоў Мірскага замка, як гэта зазвычай рабілі і па сёння робяць літаратурныя папярэднікі бумбамлітаўцаў.)

Я не пытаўся ў слупоў Бум-Бам-Літа, чаму ў Афрыку, а не, скажам, у Антарктыду. І не буду пытацца, бо не перакананы, што яны самі гэта ведаюць. А я вось ведаю. Пацягнула бумбамлітаўцаў менавіта ў Афрыку таму, што Афрыка — радзіма тазікаў. І хаця тамтэйшыя тазікі называюцца тамтамамі, этымалагічная пераемнасць відавочная. Як відавочная пераемнасць функцыянальная, эстэтычная і сакральная.

Але Афрыка не толькі радзіма тазікаў, яна — прарадзіма Бум-Бам-Літа. Гэтую выснову я раблю вось з чаго. Культуралагічную прастору Бум-Бам-Літа арганізуе бумбаістае рэха ад грукання ў дно Тазіка. Аднак і культуралагічная прастора Афрыкі была арганізаваная рытмагукамі тамтамаў, якія адвеку нагадвалі кракадзілам, джунглям і акіянам, што акрамя іх у сусвецце ёсць яшчэ нехта. А чалавеку (гэта значыць негру, прапродку бумбамлітаўца) гэтыя гукі ў непразлых джунглях былі тым самым, што перагук званоў хрысціянскаму адлюдніку ў налібоцкай пушчы.

Таму на заканчэнне сваіх разваг хачу звярнуцца да беларускіх спонсараў. Дапамажыце, чым атрымаецца, каб бумбамлітаўцы змаглі наведаць сваю (і Тазіка) гістарычную прарадзіму. Самі разумеюць, як сэрца па радзімай старонцы баліць.

P. S. ...Між іншым, трохі пазней на нейкім літаратурным фестывалі Уладзімір Арлоў са сцэны сказаў, што ахвяруе ў фонд афрыканскага падарожжа Бум-Бам-Літа свой сціплы ўнёсак, і паклаў у тазік 1 амерыканскі даляр.

Бумбамлітаўцы тады моцна ўзганарыліся, бо такім спосабам знакаміты пісьменнік як бы ўхваліў іхні чын. Што на пачатку рушэння было надзвычай істотна.

***

Яны і потым заставаліся неабыякавымі да таго, як успрымалі іх жывыя класікі. Пры кожнай магчымасці Зміцер Вішнёў пытаўся, што тыя (Быкаў, Барадулін, Бураўкін, Някляеў...) думаюць пра Бум-Бам-Літ. Досыць парадаксальная сітуацыя. Гэта, лічы, тое самае, калі б кат на эшафоце чакаў ад сваёй ахвяры камплімента. Бо не толькі сваімі маніфэстамі, але ўсім корпусам тэкстаў бумбамлітаўцы адмаўлялі традыцыйным пісьменнікам у праве на актуальнае месца ў літаратуры.

Хаця ўсё гэта драбязя. У феномене Бум-Бам-Літа мяне найбольш уражвала тая хуткасць, з якой рух набываў сабе вядомасць. Не шмат перабольшваючы, можна сказаць, што гэты працэс адбываўся ў фармаце выбуху. Асабліва тое стала заўважным, калі “Культура” надрукавала іх маніфэсты і тым самым разняволіла ўсе дзяржаўныя СМІ (значыць, і нам можна пра гэта пісаць і гэта друкаваць).

У той палітычнай сітуацыі згаданы факт быў загалоўным, хаця і не самым важным. Асноўная падстава надзвычай хуткага пашырэння вядомасці Бум-Бам-Літа паходзілі з таго, што тэатралізаваныя выступы, перформансы ды іншыя літаратурныя акцыі сяброў гэтага руху апынуліся зручнымі для інфармацыйнай інтэрпрэтацыі, вабнымі ў сваёй кідкасці тэлежурналістам, прыцягальнымі ў сваёй скандальнасці для рэцэнзентаў і крытыкаў.

Зрэшты, усё гэтае спрыянне было б мала чаго вартым, каб не талент, маладая дзёрзкасць і шалёная актыўнасць саміх бумбамлітаўцаў. Яны гатовыя былі выступаць дзе заўгодна і перад кім заўгодна. Асабліва іх вабілі глыбока маргінальныя месцы, як псіхбальніца “Навінкі” ці вечаровыя могілкі, дзе яны чыталі вершы мёртвым (або помнікам мёртвых). Толькі не спяшайцеся абвінавачваць бумбамлітаўцаў у некрафіліі. З няменшай апантанасцю хлопцы збіраліся разам і дэкламавалі свае творы дрэвам, птушкам ды аблокам.

Безумоўна, галоўным завадатарам усяго гэтага вэрхалу быў Зміцер Вішнёў. Уласна, без яго і ніякага Бум-Бам-Літа ўвогуле не было б — сцвярджаю як шматгадовы сведка, якога яны бясконца абцяжарвалі сваімі задумамі, вынікамі ды праблемамі.

Між іншым, сам Зміцер паходзіў з рускамоўнай сям'і і мову вывучаў, як кажуць мілітарысты, на маршы. Але яго адданасць літаратуры і беларускаму слову была неверагоднай. Ён ні пра што іншае не мог гаварыць і нічога не рабіў іншага, што было не літаратурай (хіба ў дадатак маляваў фігуратыўныя карціны). Можа, яшчэ і таму, што амбіцыі Зміцера былі ўсясветнага маштабу. Але на тую пару хто з бумбамлітаўцаў не меў вялікіх амбіцый? Давайце звернем увагу на стылістыку хаця б гэтага абзаца з кнігі зноў жа Сержа Мінскевіча: “Ужо на другую канферэнцыю (ладзіла ТВЛ, 1995 г.) мы былі запрошаныя як зрухары Бум-Бам-Літа. У кавярнях праходзілі дыскусіі і закусіі, спяванні і выпіванні. Шырокі свет даведаўся пра незвычайны літаратурна-мастацкі рух, што нарадзіўся ў Беларусі. Пра нас загаварылі ў Расіі, Украіне, інфармацыя дасягнула Польшчы, Балканаў...”

***

Я не ўмею пераказваць літаратурныя анекдоты, аднак паспрабую...

Здаецца, у 1997 годзе сядзелі мы з галоўным рэдактарам часопіса “Фрагменты” Ігарам Бабковым у нашым пакойчыку гатэля “Готліб”, што на беразе знакамітага Вохрыдскага возера ў Македоніі, і гаварылі не пра вялікага святога Клімента Вохрыдскага, помнік якому быў непадалёку, і не пра яшчэ больш вялікіх святых, салунскіх братоў Кірылу ды Мяфода, якія бліз гэтых мясцінаў выштукавалі для ўсіх усходніх славянаў моўную парадыгму, а пра Бум-Бам-Літ. Гэта трэба было цягнуцца праз усю Усходнюю Еўропу няведама куды, за гэты час

наглядзецца ды наслухацца няведама чаго, каб напрыканцы дня, забыўшыся на ўсе дзівосы, абмяркоўваць блазнаванні невялікай сціжмы маладых беларускіх літаратараў.

...Ды не проста абмяркоўваць, а спрачацца з такім напалам, быццам на кон, як у пару Кірылы ды Мяфода, зноў пастаўлены лёс калі не ўсёй славяншчыны, то найменш яе сярэдзіннага краю — Беларусі.

У той вечар Ігар Бабкоў выступаў у ролі пракурора і ў нечым (у чым ужо, зразумела, не памятаю) моцна вінаваціў Бум-Бам-Літ, а я быў адвакатам. У тую пару гэта была мая звыклая роля, якая пакрысе пачынала мне надакучваць, аднак тут ужо нічога не паробіш, бо ўсе мы палоннікі тых або іншых міфаў, незалежна ад таго — ствараем іх самі ці яны ствараюць нас.

Палеміка была доўгая і зацятая, аргументы абвінаваўцы ўсё больш жорсткія і безальтэрнатыўныя, абарона патроху ніякавела і ліхаманкава шукала хоць чаго яшчэ на карысць сваіх кліентаў, толькі без асаблівага плёну... І тут расчыніліся дзверы, і ў пакой увайшлі вядомы польскі культуролаг, галоўны рэдактар часопіса “Краснагруд” Кшыштаф Чыжэўскі і паэт, галоўны рэдактар часопіса “Час культуры” Пётр Кэнпінскі. Яны толькі што прыехалі на канферэнцыю (зразумела, мы з Ігарам Бабковым былі тут з гэтай самай нагоды), павячэралі і зазірнулі да нас у госці.

Як толькі яны ўвайшлі ды павіталіся, адразу і здарыўся анекдот. Яшчэ не зачыніўшы за сабой дзверы, Пётр Кэнпінскі выгукнуў:

— О, Бум-Бам-Літ — гэта клас! (Ці нешта падобнае да таго.)

— Якія файныя хлопцы (ці нешта падобнае да таго), — пацвердзіў Кшыштаф Чыжэўскі.

Я выхаваны чалавек, і таму нейкі час не глядзеў у бок Ігара Бабкова. Канешне, у яго меліся моцныя аргументы супраць бумбамлітаўцаў, але чаго яны былі вартыя цяпер, калі першае, што ён пачуў у Македоніі ад толькі што сустрэтых польскіх калегаў, — гэта захапленне Бум-Бам-Літам.

Значна пазней, ужо ў Мінску, я даведаўся, што Пётр Кэнпінскі надрукаваў у сваім часопісе “Час культуры” артыкул пра Бум-Бам-Літ. Калі часопіс патрапіў мне ў рукі, то высветлілася, што там не толькі пра “маіх” хлопцаў.

Пётр Кэнпінскі паспрабаваў даць агульны абрыс культурнай сітуацыі сучаснай Беларусі, але, безумоўна, галоўным яго героем выступаў Бум-Бам-Літ. Больш за тое, *лагатыпам* “Бум-Бам-Літ” аўтар увогуле пазначаў усё тое новае, нестандартнае, рэвалюцыйнае, што з’явілася апошнім часам у нашай літаратуры...

Дарэчы, я адразу пераклаў ладную частку таго артыкула з польскай мовы і надрукаваў у “Культуры”.

***

У тых гады журналісты ды літаратурныя крытыкі часта дзівіліся з мяне: чаму гэта сталы мужык (даўно барадаты) хаўрусецца з яшчэ ні разу няголенымі падшыванцамі? Кожны раз я адказваў па-рознаму, але найбольш у смак казалася наступнае: мне больш цікава быць з тым, хто яшчэ нічога не напісаў, чым з тымі, хто ўжо напісаў усё.

І гэта была праўда, хаця галоўную праўду я зразумеў адно цяпер, калі пачаў фастрыгаваць хронікі і напісаў: “...Пасля эсэ “Эгаізм”, надрукаванага ў “ЛіМе” вясной 1992 г., усё маё былое крэмзанне паперы як карова языком злізала. Знікла дазвання. Гэта значыць, што насамрэч толькі ў 42 гады я надрукаваў свой першы тэкст”.

Гэтая нечаканая з’яўшчыка шмат што патлумачыла мне самому ў маіх персанальных стасунках з літаратарамі і філосафамі ранейшых пакаленняў, калі я тым ці іншым чынам пачаў да іх прылучацца. Часам амаль роўны з імі гадамі, я заўсёды пачуваўся сярод іх пачаткоўцам. Да месца згадалася, як ужо ў часопісе “Крыніца” Някляеў з Разанавым зачынілі мяне ў адным з пакояў рэдакцыі з пагрозай: калі не стану звяртацца да

іх на “ты”, то яны не адчыняць мне дзверы да бліжэйшага ранку. Толькі нічога ў іх не атрымалася...

А вось з бумбамлітаўцамі я быў літаратурным раўналеткам. Мы з імі, лічы, у адначасе пачалі пісаць сваю літаратуру. Хіба з той розніцай, што для мяне гэта ўжо была другая спроба, а яны толькі пачыналі яшчэ з чыстага ліста.

Была ў гэтых хлопцаў яшчэ адна рэдкая ваба, якую мала хто мог разгледзець за творча выпяндрожнымі і побытава скандальнымі біяграфіямі. Так, яны не аднойчы патраплялі ў міліцэйскія пастарункі, так, пасля лішняй чаркі маглі да крыві пабіцца міжсобку, так, у гуллівым настроі без перабору чапляліся да дзяўчат, так...

Але пры гэтым яны нават ведаць не ведалі, як можна здраджваць, хлусіць, ліслівіць перад кімсьці, абгаварыць канкурэнтаў па літаратурным цэху, тым болей шкодзіць ім.

Я б нават сказаў, што этычная цнота, якая атуляла іх духовыя эманцыі, была аж залішне шчыльнай. Таму, нягледзячы на шырокую вядомасць, яны, лічы, усе гады заставаліся без замежных грантаў. Ды і ўвогуле, калі нейкая дапамога звонку і здаралася, дык хіба гады ў рады. Бо самыя чыстыя дармовыя грошы, відаць, заўсёды патрабуюць, каб рукі былі не зусім чыстыя. А ў іх яны былі менавіта такімі.

Ну і апошняе ў гэтым пафасным пераліку. Сумоўніцаць гадзінамі за куфлем піва (ці чаркай чаго там яшчэ) з Юрасём Барысевічам, Іллём Сінам, Альгердам Бахарэвічам і шмат кім яшчэ — было сапраўднай інтэлектуальнай асалодай. Бум-Бам-Літ быў першым інтэлектуальным хаўрусам беларускіх літаратараў. І хаця там хапала самага рознага людю, але рэй вялі менавіта інтэлектуалы.

***

У 1998 годзе бумбамлітаўцы выдалі зборнік тэкстаў, які назвалі “Тазік беларускі”. Мне назва спадабалася. Постмадэрная

гульня з класічнай “Дудкай беларускай” Францішка Багушэвіча ідэальна пасавала канцэпту Бум-Бам-Літа.

Зборнік прэзентавалі восем слупоў і хросны бацька. Кожны з аўтараў да сваіх тэкстаў мусіў дадаць уласны малюнак. Я спрабаваў адпрасіцца, бо ну зусім не ўмею маляваць. Толькі мне не саступілі. Нічога лепшага не прыдумаўшы, шчыльна запоўніў аркуш паперы адным і тым жа сваім аўтографам. Між іншым, выглядала, здаецца, няблага, бо нечакана.

Усе хлопцы былі моцна таленавітыя, таму зборнік атрымаўся вартым увагі. І яна была, хаця, магчыма, слупы чакалі большага розгаласу.

У гэтым сціплым розгаласе, бадай, самым грунтоўным і ёмістым артыкулам вызначыўся паэт і літаратурны крытык Леанід Галубовіч. Таму сёе-тое працытую з ягоных рэфлексій, надрукаваных у “ЛіМе”:

“Ужо месяц ляжыць перада мной на сталае “Тазік беларускі” — альманах творчай суполкі “Бум-Бам-Літ”... Я чытаў яго спачатку і з канца, з сярэдзіны і па дыяганалі, зверху ўніз і наадварот — усяк не сумна, па-рознаму цікава... І чытаць, і сузіраць... (...)

Акінуў памяццю нашу літаратуру, што ўзгадаецца, як папярэдняе “Бум-Бам-Літу”? “Узвышша”, “Маладняк”, “Тутэйшыя”, тэвэлаўцы...

“Тутэйшыя” блізкія па амбіцыях, кірунках, талентах і асобах — да “Узвышша”, “Бум-Бам-Літ” — хай не крыўдуюць ні тыя і ні гэтыя — да “Маладняка”... Я хачу сказаць, што ў пераважнай большасці сваёй яны такія ж хаатычныя і шукаюць сабе пэўнай заангажаванасці... Іншая справа — калі, дзе і кім... (...)

Тэксты спадара Барысевіча чытаў з такім нязмушаным эстэтычным задавальненнем і разумовым асяпленнем, што нават яшчэ разгарнуў вокладку кніжкі, каб упэўніцца: што гэта — “Тазік беларускі” ці саліднае культуралагічнае выданне кшталту “Фрагментаў”?

Пра Валянціна Васілевіча Акудовіча я ўжо казаў больш чым трэба — ён і так вялікі галавой, а ў цёмных акулерах і пры барадзе — рыхтык наш літаратурны “Чэ Гевара”... (...)

Асобна я выдзеліў бы Віктара Жыбуля. У зборніку выдрукавана яго паліндромная паэма “Рогі гор”. Класная рэч, я вам скажу! Ну,

калі ўжо скупы на пахвалу Алесь Разанаў, пачытаўшы, паказаў вялікі палец!..”

Ад сябе замест кропкі ў гэтым аповедзе пра “Тазік беларускі” — адзін з вершаў Усевалада Гарачкі.

Не хадзі на завод.
Там рагоча
Страшэнны рабочы.
Не хадзі на завод.

А калі дабравата сцямнее —
Чырванее,
Ён бы поўня тады чырванее.
Не хадзі на завод.

Не хадзі на завод.
Кожнай ноччу
Рагоча рабочы.
Не хадзі на завод.

Але толькі ледзь-ледзь развіднее —
Ён чарнее.
Нібы дзірка рабочы чарнее.
Не хадзі на завод!

***

Мне істотна сказаць яшчэ вось што... Многія літаратары з іншых, ад бумбамлітаўскага, асяродкаў лічылі, што я быў стваральнікам Бум-Бам-Літа (і нядобра касавурыліся ў мой бок). Але калі б гэта было насамрэч так і мая роля тут апынулася вызначальнай, дык я б ад пыхі ўжо даўно пэнкнуў, як перадзьмуты балончык. Бо гэта ж вам не жарты — быць завадатарам такой гурмы талентаў, да таго ж паяднаных эстэтычнай рэвалюцыяй.

Насамрэч у падобных меркаваннях усё аблуда. Версія аб маёй загалоўнай ролі ў паўставанні Бум-Бам-Літа з'явілася амаль адразу пасля таго, як у “ЗНО” да маніфестаў гэтага руху была прыціснутая гуллівая абвестка пра “вечнага хроснага бацьку” Бум-Бам-Літа. Спачатку я пярэчыў супраць прыдумкі наконт *сапраўднага стваральніка*, а потым скарыўся, бо ніхто не зважаў на мае пратэсты. З цягам часу я, здаецца, зразумеў, чаму так сталася. Гэтай версіяй нядобразычліўцы (а іх у Бум-Бам-Літа было як у нікога яшчэ) падмацоўвалі творчую нягеласць (з іх гледзішча) бумбамлітаўцаў фактам іх эўрыстычнай самастойнасці. Маўляў, Бум-Бам-Літ нават аб'явіцца сам сабою не мог, дык пра што тут увогуле казаць...

Што праўда, Серж Мінкевіч у сваёй кнізе згадвае:

“У 1994 г., на папярэдняй канферэнцыі, якую ладзіла ТВЛ, Валянцін Акудовіч у акуларах у кулуарах сказаў: “У культурным беларускім дыскурсе павінна нешта адбыцца, штосьці выбухнуць, штосьці постмадэрнае...” Ніхто тады не звярнуў увагу на гэтыя словы, але цяпер зразумела, што ён напярочыў утварэнне Бум-Бам-Літа”.

Толькі *напярочыць* і *ўтварыць* — гэта, як той казаў, дзве канцэптualьныя розніцы.

У каторы раз заакцэнтую: калі я і меў нейкае дачыненне да паўставання Бум-Бам-Літу, дык досыць ускоснае. Болей за тое, па вялікім рахунку, Бум-Бам-Літ і не бумбамлітаўцы стварылі. Я ўжо недзе пісаў, што на тую пару беларуская літаратура да апошняга скраеню набрыняла чаканнем сябе новай, іншай, постмадэрнай. Карацей кажучы, яна сама была цяжарнай Бум-Бам-Літам. І калі нехта ўсё яшчэ ўпарта не хоча разумець, што Бум-Бам-Літ — гэта *жыванароджаны* феномен, што гэта сама беларуская літаратура яго спарадзіла, а не нейкая індывідуальная сваволя, дык дазвольце выказаць скепсіс адносна аналітычных здольнасцяў такога недаверка.

Разам з тым я ніякім чынам не хацеў бы зменшыць і ролю саміх слупоў Бум-Бам-Літу ў той падзеі, якую яны ўвідавочнілі

сваім феерычным з'яўленнем у тадышнім шэра-панылым дыскурсе беларускага пісьменства. Дзеля вырашэння ўласных канцэптואльных задач літаратура абы-каго не абірае.

Завершыць гэты фрагмент хацеў бы вяртаннем да ягонага пачатку, каб шчыра запытацца ў самога сябе: а насамрэч ці была (ёсць) у мяне хоць якая роля ў гэтай гісторыі з Бум-Бам-Літам, акрамя міфапаэтычнага “хроснага бацькі”? — Бадай што, была (ёсць). Гэта роля адваката Бум-Бам-Літа. І хаця публічна мне не лішне часта даводзілася выступаць у ягоную абарону, але ў такім азначэнні найболей праўды...

На гэтым я пакідаю Бум-Бам-Літ. Пакідаю ў пару яго росквіту. Наперадзе яшчэ 0-го-го колькі ўсяго. І славутага, і прыкрага. Можа, яшчэ некалі будзе ў мяне раздзел “Бум-Бам-Літ у працяг”, а можа, і не. Бо залішне шмат чаго просіцца быць згаданым. Нават не ведаю, за што хапацца. Час быў такі — навальнічны. Як з рога ўсё сыпалася адразу, і ўсё падавалася не проста значным — фантастычным...

ІНТЭЛЕКТУАЛЫ І ПЛОШЧА

Інтэлектуалы таксама людзі, і нішто чалавечае іх не абмінае. У завею яны абстаўляюць каўнер, у спякоту хаваюць нос пад брылём, зімой чакаюць калядаў, а ўвесну — калі жанчыны распрануцца. Хаця, адрозна ад іншых, інтэлектуалы пры гэтым яшчэ думваюць “трохі пра вечнае” (Янка Брыль). Ну, не абавязкова пра ўласна вечнае, аднак у кожным разе пра тое, што не ўбачыш вокам. Што можна спазнаць адно нястомным думаннем.

Калі па-добраму, дык яшчэ на самым пачатку сваіх крэмзаў мне трэба было дэканструяваць панятак “інтэлектуал”, каб кожнаму было бачна, што я разумею пад гэтым лацінізмам. Толькі неяк не склалася раней. Таму паспрабую зараз...

Адкрываючы сайт *Belintellektuals.com*, арганізатары прапанавалі мне дыскусію на тэму “Чым ёсць інтэлектуал?”. Фрагментамі з яе я і распачну раздзел, прысвечаны загалюўным героям нашага часу.

Аляксандр Адамянц: Слова “інтэлектуал” адсылае нас да еўрапейскага культурнага кантэксту... З гэтага і пытанне: ці ёсць падставы казаць пра “беларускіх інтэлектуалаў”? Ці не з’яўляецца выкарыстанне гэтага тэрміну штучным, механічным пераносам заходніх рэалій на беларускую глебу? Магчыма, для нашага беларуска-расейскага культурнага арэала больш арганічным выступае слова “інтэлігенцыя”?

Валянцін Акудовіч: У мяне алергія на даведкавую літаратуру. Таму я ніколі не даведаюся, як прэзентуюць дэфініцыі “інтэлектуал” і “інтэлігент” тлумачальныя слоўнікі. Сам я іх розніцу вызнаю гранічна проста. Інтэлектуал — гэта з’урыстычная катэгорыя, а інтэлігент — этычная. Класічны расейскі інтэлігент у сваёй масе быў не вельмі адукаваным чалавекам і гэтую сваю хібу кампенсавалі

этычным імператывам. Але паколькі этычнае як цэлае ўжо даўно апынулася наўсцяж інтэграваным у тэхналагічныя практыкі сучаснай цывілізацыі, дык інтэлігент застаўся без канстытуючай яго функцыі.

Зрэшты, у дэфініцыі “інтэлектуал” цяпер таксама праблемаў з каптуром. Паколькі ў шырокім сэнсе інтэлектуал — гэта той, хто займаецца разумовай (інтэлектуальнай) працай, дык ужо сёння інтэлектуалам можна назваць калі не кожнага, дык кожнага другога. А з улікам таго, што колькасць фізічнай працы, як толькі фізічнай, неўзабаве апынецца блізу нуля, дык перспектываў у гэтай дэфініцыі таксама не бачна. Але паколькі ў беларусаў яе раней не было, а знайшлася адно кагадзе, дык для сябе я яе абараніў мерай *зўрыстыкі*, каб як найдалей развесці інтэлектуалаў, якія займаюцца “механічнай” разумовай працай, ад тых, для каго інтэлектуальная дзейнасць ёсць формай зўрыстычнай творчасці.

Вольга Шпарага: У адным з сваіх эсэ вы сцвярджаеце, што той, хто заангажаваны лёсам Беларусі, мусіць перадусім вызначыць праблемай самога сябе, стаць самастойным суб’ектам беларускай прасторы. Інакш кажучы, вызначаць сабе ў задачу не паслугаванне нейкай Ідэі, да прыкладу, нацыянальнай, а крытычнае стаўленне да гэтай Ідэі і да самога сябе як да яе носьбіта (нават калі праз гэта давядзецца адмовіцца ад Ідэі...). Для мяне гэтая ваша тэза і азначае заклік стаць інтэлектуалам. Але, разам з тым, ці не азначае гэта і той факт, што ў Беларусі пакуль няма інтэлектуалаў? І ці лічыце вы сябе інтэлектуалам?

В. А.: Інтэлектуалаў (і ў маім, зўрыстычным, разуменні) у нас даволі. Прынамсі, тыя асяродкі, у якіх я пераважна знаходжу сябе, складаюцца менавіта з іх. Магчыма, і залішне самаўпэўнена, але сябе я таксама тарную з інтэлектуаламі. Як жа яшчэ назваць чалавека, які здольны захацца ў прыгожую думку, як у прыгожую жанчыну? А можа, і яшчэ мацней!..

Што праўда, сёння адбываецца татальная мінімізацыя ролі інтэлектуала. Гэтаму свету інтэлектуал як інтэлектуал зрабіўся, лічы, не патрэбным. Яму даволі палітыка, паліттэхнолага і журналіста... Толькі нягледзячы на відавочнасць гэтай тэндэнцыі, мне ўяўляецца надзвычай істотным, каб у Беларусі выразна акрэсліўся яркі, адметны і зўрыстычны інтэлектуальны дыскурс. Без яго Беларусь будзе заставацца няпоўнай. Моцна няпоўнай.

В. Ш.: Так сталася, што ў еўрапейскай культуры, прынамсі, да эпохі постмадэрну, інтэлектуаламі былі высокаадукаваныя людзі. Аднак інтэлектуаламі іх рабіла не толькі адукацыя, а разуменне неабходнасці свайго актыўнага ўлучэння ў тыя працэсы, што адбываліся ў грамадстве. У гэтым сэнсе традыцыйным для еўрапейскага інтэлектуала быў удзел у палітыцы (аб гэтым, у прыватнасці, нагадае і М. Фуко). Хаця недзе з 60-х сітуацыя на Захадзе мяняецца, і гэта звязана з тым, паводле Фуко, што масам робіцца непатрэбнай кіруючая роля інтэлектуала, паколькі цяпер яны і без падказак пачынаюць разумець, што адбываецца вакол... У звязку з гэтым у мяне будуць наступныя пытанні: ці магчымы інтэлектуал па-за палітыкай; ці абавязкова мусіць інтэлектуал быць гуманітарыем і філосафам; у якіх стасунках, на ваш погляд, сёння знаходзяцца філасофія і палітыка?

В. А.: Тут я, хутчэй, салідарызуюся з тым Фуко, які фіксуе страту інтэлектуалам сваёй ролі, чым з вамі, Вольга. Насамрэч у сучаснай рэальнасці інтэлектуал і ягоная праца не патрэбныя ні ўладзе, ні масаваму чалавеку. Хутчэй, наадварот — яны ім толькі замянаюць. Калі каму сёння хоць часткова і патрэбны інтэлектуальны плён, дык гэта палітэхнолагам (яшчэ раз нагадаем паноўную трыяду: палітык, палітэхнолаг, журналіст), якія зрэзчычас ім карыстаюцца для сваіх зусім не інтэлектуальных мэтаў. І таму на вашае запытанне: “Ці магчымы інтэлектуал па-за палітыкай?” — я без сумневу адказваю: толькі там яму і месца. А калі інтэлектуал ідзе ў палітыку, дык ён перастае быць інтэлектуалам. Дакладней, ён сам мусіць выкінуць на сметнік увесь свой інтэлектуалізм, бо яму як палітыку гэта будзе адно замінаць. З вядомых мне беларускіх інтэлектуалаў толькі Уладзімір Мацкевіч спрабаваў удзельнічаць у рэальнай палітычнай барацьбе. Хаця я зусім не ўпэўнены, што ягоны інтэлектуалізм яму там дапамагаў.

В. Ш.: І ўсё ж такі, калі інтэлектуал не ўдзельнічае ў палітычнай барацьбе найпрост, дык ці трэба яму пазбягаць і крытыкі гэтай барацьбы, дакладней — тых кантэкстаў, у якіх гэтая барацьба адбываецца? Інакш кажучы, ці патрэбна інтэлектуалу крытыкаваць сацыяльнае і палітычнае?

В. А.: Вольга, я бачу, што вам вельмі карціць, каб я сказаў: так, інтэлектуалу неабходна аналізаваць, крытычна асэнсоўваць, а яшчэ лепей — ствараць новую палітычную рэальнасць. Але ж праблема

не стаіць гэтакім чынам: трэба ці не трэба? Праблема якраз у тым, што сучаснаму беларускаму інтэлектуалу ад гэтага занятку не выкруціцца — хіба адно збегшы ў вартаўнікі ці вар'яты. Бо калі ён жадае быць публічна запатрабаваным хаця б у пэўных колах грамадства і пры гэтым яшчэ зарабляць грошы з свайго інтэлекту, дык яму адно і застаецца займацца альбо аналітычнай журналістыкай (здаецца, атрымаўся аксюмаран), палітэхналогіяй ці непасрэдна палітыкай (і першае, і другое, і трэцяе, як ужо казалася, кастрыруе ў ім уласна інтэлектуала).

Нідзе болей і нікому інтэлектуал сёння не патрэбны і задарма. Таму дыскурс палітыкі, як глухая беларуская багна, ужо амаль праглынуў шэраг найбольш адметных беларускіх інтэлектуалаў. Да прыкладу, пералічу хоць колькі прозвішчаў, згаданых похапкам: Алесь Анціпенка, Уладзімір Абушэнка, Лявон Баршчэўскі, Валерка Булгакаў, Аляксандр Грыцанаў, Сяргей Дубавец, Юрый Дракахруст, Андрэй Дынько, Максім Жбанкоў, Уладзімір Мацкевіч, Аляксандр Фядута...

Мой уласны выпадак не шмат розніцца ад іншых. Усёй сваёй сутвай я заангажаваны ў тое, што прыблізна можна пазначыць як *метафізіка адсутнасці*. Аднак вось ужо колькі год не магу ўчычы ў тую адсутнасць, бо нікому, акрамя мяне самога, метафізіка сёння не патрэбная. А вось калі згаджаюся выказвацца пра сацыяльна-палітычнае, дык цягнуць ва ўсе бакі: і ў часопіс, і ў газету, і на радыё... Ды часам яшчэ і капейчыну заплацяць за "крытыку сацыяльнага і палітычнага". А з трансцэндэнтнага не памятаю, каб хоць адзін нішчымны грошык калі вываліўся.

В. Ш.: І як на ўсе сучасныя праблемы можам рэагаваць мы, інтэлектуалы?

В. А.: Тут займеннік "мы" наўрад ці будзе дарэчы, бо працоўнае месца інтэлектуала знаходзіцца ў адзіноце. І таму калі і ёсць у інтэлектуалаў нейкая агульная задача — дык гэта пашыраць і вялічыць дыскурс інтэлектуалізму... "Аднак жа ўсё існуе, каб быць прыдатным дзеля нечага", — заўважыце Вы. Ну так. Толькі каб не было інтэлектуальнага дыскурсу, дык ці адбыліся б мы з вамі як інтэлектуалы, а значыць ці адбыліся б і ўвогуле? Можа, інтэлектуалізм паўстаў і сфармаваўся як дыскурс зусім не дзеля "нечага", а толькі для "некага". Можа, ён і існуе адно дзеля таго, каб было куды прыйсці

і было дзе застацца тым, каму кон уплёў у зялёнае вецце жыцця па-
пяровую стужку інтэлектуалізму?

Зрэшты, а чым яшчэ ёсць і само жыццё, як не ўсяго толькі мес-
цам, куды можна прыйсці і дзе можна застацца на нейкі час?

***

Гэтай дыскусіі ўжо шмат год. Што і казаць, за прамінулую пару
рамантызму ўва мне значна паменела. І каштоўнасць інтэ-
лектуалізму як такога ўжо не бачыцца настолькі бясспрэчнай,
як раней. Разам з тым наша інтэлектуальная рэвалюцыя па-
ранейшаму ўяўляецца мне феерычнай падзеяй. І сама па сабе,
і як магчымасць нарэшце спатоліць прагу мыслення, ад якога
мы былі адлучаныя невядома колькі часу. Але найбольш акту-
альным у ёй было тое, што без крытычнай рэфлексіі і самарэф-
лексіі мы заставаліся неспазнанымі дзеля саміх сябе і з гэтага
як бы недапраўленымі для астатняга свету. Між іншым, з гэтай
сітуацыі непрааналізаванасці і неадрэфлексаванасці Беларусі
ў пачатковыя гады незалежнасці атрымалі шэраг вельмі сур'ёз-
ных сацыяльна-палітычных праблемаў ды канфліктаў...

Якраз пра ўблытанасць інтэлектуалаў у каламуць рэаль-
насці я і хацеў бы распавесці далей.

Святлана Алексіевіч у адным з сваіх інтэрв'ю сказала пры-
кладна наступнае: “На барыкадах немагчыма разгадаць загад-
ку жыцця. Барыкада — гэта не месца для мастака”.

Неўзабаве на радыё “Свабода” Юры Дракахруст запытаўся,
ці згодны я з такім меркаваннем. “Часткова спадарыня Святла-
на мае рацыю, — пагадзіўся я, — барыкада не месца для мастака.
Але мастак — гэта не нейкі штучны голем, а чалавек у рэальным
жыцці. І ў гэтага чалавека ёсць свая грамадзянская пазіцыя,
калі яна, зразумела, у яго ёсць, нейкія ідэалы і каштоўнасці,
якія ён гатовы аберагаць, а часам нават і бараніць на барыка-
дах. Інакш кажучы, на барыкады ідзе не мастак, а грамадзянін”.

Пачынаючы ад згаданых раней знакамітых “Дзядоў”, на шматтысячных шэсцях ды мітынгах можна было сустрэць бальшыню нацыянальнай эліты: літаратары, філосафы, мастакі, музыкі... Каго тут толькі не было! Відаць, яны першыя адчулі ў сабе патрэбу грамадзянскага чыну, дашчэнт у вынішчанага ў людзях за семдзсят год панавання камуністычнай улады.

Гэтак з аднаго боку, а з другога — вылез з бульбы нацыянальны чалавек, які раней, можа, і не ведаў, што хоча быць не толькі “пашпартным беларусам” (Сяржук Сакалоў-Воюш), а канкрэтным, такім жа канкрэтным, як француз ці швед. І калі над натоўпам залуналі бел-чырвона-белыя сцягі, а з мегафонаў загучала ўпэўненая беларуская мова, ён умомант зразумеў, чаго яму раней не хапала дзеля поўнага шчасця.

Лічы, за дваццаць год вулічнага супраціву спачатку камуністычным уладам, а затым народнаму дыктатару здарылася столькі драматычных і анекдатычных гісторый, што нават калі б усе беларускія інтэлектуалы салідарна пагадзіліся распавесці іх дзеля шматтомнай эпапеі, дык і тады гэта была б адно нішчымная частка. Таму я нават і думаць не думаю пра нейкую маштабную панараму. Ды і не з маімі здольнасцямі пра нешта такое думаць. Я толькі сыпану на старонкі гэтага друкапісу жменьку-другую персанальных успамінаў ды некалькі калектыўных рэфлексій, бо без апошніх якія гэта меуары інтэлектуала?

***

Вясёлая гэта справа — змагацца з дыктатурай, як бавіцца на чортавым коле, калі баішся вышыні. І страшна да жудасці, і дух пераймае ад захаплення.

Палітычны каляндар вулічнага супраціву шмат год трымаўся на трох кітах: Дзень Волі (25 сакавіка), “Чарнобыльскі шлях” (26 красавіка) і “Дзяды” (пачатак лістапада). Яшчэ, прынамсі, раней, было даволі іншых вулічных забурэнняў з самых розных

сітуацыйных падзеяў, аднак не стану іх пералічваць, бо спіс непатрэбна задоўжыцца стасоўна мэтаў майго аповеду.

Ужо за некалькі дзён да чарговага шэсця пачыналася лёгкае хваляванне: якім будзе надвор’е, колькі народу збярэцца, стануць улады разганяць мітыngoўцаў ці гэтым разам абыдзецца? Але найбольш трывожыў “хапун”. І калі ён будзе, дык наколькі жорсткім? Тут між іншым згадалася, як аднойчы мы сыходзілі на Плошчу з рэдакцыі часопіса “Крыніца” і дзяўчаты з тэхнічнага аддзелу літаральна трымалі нас за рукі, каб не хадзілі, бо сёння дакладна будуць і лупцаваць, і хапаць.

— Вы ж таленавітыя, разумныя і нават мудрыя, — казалі яны, — дык што вам з гэтым натоўпам разам рабіць?!

Тады я з посмехам запытаўся:

— А хіба менш таленавітымі ды разумнымі былі Сартр ці Фуко, калі парыжскай вясной 1968 года стаялі на барыкадах?

Назаўтра калега, паплечнік і паэт Леанід Галубовіч сфармулюе ўжо сваю версію адказу на запыт дзяўчат:

“Мітынгवासць зацягвае, як алкаголь. Кожны з нас пакутуе за Айчыну ў меру сваёй любові да яе. Іду ў шматтысячнай калоне пад бел-чырвона-белымі сцягамі і, пераадольваючы боль у страўніку, крычу разам з усімі: “Жыве Беларусь!” — ясна пры тым усведамляючы, што не жывем ні я, ні яна, а — хварэем, што час не лечыць нас, а набліжае агонію.

Але мы ствараем міф, бо ведаем, што толькі ў міфе адраджаецца з попелу птушка Фенікс...

Што нам дае гэта, апроч надзеі? Адчуванне ўласнага дачынення да стварэння міфу — ілюзіі нашага зямнога існавання.

Таму, трываючы боль у страўніку, я крычу на ўвесь Сусвет: “Жыве Беларусь!” — укладаючы ў гэтыя словы адзін-адзіны сэнс: Госпадзе, я — грэшны раб Твой, злітуйся — даруй мне грахі мае...” (“Зацемкі з левай кішэні”).

Дарэчы, яшчэ адзін наш калега, літаратурны крытык Анатоль Сідарэвіч назаўтра не з’явіўся на працу ў рэдакцыю, бо, схоплены і збіты на горкі яблык амапаўцамі, нэндзіўся за кратамі...

***

Звычайна, прынамсі, на пачатку змагарнага чыну мы збіраліся адмысловым хаўрусам: Алесь Анціпенка, Вячаслаў Ракіцкі, Ігар Бабкоў і я. Сустрэўшыся, адразу дамаўляліся, дзе спаткаемся пасля таго, як амапаўцы з міліцыянтамі разгоняць мітынгоўцаў. Тады мабільнікаў яшчэ не было, а ўцякаў звычайна кожны сам за сябе. (Так мелася болей шанцаў праслізнуць скрозь разрывы ў карных аблогах.) Шчасліва ўправіўшыся з уцёкамі, мы зноў хаўрусаваліся разам, каб адзначыць гэтую падзею. О, якой магучай радасці была тая эмоцыя пасля перажытых хваляванняў ды страхав!

Зразумела, калі ўлада не разганяла і не хапала, дык мы ўсё роўна потым рушылі ў нейкі офіс або кавярню, каб завершыць падзею некалькімі куфлямі піва ці чаркай-другой (трэцяй-чацвёртай) чаго-кольвек мацнейшага. Цягам *мірнай маніфестацыі* да нас звычайна далучаліся сустрэтыя падчас шэсця сябры ды прыяцелі, і часам на піва збіралася даволі шмат народу.

Між іншым заўважу, што гэтыя грамадска-палітычныя акцыі давалі эфектыўную магчымасць выпадковых сустрэч з тымі, каго ўжо даўно не бачыў. І такіх выпадковасцяў кожны раз здаралася не адзін дзясятка. Больш за тое, многія і прыходзілі на палітычныя акцыі, не столькі каб змагацца за вольную волю, колькі каб паказаць сябе, што яны таксама ў трэндзе. Таму шэсце пераважна адбывалася ў фармаце броўнаўскага руху, бо шмат каму карцела выхваліцца перад найбольшай колькасцю знаёмцаў.

Што да постфактумных сябрынаў пасля шэсцяў — дык гэта, як кажуць, асобная гісторыя. Там столькі здаралася розных цікавостак! На гэты момант паперадзе ўсіх астатніх чамусьці згадалася адна вялікая піўніца ў Траецкім прадмесці.

Не ў першы раз шэсце канцавалася мітынгам на сходах Опернага тэатра. Толькі мы ўжо даўно не слухалі палымяныя выступы палітыкаў (а што там было слухаць?), і таму як толькі *адтанталі* само шэсце, дык адразу пачалі маракаваць, у якой

з піўніцаў даць адпачынак стомленым нагам. А як вызначыліся ды завіталі, то я меў неверагодна пазітыўнае ўражанне. Піўніца была бітва набітая аднымі маніфэстантамі, якія таксама да часу збеглі ад мітынгавай нуды. І з гэтага няспынна, як вада-спад, шумела мова, феерверкам раз-пораз выбухала: “Жыве Беларусь!” — і суладна воклічам грукалі куфлі, расплюхваючы па драўляных сталешнях белую пену.

Тады падумалася, чаму б наступным разам на Дзень Волі заклікаць народ не на шэсце ды мітынг, а адразу ў піўніцы. І мне ўявілася, як а чацвёртай гадзіне 25 сакавіка наступнага года гэтыя тысячы і тысячы маніфэстантаў запалоняць у цэнтры Мінска (і не толькі ў цэнтры) усе піўніцы, кавярні ды рэстараны і ўсюды вадаспадам будзе шумець мова, расквечаная воклічамі “Жыве Беларусь”.

Натуральна, нічога з гэтай маёй мары не атрымалася...

***

Жартуючы, часам казаў: за гады і гады мітынгаў, шэсцяў і да таго падобных акцыяў я, напэўна, стаптаў не адну пару чаравікаў, і калі б нашыя, хай сабе на некалькі дзён, атрымалі ўладу, дык спехам запатрабаваў бы хоць якой кампенсацыі: скажам, пару новых чаравікаў.

Толькі яны і дзіркі ад абаранка не атрымаюць, не тое што ўладу.

І зразумеў я гэта даўно, вельмі даўно (ды шмат разоў пра тое пісаў). Дык дзеля чаго тады цягаўся на Плошчу і нават цяпер, здараецца, абую тыя стапаняны чаравікі?

Ноччу самае прыгожае — зорнае неба над галавой і святло ў акенцы тваёй хаты пасля доўгай дарогі. Днём — зграбны конь на квятастым поплаве і бел-чырвона-белыя сцягі над плошчай. А яшчэ людзі пад гэтымі сцягамі.

Да таго ж мне моцна падабаецца дыхаць халодным ветрам свабоды. Гэта зусім іншае, чым пачувацца вольным за пісьмовым

сталом у абкураным катуху. Тут толькі інтэлектуальная мужнасць, а на Плошчы жывая эмоцыя, ускрыленая ўласнай адвагай.

Хаця калі я кажу пра адвагу, то маю на ўвазе адвагу “выйсці на Плошчу” (Галіч), а не ўпартае стаянне супраць ашалелых ад нянавісці амапапаўцаў, каб скрываўленым іх дубінкамі зваліцца пад шчыты, а потым быць закінутым, як труп, у закрываную гаргару.

Выступаючы на прэзентацыі “Слоўніка Свабоды” (2002 г.) перад шматлікімі ўдзельнікамі змагарнага супраціву, я прамовіў збыт крамольную рэч (асабліва як на той, яшчэ не пераможаны, час). А менавіта:

“Кожная вайна за свабоду канцуецца альбо паразай тых, хто за яе ваюе (згадаем Спартака, Кастуся Каліноўскага, Чэ Гевару...), альбо паразай самой свабоды, калі яе ваяры перамагаюць. Бо заваяваную свабоду верагодна ўтрымаць адно тэрорам ці дыктатурай, як гэта было ў выпадку Францыі, Расіі ці Кубы...

Свабоду нельга заваяваць — яе можна толькі дачакацца (ці не дачакацца). Але яе можна дачакацца адно ў тым разе, калі мы яе будзем чакаць, і чакаць менавіта як свабоду.

Толькі не трэба блытаць чаканне з пасіўным перабываннем у абыякавасці. Калі мы моцна некага чакаем, дык рыхтуемца да сустрэчы. Чаканне свабоды — гэта падрыхтоўка да сустрэчы з свабодай.

Адсюль і паўстае задача кожнага, хто заангажаваны прыйсцем свабоды на Беларусь, мацаваць і вялічыць прастору яе чакання. А сродкі ў гэтай справе могуць быць самыя розныя: ад культурніцкай працы да палітычных акцыяў. Толькі пры гэтым трэба выразна ўсведамляць, што сэнс і культурніцкай працы, і працы палітычнай не ў заваяванні свабоды, а ў стварэнні сітуацыі яе масавага чакання. І калі мы ў сваім мностве станем чакаць свабоду — яна Беларусь не праміне!”

...Цікава, што ледзьве я паспеў скончыць сваю прамову, як з крэсла ўсхапіўся малады мужчына і раззлавана выгукнуў:

— Спадар Акудовіч, як вы можаце такое казаць? Вы ж філосаф!

***

За ўсе тья гады і гады хаджэнняў у супраціў міліцыянты з амапаўцамі ні разу не скруцілі мне рукі. Ужо пасля ўдзелу ў першых шэсцях з “хапуном” яно неяк само сабой зразумелася, што калі ты не маеш намеру з уласнай волі патрапіць за краты, то забудзься на сорам. У тым сэнсе, што, як бяда ў злаякаснай форме канкрэтна наблізілася — уцякай. Ну, зусім не абавязкова адразу на злом галавы. Маючы некалькі вольных хвілінаў (у абодвух сэнсах), пачынай хуценька аналізаваць сітуацыю: вылічы, куды лепей адступацца, за які рог павярнуць, у які дворык схвацца. А калі ўжо становіцца ясным як божы дзень, што ўсё такое ганарлівае не ўратае, дык тады зусім не саромся — давай драпака на ўсе ногі. Звычайна доўга за табой не бягуць, калі ты паводле прыкметаў не патрапляеш пад тых, каго “ціхарам” наказана схопіць у першую чаргу.

Дарэчы, наконт *наводле прыкметаў*.

17 кастрычніка 1999 года адбыўся знакамiты “Марш Свабоды”. Што да колькасці ўдзельнікаў, дык гэта было адно з самых буйных шэсцяў апошняга часу. Толькі знакамiтым “Марш Свабоды” стаўся праз іншы маштаб. На спуску вуліцы ля парку Горкага да ракі Свіслач калону маніфэстантаў паспрабавалі запыніць выштукаванья з некалькіх столак шыхты амону. А маніфэстанты спыняцца не захацелі. І пачалася крывавае бойка. Да таго ж пад рукой апынулася зброя *пралетарыяту* — складзеная для замены ходніка плітка.

Усялякае здаралася і раней, і потым, але каб так білі і ганялі амапаўцаў, я болей ніколі не бачыў. Афіцыйныя сродкі масавай інфармацыі назаўтра паведамлялі, што толькі ў шпіталі патрапіла больш за паўсотню прадстаўнікоў праваахоўных органаў...

Аднак я не маю намеру пераказваць тую падзею як такую. Я зусім пра іншае...

Мы з Алесем Аціпенкам, натуральна, таксама маніфэставалі. Апаколькі са мной быў сын Цімох — тады яшчэ школьнік, — дык

маці ўльтыматыўна наказала мне нікуды не лезці, тым болей не адпускаць сына ад сябе. З гэтага мы ўтрох запыніліся на самым пачатку спуску перад мостам і напята сачылі за грамадзянскай вайной па-беларуску, што разгортвалася метраў на сто ніжэй. Раптам побач рэзка затармазіла міліцэйская машына, з яе выскачылі міліцыянты і кінуліся наўпрост да нас.

“Нарэшце мяне таксама схопяць”, — мільганула думка, бо не мог жа я бегчы на ўсе ногі, пакінуўшы сына. Але схапілі не мяне, а толькі аднаго Алеся і, жорстка скруціўшы, пацягнулі ў машыну...

Заўтра яго ўжо судзілі і неўзабаве адпусцілі з невялікім пакараннем. Аказваецца, Алеся зняволілі замест невядомага нам мужчыны ў падобнай скуранцы, які на горкі яблык збіў міліцэйскага капітана.

Карацей, майго сябра схапілі *наводле прыкметаў*, распаўсюджаных сярод “ціхароў”, якія і выклікалі групу захопу. А я гэтым сюжэтам скарыстаюся яшчэ дзеля таго, каб удакладніць сваю навуку вулічнага супраціву: так, не трэба саромецца ўцякаць дзеля самога сябе. Разам з тым ніхто ніколі не можа ведаць напэўна, што пасля выправы на Плошчу начаваць будзе ў роднай хаце пад прынай, а не на голых турэмных нарах. Усе сітуацыі наперад ніколі не пралічыш. Таму я заўсёды адпаведна апранаўся і набіраў поўныя кішэні цыгарэтаў, а цяпер яшчэ туды ж піхаю розныя пігулкі, бо, як вядома, *гады бяруць сваё*.

Напісаўшы апошнія парады, весела пасміхнуўся. За гэтыя два дзесяцігоддзі супраціву *народнаму дыктатару ён* (супраціў) так засмеціў свядомасць, што ўжо нават не думаеш, быццам некалі ўсё будзе інакш.

***

Вулічныя падзеі даволі часта мелі працяг у самых розных палітычных (і не толькі) фарматах. А ўжо апісанай вышэй *a priori* было накіравана мець іх столькі, што ні ў які мех тыя фарматы не запхнеш.

Натуральна, адразу пасля “Маршу Свабоды” пачаліся масавыя арышты. Міколу Статкевіча, аднаго з галоўных завадатараў, арыштавалі сярод першых. А вось кіраўніцтва БНФ аператыўна вырашыла сысці ў падполле. Праз колькі там часу хованак у іх наспела патрэба сустрэцца разам, каб абмеркаваць, як жыць далей. Тады яны прыдумалі сабрацца ў Вячаслава Ракіцкага як бы на дзень яго народзінаў (што ўжо прамінуў) і гучна адсвяткаваць (а ў зацішку ад гаманы правесці паседжанне Рады). Вячаслаў папрасіў мяне прыйсці раней (тады мы жылі побач), каб дапамагчы. Там ужо быў Вінцук Вячорка, які, аказваецца, і хаваўся ў Ракіцкага.

Народу пакрысе болела, ужо хутка трэба было сядзець за стол, як патэлефанавала жанчына і сказала, што купа нашых гасцей захрасла ў ліфце яшчэ на першым паверсе.

Зрабілася трывожна. Праз колькі хвілінаў Вячаслаў адвёў мяне ў вітальню і папрасіў:

— Валянцін, мне трэба заставацца тут. А ты спусціся па лесвіцы і паглядзі, што там да чаго.

Яшчэ спускаючыся, пачуў ваярскую песню, якую напярэды галасамі спявалі сябры Рады, схопленыя ў палон ліфтам. Я пастукаў у кабінку. Яны пачулі стук, і песня ўмомант загрымела, здаецца, на ўвесь дом. Нарэшце я дапетрыў: нашыя ваяры ўпэўненыя, што за дзвярыма іх чакаюць супрацоўнікі КДБ, якія і спланавалі гэтую аперацыю з ліфтам.

Тады я стаў грукатаць кулакамі ў дзверы і гучна пазнавацца-крычаць: гэта Валянцін Акудовіч, гэта Валянцін Акудовіч...

Дэманстрацыя мужнасці тут жа захлынула. А пакуль праз дзверы мы абмяркоўвалі сітуацыю, дык з’явіўся і рамонтнік з начыннем. Толькі мы не сталі чакаць адрамантаванага ліфта, а як праход прыадкрыўся, дык па лесвіцы цугам паспяшалі наверх.

Прысаромленыя канспіратары, што ўздумалі кагалам ісці на таёмную сходку, яшчэ нейкі час пачуваліся няёмка. Аднак напой былі добрыя, сябрына з тадышніх палітычных славатасцяў

спагадлівая адзін да аднаго... Карацей, Рада БНФ абмеркавала ўсё, што хацела абмеркаваць, а мы ў гэты час прамаўлялі тосты. Я свой наўмысна падрыхтаваў і вывучыў дзеля гэтай сустрэчы. Не палянуюся пераказаць яго яшчэ раз, бо надта ж запомніўся той канспіратыўны дзень народзінаў:

“Чалавеку толькі здаецца, што ён прагне Бога, грошай, свабоды. На-самрэч ён усюды і заўсёды прагне аднаго — утульнасці. Іншая спра-ва, што нехта пачувае сябе няўтульна без Бога, нехта — без грошай, а хтосьці — без свабоды.

Але што найперш скажа вернік, калі адшукае сцежку да Бога? — Падзячыць Богу за ўтульны прытулак у вечнасці.

А што перадусім зробіць жабрак, калі трохі назбірае грошай? — Прыдбае сабе цёплы катух.

А чым зоймецца вызвалены ад прыгнёту, як толькі набудзе сва-боду? Ён сядзе з сябрамі за стол і, падняўшы чарку, скажа:

– За ўтульнасць быцця!

Чалавек не птушка. Ён не любіць бясконцасць прасторы і бес-прытульнасць волі. Таму чалавек увесь час будзе сцены і акрэслівае межы.

Мяжа — гэта зусім не тое, што раз’ядноўвае людзей, мяжа — гэта тое, што атуляе чалавека ад скразнякоў бязмежжа.

Чалавек можа знайсці сабе прыстанак дзе заўгодна, але кож-ны, хто здалёк вяртаўся на радзіму, ведае, што адразу за памежным слупам робіцца і зацішней, і цяплей, нават калі ён вяртаецца ў непа-гадзь...

І што б там ні казалі іншыя, але нашая прага незалежнай краіны паходзіць не з любові да свабоды, самастойнасці ці чаго там яшчэ, а з патрэбы беспрытульнага сэрца, што прагне, як уласным домам, атуліцца Беларуссю ад скразнякоў бязмежжа”.

***

Не зусім выпаты, назаўтра я ўжо ехаў у роднае мястэчка Свіслач, што знаходзіцца за сем кіламетраў ад мяжы з Польшчай. Рэч у тым, што некалькі год таму гродзенскія краязнаўцы

на свіслацкіх могілках знайшлі магілу Віктара Каліноўскага, старэйшага брата Кастуся, які спеліў у ім прагу волі.

Пасля гэтага напрыканцы кастрычніка сюды штогод стаў збірацца народ, каб ушанаваць памяць пачынальнікаў беларускай справы. Звычайна найболей людзей было з Гродна і Мінска. Ды якія тут бывалі людзі! Не падабаюцца мне пералікі, таму адно заўважу, што там я блізка пазнаёміўся з любым здавён Віктарам Шалкевічам.

Мы ехалі на машыне брата Юры. Але гэтым разам з намі яшчэ былі Уладзімір Арлоў, Валянціна Аксак і Лявон Баршчэўскі, які хаваўся ад уладаў на кватэры Арловых. Па дарозе завіталі да філосафа і паэта Алега Бембеля, што трымаў паслушэнства ў Жыровіцкім манастыры. Напрыканцы сустрэчы выпадкова згадалі візіт Лукашэнкі ў манастыр, і я моцна насварыўся на Алега.

Яшчэ раней, калі Юры Хадыка з Вячаславам Сіўчыкам больш за 20 сутак трымалі ў турме галадоўку, Аляксандр Лукашэнка, шукаючы, як залагодзіць абуранае грамадства, прыехаў у Жыровіцкі манастыр, і святары раскаталі перад ім дарожку. Пра гэта нават як бы ўхвальна распавёў Алег.

— Цар Ірад быў перад вамі, а вы яму крывавую дарожку пасцялілі і галовы перад ім схілілі, — раз’ятрана адгукнуўся я.

Відавочна, мая эмоцыя была залішняй. Праваслаўная царква заўсёды заставалася ўсяго толькі адным з інстытутаў дзяржавы. І паводзіла сябе адпаведна. Дык чаго тут ятрыцца?

Сябры далікатна прамаўчалі і не сталі мяне ўпікаць. Толькі нейкі час насцярожана пазіралі ў мой бок, паколькі раней не бачылі мяне ў стане шалёнай утрапёнасці. А такое, што праўда — гады ў рады, са мной здаралася. Напэўна, залішне шмат нянавісці, абурэння ды страху назбіралася за тыя дні, што пачыналіся з 17 кастрычніка.

Да бацькоў мы прыехалі падвечоркам. Нас ужо чакалі багаты стол і ўсхваляваныя тата з мамай ды сястрой. Такіх гасцей у іх яшчэ ніколі не было.

Як кажуць, мы добра пасядзелі, смачна павячэралі і дасхочу выпаліся. Назаўтра развітваючыся, бацькі атрымалі мноства шчырых кампліментаў ад шанойных гасцей. Нават запомніліся словы Лявона: “Цяпер я ведаю, скуль у Вас такія сыны...”

Пад гэты час з Гродна і Мінска ў Свіслач ужо прыехалі два паўнюткія аўтобусы, а яшчэ шмат легкавікоў з розных месцаў. Згуртаваўшыся ў ладную калону, мы з разгорнутымі бел-чырвона-белымі сцягамі рушылі да цэркаўкі на гары, побач з якой была магіла Віктара Каліноўскага. Толькі рушылі да помніка, як з цэркаўкі шугануў натоўп раз’ятраных бабулек, якія, наглядзеўшыся па тэлевізіі пра крываваю бойню 17 кастрычніка, палічылі, што мы прыехалі ў Свіслач рабіць рэвалюцыю. Чамусьці найбольшую ўвагу ў іх выклікаў барадаты і санавіты Уладзімір Арлоў. Яны атачылі яго, махалі кулачкамі, а некаторыя сваімі торбачкамі нават спрабавалі хляснуць па славым пісьменніку. Спачатку гэта выглядала смешна, аднак хутка мне зрабілася сумна. Гэтак жа сама пасля паўстання мужыкі лавілі па лясках касінераў Каліноўскага ды здавалі іх царскім уладам. І тады падумалася зусім скрушнае: паспаліты беларус ніколі не змагаўся з уладай, ён заўсёды змагаўся толькі з уласнымі героямі...

***

Не ведаю, чаму так, але міжсобку мы рэдка згадваем сюжэты з гісторыі нашага былога вулічнага супраціву. А цяпер, калі праз уласнае заданне я быў змушаны вярнуцца ў тыя гады, дык драматычныя сітуацыі і смешныя анекдоты насунуліся гарластым натоўпам. Відаць, гэта шалёная энергетыка таго часу сваёй астачай на шматкі парвала татальную непразрыстасць маёй памяці. Толькі прабачце, успаміны, я цяпер належу не вам, а структуры і кампазіцыі аповеду, які чым далей, тым мацней выяўляе ўжо сваю ўладу. Канечне, я магу трохі пасваволіць, але хіба адно трохі...

Эмацыйна мне найболей шкада было б пакінуць без увагі эпизод з арыштам сына. Цімох быў у Маладым фронце Першамайскага раёна і разам з хаўруснікамі заклікаў да байкоту выбараў. Яго схапілі і судзілі. Ён быў яшчэ непаўналетнім, і турма яму не пагражала. Разам з тым была пагроза, горшая за колькі там сутак у камеры. Сын толькі што паступіў ва ўніверсітэт — туды, дзе вучаць за дзяржаўныя грошы. А каб яго адтуль адлічылі за “палітыку”, то нішчымныя бацькі не змаглі б яму дапамагчы вучыцца на платным аддзяленні хоць якой інстытуцыі.

Экзістэнцыйна гэтыя некалькі тыдняў былі ці не самымі складанымі ў маім жыцці. Разам з тым я ці не ўпершыню напоўніцу захапіўся сваім сынам. Тая мера годнасці, з якой ён трываў і арышт, і судзілішча, і ўсе астатнія выпрабаванні, выклікала ў мяне шчыры гонар за яго.

Як ні дзіўна, анекдатычных сітуацый у супраціве было ці не болей, чым драматычных. У дзень аб'яўленага яднання Беларусі з Расіяй (2 красавіка 1996 г.) пратэстоўцы апынуліся ў пастцы паміж двума шчыльнымі шэрагамі амапаўцаў, якія рухаліся па праспекце насустрач адны адным, а праходы ў двары былі раней заблакаваныя. Уцякаць не ставала куды, ды тут на вочы патрапіла прадуктовая крама. Заскочылі, таўчэмся ў чаканні: зойдуць арыштоўваць — не зойдуць? Тады я і кажу: хлопцы, давайце станем у чаргу за батонамі ці якім хлебам.

Пакуль пагроза мінула, нават некалькі батонаў набылі і пакаштавалі (смаку не памятаю)...

Адзін раз я ўсё ж такі фізічна “пацярпеў” у змаганні з крывавым рэжымам. На сканчэнні нейкага мітыngu Пазняк нам запрапанаваў ісці да будынка Беларускага тэлебачання і патрабаваць там эфіру (раней такое ўжо аднойчы было атрымалася). Пакуль дайшлі, там ужо падрыхтаваліся да сустрэчы. Амап, міліцыя — да халеры ўсяго ўсякага. Мы натоўпам пачалі ціснуць на іх, а яны лупцавалі нас дубінкамі. Я і не заўважыў, як апынуўся на самым перадзе. Натуральна, атрымаў дубінкай. Але не па галаве ці плячах, а па лытцы.

Потым цэлы тыдзень выхваляўся, быццам атрымаў не шнар, а ганаровую стужку з чырвоным надпісам за мужнасць.

***

Зрэшты, хопіць экзістэнцыйных драмаў і смяшлівых показак. Бо, як на пачатку раздзела логіка аповеду патрабавала рэфлексіі стасоўна феномену інтэлектуалізму, так цяпер яна чакае (закалася) гісторыі аб тым, як плошча сталася Плошчай, а тая, у сваю чаргу, зрабілася сінонімам (і сімвалам) усяго вулічнага супраціву.

Гэта здарылася ў сакавіку 2006 года, пасля чарговых прэзідэнцкіх выбараў. Я і па сёння не магу зразумець, чаму наш народны дыктатар не забараніў гэтыя масавыя паслявыбарчыя сходы. Ён жа з іх амаль заўсёды меў з каптуром сур'ёзных палітычных праблемаў! Толькі не кажыце мне пра Канстытуцыю. Я не ўпэўнены, што Аляксандр Лукашэнка хоць аднойчы прачытаў яе ад пачатку да канца. Хаця калі нават аднойчы і прачытаў, дык для яго палітычнай практыкі гэта было пустым марнаваннем часу. Што лічыў патрэбным забараняць, тое і забараняў, не зазіраючы ў святцы і не зважаючы ні на закон, ні на міжнародных назіральнікаў.

Разам з тым, не забараняючы гэтыя сходы выбаршчыкаў, ён кожны раз вельмі сур'ёзна да іх рыхтаваўся. Яшчэ задоўга да дня выбараў усе дзяржаўныя сродкі не толькі паскудна гідзілі апазіцыю, а яшчэ тупа запалохвалі грамадства крывавымі сцэнарамі, якія быццам ужо спланавалі ворагі Прэзідэнта.

Няма ахвоты нават пералічваць усе тыя ганебныя захавы, што рабіла ўлада, каб змінімізаваць колькасць мітынгаўцаў на плошчы. І на гэты раз у яе шмат што атрымалася. Але галоўнае — яна напампавала горад страхам. Я наўмысна ехаў да Кастрычніцкай плошчы тралейбусам (раптам метро зачыняць) і ўзіраўся на вуліцы — там амаль не было людзей. Я ніколі не бачыў такім пустым Мінск...

Якім жа магутным было маё ўзрушэнне, калі сустрэў поўную плошчу народу. Спачатку нават вачам сваім не даў веры. Скуль яны тут узяліся?

У гэты вечар (19 сакавіка) на Кастрычніцкай было сапраўднае свята свабоды. Сюды, пераадолеўшы страх забароны публічнага збору, прыйшлі тысячы і тысячы людзей, каб пасля выбараў падтрымаць сваіх кандыдатаў.

Раптам і зніадкуль усчалася шалёная завая, аднак яна нікога не напалохала, хаця яе штучнае паходжанне выглядала найбольш верагодным. Нечакана “мінскае кола філосафаў” разам з літаратарамі кінулася ў скокі і танчыла, пакуль завая гэтаксама раптам не сцішылася.

Толькі нядзелай свята і скончылася, у панядзелак пачыналася ўжо палітыка. Таму ў панядзелак я не збіраўся на плошчу. Аднак увечары адзін за адным пачалі тэлефанаваць сямейнікі, каб паведаміць, што на плошчы ставяць намёты і яны маюць намер заставацца там да ранку. Хоцькі-няхоські давялося цягнуцца туды. Бо як такое можа быць, каб мужык грэўся пад пярынай, калі яго дзеці і жонка ўсю ноч мерзнуць на снезе. Праўда, потым так склалася, што недзе пасля гадзіны ночы я з дачкой і жонкай вярнуўся дахаты — а сын вярнуўся толькі назаўтра днём.

Праз дзень на занятках па філасофіі ў Беларускай калегіюме студэнтаў было значна меней, чым звычайна. Што не здзівіла. Бываюць дні, калі філасофія безнадзейна саступае жывому жыццю...

Адно павітаўся, як мяне адразу запыталіся пра мінскі “майдан”. Я перад лекцыямі зазірнуў туды, але мне найменей хацелася гаварыць на гэтую тэму. І вось чаму...

Я быў захоплены мужнасцю маладых людзей, што цяпер бадзёрыліся каля намётаў (ці ў намётах). Аднак разам з тым я разумеў, што Плошча трымаецца не столькі іх мужнасцю, колькі нейкай мудрагелістай прыдумкай улады, якой чамусьці пакуль патрэбна, каб ля ганку Дома прафсаюзаў нейкі час

пастаялі і намёты, і людзі. А як толькі ўладзе гэты гармідар станецца лішнім, на пляцы праз гадзіну будзе гуляць адно вецер, ганяючы папяровае шмаццё.

Мне не хацелася казаць пра ўсё гэта маладым людзям, якія ў той момант былі апанаваныя гераічным шалам, але я сказаў. Бо як патрэбная духоўная адвага, каб да ранку лічыць зоры над Плошчай, гэтаксама патрэбная інтэлектуальная адвага, каб, не хаваючыся праўды, ясна ўсведамляць, хто і што табе дазваляе праяўляць тут сваю мужнасць...

А 24 сакавіка, калі я яшчэ спаў, патэлефанаваў брат і коратка запытаўся:

— Ты дзе?

Брат працаваў побач з Плошчай, і я адразу ўсё зразумеў — там ужо пуста. Паўз маю волю мяне ахапіла ціхая радасць, паколькі так склалася, што гэтай ноччу з маёй сям'і на Плошчы нікога не было. Але потым зрабілася сорамна за сваё эгаістычнае шчасце. Бо ў тых, хто гэтай ноччу заставаўся на Плошчы, таксама былі бацькі, браты, сёстры... І ўсім ім цяпер балюча ды страшна, паколькі пад ранак намётавы лагер пабурылі, а ўсіх ягонных насельнікаў перасялілі за краты.

***

Магутнае рэха ад падзеяў на Плошчы ўзмацніў Дзень Волі (25 сакавіка), калі, нягледзячы на шматлікія арышты і разгромлены намётавы лагер, тысячы людзей сабраліся ў скверы Янкі Купалы. На мітыngu Аляксандр Казулін заклікаў згуртавацца ў калону і пайсці да турмы на Акрэсціна, каб патрабаваць вызвалення арыштаваных на Плошчы. Не ўсе адгукнуліся, аднак падтрымаў таксама шмат хто. І там зноў была вайна. Упершыню спецслужбы скарысталі шумавыя гранаты, і па горадзе імгненна разнесліся чуткі, што ёсць забітыя (насамрэч іх не было)...

Вось праз усе гэтыя падзеі разам звычайная плошча сталася Плошчай. Такі яе статус афіцыйна нідзе не зафіксаваны, толькі

гэта ўжо не мае значэння. У прыклад скарыстаюся дыскусіяй “Плошча і Аўтар” у рэдакцыі часопіса “pARTisan” (2006, № 4). Мадэравала Вольга Шпарага. Між іншым, гэтая дыскусія толькі распачынала ў часопісе цэлы блок грунтоўных артыкулаў і эсэ, прысвечаных Плошчы.

І яшчэ пра тэхнічны момант. Паколькі гаворка задоўжылася на шэсць вялікіх часопісных старонак, то я адлюструю яе толькі ў фармаце кароткага канспекта.

Вольга Шпарага: Нумар часопіса прысвечаны тэме “Аўтар і Плошча”. Ключавая ідэя размовы: як увогуле Плошча ўплывае на аўтара і сам аўтар упывае на Плошчу, ці прынцыповы ўплыў Плошчы на аўтара, ці адбываюцца з ім нейкія істотныя трансфармацыі, і наадварот — як ён можа трансфармаваць Плошчу?

Алесь Анціпенка: Я хацеў бы даведацца, чаму абраная такая тэма. Больш натуральна выглядаюць, скажам, плошча і герой, плошча і натоўп, плошча і асоба, плошча і палітык, а вось аўтар...

Максім Жбанкоў: Мяне таксама здзіўляе такая фармулёўка. Мне, напрыклад, больш цікава было б запытацца, ці быў аўтар у Плошчы, ці ёсць у яе аўтар, і ці ёсць зараз Плошча?

А. А.: Ці былі аўтары на Плошчы?

М. Ж.: Аўтары былі — але ці аўтары Плошчы?

А. А.: Напэўна, Вольга, вы маеце на ўвазе аўтара як чуйную асобу, як такога канструктара сацыяльных сэнсаў, які пабываў, скажам, у пэўнай унікальнай сітуацыі (а нашая Плошча была ўнікальнай сітуацыяй) і вынес адтуль не толькі досвед, але і фармулёўкі тых сэнсаў, якія паўсталі ў гэтай сітуацыі.

М. Ж.: Гэта было месца, дзе, як мне падаецца, якраз адбывалася тая самая славутая “смерць аўтара” (Р. Барт). Той жа Хадановіч, напрыклад, прыходзіў на Плошчу, і яна яго паглынала, ён яе не адбудоўваў, а рабіўся яе часткай. Былі там тыя ж хлопцы з “NRM” — з імі было тое самае. Былі Арлоў, Бартосік, шмат хто быў... Мы ўсе, дарэчы, таксама там былі. Але ж мы туды прыходзілі не як аўтары, да якіх нехта звяртаецца па нейкую канцэпттуальную дапамогу. Насамрэч у мяне было пачуццё, што я туды прыходзіў, як хлопчык у першы клас. Вучыцца вось гэтай, так бы мовіць, пазаканцэпттуальнай энергетыцы.

В. Ш.: Мне здаецца, ёсць яшчэ адно вымярэнне публічнасці, што паўплывала на мяне. Цягам часу адбылася пэўная трансфармацыя перажыванняў, маёй уласнай творчасці, успрыняцця іншых аўтараў. Раптам усё гэта набыло новае значэнне менавіта публічна. Калі мы, убачыўшы адно аднаго на Плошчы, зразумелі, што ў нас, да прыкладу, чытачоў нашмат болей, чым мы меркавалі. Ці суаўтараў...

А. А.: Напэўна, трэба адмыслова казаць пра сацыяльную сутворчасць, пра сацыяльнае суаўтарства. Не проста аўтар — той, які піша раман ці вершы, а менавіта сацыяльны аўтар. І якраз, можа быць, самае важнае для нас — новая генерацыя аўтараў, якая ўзнікла пасля гэтых падзеяў, пасля гэтых учынкаў.

Валянцін Акудовіч: Акрамя вас, Вольга, я не ведаю нікога з літаратараў ці філосафаў, у творчасці якіх Плошча нешта б перамяніла канцэптuallyна, нават калі яны сітуацыйна адгукнуліся на гэтую падзею тыміцііншымітэкстамі... Штопраўда, Плошчанадзвычайактуалізавала адзін спецыфічна інтэрнэтаўскі жанр: у LiveJournal з'явілася цэлая плойма дзённікаў тых, хто быў на Плошчы, а пасля патрапіў у вязніцу. Гэтая літаратура (калі можна назваць яе літаратурай) тады відавочна пераўзыходзіла паводле запатрабаванасці ўсё ўласна мастацкае. І нават тыя выдатныя тэксты, што ствараліся з нагоды ўсіх гэтых падзей — скажам, вершы Сяргея Прылуцкага ці Андрэя Хадановіча, — у плане катарсісу, напэўна, саступалі турэмным дзённікам. Наіўная і непасрэдная фіксацыя рэальнасці Плошчы эмацыйна (і сэнсава) уздзеінічала куды мацней за хоць які прафесійны артэфакт. Аднак досыць хутка наўпроставая рэляцыя жывой плыні падзеяў вычарпала сябе. Што і натуральна. У адрозненне ад уласна мастацкага твора, публіцыстычны рэзануе адно з сітуацыйнымі эмоцыямі і, значыць, губляе сваю актуальнасць разам з пераменаў сітуацыі.

Безумоўна, толькі гэтыя маладыя хлопцы / дзяўчаты з намётамі былі Аўтарам (а мы ўсе — яго чытачамі / гледачамі). Яны адначасна тварылі і містэрыю, і спектакль, і перформанс. І гэта было страшэнна прыгожа, бо няма нічога больш прыгожага за мужнасць. Магчыма, толькі там, на Плошчы, я зразумеў, што мужнасць — катэгорыя перадусім эстэтычная.

А. А.: Для мяне відавочна, што Плошча была месцам учынку. Людзі здзяйснялі ўчынак ужо самім фактам таго, што туды прыйшлі. Гэта месца дзеяння. І гэтых людзей было шмат. Паўстала атмасфера,

калі людзі сапраўды адчулі патрэбу ва ўчынку. Той, хто ехаў і вёз лекі, адчуў патрэбу ва ўчынку. Ён не ішоў туды, як на Плошчу, і, можа быць, не збіраўся там сядзець у намёце. Ён проста хацеў далучыцца.

М. Ж.: А ці не падаецца вам, што ў Плошчы быў іншы аўтар? І гэта не тыя хлапцы і дзяўчаты, што там атабарыліся, і не лідары апазіцыі, якія ўвесь час палохаліся маладзёвай ініцыятывы і не ведалі, што з ёй рабіць. Вам не падаецца, што галоўным аўтарам Плошчы была ўлада? Менавіта яна зрабіла магчымым як пачатак гэтай акцыі, так і яе драматычны фінал. Ці не яна сама насамрэч зрэжысавала ўсё тое, што адбылося?

В. А.: Часткова я згодны, толькі назваў бы ўладу не Аўтарам і не рэжысёрам, а ўсяго толькі “пастаноўшчыкам” гэтай тэатралізаванай дзеі. І па сёння ніхто не можа адказаць, чаму ўлада дазволіла цягам некалькіх дзён стаяць намётаваму лагеру на Плошчы і з якіх меркаванняў ён быў згамаваны менавіта ў тую ноч (а не раней ці пазней)? Інакш кажучы, для мяне бясспрэчна, што менавіта ўлада акрэсліла і трымала фармат гэтай падзеі (час, месца, колькасць намётаў і г. д.). Разам з тым я не адмаўляюся ад сваёй пазіцыі: Аўтарам была не ўлада, а тыя маладыя (і не толькі маладыя) людзі, што жылі ў намётах, які тыя, хто іх абараняў, дапамагаў, падтрымліваў сваёй прысутнасцю побач. Рэч у тым, што на Плошчы любая дзея ператварае чалавека ў Аўтара. Калі нехта паедзе ў лес і разгорне там намёт — гэта будзе ўсяго толькі часовае месца жytла. А як толькі ён паставіць той самы намёт на Плошчы, яна адразу робіць яго Аўтарам — найменш перформанса, а здараецца, як у нашым выпадку, паўнафарматнай драмы.

Артур Клінаў: Я ўспрымаю праблему “Аўтар і Плошча” як дзве метафары: Аўтар — гэта культура, а Плошча — гэта соцыум. У Беларусі існуюць дзве Плошчы і два Аўтары: ёсць Плошча дзён горада, карнавалаў, за якой стаяць адзін аўтар і адна культура, а ёсць Плошча, якая была ўвесну гэтага года, за якой стаяў іншы аўтар з іншай культуры. У мяне ёсць такая правакацыйная думка: тыя, што выйшлі на Плошчу, былі людзьмі, якія пачулі голас той, іншай, свабоднай культуры. Гэтыя людзі не палітыкі, гэта людзі менавіта свабоднай культуры.

В. А.: Калі б вы, Артур, не скарысталі тэрмін “культура”, дык я б з вамі цалкам пагадзіўся, але... Рэч у тым, што культура не можа мець аўтара, яго мае толькі мастацкі артэфакт. Культура — гэта пэўная

сума абсарбаваных і трывала зафіксаваных элементаў жыццядзейнасці чалавека (у тым ліку і “мастацкай” жыццядзейнасці). А ўласна мастацтва ёсць заўсёды бунтам, і перадусім — супраць культуры, якая па азначэнні нерухоміць усе несістэмныя парыванні. Культура — жорстка дэтэрмінаваная сістэма, з якой можна патрапіць у дыкурс свабоды толькі праз мастацкі ці змагарны акт.

М. Ж.: Тады варта запытацца: ці “скончылася” сакавіцкая Плошча як месца паўставання новага Аўтара разам са скасаваннем намётавага лагера?

В. А.: Ніякі спектакль не можа доўжыцца вечна. Але зусім не істотна, што ён так хутка скончыўся. Істотна, што ён быў і што ён быў прыгожым. Колькі можна ўсё ў змаганні за свабоду вымяраць адно канкрэтным палітычным вынікам?! Сакавіцкая Плошча падарыла нам такую прыгажосць, якая (прынамсі, асабіста для мяне) мае вартасць, большую за якую лакальную палітычную перамогу. Памыляецца той, хто лічыць, быццам усе праблемы сучаснай Беларусі завязаныя на аўтарытарнай уладзе. Як на мае глуды, дык асноўная праблема палягае зусім у іншым, а менавіта ў тым, што Беларусь яшчэ для шмат каго не настолькі прыгожая і адметная, каб яе можна было палюбіць і праз гэтую любоў змагацца за яе. Мяркую, сакавіцкія падзеі многіх умацавалі ў іхняй любові да сваёй краіны.

P. S. Ужо па-за межамі нашай дыскусіі дадам, што сярод гэтых многіх быў эмігрант, будучы лаўрэат прэміі Гедройца Макс Шчур. Ён шмат год жыве ў Чэхіі і, паводле ягоных словаў, за некалькі гадзінаў да разгрому намётавага лагера напісаў верш, які канцавала наступная страфа:

Вы, пэўна б, з мяне смяяліся,
каб бачыць мяне маглі.
Ды гэта праз вас я, памятайце,
магу глядзець без нянавісці
на мапу сваёй зямлі.

КРЫНІЦА І КРЫНІЦА

Яшчэ не пачаўшы сваю пісаніну, я ўжо наперад ведаў, што ні пра кога персанальна не буду пісаць дрэнна. Няма ў маёй натуры паклікання ганіць людзей, ды і месца лепей ашчаджаць на добрыя словы.

Не зусім да кантэксту, аднак чамусьці якраз тут прычাপілася і не адпускае адна з’урыстыка Жыля Дэлёза. Ён інтэрпрэтаваў вар’яцкую ідэю Фрыдрыху Ніцшэ пра “Вечнае вяртанне” наступным чынам. Маўляў, вечнае вяртанне – выбарачнае. Не ўсялякая праява волі да жыцця замацоўвае сябе ў быцці настолькі трывала, каб зноў адбыцца пры новым вяртанні гэтага быцця, бо негатыўныя сілы схільныя да самаадмаўлення.

З чаго атрымліваецца, што негатыўнае не вяртаецца і, такім чынам, неяк з’явіўшыся, потым назаўжды знікае з быцця. Адно толькі станючы, як праява бытнага, застаецца назаўсёды.

Простымі словамі кажучы, усялякае паскудства і да яго падабнае мае кароткі век. Дык чаго на такое звяртаць увагу? Мы ж гадуем вечнае.

Разам з тым, калі ты звяртаешся да мінулага, то перад табой раз-пораз паўстаюць сітуацыйныя калізіі, якія і не зразумела, як развязаць.

Звычайна ў розныя свае гады чалавек бывае моцна розным. А часам і зусім іншым чалавекам – раўнуючы з тым, з кім ты сябраваў ці плённа супрацоўнічаў доўгі час.

Дык у чым тут праблема? А ў тым, што, апісваючы пару прызнага суладдзя з пэўным чалавекам, ты ўжо ведаеш, якім ён станеца для цябе потым. І як ты да яго будзеш ставіцца. Можа, і не вельмі каб надта. Ці яшчэ горай...

Карацей, для мяне гэта зусім не шараговая праблема – адрадзіць і ўтрымаць тадышнюю пазітыўную эмоцыю. Бо акрамя

твайго героя ты ж таксама ўжо радыкальна перайначыўся. Не кажучы пра тое, што за прамінулыя гады ад твайго некалі ўсёахопнага чалавекалюбства не так і шмат чаго засталася...

І ўсё ж я буду ўпарціцца, каб вярнуць і падзеям, і маім геороям тую радасную эмоцыю, з якой ішоў ім насустрач у сваім прамінулым.

***

Напрыканцы васьмідзясятых пад уплывам гарбачоўскай перабудовы ЦК КПСС вырашыў стварыць у кожнай нацыянальнай рэспубліцы літаратурны часопіс, які б адначасна выходзіў у дзвюх версіях: на рускай і нацыянальнай мове. Уладзімір Някляеў неяк распавёў мне, што сам меў непасрэднае дачыненне да распрацоўкі канцэпцыі гэтага маскоўскага праекта. Можа, і так, а можа, і не зусім... Паэты любяць перабольшваць, бо паэты. Толькі факт застаецца фактам. У Беларусі “Крыніцай” (“Родником”) было даручана кіраваць Уладзіміру Някляеву.

І паручэнцы не памыліліся...

Першы нумар пабачыў свет у студзені 1988 года. Літаральна адразу ён займеў не абы-якую папулярнасць. А ў пару свайго імклівага росквіту “грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі” часопіс з Мінска меў наклад болей як у 400 тысяч асобнікаў.

Нешта неверагоднае! Яго читалі ад Брэста да Камчаткі. (Натуральна, тут гаворка пра рускамоўную версію.) Я таксама быў у захапленні. Чакаў кожнага наступнага нумара і пытаўся ва ўсіх газетных шапіках, пакуль не знаходзіў — менавіта “Крыніцу”, а не “Родник”.

Цяпер, калі нейкі нумар часопіса выпадкова патрапіць каму ў рукі, то чалавек ніяк не зразумее, з чаго быў той шалёны поспех. Ну так, трохі перабудовачнай палітыкі, трохі выкрасленай камуністамі гісторыі, трохі раней забароненай рок-музыкі, трохі аголенай эротыкі, трохі мадэрнай літаратуры...

Ну і што?

Бачыце, усё гэтае “трохі” тады было ў-пер-шы-ню. А ўсё, што некалі здараецца ўпершыню, мае зусім іншы кошт і значнасць, раўнуючы з тым, што будзе пасля. Да таго ж усё гэта друкавалася ў дзяржаўным часопісе, які паводле азначэння не мог размінацца з этычнымі і эстэтычнымі калькамі, зацверджанымі ў партыйных кабінетах.

“Ну і рызыконт гэты Някляеў!” — ужо ж напэўна раз-пораз казалі тады чытачы пра галоўнага рэдактара. І я быў сярод іх...

***

У літаратурны інстытут я паступаў вучыцца на празаіка. І абараняўся з кнігай (друкапісам) прозы. Але ўсё тое згубіла для мяне хоць якое значэнне, калі я захлынуўся мовай і незалежнасцю. Таму мая ўжо ўласна беларуская проза пісалася не столькі дзеля сябе самой, колькі з мэтай мацавання кантэксту волі, што яе і ствараў. Бо ўсё, што ў тую пару ні рабілася, — рабілася дзеля гэтага. Дарэчы, ніхто тады нікога не штурхаў да вызвольнай працы, вярэда свабоды і незалежнасці вырастала знутры цябе самога, як жарсць. І ўсё, што не падпадала пад пакліканне гэтай жарсці, быццам не існавала...

“Крыніца”, безумоўна, была з таго вызвольнага кантэксту. І таму свае першыя паказкі я даслаў у любімы часопіс. Між іншым, пад псеўданімам. Рэч у тым, што на тую пару я быў ужо трохі вядомым крытыкам, і мне не хацелася, каб гэта паўплывала на стаўленне да маіх ужо ўласна мастацкіх тэкстаў.

Некалькі з тых паказак (“Крыніца”, 1989 г.) я прылучу да ўспамінаў, бо тады атрымаў з іх публікацыі шмат салодкага хвалявання і жменю чытацкай ухвалы.

ТАМ, ДЗЕ НЕБА СЫХОДЗІЦЦА З ЗЯМЛЁЙ

Там, дзе неба сыходзіцца з зямлёй, жылі маленькія мужчыны і яшчэ меншыя ад іх жанчыны. Вядома, пад нізкім небам і дрэвы, і людзі не

могуць вырасці высокімі. Праўда, у дробязях гэтыя людзі нічым не адрозніваліся ад нас, хіба што на пісьме не мелі вялікіх літар. А яшчэ помнікаў у іх не было, бо помнікі, як вы разумееце, ставяць адно вялікім...

Як я ўжо казаў, жылі яны чортведама дзе, але бабы з нашай вёскі адвеку ездзілі да іх па голкі, а мужыкі — каб падзівіцца. Раней ездзілі коньмі, а потым, як паклалі калейку, на цягніку. Што-што, а голкі ў іх атрымліваліся файныя. Далібог, ва ўсім свеце ніхто не рабіў лепшых. Больш спрытная баба такой голкай магла з адных плётак спадніцу выштукаваць. Толькі ўсё гэта ў прамінулым...

Аднойчы апынуўся ў тых мясцінах надта вучоны чалавек.

— Апамятайцеся, людзі, — накінуўся ён. — Зямля круглая, і таму неба ўсюды аднолькава высокае.

— Калі неба аднолькава высокае, дык чаму мы маленькія?! — упікнулі яго.

— Няма маленькіх людзей, ёсць разумныя і не вельмі, — запэўніў ён.

— На ўсё боская воля, — нагадалі яму.

Толькі не быў бы то вучоны. Не адразу, але неяк пераканаў, што зямля круглая і неба аднолькава высокае ўсюды...

Тады гэтыя людзі кінулі вырабляць голкі і звялі ўсё жалеза на помнік таму вялікаму чалавеку.

Файны атрымаўся помнік. Але дзівіў не гэтак сваімі памерамі, як вытанчанасцю дробязяў. Шкада толькі, што ён і дасюль покатам марнуецца ля кузні, бо няма каму ўсцягнуць яго на пастамент. Вядома, якія там людзі пад нізкім небам! Адно што празываюцца людзьмі...

ПЕРШАЕ КАХАННЕ

Мы і жагнуцца не паспелі, а Богусь ужо сядзеў на чырвоным даху касцёла. Аднак гэтага яму падалося мала, і ён усцягнуўся на самы крыж.

Першы анёл, які вяртаўся, мяркуючы па стомленых рухах, аднекуль здалёк, толькі прабуркатаў незадаволена: “Што, іншага месца не знайшлося?” — а другі, яшчэ зусім маладзенькі, аж аслупянеў, убачыўшы Богуся. Анёлак стаяў слупам у паветры і лыпаў вачыма.

— Гэй ты, лупавокі, — закамандаваў Богусь, — злётай у вёску па Маню.

Маня хутка прыбегла і, нічога не пытаючыся, засакатала, як сячкарня:

— Дурны ты, Богусь! Каб меней піў гарэлкі, а болей чытаў кніжак, дык ведаў, што першае каханне не дзеля таго, каб закаханыя бралі шлюб, а каб потым усё жыццё замілавана ўспамінаць тыя шчаслівыя хвіліны...

— Хай сабе, — толькі й адказаў Богусь.

— Ну, калі ты гэтакі дурань, дык і сядзі сабе тут, як варона, — раззлавалася Маня і паспяшалася дахаты, адкуль хутка з'ехала вучыцца ў горад. Але шлюбам яна так ніколі і не пабралася, бо ў яе былі надта валасатыя ногі, а на той час якраз прыспела мода на голяы лыткі. Калі тая мода скончылася, Маня была ўжо старой дзеўкай, і ёй больш нічога не заставалася, як усё жыццё замілавана ўспамінаць сваё першае каханне. А Богусь дасюль не злез з даху. Тырчыць там ці як укрыжаваны, ці як варона, і мы ўсе (і анёлы, і людзі) даўно ўжо з гэтым звыкліся. Бо калі тое было — мода на голяы лыткі.

А Р Г У М Е Н Т

Адзін з нас меў аргумент, а ўсе астатнія праставалі туды, куды дзьме вецер.

Сёння вецер быў з аднаго боку, заўтра — з іншага, і таму рана ці позна, але мы зноў вярталіся да высны за вёскай, дзе сядзеў той — з аргументам.

— Куды гэта вы, хлопцы? — шкадуючы, пытаўся ён і пазяхаў так, што нават дурань разумеў: гэты чалавек мае аргумент, і яму няма патрэбы куды б там ні было цягнуцца і недзе нешта шукаць.

Звычайна яму не адказвалі, хіба найбольш стомлены гняўліва буркатне:

— А табе што за справа, абібок?!

І мы рушылі далей, хаця сёй-той, употайкі ад іншых, доўга азіраўся туды, дзе сядзеў гэты, з аргументам, і сачыў за дымам над комінамі. І неаднойчы сямутаму карцела запытацца, чаму ён сядзіць, калі ўсе мы ходзім. Толькі запытацца ніяк не выпадала, бо, калі адзін пытаецца ва ўсіх — гэта зразумела, але дзе вы чулі, каб усе пыталіся ў аднаго?

І мы крочылі далей і мелі шляхетны гонар ад упартай хады, сэнс якой быў у няспынным руху. І калі што нас палохала, дык гэта не стома, пабітыя ногі ці смага, а спакой. Раптам вецер сціхаў, і мы спыняліся, як бы спатыкнуўшыся, бо без ветру не ведалі, куды нам цяпер кіраваць.

Што ў тыя хвіліны рабілася — цяжка нават згадваць, ды, дзякаваць Богу, усялякі раз вецер падымаўся зноў, а разам з ім падымаліся і мы, каб рушыць далей.

Так здарылася, гэтак аднойчы мусіла здарыцца, што вецер зноў суняўся якраз тады, калі мы праміналі выспу, на якой сядзеў той, з аргументам. Толькі гэтым разам мы не вытрывалі і запыталі: які такі важкі аргумент ён мае пры сабе, што не баіцца сядзеццэ на адным месцы, калі ўсе астатнія спыняюцца адно тады, як спыніцца вецер?

— Колькі б вы ні хадзілі, хлопцы, усюды ў вас пад нагамі будзе зямля, над галавой — неба, а на карку — дармаед з пугай, — гэтак адказаў ён. І наастачу яшчэ раз запэўніў: — Усюды.

Толькі нямногія з нас пачулі ягоныя словы, бо раптам далягляд абазваўся ветрыкам, і мы ўсхапіліся...

Мы ўсхапіліся і, з'едліва пазіраючы лайдаку ў твар, рушылі паўз выспу туды, куды праставаў вецер.

***

А цяпер час патлумачыць, што гэты раздзел прызначаны зусім не той “Крыніцы”, з якой я распачаў аповед. Пара яе азарэння была кароткай, бо неўзабаве пачаўся распад імперыі і ўсюды запанавала вольная воля як для прамоўленага, так і для друкаванага слова. І ў гэтым вэрхале вербальных свабодаў “Крыніца” згубілася, што тая голка ў капе сена. Імклівае ўзвышша перакучлілася ў яшчэ больш імклівы заняпад. Чытач знікаў на вачах — амаль дазвання.

“Не ведаю — што, але нешта трэба рабіць”, — напэўна, так думаў Уладзімір Някляеў у тую пару. І прыдумаў...

Потым я не аднойчы выкажу шкадаванне, што сярод шматлікіх і яскравых талентаў Някляева мала хто зважае на яго талент галоўнага рэдактара часопіса. А гэта вельмі рэдкі

і надзвычай важны для літаратуры талент. У нашым часе бліжэй да Някляева я магу паставіць хіба толькі Барыса Пятровіча (“Дзеяслоў”). Што праўда, сюды просіцца быць далучаным і Валерка Булгакаў (“Архэ”). Хаця ягоны праект часопісам увогуле складана назваць...

Калі коратка, дык урэшце Някляеў здумеўся і наважыўся перафарматаваць сваё масавае моладзевае выданне ў элітны культуралагічны часопіс. Які паводле азначэння не мог быць чытаны “ад Камчаткі да Брэста”.

Два радыкальна розныя часопісы пад адной вокладкай і з тым жа рэдактарам — гэта калі не ўнікальны, дык надзвычай рэдкі выпадак. І ніхто не мог ведаць, што з гэтай авантуры атрымаецца. Але каб даведацца, найперш трэба было абнавіць увесь склад рэдакцыі, а менавіта пазвальняць былых папличнікаў і знайсці людзей, якія з прыроды сваёй творчай канстытуцыі проста не ўмелі б рабіць прадукт для поп-культуры.

Як ён збіраў новы хаўрус — яшчэ тая гісторыя, і я неўзабаве на ўласным прыкладзе трохі пра яе распавяду. А пакуль вось што атрымалася на яве: Уладзімір Някляеў, Алесь Разанаў, Уладзімір Арлоў, Леанід Дранько-Майсюк, Алесь Асташонак, Валянцін Акудовіч...

Тут найперш варта заўважыць, што і тут Някляеў рызыкаваў, бо амаль кожны з бальшыні гэтага складу сам на той час мог быць галоўным рэдактарам хоць якога літаратурнага часопіса. Таленавітыя, папулярныя, шырока вядомыя сваімі кніжкамі і публічнымі выступамі... Ну чаго тут яшчэ казаць?

Я пра нейкую небяспеку з сваёй наіўнасці і падумаць не мог, пакуль не здарыўся адзін анекдатычны, хаця і зусім не смешны выпадак. Сядзелі нека хаўрусам у адным з рэдакцыйных кабінетаў (дзверы шырока адчыненыя) і наракалі — нешта даўно заробку не было. І тут прыдумляка па жыцці Алесь Асташонак весела кажа: слухайце, хлопцы, паколькі Някляеву шкадуецца грошай, то давайце зменім галоўнага рэдактара. У нас жа дэмакратыя...

Мы бурлескава пачалі абмяркоўваць, каго з нас выбраць замест Някляева. Весяліліся, пакуль не надакучыла. І ўжо добра забыліся на той бурлеск, як урываецца ў расчыненыя дзверы раз'юшаны Някляеў (я такім яго потым, здаецца, ніколі болей не бачыў) і амаль што не енчыць. З таго шалёнага маналога мне блізка да сэнсу запомніўся ўсяго адзін фрагмент. Маўляў, разумныя людзі мяне (Някляева) папярэдзвалі, каб набіраў у рэдактары звычайных філолагаў, бо гэтыя геніі толькі і будуць чакаць моманту, каб заняць тваё месца...

Мы не хутка зразумелі, скуль ягоны шал, а як уцямілі, дык абурана пачалі тлумачыць, што проста весяліліся ад няма чаго... Толькі ён не адразу даў нам веры і нават прагаварыўся, што яму дахаты патэлефанавалі дзяўчаты з тэхнічнага аддзела і папярэдзілі: супраць цябе рыхтуецца змова...

Дарэчы, прамінуць гады, і Някляеў будзе змушаны схавацца ад арышту ў эміграцыю. Тады мы папрасілі міністэрства, каб галоўным рэдактарам нам прызначылі Алеся Разанава, толькі ўладам нашая ідэя зусім не спадабалася...

***

Праз нейкі час, калі новая “Крыніца” заявіць пра сябе як ці не пра самы адметны беларускі часопіс (і не толькі таго часу), Някляеву прапануюць яшчэ ўзначаліць тыднёвік “Літаратура і мастацтва”, каб яго таксама рэфармаваць.

Тады ён сабраў нас і сказаў: я пагаджуся, але толькі як вы таксама пойдзеце са мной у “ЛіМ” дапамагаць.

З гэтага я пачаў чапляцца, каб ён патлумачыў — у які аддзел мяне накіруе, на якую пасаду? Відаць, ён сам не ведаў, куды мяне прыткнуць, бо нейкі час нічога ўцямнага не мог прапанаваць. А калі я ўжо моцна яму надакучыў, дык з насмешлівым абурэннем сказаў:

— Адчапіся. Пойдзеш працаваць на пасаду Акудовіча.

Я згадаў той эпізод не так сабе, а каб трохі патлумачыць у канкрэтыцы талент Някляева як галоўнага рэдактара. Ён

запрашаў у шараговыя супрацоўнікі асобаў, якія самі мелі што сказаць чытачу. А як ты пагадзіўся, то і рабі, што табе карціць. Някляеў настолькі даваў нам веры, што, здаецца, нават не кожны нумар часопіса чытаў. Ну хіба адно перагортваў пасля выхаду ў свет.

Хаця, натуральна, у “Крыніцы”, як у дзяржаўнага прадпрыемства, была афіцыйна зацверджаная структура аддзелаў і штатных адзінак. У сувязі з апошнім просіцца быць згаданы яшчэ адзін эпізод. Паколькі часопіс меўся стацца культуралагічным выданнем, то Някляеў пад гэтую перамену прыдумаў дамагчыся ў міністэрстве адзінку *штатнага* культуролага. І калі я ўпарціўся пераходзіць з “Культуры” ў “Крыніцу”, ён мяне гэтым нават шантажаваў:

— Я дзеля цябе дамогся новай пасады, а ты ведаеш, як гэта складана?!

Час пакажа, што гісторыя з пераходам у “Крыніцу” потым апынулася для мяне надзвычай важнай. Праз гэта я яе таксама не праміну.

У тую пару з Уладзімірам Някляевым я яшчэ не быў асабіста знаёмы. Таму мяне моцна здзівіла яго тэлефанаванне з прапановай сустрэцца...

У кабінэце галоўнага рэдактара ён чакаў мяне з выдатным прازیкам і чалавекам Кастусём Тарасавым. На століку стаяла ледзьве распачатая пляшка добрага напою. Як пакрысе сталася зразумелым, Кастусь — мы з ім былі ўжо трохі знаёмыя — быў пакліканы, каб падтрымаць інтэнцыю Някляева.

Пасля таго, як я пачуў шмат словаў пра ідэю новай “Крыніцы”, Някляеў прапанаваў далучыцца да гэтай справы. Паводле яго меркавання, яна мне пасавала як нікому яшчэ.

Што і казаць, ні пра што такое я і думаць не думаў. Гэта было залішне знянацку. Аднак калі трохі ачомаўся, дык адразу згадаў пра “ЗНО”. Сшытак на вачах набіраўся моцы, і я ўсё болей адчуваў яго як свой уласны праект. А, магчыма, нават і як пакліканне.

Шчыра падзякаваўшы за гонар, я і нагадаў сумоўнікам пра “ЗНО”. Яны пра яго добра ведалі, хаця, пакуль у чарках заставаўся напой, не спыняліся даводзіць, што мне мусова далучыцца да новай “Крыніцы”.

На развітанне я паабяцаў усё тут прамоўленае ўзважыць...

Хаця ўзважваць не было чаго. Навошта мне цягнуцца некуды яшчэ, калі ў “Культуры” я маю ўсё, пра што раней і марыць не мог.

***

Дарэчы, праца *яшчэ* і ў “ЛіМе” лішне не задоўжылася. Разам з тым згадалася, што менавіта тут у розныя гады я надрукаваў ці не найбольш знакавых для сябе матэрыялаў (раўнуючы з іншымі перыёдыкамі). Адзін з іх, адсланіўшыся на момант ад “Крыніцы”, і хачу паказаць.

Здараюцца шчаслівыя тэксты, якія ў справе назапашвання сімвалічнага капіталу адыгрываюць для аўтара не меншую ролю, чым некаторыя кнігі. У маёй гісторыі менавіта так яно некалькі разоў і здаралася. Першым сярод падобных выпадкаў сталася эсэ “Вялікая Айчынная ці Другая сусветная?” (ЛіМ, 1992 г.). Разуумею, што яно будзе вытыркацца з тут-кантэксту. Але паколькі мне шмат што з таго эсэ ўсё яшчэ бачыцца актуальным, то я адшкадую дзеля асобных фрагментаў з яго трохі месца.

“У размовах пра партызанку падчас апошняй вайны звычайна застаюцца ўбакі ці згадваюцца адно ўскосна прынцыповыя пытанні гэтай падзеі і найперш наступнае: масавы партызанскі рух — штучна створаны прэцэдэнт ці натуральна абумоўлены гісторыяй Беларусі факт? Паколькі гэтае пытанне ўтрымлівае ў сабе шмат аспектаў, паспрабуем вылучыць у ім галоўнае. Нашы вясковыя дзядзькі самахоць пацягнуліся ў лясы, ці наўмысна створаная сітуацыя справакавала іх хавацца ў гушчарах і часам хапацца за стрэльбы? І яшчэ больш канкрэтна: партызанская вайна была нязмушаным памкненнем вольналюбівых і мужных беларусаў да вызвалення ад акупацыі, ці такі выраз ёй надалі, зыходзячы з пэўных палітычных інтарэсаў?

Асабіста я схільны лічыць, што ідэя змагання з акупантамі не-беларускага паходжання. Як на маё разуменне, дык у праекцыі на беларусаў яна не мае гістарычна пацверджанага генезісу, прынамсі, не мела на той час, бо традыцыя барацьбы з іншаземцамі была перарваная для беларусаў у апакаліптычных войнах з маскоўцамі ў другой палове XVII стагоддзя (...).

Ды і ўвогуле, гераічнай бывае асоба, народ прыныцова не-гераічны. Масавы збройны гераізм — гэта аксюмаран. Калі б гэтая з’ява існавала папраўдзе, а не была толькі ідэалагічнай фігурай, то народы ўжо даўно павыбівалі б адзін аднаго ўшчэнт.

Масавы гераізм — з’ява больш небяспечная, чым адсутнасць гераізму ўвогуле. Кожная праява масавага гераізму павінна разглядацца як сімptom смяротнай хваробы, за якой страта народаў важнейшага з інстынктаў — інстынktу самазахавання.

Невыпадкова ў мове беларусаў няма слова, якое б казала пра гэтую з’яву. Больш за тое, нават яе паасобныя праявы не абапіраюцца на ўстойлівыя лексемы, а кніжнае, з ідэалагічнай лексікі “герой” у жывым вымаўленні гучыць не інакш як скептычна (...).

Вернемся да вылучанай раней тэзы: ідэя ўзброенага змагання з нямецкімі акупантамі не-беларускага паходжання.

Яшчэ да апошняга падзелу Рэчы Паспалітай, вынішчаная войнамі з маскоўцамі, наша Бацькаўшчына ўжо была, у нейкім сэнсе, акупаваная Польшчай. А далей пацягнулася суцэльная эпоха перманентных акупацый: шведы, французы, немцы, палякі, зноў немцы, а напачатку, у прамежках і потым — расейцы, расейцы, расейцы. Паднявольны стан, стан акупацыі зрабіўся натуральным для нас, і з цягам часу беларускі народ ужыўся з прыгнётам, як ужываецца чалавек з ціскам атмасферы.

Зноў жа звернем увагу, як сітуацыя бесперапыннага прыгнёту адбілася ў мове. Вызначаючы час той ці іншай падзеі, яны звычайна кажуць: за палякамі, за немцамі, за саветаўмі. Мова народа ўжо не ўтрымлівае катэгорыі самастойнага існавання на сваёй зямлі. (...)

Спроба вылучыць з вайны ў якасці станоўчага прыкладу той ці іншы гераічны імператыв — інтэлектуальная прафанацыя. Ніякі грамадскі інстытут не можа быць больш маральным за маральнасць таго часу, таго грамадскага стану і ладу, у якім існуе. Ён можа дэклараваць якія заўгодна маральныя пастулаты, абапірацца на якія

заўгодна высакародныя прынцыпы, але рэальна дзейнічаць будзе на тых, што сфармаваныя тагачасным жыццём. Этычны кодэкс хрысціянства застаецца нязменным з часоў апостала Паўла, а сама царква ў розную пару і рабавала, і забівала, і здраджвала сабе і Богу, карацей, падпарадкоўвалася маральнаму закону рэальнага існавання-бытавання. (...)

Вайна — гэта паганства, вайна — гэта вяртанне чалавека ў задшлівае лона пячорнага бога, жорсткага і памыслівага. Як быццам не было дзвюх тысяч год цярплівага гадавання этычнага імператыву, як быццам мы зноў вярнуліся ў дагісторыю.

Партызаны, партызаны,
 Беларускія сыны!
 За няволю, за кайданы
 Рэжце гітлерцаў паганых,
 Каб не ўскрэслі век яны.

.....

Рыйце загадзя магілы,
 Вырываўце з жывых жылы,
 Кроў за кроў, а смерць за смерць.

Янка Купала

Савецкая вайна 1941–1945 гг. для бальшыні беларусаў і па сёння застаецца святарным капішчам, куды збіраюцца толькі маліцца “со слезами на глазах” — і нічога больш. Хаця за гэтыя гады надрукавана мноства артыкулаў і кніг, якія даводзяць, што нічога святарнага ў той вайне і блізу не было. Адно палітычнае паскудства ў апакаліптычных памерах. І ўсё роўна гэтаму не шмат хто дае веры, у чым не складана пераканацца 9 траўня хоць якога года, зазірнуўшы на плошчы беларускіх гарадоў і мястэчак.

А чвэрць стагоддзя таму маё эсэ выглядала нават не блюзнерствам, а публічным злачынствам. Не стану згадваць усе тыя праклёны, што неўзабаве абрынуліся на мяне. Хіба вось толькі гэты...

Зусім выпадкова пачуў па радыё, як знакамітыя ветэраны вайны абмяркоўвалі маё эсэ. У нейкі момант адзін з іх

літаральна закрываў: мінула 40 год пасля Перамогі, а Акудовіч усё яшчэ страляе ў нашыя спіны...

Што праўда, і падтрымлівалі мяне моцна. Хаця пераважна цішком...

***

Мяркую, што я чалавек досыць адказны. Прынамсі, абяцанае звычайна выконваю. А тут не хапала адвагі сказаць Някляеву кароткае слова: “Не”. І я схаваўся ў моўчу.

Як ні dziўна, радыкальная перамена ў той сітуацыі адбылася праз кароткую рэпліку Алеся Разанава, які ўжо раней даў згоду бурыць старую “Крыніцу”.

Неяк мы развітваліся ў цёмным пераходзе да метро і ўсё не маглі развітацца, бо я тлумачыў ды шматкроць ператлумачваў, чаму не магу пакінуць “Культуру”. А калі стаміўся ад сваіх словаў, Алесь Разанаў сказаў:

— Валянцін, без Вас я таксама не застануся ў “Крыніцы”.

І пайшоў.

Я быў настолькі ағаломшаны тымі словамі, што, здаецца, і па сёння не магу ачوماцца. Чаму ён так сказаў, з чаго?

Толькі як бы там ні было, пасля ягонай жорсткай рэплікі я пагадзіўся ў адной рэдакцыі працаваць на поўную стаўку, а ў другой — на палову. Тым болей, што яны месціліся непадалёку адна да другой, і за працоўны дзень можна было лёгка перабегчы некалькі разоў паміж імі...

А потым мы падступіліся да распрацоўкі канцэпцыі. Збіраліся ўсім хаўрусам раз-пораз колькі месяцаў запар і ўсё распрацоўвалі, распрацоўвалі, распрацоўвалі — пакуль у Някляева каньяк не скончыўся. Хаця мы яго ашчаджалі. За вечар звычайна не болей як дзве пляшкі адкароўвалі.

Рэч у тым, што ў бязладдзі канца васьмідзясятых — пачатку дзевяностых, калі грошы нічога не каштавалі, розныя фінансавыя аперацыі рабіліся праз бартар. За якія такія паслугі

старая “Крыніца” атрымала склеп з найлепшым грузінскім каньяком, мы, зразумела, не цікавіліся. Але нават у 1994 годзе заставалася яшчэ не апошняя скрыня...

Дарэчы, каньяк нам зусім не замінаў, а, хутчэй, адно пад-ахвочваў да крытычных рэфлексій, і ўрэшце канцэпцыя атрымалася абсалютна арыгінальнай, прынамсі, у кантэксце айчыннага пісьменства. Нехта (можа, і я?) нават запрапанаваў надрукаваць на пачатку першага нумара тых нашых рэфлексій ў суплёце персанальных эсэ. Так і зрабілі.

У сваім эсэ (“Пярэйсце”) я пісаў:

“Хацелася б яшчэ раз засцерагчы часопіс ад небяспекі трансфармацыі ў чарговы “літарацкі кангрэс”, дзе на падставе парытэту стануць яднацца ўсе дзейнікі літарацкай грамады.

Не яднацца, а вылучацца.

Вылучацца з агульнага — адметным, з савецкага — нацыянальным, з нацыянальнага — еўрапейскім, з еўрапейскага — праз самаідэнтыфікацыю — беларускім...

Апошняе — найскладаней, бо, як ні цяжка нам сёння ўвайсці ў культурны дыскус Еўропы, вярнуцца з яго да саміх сябе будзе значна цяжэй”.

***

Калі казаць зусім каротка, то сутнасць канцэпцыі новай “Крыніцы” была ў тым, каб на нашых старонках натуральным чынам злучыць беларускую літаратуру з сусветнай (найперш з еўрапейскай) у агульны дыскус — і наадварот. Такого ў нас раней не стваралася. Было ў гэтай канцэпцыі і тое, што яшчэ не рабілася нідзе. Тут найперш маю на ўвазе лексічна цэласную і абсалютна інавацыйную рубрыкацыю.

Мы сядзелі ўдвох з Алесем Разанавым і трудзілі глудзы над гэтай самай рубрыкацыяй. Класічны часопісны падзел на прозу, паэзію, літаратурную крытыку і што-кольвек яшчэ ў дадатак намі адпрэчваўся, як само сабой зразумелае. Уласныя

прыдумкі амаль без абгаворвання таксама касаваліся адна за адной. Усё болей чулася бездапаможнай моўчы і ўсё меней жывых словаў. І тут нехта, здаецца, Алесь Разанаў (бо геній) сказаў:

— Я.

— Ты, — падхапіў я.

— Мы, — працягнуў ён.

І далей навывперадкі: Ён, Яны, Яно, Наш...

Відавочна, тут трэба хоць трохі патлумачыць. Рубрыка “Я” прэзентавала буйную, пераважна мысліўную, фігуру з айчыннага кантэксту (скажам, Кірылу Тураўскага). Пад “Мы” былі мы, гэта значыць тэксты тых, хто рабіў часопіс. Замежныя літаратары і філосафы апыналіся ў рубрыцы “Яны”. “Наш” — беларускія літаратары замежжа. Аднак самай актуальнай сталася рубрыка “Ты”. Сюды патрапляў адметны сучасны літаратар з сваімі тэкстамі. Акрамя таго, з ім рабілася разгорнутая гутарка і ў дадатак шэраг эсэ розных аўтараў, напісаных паводле ягонага творчасці і падзейнага жыцця.

Яшчэ большай праблемай апынуўся выбар мовы. На чым нам запыніцца: на цяперашняй школьнай мове ці на “Беларускай граматыцы для школаў”, у якой Браніслаў Тарашкевіч упершыню сфармуляваў правапісныя нормы беларускай літаратурнай мовы (“тарашкевіца”). У савецкай Беларусі “тарашкевіца” пратрымалася не лішне доўга. У 1926 годзе быў зацверджаны радыкальна новы правапіс (“наркамаўка”). Вось з ім актывісты новага Адраджэння і пачалі апантана змагацца, прапануючы вярнуць “тарашкевіцу”.

Напачатку гэтая ідэя мне таксама падабалася, і таму ў “ЗНО” было вырашана, што кожны аўтар сам выбірае сабе мову (бедныя карэктары). Я і цяпер маю пэўны сантымент да “тарашкевіцы” за яе натуральны філасофскі слоўнік, за яе набліжанасць да нізінных ландшафтаў, у якіх хаваюцца туманы і балоты, за яе метафізічную таемнасць і анталагічную моўчу.

Але, калі ў рэдакцыі пачалося галасаванне (паколькі дыскусіі зацягнуліся, а згоды не было), я ўжо выступаў больш

“супраць”, чым “за”. Бо ўжо пачаў адчуваць, што гэтая ініцыятыва паводле сваёй сутвы ёсць вялікай правакацыяй супраць беларускай мовы як такой. З іншай пазіцыі не прымаў “тарашкевіцу” і Алесь Разанаў. Ён лічыў, што нават “наркамаўка” залішне мяккая стасоўна натуральнай фанетыкі нашай мовы, а што тады казаць пра “тарашкевіцу” з яе бясконцамі мяккімі знакамі і да таго падобным.

Самым зацятым абаронцам “тарашкевіцы” выявіўся Уладзімір Арлоў. Пасля першых адкрытых галасаванняў, якія не вызначылі пераможцу, ён прапанаваў *падпольнае* галасаванне. Мы нарэзалі паперы, і кожны свой “таемны голас” кінуў у капялюш. Уладзімір спадзяваўся, што праз такі спосаб нехта з баязліўцаў дадасць свой голас на карысць “тарашкевіцы”. Толькі атрымалася наадварот.

— Продкі вам не даруюць, — сувора сказаў Уладзімір і забраў нашыя паперчыны ў свой архіў.

***

Яшчэ з часоў “перабудовы” ў айчынную палітыку патрапіла ладная сціжма энергічных філолагаў, падмацаваная літаратарамі, журналістамі і проста гуманітарыямі, для якіх лінгвістычныя праблемы выявіліся таксама не чужымі. Толькі ў адрозненне ад іншых краінаў, дзе падобнага тыпу палітыкі хутка выпетрыліся з палітычнага жыцця, у нас яны (верагодна, з прычыны задоўжанай папулярнасці “моўна-этнаграфічнай” канцэпцыі нацыяналізму) затрымаліся на ладны кавалак часу. Адсюль мовазнаўчыя праблемы, як натуральна актуальныя для палітыкаў-філолагаў, праз апазіцыйныя СМІ, суполкі і супольнасці перараслі ў палітычныя. І хаця для бальшыні шараговых валанцёраў апазіцыі і з унармаванай беларускай мовай хапала праблемаў, яны мусілі засвойваць “тарашкевіцу”, каб забяспечыць сябе радыкальнай апазіцыйнасцю.

Больш за тое, у пару пад’ёму нацыянал-дэмакратычнага руху, завабленыя паноўнай модай на адраджэнне чаго заўгодна,

да “тарашкевіцы” пачалі хіліцца і шэраг дзяржаўных выданняў (“Бязрозка”, “Мастацтва”, “Культура”...). Здавалася, яшчэ трохі — і “тарашкевіца” пераможа “наркамаўку” ды запануе спрэс.

Не запанавала — бо была спароджаная не патрэбамі ўласна соцыуму, а пэўнай палітычнай сітуацыяй. І як толькі сітуацыя перамянілася, палітыкі-філолагі са сваімі філалагічнымі праблемамі апынуліся на самым ускрайку грамадскага жыцця. Праўда, нельга сказаць, што там жа апынулася і “тарашкевіца”. За немалы час актуальнага дамінавання апазіцыйнасці праз яе на беларушчыну навярнулася некалькі генерацыяў маладых людзей, якія ў горадзе іншай роднай мовы, акрамя як арганізаванай правапісам Тарашкевіча, ужо не ведалі (найперш — не чулі). Для іх гэтка беларуская мова была адзіна правільная, тым болей, што ідэолагі адраджэння не ленаваліся раз-пораз падкрэсліваць ейную ісцінную *сапраўднасць*, нагадваючы пра рэпрэсіўную сутву “наркамаўкі”, яе зрусіфікаванасць, засаветаванасць і да т. п.

Мне няцяжка зразумець пазіцыю заангажаваных “тарашкевіцаў” філолагаў як філолагаў (і нават часткова пагадзіцца з ёй у кантэксце ўласна філалогіі), але я не магу зразумець палітыкаў-філолагаў, якія надзвычай вострую і складаную сапраўды палітычную праблему беларускай мовы як вялікага цэлага разрабілі, ускладнілі ды забыталі сваімі філалагічнымі капрызамі і прыхамацямі.

У сітуацыі, калі мовай апанавала амаль безнадзейная крыза і калі адзіным рацыянальным крокам была апеляцыя да грамадства на той беларускай мове, якую яно хоць трохі ведала з школьных падручнікаў, кнігаў Брыля, Караткевіча, Быкава, праграмаў радыё і тэлебачання, дадаткова ўскладняць праблему яе канцэптuallyнай контррэформай, хоць трохі ўцямнай адно філалагічна адукаванаму чалавеку, — да гэтага трэба было яшчэ дадумацца.

Мая дачка, вучаніца Беларускага гуманітарнага ліцэя імя Якуба Коласа, дзе адпачатку нелегальна запанавала

“тарашкевіца”, летам 2003 года са студэнтамі педуніверсітэта ездзіла ў фальклорную экспедыцыю. А калі вярнулася, дык з сарамлівым посмехам зазначыла:

— Ведаеш, тата, у вёсках нашу беларускую мову ніхто не разумее.

— Натуральна, — буркатнуў я. — Нашыя філолагі сваёй мовай загубілі палітыку, а сваёй палітыкай — мову.

Тэза залішне эмацыйная і таму не надта справядлівая. Сляпое памкненне да прасоўвання “тарашкевіцы” ў народ, бясспрэчна, пагоршыла і ўскладніла агульную сітуацыю з беларускай мовай, хаця прычына самой сітуацыі, зразумела, паходзіла не з канфлікту правапісаў.

***

Калі ў мяне атрымлівалася завітаць у мястэчка Свіслач, дзе я нарадзіўся і пасталеў, дык нябожчык бацька зазвычай сустракаў словамі: “Беларус прыехаў”. Ён не казаў “сын”, “пісьменнік”, “мянчук”, урэшце — “валацуга”. Усё астатняе не было для яго вартай увагі адметнасцю, раўнуючы з тым, што я — беларус.

З гэтага вітання я трохі злаваўся, і часам мне карцела запытацца:

— А вы што, бацька, з неба зваліліся? Ці ж не такі вы самы беларус, як і я?

Але не пытаўся, паколькі разумеў: бацька мае рацыю. Бо з даўніх даўён так павялося, што азначэнне “беларус” у нас найперш адсылае да экзистэнцыйнага выбару чалавека, яго ідэалагічнай заангажаванасці, палітычнай залежнасці, свядома абранай экзатычнай мовы і з гэтага — да адметнага спосабу мыслення і ладу жыцця, а толькі потым да нацыянальнай кадыфікацыі, якая сама з сябе ні пра што не кажа.

Быць беларусам на Беларусі — гэта выключыць сябе з нормы і паўз уласную хэнць быць для некага місіянерам новай веры, для кагосьці — варожым прыблудам, а для ўсіх

астатніх — такім сабе блазнам. Нават сам зварот да беларускага слова на Беларусі ёсць не чым іншым, як грамадзянскім учынкам (і яшчэ — эстэтычным актам).

Ва ўсім свеце чалавек, размаўляючы на роднай мове, проста размаўляе. У нас — зусім інакш. Кожны раз, калі на людзях мы прамаўляем па-беларуску, дык не проста сумовімся, а як бы ладзім грамадзянскую акцыю ці мастацкі перформанс, паколькі ўвага ўсіх, хто выпадкова апынуўся побач, адразу засяроджваецца на нечаканым дзіве.

Уласна, быць беларусам — гэта штодня выконваць ролю беларуса ў бясконцым спектаклі без пачатку і канца... Гэта жыць і памерці на сцэне з родным словам на вуснах. Але і па смерці твая місіянерская доля не мусіць быць перапыненая, і на помніку тваё імя і прозвішча абавязкова напішуць на матчынай мове.

Пасля васьмага класа бацькі выправілі мяне з мястэчка ў няблізкі свет — паступаць у тэхнічную вучэльню аж пад Маскву. Праз два тыдні я вярнуўся дахаты без студэнцкага білета, але з неблагой расейскай гаворкай (на тую пару я ўжо ад пуза быў наеты расейскай літаратурай, і ў расейскамоўным асяродку мая лінгвістычная інверсія адбылася без аніякіх высілкаў з майго боку). На бацькаўшчыне я, хутчэй, па інерцыі, хаця і не без пэўнага форсу, нейкі час працягваў размаўляць па-руску. Ах, з якім захапленнем і зайздрасцю глядзелі на мяне сябрукі, якой глыбокай і шчаслівай радасцю свяціліся вочы бацькоў, калі яны слухалі маё “оканье”.

І толькі праз шмат год, ужо ў пару “перабудовы”, неяк згадаўшы тую сітуацыю, я зразумеў: прычынай захаплення і зайздрасці былі зусім не мае лінгвістычныя здольнасці, а здавён сфармаванае ўсведамленне, што ў чалавека, які лёгка развітваецца са сваёй мовай, ёсць варыянты лепшай за беларускую долі...

Дарэчы, мая маці сталася самай прывіляванай краўчыхай мястэчка не толькі з сваіх прафесійных здольнасцяў, але і з моўных. Паколькі ўсё мясцовае начальства было з прысланых

сюды пасля вайны расейцаў (ці добра абруселых беларусаў), дык яна хуценька засвоіла рускую мову і тым самым прыгарнула да сябе найбольш заможную кліентуру.

Карацей кажучы, для беларусаў тутэйшая мова з даўніх давён была тым ганебным таўром, якое кожны мусіў з сябе вытравіць (ці хаця б старанна прыхаваць), калі ён імкнуўся падвысіць свой сацыяльны статус.

***

Першы нумар новага часопіса, што не дзіва, выклікаў цікавасць. Хаця ажыятажу не было. А самай частай эмоцыяй выявілася непаразуменне... Для яго хапала самых розных падставаў, аднак паперадзе іх, безумоўна, была наступная: як можна агулам у адну лінейку друкаваць Алеся Асташонка, Міхаіла Бахціна, Франсуа Рабле, Галіну Булыка, Самуэля Бэкета... Дзе той Бэкет, і дзе тая Булыка?!

Ва ўласна літарацкім асяроддзі гэтае непаразуменне падвышалася раздражнёнасцю, маўляў, ніхто не адмаўляе, што Булыка — таленавітая паэтка, аднак колькі ў нас больш заслужаных прэзаікаў і паэтаў, каб прэзентаваць прыгожае беларускае пісьменства ў першым нумары?

У гэтым яны мелі рацыю, толькі заўважу (весела), што з постацю больш “заслужанага” негатыўных эмоцыяў, напэўна, было б яшчэ болей. Такая ўжо прырода мастацкага таленту — яго без зайздрасці, здаецца, і не бывае.

Дарэчы, у тым, часткова і сітуацыйным, выбары постаці ніхто тады не расчытаў патаемнага знаку. Менавіта Галіна Булыка стане галоўным рэдактарам “Крыніцы” пасля Уладзіміра Някляева.

А вось адзін верш з той паэтычнай нізкі...

ЮВЕЛІР

Калі навечна вызваліў ён грані,
Калі з кутуў бліскучы пыл скрышыў,

Калі таварны стаў прыродны камень, –
Сышло натхненне з майстравай душы.

Аправіць адмыслова і багата,
Схавае ў аксамітны футарал...
Імкнуцца долу спелыя караты,
Як пачуццё, якога не чакаў.

І блісне дыямент на раздарожжы
Малой дваінкай існасці зямной,
І ў лужыне абудзіцца...
Дык, можа,
Ён да натуры вернецца самой?

І ў летуценнай ювелірнай форме,
У жудаснай дакладнасці кута
Паспее пакрывіцца слепа-чорны,
Усюдыісны
Цень ад капыта?

***

Пасля выхаду першага нумара неяк зазірнуў у кабінет Някляева. Каля яго стала сядзеў Павал Якубовіч (здаецца, тады ўжо галоўны рэдактар “Савецкай Беларусі”). Яны з нечага моцна весяліліся.

— О, Валянцін! — радасна ўсклікнуў Павал Ізотавіч. — А мы тут цябе вывучаем. І нічога не разумеем. Паслухай, — і ён працытаваў некалькі радкоў з майго кароткага эсэ пра паэзію Галіны Булыка. Натуральна, я ўжо не памятаю, з чаго яны рагаталі канкрэтна, таму абнаўлю той невялічкі тэкст.

“(...) Галіна Булыка небяспечна наблізілася да нябёсаў...

Каб пераадолець уладны цяжар зямлі, ёй спатрэбілася вынесці паэзію з кантэксту цялеснай кранальнасці ў метафізічны дыскурс...

Мяркую, што на сёння Галіна Булыка ўжо змагла амаль канчаткова разасобіць “плоць” і “дух”, рассунуць іх па розных вымярэннях аднаго існавання і гэтым як бы ўзаконіць амбівалентнасць у якасці парадыгмы

ўласнага лёсу. З апошняга вынікла магчымасць асвойтаць геаграфію трансэндэнтнага, не ахвяруючы ўжытковым, і песціцца ва ўтульнасці жытла, не пазбягаючы скразнякоў астральнага бязмежжа.

І ўсё ж не будзем ідэалізаваць амбівалентнасць у якасці парадгмы існавання. Дваістае прачытанне сябе, як падзеі быцця, пагражае непаўнотай прысутнасці і там, і тут, тоіць небяспеку блытаніны ў прамежку паміж нелінейна рассунутымі скранямі і не выключае таго, што аднойчы дваістасць абярнецца раздвоенасцю, дзе кожная з супрацілегласцяў гэтай раздвоенасці станеца асобным, але аднолькава чужым для паэта лёсам...

Зрэшты, ці не ёсць адчужанасць ад самога сябе тым наканаваннем, з якім мусіць змірыцца ўсялякі, хто наважыўся зрыфмаваць рып астральнага кола з тухканнем крыві ў скронях?"

Я павесяліўся разам з імі, бо іх смех быў не крыўдлівы — хутчэй, наадварот. Гэта з аднаго боку, а з другога — галоўны рэдактар “Савецкай Беларусі” і не мусіў разумець мае тэксты. У гонар яму было тое, што ён мог весела прызнацца ў гэтым. Заакцэнтую, ключавым словам тут ёсць *весела*... Бо праз некалькі месяцаў прыкладна на гэтым самым месцы побач з Някляевым сядзелі самы знакаміты беларускі драматург і галоўны рэдактар найбольш знанага літаратурнага часопіса. У той дзень “Культура” якраз выйшла з чарговым сшыткам “ЗНО”, і я прынёс некалькі асобнікаў Някляеву. Той прадставіў мяне, запрасіў прысесці збоку да іх сябрыны і паказаў сваім сумоўнікам “ЗНО”. Тыя паспрабавалі ўчытацца ў розныя тэксты, але неўзабаве я пачуў зласлівае “гы-гы-гы”. Сустрэнуць слова “амбівалентнасць” — “гы-гы-гы”, “ментальнасць” — “гы-гы-гы”, “бінарная апазіцыя” — “гы-гы-гы” (і г. д. і да т. п.). У паўзах паміж злоснымі і пагардлівымі “гы-гы-гы” адзін кажа: я амаль нічога тут не разумею, хаця мае п’есы ва ўсіх тэатрах Саюза ставяць. Другі кажа: я і разумець тут нічога не хачу. У мяне найлепшы беларускі часопіс, а гэта што? Вучыся, хлопец, у нас пісаць...

Мяне іх пыхлівае “гы-гы-гы” напяла нечым нядобрым данельга. Звычайна на падобнае я мала звяртаў увагі, але ж гэта

былі дзве асобіны сярод найбольш знаных у нашай культуры. І вось цяпер яны прылюдна ганарыліся сваёй несусветнай інтэлектуальнай тупасцю. У той момант мне нечакана зноў згадалася, як мы на выспе ля кальцавой слухалі выступы Зянона Пазняка і Уладзіміра Арлова, а пасля на нас насунулася чорная сцяна карнікаў, і я ў адначасе зразумеў, што пакуль мы не рас-
трушчым гэтую сцяну ў друз і пыл, датуль не мецьцем людска-
га жыцця.

Ясна ўсведамляю, што злучыць у адзін шэраг амапаўцаў з нацыянальна заангажаванымі як бы дэмакратамі — гэта ўжо залішне. Толькі за наступным, пазапалітычным кантэкстам і тыя, хто ахоўваў вычварныя скажэнні былога амапаўскімі дубінкамі, і тыя, хто абараняў іх сваім, ужо даўно састарэлым слоўнікам і выцвілай пыхай, былі паплечнікамі.

Падчас гэтага кароткага сумоўя я колькі разоў зірнуў у бок Някляева — ён сумна пасміхаўся з сваіх быццам бы сяброў.

***

Як на мяне, дык у тым першым нумары “Крыніцы” было шмат новага і сэнсоўнага. Хаця я не меў сумневу, што паэма “Гліна” Алеся Разанава вылучалася з усяго астатняга “эпахальна” (так любяць казаць літаратары пра штосьці выключнае).

Я ўжо ведаў, што гэта першая з трох паэм (“Гліна”, “Камень”, “Жалеза”), якія паэт мяркуе стварыць у жанры фундаментальнай анталогіі быцця. Прынамсі, такім агулам я пазначаў гэты глабальны праект.

Няма чаго і казаць, што ён мне моцна падабаўся. Паэзія Разанава ўвогуле была наскрозь філасафічная і таму заўсёды блізкая маім метафізічным вярэдам. Толькі раней яна ўся была ўблытаная ў лакальнасці і аблытаная лакальнасцямі. А я чакаў ад яго большага, нечага блізкага да геніяльнай паэмы Парменіда “Аб прыродзе”. (Цікава, што дакладна з такой назвай ёсць паэмы ў Анаксімандра, Ксенафана, Эмпедокла, Анаксагора, Антысфена і г. д.)

З “Глінай” звязаны яшчэ адзін, глыбока схаваны эпізод у творчай біяграфіі паэта. На тую пару Алесь Разанаў ужо даўно быў не толькі бяспрэчным класікам для не лішне шырокага кола яго заўзятараў, але і абсалютна дасканалым майстрам паэтычнага пісьма для ўсіх. Складзі ўзорны верш яму было гэтак жа проста, як мне выпаліць цыгарэту. Толькі вершапісанне само паводле сябе — гэта яшчэ не паэзія. Ну зусім яшчэ не паэзія...

Кожны малады творца найперш шукае самога сябе ў творчасці, а як знойдзе, дык распрацоўвае знойдзенае, што тую “залананую жылу”. Зразумела, рана ці позна яна спусташаецца дарэшты. А той усё махае і махае кайлом, пусты грукат уважачучы за плён...

Раней я пісаў, што ў Разанава “геніяльнае вуха”, і таму яно не магло не расчуць, як у яго паэзіі ўсё болей становіцца пустога паветра паміж прамоўленымі словамі. І тады ён спыніўся. І пачаў наноў шукаць сябе ў забытых нетрах гукаў, рытмаў, цьмяных пакуль сэнсаў і чаго там яшчэ...

Магчыма, яго прыход у “Крыніцу” і быў абумоўлены пошукамі новага самога сябе. Паэма “Гліна” засведчыла — знайшоў. І далей зноў усё будзе добра. Натуральна, да пары...

Пра значнасць гэтай знаходкі для самога аўтара, бадай, кажа і такая драбніца, як надпіс на кніжцы “Гліна. Камень. Жалеза”, выдадзенай на нямецкай і беларускай мовах аж у 2013 годзе: “Таму, хто “Гліну” чытаў яшчэ ў чарнавіку: Валянціну Акудовічу — Алесь Разанаў”. Так з аднаго боку. А з другога, калі ў 1997 годзе я падбіраў тэксты дзеля калектыўнай рэфлексіі на аддзяленні “філасофія/літаратура” Беларускага калегіума, то сярод першых была вылучаная паэма “Гліна”. І з той пары ўжо дваццаць год кожны новы набор навучэнцаў рэфлексуе і спрачаецца вакол ейных вартасцяў і сэнсаў.

***

Прыходзілі мы на працу а другой гадзіне, сыходзілі а шостай (калі сыходзілі). Хаця ніхто нас не кантраляваў. Проста ў рэдакцыі

было больш цікава заставацца, чым дзе яшчэ. Калі ты сядзіш у адным пакоі з Алесем Асташонкам (пасля ўцёкаў ва Украіну яго змяніў Леанід Галубовіч), а праз сценку ў сваім невялічкім катуху крэмзае аўтарскія рукапісы Алесь Разанаў, а праз калідор размаўляе з бясконцымі тытульнымі наведнікамі Уладзімір Някляеў, а праз гадзіну-другую сюды зазіраюць “паўставачнікі” Уладзімір Арлоў ці Леанід Дранько-Майсюк, а да падвячорка тут збярэцца ладная гурма славукасцяў рознага чыну (сярод палітычных лідараў найбольш запомніліся прыходы Генадзя Карпенкі), і ўсё гэта з спрэчкамі, ідэямі, праектамі, тэкстамі, то навошта табе яшчэ некуды хадзіць?

Да таго ж на працы мы, можна сказаць, і не працавалі. Хіба адно Алесь Разанаў трохі псаваў сабе вочы чужымі рукапісамі. Астатнія пераважна размаўлялі — паміж сабой, з аўтарамі, сябрамі/прыяцелямі ды рознымі іншымі прыхаднямі.

Толькі ўсё гэта не азначае, што мы не працавалі. Яшчэ як — і апантана. Дзякуючы Алесю Разанаву з таго часу я маю хроніку аднаго майго пражытага дня...

***

Прачнуўся без дваццаці восем, на сорак хвілінаў пазней ад запланаванага. Упільнуў сябе — зрэшты, без асаблівага імпэту.

Дзень пачынаецца з кавы, а калі кавы няма, дык з моцнай гарбаты. Кавы не было.

Гарбату (між іншым — дрэнную) піў, як заўжды, ужо за пісьмовым сталом, каб дарма не губляць часу. Пакуль гарбата будзіць уяўленне, звычайна гартую дзеля раскатухвання глудоў якую-небудзь разумную кнігу. На гэты раз пад руку трапіў Людвік Вітгенштайн. Чытаў на выпадковай старонцы філасофскія доследы хвілінаў пятнаццаць, а затым падсунуў пад руку скрэмзаныя аркушы паперы ўжо са сваімі “філасофскімі даследзінамі”. Трэба падрыхтаваць публічную лекцыю, якую мушу прачытаць у Беларускам калегіюме. Лекцыя будзе называцца “Метафізіка. Сітуацыя росквіту і сітуацыя заняпаду”. Праца ідзе марудна і не ў смак. Даўно кінуў бы, але паабяцаўся.

Дачытаў усю абкрэмзаную паперу да чыстага аркуша і пачаў паліць цыгарэту за цыгарэтай без хоць якога плёну... Відавочна, метафізіка сёння мяне не хацела. Можа, з таго, што я піў дрэнную гарбату, а можа, таму, што цыгарэтаў у пачку мала заставалася, і я наперад нерваваўся: давядзецца перапыняць працу ды бегчы ў краму. А для мяне лепей і не раскручваць махавік думання, калі я не ўпэўнены, што ў яго не будзе часу выкруціць сваю энергію дарэшты.

Карацей, выбраўся з хаты за цыгарэтамі, аднак таго, што наскроб па кішэнях, хапала ўсяго на “Беламор”.

Набыў пачак “Беламору”, зноў пераапануўся і вярнуўся за стол. “Метафізіку” ўжо не мела сэнсу чапаць, і я нейкі час вагаўся: ці то скончыць рэдагаванне для “Крыніцы” аповесці Жоржы Амаду “Мёртвае мора” (пераклаў з партугальскай Валерый Буйвал), ці яшчэ працаваць над артыкулам для “ЛіМа”. Адаў перавагу апошняму і не памыліўся, бо, здаецца, атрымалася сфармуляваць сутнасную праблему гэтага тэксту: “Уласна (у звязку з гісторыяй нацыяналізму) ёсць толькі адно пытанне: наколькі нацыяналізм тэхналагічны? Гэта значыць, наколькі ён можа быць вартасным не як *ідэалогія* адбывання быцця, а як *тэхналогія* гэтага адбывання”.

“Беламор” курыўся ўсмак, думкі пакрысе грувасціліся на паперы, але тут патэлефанаваў Сяржук Мінскевіч і запытаўся пра Адама Міцкевіча. Рэч у тым, што Сяржук пераклаў “Дзяды” Міцкевіча і выціснуў з мяне згоду, каб я ўзяўся за рэдагаванне. (Неяк падумалася: амаль усё, што я раблю, я раблю пад прымусам — ці то абставінаў, ці то больш энергічных за мяне людзей, ідэй, падзей.)

Сяржук скончыў выпраўляць мае заўвагі ў чацвёртай частцы “Дзядоў” і чакаў наступную “порцыю”. Я кінуў “лімаўскі нацыяналізм” і ўзяўся даводзіць (там няшмат заставалася) да ладу другую частку “Дзядоў”, каб адаць яе Сержуку, як апынуся ў рэдакцыі.

Здаецца, паспеў, управіўся. І нават знайшлася хвілінка, каб патэлефанаваць Міхасю Баярыну, які ў “Эўрафоруме” рыхтуе да друку мой суплёт эсэ — кнігу “Мяне няма”.

Нешта перакусіў спехам ды пабег на тралейбус. На працы, у рэдакцыі часопіса “Крыніца”, ужо быў мой калега Леанід Галубовіч. Пакуль мы з ім абмяркоўвалі апошнія гульні чэмпіянату свету па хакеі, прыйшоў Алесь Разанаў (нешта рана) і нагадаў, што сённяшні дзень (14 траўня 1998 г.) мы вызначылі для анкетавання. Гэта значыць, абраны

для анкетавання пісьменніцкі люд мусіць запамінаць і занатоўваць, што з ім адбывалася цягам дня (што думалася і пра што мроілася таксама), каб пасля ўсё гэта мы надрукавалі на старонках “Крыніцы”.

Натуральна, я ведаў пра гэтую ініцыятыву, толькі забыўся на яе, бо асабіста мяне яна аніяк не цікавіла. Пра што яшчэ раз сказаў Разанаву, калі ён зноў папытаўся, ці буду я таксама натаваць свой дзень.

Сказаць сказаў, ды раптам падумаў: а можа, паспрабаваць? А то я ўсё рэфлексую над нечым адцягненым ад рэальнасці і за ўсімі гэтымі абстракцыямі ўжо забыўся, як выглядае маё штодзённае жыццё. А тут ёсць магчымасць аглядзецца вакол і зафіксаваць хоць адзін дзень з уласнага бытвання.

Гэтая справа падалася дарэчнай яшчэ і таму, што былое не трымаецца ў маёй памяці, — пра што ўжо казалася на самым пачатку хронікаў. Дык вось, прыдумка Алесь Разанав давала мне магчымасць хоць адзін дзень з усяго свайго мінулага пакінуць пры сабе, не даць яму адсланіцца ў чужынасць, зафіксавацца рэальнасцю майго няма...

Усё гэта было добра, але я не ведаў, скуль вызваліць хоць трохі часу, каб маё 14 траўня 1998 г. перанесці на паперу, і таму вырашыў: не знікне заўтра хэнць, і вылісне вольная хвіліна — занатую, не — дык не...

А сёння трэба было вырашаць сённяшняя праблемы. Абмеркавалі Юсіфа Бродскага. Рэч у тым, што Алесь Чобат пераклаў нізку яго вершаў, і паўстала пытанне: будзем даваць разгорнуты матэрыял пра Бродскага ці не? Пагадзіліся, што будзем. Потым я пажаліўся на ўласны рэдактарскі крызіс: перакладчыкаў не хапае, ёсць праблемы і з іх кваліфікацыяй. А часопіс, як той малох, жарэ і жарэ. Здаецца, ужо колькі замежных пісьменнікаў, культуролагаў, філосафаў кінуў у пашчу, а яму ўсё мала: давай і давай. Вось зраблю яшчэ Бадлера, Кундэру, Калакоўскага, Эка, Бродскага, а што потым? Дзе шукаць хаця б збольшага прафесійна зробленыя пераклады, дзе самому знаходзіць сілы, каб не спыняцца, не спыняцца...

Зрэшты, жаліцца доўга не выпадала, бо ў рэдакцыю пацягнуўся творчы люд. Першым, забраць маю рэдактуру Адама Міцкевіча, прыйшоў Сяржук Мінскевіч. Пакалупаліся ў маіх праўках, пагаварылі пра пераклад “Дзядоў”, які паралельна робіць Кастусь Цвірка.

Неўзабаве Леанід Галубовіч пачаў збірацца ў рэдакцыю “ЛіМа”. Не развітваліся, бо меркавалі сустрэцца на шэсці, якое арганізоўваў БНФ а пятай гадзіне з плошчы Якуба Коласа. Шэсце і мітынг былі

ў абарону палітвязняў, а абраная дата 14 траўня адсылала да майскага рэферэндуму 1995 года.

Потым прыйшоў перакладчык Валерка Булгакаў, прынёс кнігу “*Panorama Polskiej Myśli Filozoficznej*”, каб я прачытаў артыкул пра Лешака Калакоўскага (бадай, адзінага любяга мне польскага філосафа) для “Крыніцы” і вырашыў, у якім аб’ёме яго перакладаць: цалкам ці са скарачэннямі.

Не паспелі з Валеркам разгаварыцца, як у пакой літаральна ўскочыў кіраўнік Беларускага калегіюма Алесь Анціпенка — яму нешта трэба было ад (ці да) Алеся Разанава. Выказаў абурэнне з нагоды ўсёй беларускай вяскова-адраджэнскай паэзіі. Лакальнай падставай для татальнага абурэння была апошняя з выдадзеных кніг Ларысы Геніюш, якую ён толькі што чытаў па дарозе ў рэдакцыю. Там жа, па дарозе, ён з гэтай нагоды пачаў складаць антыадраджэнскі вершык і некалькі строфаў з яго нам тут жа і прадэкламаваў (але я іх адразу запамятаваў).

Толькі доўга гаманіць ні ў кога не было часу. Алесю да публічнай лекцыі ў Беларускам калегіюме (яна распачыналася а шостаі гадзіне, і кіраўнік мусіў там быць) трэба было яшчэ заскочыць у Скарынаўскі цэнтр, я спяшаўся на плошчу Якуба Коласа, каб прайсці з калонай дэманстрантаў да плошчы Перамогі, а потым сесці на метро ды паехаць да філіі музея Максіма Багдановіча, дзе і мелася адбыцца тая публічная лекцыя.

На плошчу мы выправіліся з Сержуком Мінскевічам. Народу было зусім мала і амаль нікога са знаёмых, хаця знаёмых твараў хапала, бо за дзесяцігоддзе мітынгаў і шэсцяў вочы прыглядзеліся да ветэранаў вулічных акцыяў.

Пэўна, на падобныя акцыі людзі ўвогуле хутка перастануць хадзіць. Надакучыла з году ў год рабіць адно і тое самае. Ніякага выніковага эфекту ў большасці з гэтых палітычных хаджэнняў ужо даўно няма, а таму няма з іх і радасці. Ідзеш туды, як пад прымусам, хаця ніхто не прымушае... Нешта прымушае, але і ў гэтага нешта відавочна слабне энергетыка. Бадай, арганізатарам мітынгаў і шэсцяў трэба было б перастаць імі злоўжываць. Пакінуць на год адно-два шэсці, каб людзям у ахвоту было, — і даволі. Інакш гэтая форма супраціву хутка будзе дыскрэдытаваная ўшчэнт, калі ўжо не дыскрэдытаваная...

Пакуль народ падыходзіў, стаялі з Сержуком ля афішнай тумбы, гарталі дыхтоўную кніжку “Дзядоў” на польскай мове, разважалі пра Міцкевіча, які першым распрацаваў многія з тых тэмаў, што потым без меры будуць эксплуатавацца ў беларускай паэзіі, ды падпісвалі розныя паперы: за вызваленне палітвязняў, за грамадзянства ў БНР, яшчэ за нешта... У падзяку за нашу актыўнасць дзяўчаты, што збіралі подпісы, падарылі нам папяровых бел-чырвона-белых буслікаў.

Неўзабаве невялічкая калона рушыла па ходніку паўз праспект. Мы з Сержуком прыладзіліся ў самым яе канцы, і туды пакрысе падцягнуліся Зміцер Вішнёў, Віктар Жыбуль, Ілля Сін. Атрымалася цэлая бумбамлітаўская філія зборнай калоны *змагароў за волю*.

На плошчы Перамогі я апошні раз зірнуў на бел-чырвона-белыя сцягі (можа, дзеля асалоды, якую адчуваю заўсёды, калі бачу іх лунанне, яшчэ і хаджу на мітынгі ды шэсці) і развітаўся з хлопцамі, каб праз хвілінаў дваццаць быць ужо на публічнай лекцыі пра сучаснае мастацтва, якую чытаў Міхал Баразна.

Я не аматар публічнага інтэлектуалізму, мне куды больш утульна з кнігай, чым з лектарам. Але Беларускі калегіюм толькі распачынае сваю дзейнасць, і трэба было падтрымаць гэты распачын хаця б сваёй прысутнасцю (зноў трэба: на мітынг трэба, на лекцыю трэба). Гэта па-першае. А па-другое — хацелася азнаёміцца, дзе і як усё адбываецца, бо праз некалькі тыдняў самому давядзецца тут выступаць.

Зрэшты, час не быў патрачаны марна, бо хаця я збольшага і “адукаваны” ў праблемах сучаснага мастацтва (як-ніяк сем гадоў працаваў у газеце “Культура”), але некалькі момантаў з прамовы Міхала зацікавілі. Праўда, мне падалося, што калі Міхал дзеліць усё мастацтва на таталітарнае і, так бы мовіць, дэмакратычнае, дык ён *a priori* адмаўляе таталітарнаму мастацтву і ў эстэтычнай каштоўнасці. А між іншым мастацтва папярэдніх тысячагоддзяў было пераважна таталітарным. Дарэчы, калі казаць пра ўласна хрысціянскае мастацтва (абразы і да т. п.), дык тут мера таталітарызму была і застаецца абсалютнай, бо догмат (асабліва яго “праваслаўная версія”) вызначае наперад нават колеры, якія мусяць выкарыстоўвацца пры маляванні твару, апраткі, фону і ўсяго астатняга. Што ніяк не замінае нам высока ацэньваць эстэтычную каштоўнасць многіх твораў дагматычных мастацтваў.

Алесь Анціпенка ў сваім каментары да лекцыі назваў Мінск другаснай сталіцай Расійскай імперыі з адпаведнай архітэктурай. На

гэта культуролаг Юрась Барысевіч заўважыў, што ў такім разе Мінску не хапае маўзалея. Публіка пачала з імпэтам абмяркоўваць, каго туды можна было б пакласці.

Дарэчы, публікі было не вельмі шмат, але, у адрозненне ад шэсця, тут гэты факт не засмучаў.

Разыходзіліся хто куды. Мы з Юрасём Барысевічам і Міхасём Баярыным вырашылі пасмакаваць кавы. Пакуль абмяркоўвалі, куды скіравацца, на вочы патрапіла кавярня з назвай “Воля”. Натуральна, такую кавярню мы не маглі прамінуць і спусціліся ў скляпенне. Месцы там былі, аднак каву гатавалі толькі распушчальную (як зазвычай, там, дзе ёсць воля, — там нічога вартага болей няма). Мы з Міхасём ужо былі памкнуліся шукаць іншы прытулак, толькі Юрась, пагартаўшы меню, запрапанаваў замовіць па чарцы гарэлкі.

Прапанова была неблагая, аднак мы з Міхасём не змаглі на яе пагадзіцца, бо не мелі грошай. Толькі тут высветлілася, што Юрась у сваёй прапанове і не разлічваў на нашыя грошы, паколькі атрымаў сёння ў газеце “Навіны” (былая “Свабода”) ганарар. Зразумела, мы засталіся ў (на) “Волі”. Селі за чорны столік у чорныя крэслы. Попельніца, дарэчы, таксама была чорная (падумалася, што “воля”, пэўна, сапраўды чорнага колеру, невыпадкава ж гэта любімы колер анархістаў).

Вярнуўшыся дахаты, ужо ў ложку ўспомніў, што як заўтра з’явіцца хэнць, дык трэба будзе перапісаць чарнавік гэтага дня на белы аркуш паперы. Пачаў вылузваць з кантэксту, што можна будзе занатаваць, хаця, яшчэ не паспеўшы перасунуцца з ранку ў дзень, заснуў...

Спаць я люблю. Спаць я люблю больш, чым жыць. Можа, таму, што ў сне я ёсць, як няма, і наадварот, мяне ў сне няма, як ёсць?..

Толькі што мяне будзіць ранкам прычынацца?

***

Па сутнасці, часопіс — гэта ягонья аўтары. Вось чаму ў рэдакцыі няма больш важнай справы, як згуртаваць вакол выдання са-
мых лепшых з тых, што ёсць у наяўным дыскурсе. А паколькі абсалютная бальшыня аўтараў ранейшай “Крыніцы” нам не пасавала, то пачынаць трэба было, лічы, адпачатку. І першы,

інавацыйны, крок у гэтым кірунку быў прапанаваны мной (от жа і люблю хваліцца).

Відаць, тут патрэбная невялічкая прэамбула, якая б патлумачыла, што за савецкім часам было “не прынята” друкавацца ў тых часопісах, у якіх ты працуеш. Так бы мовіць, паводле азначэння. Таму, калі мы ў чарговы раз абмяркоўвалі, дзе нам шукаць самых-самых, я нечакана для ўсіх сказаў:

— Пад лаўкай.

Іншымі словамі, ладная частка найбольш адметных тагачасных аўтараў працавала цяпер у нашай рэдакцыі. Таму мая прапанова была наступнай. Забыцца на савецкую этыку і ўсім друкавацца ў “Крыніцы”.

— І толькі ў “Крыніцы”, — удакладніў сувора, што той Саванарола. — А калі хто здрадзіць, то спаганяць з яго які-кольвечы штраф.

— Валянцін, дазвольце хаця б у газетах друкавацца. Хаця б у “ЛіМе”, — засмяяўся Разанаў.

— У газетах можна, — злагодзіўся весела. — Аднак не самае адметнае і не лішне часта.

Яшчэ трохі павесяліліся, а пасля задзіночыліся ў згодзе — усе разам і без спрэчак. Бо сапраўды, ці не было б гэта дурноццем раскідваць сваё дабро па розных выданнях, а самім падбіраць ну ніяк ужо не лепшае. І хаця эпоха глабальных пераменаў быццам спрыяла такому радыкальнаму перакруту, дзе нас толькі за гэта потым не чаўплі. Маўляў, друкуюць самі сябе за дзяржаўны кошт.

І тут як бы не выпала пярэчыць. Ды мы і не пярэчылі. Мы проста разумелі, што праз традыцыйную канцэпцыю дзяржаўнага часопіса для ўсіх у нас нічога вартага не атрымалася б... Да таго ж крытыкі хутка паменела, а затым яна і ўвогуле амаль счэзла. Бо ўвідавочнілася, што друкуем мы аўтараў адусюль, калі яны нам пасавалі. Менавіта нам, а не камусьці яшчэ. І нават Някляеў з гэтым нічога не мог парабіць...

Быў адзін выпадак...

Здаецца, не моцна памылюся, калі заўважу, што ўжо пасля года-другога нашай працы друкавацца ў “Крыніцы” зрабілася прэстыжна нават для літаратурных генералаў. Неяк народны пісьменнік Іван Пятровіч Шамякін пры сустрэчы паскардзіўся Някляеву, што яго, народнага пісьменніка, “Крыніца” абмінае ўвагай.

Някляеў вярнуўся ў рэдакцыю і кажа:

— Хлопцы, Іван Пятровіч жаліцца, што вы яго не друкуеце.

Мы абурыліся, замахалі рукамі: не наш ён, не наш — чужы, а яшчэ і бесталанны.

— Затое народны, знакамiты і як чалавек не з горшых. Шкада ж чалавека...

Пасля зацятай дыскусіі вырашылі галасаваць. Калі Іван Пятровіч пераможа, дык хай сабе... Возьмем грэх на душу.

Што праўда, мы ўжо на той душы мелі адзін грэх, толькі з адваротным знакам. Яшчэ за часамі першай “Крыніцы” кіраўніцтва рэдакцыі вымудрыла друкаваць газету “Ласкавы май”, да таго ж нейкім шалёным накладам (ну і грошы там закруціліся не маленькія).

Я пра тую гісторыю мала што ведаю, таму і кранаць яе не буду. Скажу толькі, што з-за гэтага “Ласкавага мая” Уладзімір Някляеў вусмерць расварыўся з Адамам Глобусам і звольніў таго з працы.

Натуральна, мы ўсе памяталі пра гэтую лютую варажнецчу. І хаця Глобус, у адрозненне ад Шамякіна, заставаўся цалкам нашым, нікому і да галавы не было прапанаваць яму надрукавацца ў часопісе...

А можа, ніякі гэта быў і не грэх. Бадай, нешта зусім іншае тут было — нешта глыбока чалавечае.

***

Харошых аўтараў шмат не бывае, і кожны новы набывак для рэдактара — свята. Асабліва калі аўтар яшчэ мала вядомы каму,

а ты ўжо адчуваеш: у гэтым хлопцу/дзяўчыне *нешта* ёсць. Дзякаваць Кону, у маёй рэдактарскай долі такіх выпадкаў хапала. Але калі зважаць толькі на “Крыніцу”, дык перадусім будзе слушна вылучыць Андрэя Хадановіча. Аднак не спяшайцеся думаць, што тут я кажу пра паэта Хадановіча...

Кажучы мовай канцылярыту, аддзелам замежнай літаратуры ў нас загадваў выбітны прэзаік і перакладчык Алесь Асташонак (ён працаваў яшчэ ў першай “Крыніцы”). Хаця ад самага пачатку мы гэтую дзялянку апрацоўвалі ўдвох, паколькі ўся замежная філасофія і культуралогія заставаліся пад маім патранажам. У такой формуле супрацы была і свая рацыянальнасць, бо, скажам, Ніцшэ ці Камю мы маглі прэзентаваць не толькі як філосафаў, але і як літаратараў.

За не такія і доўгія гады існавання часопіса тут было надрукавана мноства выдатных тэкстаў таленавітых аўтараў. Разам з тым, калі зважаць на сістэмную прэзентацыю нейкага дыскурсу паасобку, то, як мне здаецца, замежная літаратура (ва ўсіх сэнсах) была прадстаўленая ў нас найбольш багата і разнастайна. Да таго ж улічым, што раней у Беларусі на беларускай мове яе ўвогуле было вобмаль. А тут бярэмя за бярэмам.

Дзеля неабазнаных яшчэ згадаю, што мы не проста кідалі *іншаземцаў* на старонкі выдання, як сена на воз — навалам. Не. Бальшыня з іх мела персанальную гісторыю. Гэта значыць, што, акрамя ўласна перакладзенага тэксту, тут была і адмыслова разгорнутая біяграфія “Пра Яго” (аўтара), і літаратуразнаўчы артыкул ці вольнае эсэ, і цытатнік...

Калі мы ўжо добра напрацаваліся і нават адчулі стому (да таго ж я застаўся на гаспадарцы без Асташонка), у рэдакцыі аб’явіўся тады яшчэ мала каму вядомы Андрэй Хадановіч і сказаў, што хацеў бы далучыцца да стварэння “постацяў” вялікіх замежнікаў. І не проста выказаў жаданне, а прапанаваў і рэалізаваў цэлую праграму: Бадлер, Ейтс, Малармэ, Паўнд, Апалінер... Гэты праект агулам быў адным з самых значных у маім рэдактарскім крынічанскім наробку. Самыя слыннымя

еўрапейскія паэты завіталі на наш літаратурны падворак і тут засталіся

Было б відавочным перабольшваннем казаць, што ўжо тады я прадбачыў — Андрэю наканавана быць заснавальнікам новай школы беларускага перакладу. Хаця той імпэт ды майстэрства, з якімі ён падхапіўся рэалізоўваць сваю праграму, казалі пра адметныя магчымасці і не абы-які версіфікацыйны патэнцыял...

А пра Андрэя Хадановіча менавіта як паэта я яшчэ не аднойчы буду згадваць... Зарукай таму хай паслугуе вершык, які ён склаў, калі ўсё толькі пачыналася...

НОЧ У МЫТНІ ПРЫ СТАРЫМ ЗАМКУ

Сам-насам са швэдрам, што кінуты ў кут,
сам-насам са страчаным часам,
сам-насам з уласнай прысутнасцю тут,
са столькім, што ўжо не сам-насам, —

знадворку, бо замак замкнуты стары,
на пекную гледзячы зорку
(знадворку адносна ўсяго, што ўнутры, —
так блізка, што ўжо не знадворку),

нарэшце стамлюся ад словаў, чужы
у некалі скончанай спрэчцы,
нарэшце спынюся на самай мяжы —
так позна, што ўжо не нарэшце.

***

Алесь Асташонак сам выбраў мяне ў сябры пасля таго, як часопіс “Беларусь” надрукаваў адзін з маіх першых ужо адмыслова беларускіх артыкулаў — пра сучасную нацыянальную прозу, дзе знайшлося месца і Алесю. Я нічога не меў супраць. Да таго ж у яго быў самы вялікі лоб у беларускай літаратуры. Хаця, мяркую, нават калі б у тым артыкуле я забыўся Алесь пахваліць, мы б усё роўна не ўніклі сяброўства. Настолькі яно апынулася натуральным, глыбокім ды чулым.

На тую пару Алесь знаўся сярод самых-самых яркіх прэзаі-каў сваёй генерацыі. І гэта быў цалкам слушны прысуд. А вось рэдактар з яго апынуўся ніякі, бо ён любіў (акрамя геніяльнага эсэ Стральцова “Смаленне вепрука”) адно тое, што сам піша / перакладае.

Ну і хай сабе, разважаў я ўжо ў “Крыніцы”, абы рабіў плён-на, да чаго пакліканы...

Толькі што я згадаў, як зладзейскія дзевяностыя рассварылі Някляева з Глобусам. У выпадку з Асташонкам было яшчэ горш. У тых гады яго любімую жонку Мілу фінансавыя махінатары абадралі як ліпку, і злодзем усё яшчэ было мала. Крымінальнікі пачалі пераслед. Аднойчы яны схапілі і Алеся; падпольна сустрэўшыся са мной, ён распавёў, як яго катавалі, і паказваў шнары.

Не было іншай рады, акрамя як уцякаць з Мінска. Палову самага лепшага з хатняй бібліятэкі Алесь перавёз да мяне, а яшчэ частку перадаў Барысу Пятровічу, з якім моцна сябраваў.

Зразумела, Алесь планаваў вярнуцца. Не вярнуўся. Пісаў з Кіева доўгія лісты ці тэлефанаваў на вялікія грошы. Аднойчы нават пераклаў для “Крыніцы” раман Эжэна Іанеску “Адзінота” (адзін з маіх самых любімых раманаў увогуле). А потым знянацку памёр...

У той час, калі Алесь Асташонак яшчэ быў жывы, мне раз-пораз здавалася, што праз яго прагнуў вымкнуць да чытача геніяльны прэзаік... Не атрымалася. Але, калі той наймацней грукаў у Алесевы рэбры, з’яўляліся тэксты, якія і стваралі пад-ставу думаць пра гэта.

Зрэшты, падобна на тое, што ў Алеся дарэшты ўвогуле нічога не атрымалася. Што ні вазьмі: творчасць, сям’ю, кон, Радзіму, — усюды і ва ўсім незавершанасць. Бадай, і найлепшай характарыстыкай яму будзе: геній незавершанасці.

У гэтым сэнсе ён абсалютна супрацьлеглы Анатолю Сысу. Пры *тыпалагічным* падабенстве бязладных жыццяў і *неўпрадказаных* смерцяў, Анатоль Сус пры жыцці вычарпаў свой

творчы патэнцыял даастачы — і сышоў у неварачь пусты, як цень.

Цалкам інакш у Алеся Асташонка. Ён — суплёт бліскучых пачаткаў (у прозе, драматургіі, эсэістыцы, перакладзе), якія нідзе не спраўдзіліся напоўніцу. І рэч не ў тым, што яму не хапіла таленту, часу ці спагады жыццёвых абставінаў. Усё гэта ён меў, не раўнуючы з многімі. Калі чаго яму і неставала насамрэч, дык гэта хоць трохі *таўсцейшай* скуры.

У сваім жыцці не сустракаў, па-руску кажучы, больш “ранимого” чалавека. Пры гэтым ён аднолькава трагічна перажываў і пустую плётку пра сябе, і гвалт паноўнай улады над краінай. Неяк Алесь знік на некалькі дзён з рэдакцыі, а калі вярнуўся да справаў, дык патлумачыў, што ў адной незалежнай газеце пабачыў слова “клуб” і, каб хоць неяк ператрываць гэтку здзек з мовы, у яго не заставалася іншага выйсця, акрамя як тэрмінова бегчы ў краму. (Дзеля карэктнасці заўважу, што да мяккага варыянту тарашкевіцы, як у “Дзеяслове” Барыса Сачанкі, ён ставіўся досыць лаяльна. Але гэтае сапраўды ідыёцкае змякчэнне “л” у замежных словах будзіла ў ім змрочнага шаленца.)

У ідэале праязіў мусімець грубую, як у насарога, скуру. Каб не тое што скразнякі, а нават і віхуры знадворку не збівалі з роўнага дыхання, якім трымаецца дыкурс яго ўласнага свету. Марсель Пруст такой скуры не меў, таму наглуха *атынкаваў* сцены працоўнага кабінета коркавым дрэвам, каб нішто не замінала ўслухоўвацца ў самога сябе. Алесь Асташонак нічога падобнага не зрабіў (хаця было, што імкнуўся), і з гэтага ягоныя лёгкія былі бітва набітыя смуродам эпохі. І адно калі задуха трохі адпускала, ён пачынаў ліхаманкава збіраць у словы сваю пашкамутаную і ўскрай разбэрсаную моўчу. Гэта значыць, адчайна кідаўся да пісаніны, хрыплай, з надрывам і стогнам (што праўда, у самыя светлыя дні не пазбаўленай адметнага гумару), і не адыходзіў ад пісьмовага стала да наступнага прыступу задухі, ад якой спрабаваў вызваліцца алкаголем. Бывала, што і дапамагала, аднак ненадоўга...

Між іншым, сам не бачыў, другія пераказвалі, што ў Алеся быў сшытак, куды ён выцінаў і наклеіваў не толькі ўсе артыкулы, а нават і самыя кароткія згадкі пра сябе ў прэсе. Мы часам пасміхаліся з гэтай яго гіпертрафаванай прагі славалюбства. А вось цяпер, успомніўшы Алеся, падумалася, што ў нейкай з сваіх сутнасцяў успаміны заўсёды ёсць тым самым Алесевым сшыткам. Безумоўна, і мае таксама...

***

Пасля ўцёкаў Алеся Асташонка ў Кіеў ягонае месца ў нашым кабінце і штатную адзінку ў бухгалтарскіх каштарысах заняў Леанід Галубовіч...

Леанід стаў знакамітым адразу пасля першай паэтычнай кнігі “Таёмнасць агню” (у прыклад — адзін з лепшых вершаў адтуль):

Прычакаўшы глыбокага снегу,
Аб'язджаюць каня мужыкі:
Маладому, шалёнаму бегу
Дзве аглоблі сцінаюць бакі.

Ні на міг не правісне ляйчына.
Не папусціць свабоды рука,
І — туды, дзе глыбее лагчына,
Да апошняга правіць рыўка.

Вось ён — потны, загнаны, знямоглы —
Ад тугі і адчаю захроп...
Заўтра стане пакорна ў аглоблі
І без пугі не пойдзе ў галоп.

У адрозненне ад свайго папярэдніка, Леанід любіў аўтараў не менш за мяне. Таленавітага мог запрасіць у госці ці паехаць да яго на вёску. А вось замежную літаратуру і філасофію не надта каб любіў. Хаця гэта як быццам і не мела асаблівага значэння, бо Леанід узначаліў аддзел паэзіі, але...

Рэч у тым, што да мяне ў рэдакцыйны пакой раз-пораз завіталі філосафы, культурологі, інтэлектуалы розных кшталтаў з бясконцымі размовамі. А Леанід, нягледзячы на Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве, заставаўся чалавекам вясковай культуры (пра што сам пісаў не аднойчы) і адэптам тады яшчэ татальна вясковай беларускай літаратуры. Не складана здагадацца, што ў сітуацыі нашых мудрагелістых сумоўяў ён пачуваўся не надта ўтульна. І, бывала, помсціў нам у сваіх з'едлівых зацемках. Хаця як чалавек шчыры і самакрытычны пісаў і такое:

“Мяняю стары перакідны каляндар 1996 года на новы. Натрапляю на такія запісы. “Трэба хоць што-небудзь прачытаць з Гегеля! Сорамна перад В. А.”. “Усё-ткі — прачытаць Гегеля!”. “Неабходна прачытаць Гегеля”.

Усё гэта на працягу тыдня...

Прачытаў Гегеля. “Навуку логікі”. Не зразумеў...”

(Тут і далей цытаты з кнігі “Зацемкі з левай кішэні”.)

Леанід не ведаў, што Гегель зусім не мой філосаф, але вяселиць тут іншае. Ён думаў, што варта змусіць сябе адкрыць філасофскую кнігу — і ты адразу зможаш яе чытаць, як кнігу прозы ці паэзіі.

Між тым, Леанід быў сапраўдным філосафам, як яго (і мой) любімы Васіль Розанаў, прынамсі, у “Апалых лісцях”. Вярэдлівы одум над сэнсам быцця і чалавека ў быцці ніколі яго не пакідаў ні ў вершах, ні ў паэтычна-філасофскіх зацемках. Прыкладам хай будзе хаця б вось гэтая, не аднойчы рознымі аўтарамі цытаваная, карацелька:

“...адно з двух: альбо ў нас ёсць філасофія, альбо ў нас няма Акудовіча...”

Вясковец, электрык, Леанід Галубовіч у маладосці настолькі захапіўся алкагольнай вабай, што, як і Міхась Стральцоў,

патрапіў у ЛПП (лячэбна-працоўны прафілакторый). Пакуль сядзеў (працаваў) ля Капыля пад аховай назіральнікаў, мінскае выдавецтва “Мастацкая літаратура” выдала яго кнігу “Таёмнасць агню”, якая адразу сталася літаратурнай падзеяй. З радаснай нагоды Леанід раздабыў “фугас” (вялікі буталь) з як бы вермутаў і пачаў чытаць вершы пацыентам, медсёстрам і нават самому “доктару”. Зразумела, яго чакала б не абы-якое пакаранне, каб назаўтра брат не прывёз запрашэнне ў Маскву на нараду маладых пісьменнікаў...

А потым ён зненавідзеў чарку, скончыў у Маскве вышэйшыя літаратурныя курсы пры Літаратурным інстытуце і ўсёй сваёй істай абрынуўся ў паэзію. Уласна, калі не лічыць жонкі і дачкі, дык у яго, акрамя паэзіі, нічога і нікога не было. Знакамітыя “Зацемкі з левай кішэні” выглядаюць таксама не столькі прозай, колькі вершамі ў прозе.

Хаця мы былі блізкімі і ў сваім рэдактарскім кабінце разам выкурылі не адну скрыню таных цыгарэт, я не адважыўся б назваць яго сябрам. І рэч тут не ўва мне. Хутчэй за ўсё, ён проста не меў таленту сяброўства. Разам з тым я паважаў яго, як мала каго яшчэ. Была ў ім, калі заўгодна, нейкая анталогічная глыбіня і моца. А яшчэ — экзістэнцыйныя шчырасць і адвага.

Дарэчы, пра цыгарэты:

“Хацеў пазычыць грошай на блок таных цыгарэт у каго-небудзь з рэдакцыі. Ні ў кога няма. І гэта насампраўдзе.

Але ж нейк жывём, пры ўсім тым і часопіс час ад часу выходзіць. За якія шышы — адзін Бог ведае... Такая ўжо здзіўная краіна выпала для жыцця і выжывання.

— Дай цыгарэту, Валянцін...

Працягвае апошнюю. Дымім... Думаем... Пішам...”

Праз нейкія паўгадзіны пасля нашага прыходу на працу кабінет ужо быў поўны цыгарэтнага дыму. І так з дня ў дзень. Але, калі ў Леаніда паўсталі сур’ёзныя праблемы з страўнікам, прапанаваў:

— Валянцін, давай разам кінем паліць.

Я адмовіўся, а ён кінуў.

Потым Леанід кінуў пісаць вершы. “Пасля 40 год пісаць вершы сорамна”, — сказаў. Тут я ўжо цалкам з ім пагадзіўся.

Леанід яшчэ выдаў кнігу паэзіі, якую так і назваў “Апошнія вершы”, — і стрымаў слова.

— Піць кінуў, курыць кінуў, вершы пісаць кінуў. Застаецца яшчэ адмовіцца ад сексу, і што тады ў цябе чалавечага застаецца? — какепваў я.

— Вершы ў сне сняцца, — сарамліва тлумачыў ён.

Відаць, з той жа прычыны Леанід не прамінаў ніводнай рэдакцыйнай вечарыны, якіх у нас хапала. І часам было заўважна, што, надыхаўшыся алкагольнай пары, ён відавочна весялеў. Пэўна, наступная зацемка і была напісаная пасля адной з нашых вечаровых забаваў:

“Акудовіч за добрым кампанейскім сталом можа піць усё без разбору: самагонку, гарэлку, віскі, каньяк, віно, пэпсі, чай, каву, мінеральную ваду і проста ваду з-пад крана, калі толькі нешта з гэтага пераліку наліта ў ягоную чарку...

— Валянцін, — часам просіш, — паберажы здароўе...

— На жаль, нічога вечнага няма, — няўзнак буркоча ён, развіваючы з безнадзейным у філасофіі, але ўдзячным слухачом сваю ідэю-фікс, што чалавека па сутнасці не было, няма й не будзе, а расхваляванаму, напітаму і ашаломленаму суразмоўцу потым безапеляцыйна даводзіць, што таго ўвогуле ўжо й цяпер няма... сёння, вось тут... пустое месца...

І таму нічога не застаецца, як пагаджацца, самнамбулічна раскрываць рот і ківаць няўпэўненай галавой...

Прыгледзішся ўважліва збоку — і сапраўды чалавека поруч з Акудовічам няма... А Валянцін ёсць! Ён зноў падымае нечым налітую чарку, і да слёз не хочацца верыць, што аднойчы не будзе й яго”.

Р. С. Прамінула дванаццаць год. Ужо даўно не было “Крыніцы”, і з Леанідам мы сустракаліся гады ў рады. Таму не ад яго,

а з медыя даведаўся, што ў Галубовіча рыхтуецца зборнік новых вершаў.

“Што ты, Лёня, нарабіў?! – схапіўся я за галаву. – Сам разбурыў адзін з найбольш адметных міфаў беларускай паэзіі... Адчуваючы, што лепшыя вершы табой ужо напісаныя, ты ахвяраваў прагай вершапісання дзеля чысціні і цноты паэзіі. І хіба яшчэ адзін зборнік вершаў варты той ахвяры?!”

Пра гэта і сказаў на прэзентацыі кнігі. Толькі што з тых маіх словаў?

Міфа няма!

***

Сярод постацяў, што я рыхтаваў для “Крыніцы”, вылучу Ігара Бабкова і спынюся на абавязковай у такім фармаце гаворцы з аўтарам.

Ігару Бабкову трохі за трыццаць. Ён нарадзіўся і вырас у Гомелі. Скончыў БДУ (факультэт філасофіі) і там жа аспірантуру. Жана-ты. Жонка прыгожая, завуць — Вольга. Любімы напой Ігара — кава. З моцных напояў аддае перавагу добраму віну (каньяком таксама не грэбуе). Гарэлку не любіць і ўжывае толькі ў скрайніх і безвыходных сітуацыях. На пачатку кожнай вясны пачынае марыць пра вандроўку на байдарках.

Магчыма, галоўнай падзеяй сваёй творчай біяграфіі лічыць кнігу паэзіі “*Solus Rex*”, за якую ТВЛ адразу ўзнагародзіла яго Гліняным Вялесам... Верагодна, Ігар мае рацыю, і гэта сапраўды так. Хаця як на мяне, дык ягоныя эсэ і артыкулы, надрукаваныя ў “Нашай Ніве” і “ЗНО”, важаць ніяк не менш, а, бадай, і больш, чым паэтычны зборнік.

Бабкоў-празаік з яго нешматлікімі апавяданнямі пакуль застаецца ў засені Бабкова-філосафа і паэта. Фармальна гэта цалкам слушна, але я не выключаю, што менавіта ў прозе яму наканавана здзейсніцца па максімуме.

Я не ведаю, ці марыў Томас Стэрнз Эліят аб вандроўцы па Тэмзе і як ён ставіўся да кавы і віскі, але калі аднойчы ўздумалася

спраецыраваць Ігара Бабкова на каго-небудзь з вялікіх, дык адразу згадаўся паэт, тэарэтык, крытык Томас Стэрнз Эліят...

— *Ігар, цяпер, калі вы пазнаёміліся з прадмовай да нашай гаворкі, паспрабуйце яе адрэдагаваць: дапоўніць, скараціць, удакладніць.*

— Усялякае параўнанне абавязвае, Валянцін.

Вы напісалі гэтыя словы, і я ліхаманкава пачаў прыгадваць, “што мяне чакае наперадзе”. Восем гадоў працы ў банку, Нобелеўская прэмія, раман з сакратаркай, якая маладзейшая за мяне на сорак гадоў. Дысертцыю я напішу, але не абараню, гэта зразумела. Застаецца высветліць, хто ў нас Джойс, хто Паўнд, а хто Уільям Батлер Ейтс.

Калі казаць сур’ёзна, гэтакія праекцыі непазбежныя і недастатковыя. Бо кожная асоба, кожнае жыццё мае свой *pattern*, як сказаў бы Эліят, і гэты *pattern* збольшага імперсанальны. У юнацтве мы яго прадчуваем, мы яго шукаем — і тады паўстаюць гэтыя праекцыі. Старыя грэкі звалі гэта конам — без усялякага вонкавага накіравання, і ніхто не адчуваў яго лепей, чым старыя кітайскія паэты.

Тое, што вы вырашылі пераказаць паспалітаму чытачу, — гэта біяграфічныя звесткі, факты — па-за кантэкстам тае цэласнасці, што іх арганізоўвае, у якой гэтыя звесткі набываюць сэнс і значэнне. Таму я б не хлусіў, калі б сказаў, што ўсё гэта — няпраўда, ці, дакладней, — адно шкло, праз якое можна зазірнуць у маё жыццё. Але жыццё — гэта не шкло.

Мой кон — метафізіка (а не інтэлектуалізм), у самым шырокім сэнсе, ажно да рэлігійнага (я чань-будыст паводле “веравызнання”).

Таму Томас Стэрнз са сваімі жахлівымі прароцтвамі канца свету для мяне адно перафраза постхрысціянскай секулярызаванай містыкі — рацыянальнай дарэшты і ў той жа час ненавіднай да рацыянальнага. У гэтым сэнсе параўнанне з Эліятам тыпалагічна няслушнае: тое, што ў мяне пісалася, — гэта метафізічны экспрэсіянізм, угрунтаваны ў іншым светаадчуванні. Рэч яшчэ і ў тым, што я быў выхаваны на традыцыі нямецкага рамантызму: метафізіцы — экспрэсіянізму. Постаці Гельдэрлін — Рыльке — Тракль — Цэлан для мяне надзвычай істотныя, можна сказаць, сакральныя.

Зрэшты, я, напэўна, у тым узросце, калі гэтыя праекцыі перастаюць паціху што-коледчы значыць, калі ты апынаешся сам-насам з сабой, з сваім жыццём.

(...)

— З усіх беларускіх літаратараў, якіх я ведаю, вы, бадай, адзіны, хто мог бы сёння напісаць інтэлектуальны раман. Магчыма, я памыляюся, і яшчэ нехта здольны на нешта падобнае. Бог яму ў помач. Але кожны, хто возьмецца за гэтую справу, мусіць не толькі хацець яе зрабіць, ён мусіць мысліць як дыхаць, а дыхаць як мысліць.

Зрэшты, я тут не маю намеру распавядаць пра сваё разуменне інтэлектуальнага рамана. Мая задача — запытацца, што думае пра інтэлектуальны раман Ігар Бабкоў і калі ён яго напіша?

— Тое, што я думаю пра інтэлектуальны раман, я ўсё роўна не патраплю вам сказаць. Бо думанне пра інтэлектуальны раман і ёсць інтэлектуальным раманам. У першых чатырох раздзелах трэба разабрацца, чым ёсць думанне як такое, потым даследаваць праблему інтэлекту і ягоных межаў, недзе напрыканцы сказаць штосьці пра раман як жанр, а ў пасляслоўі прызнацца, што аўтара няма і ніколі не будзе.

Я пішу (скажу шчыра) проста раман, а напішу яго, калі ён сам напішацца.

(...)

— Вышэй я казаў, што пакуль толькі ад вас чакаю інтэлектуальнага рамана. Але вы і адзін з нямногіх маладых інтэлектуалаў, з кім можна звязваць спадзевы на развой беларускай філасофіі. Апошнім часам вы зноў сталі пісаць, скажам так, філасофскія тэксты, што не можа не цешыць. Толькі цяпер, пасля татальнай паразы нацыянальнага руху, для мяне філасофскія тэксты міжволі параўноўваюцца з дахоўкай на доме, ад якога не тое што крокваў і сценаў, а і падмурка амаль не засталася. Чарапіцу робім, а класці няма на што. Магчыма, ды і напэўна, мой песімізм залішне гранічны... Тым не менш вось вам апошняе пытанне: праблема філасофскага (інтэлектуальнага ўвогуле) тэксту ў сітуацыі адсутнасці нацыянальнага тэксту.

— Я не ўпэўнены, што ваша метафара мае рацыю. Філасофія не пачынаецца з глебы, не будзецца ад падмурка. Я адразу прыгадваю славутае вызначэнне Андэрсэна: нацыі як “уяўленыя супольнасці”. У гэтым сэнсе нацыянальны тэкст і нацыянальнае (?) мысленне паўстаюць, наадварот, не ад падмурка, а ад даху. Усялякае мысленне (і беларускае тут не выключэнне) грунтуецца на ўніверсалізацыі ўнікальнага. І праблема беларушчыны не ў тым,

што яна неўгрунтаваная ў глебе, а ў тым, што праблема “глебы” не ставіцца пад пытанне, не ўніверсалуецца. І наадварот, універсальныя катэгорыі не зводзяцца на зямлю, не бяруцца “тут і цяпер”, як катэгорыі нашай сітуацыі і нашага мыслення.

Зрэшты, праблемы філасофскага тэксту ні для беларускай, ні для якой іншай еўрапейскай культуры не існуе. Усе мы думаем па-грэцку. Традыцыя еўрапейскага мыслення складаецца з каласальнай колькасці тэкстаў. Што толькі не прадумвалася цягам гэтай традыцыі, на што толькі не звяртала сваю ўвагу мысленне! Якіх кштальтаў і стыляў, якіх формаў і дыскурсаў яно не прымала. Як Пратэй, яно пераўтвараецца разам з спакменямі, застаючыся заўсёды ў іхнім цяні. І сёння, здаецца, ніхто не мае ілюзіі, што мысленне, філасофія — гэта сукупнасць усяго гэтага.

Філасофія — гэтка вечная магчымасць, альбо, як пісаў Гайдэгер, “ціхая ўлада магчымасці”.

А што можа быць лепшым за магчымасць?

P. S. 21 год таму ў прадмове да гэтай гутаркі з Ігарам я выказаў меркаванне: “Не выключваю, што менавіта ў прозе яму наканавана здзейсніцца па максімуме”.

Ці не праўда — як у ваду глядзеў.

***

Мне не было праблемы надрукаваць у тыднёвіку “Культура” матэрыял з нагоды юбілею (50 год) Алеся Разанава, бо пакуль яшчэ сам заставаўся намеснікам галоўнага рэдактара. Ніхто не запярэчыў і супраць дзіўнай, як для юбілею, назвы тэксту: “Біце нашы вітрыны, Паэт” (Школа Бум-Бам-Літа прызвычаіла кіраўніцтва да ўсялякага...).

Вечарам у самым вялікім пакоі рэдакцыі “Крыніцы” быў багата накрыты стол...

Не буду пакуль тлумачыць — навошта, толькі наперад мусова трэба адцемиць некалькі момантаў. Насупраць дзвярэй у пакоі было вялізнае вакно, спінай да якога сядзеў “імяніннік”.

Я месціўся каля дзвярэй, а побач са мной чорт прынёс і пасадзіў Анатоля Сыса (ужо на падпітку).

І яшчэ... З вандроўкі па гарах Прыпалярнага Урала я быў прыцягнуў калісьці дахаты некалькі важкіх друзаў крышталя (на шляху апынуўся закінуты руднік). Найбольшую з іх (у памер кулака) адабраў у падарунак юбіляру.

Калі наспела мая чарга казаць віншаванне, я разгарнуў яшчэ нікім не чытаную “Культуру” і агучыў мой віншавальны тэкст:

“Неяк жартам падумалася, што Алесь Разанаў ужо не паэт, а нацыянальная каштоўнасць. Я ведаю, сам Алесь Разанаў не спяшаецца станавіцца экспанатам музея сучаснага беларускага мастацтва, ён па-ранейшаму хоча быць паэтам, гэта значыць запатрабаванай падзеяй жывога літаратурнага працэсу. Аднак тут, падобна, нікога не паробіш, паўз уласную волю Алесь Разанаў ужо даўно на вітрыне, пад шклом. Усялякі раз, калі замежным гасцям паказваюць, чаго варта сучасная беларуская паэзія, іх найперш вядуць да вітрыны з шылдай “Алесь Разанаў”. Тое самае адбываецца, калі беларуская літаратура гасцюе ў блізім ці далёкім замежжы — вітрыну цягнуць з сабой...

Як мне здаецца, феномен значнасці вершаванняў Алеся Разанава звязаны найперш з тым, што ён выявіў чацвёртае (метафізічнае) вымярэнне да гэтага трохмернай (фальклорна-сацыяльна-псіхалагічнай) беларускай паэзіі.

Гэтае павелічэнне аб’ёму беларускай паэзіі на цэлае вымярэнне і ёсць Алесь Разанаў.

Аднак, зважаючы на вершаванне Алеся Разанава як на метафізічнае, трэба ясна ўсведамляць, што ўся ягоная метафізіка скінутая ў анталогію, дакладней — у анталагічнае быццё беларускага слова. Гэта не метафізіка зорнага неба, астральных целаў, трансэндэнцыі ўвогуле, а метафізіка гліны, каменя, зерня і самога слова.

І яшчэ... На Беларусі заўсёды было багата паэтаў, якія пісалі выдатныя вершы. Але мы маем толькі некалькі выключэнняў, калі паэт ствараў уласную паэтыку. Адно з такіх рэдкіх выключэнняў — Алесь Разанаў...

Разгорнутая гаворка пра паэтыку Алесь Разанава тут будзе і не да часу, і не да месца. Заўважу толькі, што ў яе аснове вельмі жорсткая структура, як у крышталю. Верагодна, якраз з гэтага атрымліваецца, што, увесьчасна імкнучыся быць надзённай падзеяй літаратурнага жыцця, Алесь Разанаў як бы сам, уласнымі рукамі муміфікуе сябе дзеля вечнасці. Пэўна, апошняя і падсунула мяне да думкі, што ён ужо не паэт, а нацыянальная каштоўнасць, гэта значыць тое, што не падлягае часу.

Я не пэўны, што Алесь Разанаў некалі зможа знішчыць мумію вечнасці ўнутры сябе (сваёй паэтыкі), але вось у чым я ўпэўнены, дык гэта ў тым, што ён, пакуль будзе, будзе і будзе біць тыя шыбы вітрынаў вонкі, за якія мы засоўваем яго, каб мець для сябе каштоўны экспанат.

Біце нашы вітрыны, Паэт! Я гатовы падносіць Вам камяні”.

Сказаўшы апошнія словы, працягнуў праз доўгі стол Алесю Разанаву друзу. І ў той жа момант падхапіўся Сыс, выкруціў у мяне з рукі крышталю і з крыкам: “Я за цябе разаб’ю, Алесь”, — размахнуўся, каб кінуць яе ў вакно.

Дзякаваць Богу, нехта перахапіў яго руку, друза плюнула якраз у самы вялікі торт, заляпаўшы кавалкамі смакаты дзяўчат, а Сыса мы натоўпам ледзьве вытаўклі за дзверы рэдакцыі...

***

Не ведаю, як і з чаго так сфармавалася мая чалавечая канстытуцыя, толькі я быў (і застаюся) адораны ўмельствам захапляцца людзьмі — жанчынамі і мужчынамі. Хаця мужчынамі — больш і часцей.

Можа, яно ў мяне было і раней, толькі ўпершыню заўважыў за сабой такое, калі пачаў хадзіць у горы. Маім настаўнікам і кіраўніком быў Аляксандр Латакурскі. Потым ён зрабіўся першым майстрам спорту Беларусі ў нашым відзе турызму.

Высокі, дужы, вясёлы, жыццядаіны... Усё, што ён толькі мог зрабіць сам, ён сам і рабіў, ніколі нават не зважаючы, што ягоны

наробак у многіх сітуацыях мог быць большы, чым усяго нашага хаўруса разам. І гэтак што ў гарадскім жыцці, што ў гарах.

Напэўна, маё захапленне моцна кідалася ў вочы, бо сябры нават пачалі раўніва папікаць: маўляў, ну што ты бачыш у ім такога? Мужык як мужык. А ў дадатак яшчэ нагадвалі пра заганы майго куміра, на якія я не зважаў.

Я нічога не казаў у адказ, бо словамі такое захапленне чалавекам не тлумачыцца. Як каханне, як сяброўства, як любоў да бацькаўшчыны...

Мінаюць гады, захапленне, як кожная эмоцыя, пакрысе ацярушваецца долу. А вось павага і ўдзячнасць застаюцца...

Паміж майстрам спорту Аляксандрам Латакурскім і паэтам **Уладзімірам Някляевым** няма ані каліўца падабенства, але неяк весела падумалася: каб я быў жанчынай, дык, напэўна, закахаўся б у Някляева. Настолькі быў ім захоплены, апынуўшыся ў “Крыніцы”.

Відаць, ён гэта хутка адчуў і адгукаўся прыязню. Не аднойчы распавядаў сам-насам рознае такое, што не кожнаму другому можна было распавесці. Здаралася, пасля агульных пасядзелак у рэдакцыі мы заставаліся ўдвох да глыбокай ночы. Размаўлялі пра ўсё, найбольш пра літаратуру. Бывала, ён чытаў новыя вершы. Амаль ніколі моцна не спрачаліся. Дарэчы, аніак не пляткарылі — у нас абодвух гэтага не было. Некалькі разоў ён нават адвостіў мяне дахаты на таксоўцы, бо для гарадскога транспарту было ўжо запозна, а тады сваіх грошай на таксі я не меў.

Агулам кажучы, у тую пару мне з ім было фантастычна ўтульна і свабодна, нягледзячы на тое, што я і блізу не меў пачуцця роўні з ім.

Значна пазней, пасля эміграцыі Някляева ў Польшчу, рушэння ў Прэзідэнты, зняволення, турмы, судзілішча я неяк напішу, што сярод беларускіх пісьменнікаў Уладзімір Някляев мае, відаць, самую багатую на падзеі біяграфію. А яшчэ і талентаў лёс нагрузіў яму ў дарогу праз жыццё цэлае бярэмя.

Някляеў таксама вучыўся ў Літаратурным інстытуце і таксама не застаўся ў Маскве. Пісаў вершы па-руску, аднак нехта з мэтраў расійскай паэзіі пераканаў, што яму трэба вярнуцца да роднай мовы. Яго паэмы ў свой час мяне неверагодна ўражвалі, а “Індыя” і па сёння застаецца любімай. Гэта пры тым, што яго лепшай паэмай мне бачыцца “Ложак для пчалы”. І не толькі ў яго, але і ва ўсёй беларускай паэзіі, калі пачынаць адлік пасля “Новай зямлі” Якуба Коласа.

А яшчэ, пакуль Някляеву не забаранілі эфір, ён настварыў столькі тэкстаў-хітоў для песень, што не пералічыць. Між іншым, некаторыя, як “Гуляць дык гуляць”, зрабіліся народнымі.

З партыйнай трыбуны Някляеў чытаў свае пафасныя вершы генеральнаму сакратару ЦК КПСС, у часы “перабудовы” стварыў два ўнікальныя часопісы пад адной назвай “Крыніца”, у дадатак узначаліў тыднёвік “Літаратура і мастацтва”, а неўзабаве быў абраны яшчэ Старшынёй саюза пісьменнікаў Беларусі (на той час гэта была вельмі важкая пасада).

Натуральна, такая абсалютызацыя літаратурнай улады мала каму падабалася. Між іншым, нам таксама, бо за мноствам справаў Някляеў амаль забыўся на часопіс. Натуральна, мы і без яго ўпраўляліся, толькі нам да таго ж зарплату перасталі плаціць. Карацей, усё гэта, як і шмат чаго іншага, урэшце спарадзіла цэлы суплёт розных бедаў. Аднак пра гэта трохі пазней...

Р. С. Бадай, найлепш з тых начных чытанак запомніўся (натуральна, толькі сэнсам запомніўся) вось гэты верш:

У пакоі, замгнёным ад дыму,
Непрытомным амаль ад віна,
Трое
поўныя шклянкі падымуць
І налітае вып'юць да дна.

Утаропяцца ў сцены. Запаліць.
Вочы ў вочы няўтульна зірнуць.

Ні за што не зачэпіцца памяць –
І яны наліваюць і п'юць.

Трое — з Менску, з Бярэсця, з Гародні –
Ледзьве знаюць адзін аднаго,
Дык з чаго яны п'юць так гаротна?
Проста так.
Проста п'юць.
Ні з чаго.

Бо пакуль на абшарах Айчыны,
Што ўсё толькі збіраецца быць,
Аніводнай не знойдзеш прычыны,
Каб не піць.

Праз колькі год з гэтага ды іншых тады чытаных мне вершаў
Зміцер Вайцюшкевіч створыць выдатны музычны альбом і па-
просіць мяне напісаць на вокладку тэксцік. Я пагадзіўся, аднак
папярэдзіў, што ў зададзеным фармаце нічога ў мяне не атры-
маецца.

Меў рацыю — не атрымалася. Хаця дзеля чаго згадаў пра
гэта, дык і не ведаю...

А ўвогуле, калі казаць пра адзін асобны верш Уладзіміра
Някляева, то ён з'явіцца яшчэ не хутка, пасля вяртання з эмі-
грацыі, паходу ў прэзідэнцтва і шмат-шмат чаго яшчэ. Вось ён,
мною любіць...

Пакуль Абаму не забілі,
Яшчэ мы шанец не згубілі
Грахі прад Богам замаліць
І ўсіх, каго мы не любілі,
Пакуль Абаму не забілі,
Яшчэ мы можам палюбіць.

Пакуль, як на клавіятуры,
Свет беласкуры, чарнаскуры
(Чаму і музыка гучыць),

Мы можам не спраўляць хаўтуры
Па свеце і псалмы і суры
Адной малітваю лучыць.

Пакуль Абаму не забілі,
Яшчэ мы шанец не згубілі
У храмах свечкі запаліць.
Заб'юць Абаму — рухнуць храмы,
І Бог памрэ, і цень Абама
Над Богам будзе галасіць.

***

Сваю кнігу “Дыялогі з Богам” я падпісаў:

“Уладзіміру Някляеву, якога аднолькава моцна любяць Бог, Д’ябал і аўтар гэтай кніжыцы”.

Някляева ў Някляеве так шмат, што яму ніколі не хапала аднаго вымеру — двух таксама не хапала. І адной ролі (маскі) тым болей было замала. Між іншым, Паэт у ім не абавязкова быў наперадзе ўсяго. Леанід Дранько-Майсюк неяк вельмі трапна заўважыў: найперш Някляеў — акцёр, і таму ён не можа без сцэны.

У нейкім годзе напярэдадні Калядаў мы бадзяліся з Някляевым па зіхоткіх вулках начнога Уроцлава. Потым ён сказаў:

— Гэта вам даволі сабрацца ў тры-пяць чалавек і чытаць адзін аднаму свае тэксты. А мне патрэбныя зала, стадыён, плошча...

Авантурна заўважу: цалкам верагодна, і ў палітыку Някляеў уплішчыўся перадусім таму, што імкнуўся “з цэлым народам гутарку весці”. Тым болей, што літаратура ўжо на вачах губляла сваю ўніверсальніцкую функцыю быць свецкім Саборам для ўсяго соцыуму...

Алесь Разанаў — нешта зусім іншае. Мне з ім так утульна, як з Някляевым, ніколі не было — ці толькі зрэдзьчас ды акрайчыкам. Ды і не магло быць. Здаецца, ён увогуле ад усіх чалавекаў быў як бы адслонены небам. Мяно “Небажыхар” яму пасавала

абсалютна. (Праўда, прамаўлялі яго па-рознаму: хто з экстазам, а хто здзекліва.)

Не, Разанаў не патрабаваў да сябе адмысловага піетэту — гэты піетэт сядзеў ува мне самім, як цвік.

Звыкла кажучы, на ўсё жыццё запомніўся адзін момант. Яшчэ толькі пачаўшы працаваць у “Культуры”, я надрукаваў пра ягоныя “Вершаказы” артыкульчык (хутчэй, невялікае эсэ). Потым ён завітаў у рэдакцыю, і мы ўпершыню перамовіліся сам-насам, а калі я правёў яго на вуліцу і запаліў цыгарэту, то ўбачыў, што метраў праз сто Разанаў азірнуўся і нейкі час углядаўся ў мой бок.

Разанаў на мяне азірнуўся! Ад шчасця ледзьве не прысеў. А як ачомаўся, дык чамусьці сам сабой недарэчна згадаўся радок з Фолкнера: “*Няшчасная тая жанчына, на якую ніводны мужчына не азірнуўся двойчы*”. (Трэба ж, такая ерундзень, а праз дзесяцігоддзі — запомнілася!)

Таму не было нічога дзіўнага, што як мы згуртаваліся ў “Крыніцы”, дык загалоўнай творчай фігурай тут мне бачыўся не галоўны рэдактар Някляеў, а Разанаў. Якім жа было маё здзіўленне, калі неўзабаве высветлілася, што суладна са мной мяркуе не шмат хто. Ды, відаць, і сам Разанаў не быў пэўны ў сваім вершыстве. Чамусьці менавіта так я падумаў, калі аднойчы ў адзіноце ён з захапленнем прачытаў мне на памяць верш Някляева.

Нервова накіну кашнэ

(Французскае нешта).

– Ты прыйдзеш яшчэ да мяне?

– Канешне.

Глядзіць, як русалка ў ваду.

– Сагрэць яшчэ чаю?..

Я ведаю, што не прыйду.

Яна адчувае.

Паводле законаў гульні,
 Абняўшы за плечы,
 Пакорліва кажа: “Звані.
 Пакуль. Да сустрэчы”.

З двара азірнуся ў вакно –
 Рукой памахае...
 За ёй тэлевізар міргае.
 Французскае сёння кіно.

А значна пазней нечакана ўзважылася: “Цалкам верагодна, што Разанаў і Някляеў аднолькава таленавітыя. Проста ў іх розныя мэтавыя аўдыторыі. Разанаў — паэт для багоў, Някляеў — для жывых людзей”.

Можа, яно і насамрэч так, толькі чаму аднойчы ранкам падумалася ні з чаго: *прачнуцца праз тысячу год і пачытаць Разанава...*

***

Лепей з бруднага хлява колькі дзён выносіць гной, чым пісаць, як мы ўсе разам перасварыліся. Ды так брутальна, што і згадваць прыкра (а месцамі нават агідна). Я б з палёгкай прамінуў гэты сюжэт (колькі ўсяго благога застаецца ў патаемным!), ды нешта ўва мне самім моцна прэрэчыць: хоць контурам, але мус...

Грошай не было, Някляева не было, а спякота была. Пякельная. Нехта напісаў у адпаведныя органы ананімку (данос) на Някляева. Па сёння, здаецца, невядома, хто гэта быў і што там было напісана. Пачаліся розныя праверкі. Нас выклікалі на “размову”, прасілі пісаць тлумачэнні з той ці іншай нагоды (я таксама пісаў). У рэзюмэ заўважылі нястачу зношаных дывановых ходнікаў, чайнага сервізу і нечага трохі больш істотнага ў фінансавай дакументацыі... Агулам казалі ці не пра дзве тысячы долараў страты, хаця гэта былі толькі чуткі.

Само паводле сябе ўсё гэта не выглядала такой ужо вялікай драмай, аднак яно нешта зрушыла ў нас саміх. Мы раз'юшыліся і пачалі сварыцца міжсобку. Нехта запрапанаваў прасіць у міністэрства змены галоўнага рэдактара. Кандыдатурай быў прапанаваны Алесь Разанаў.

Рэдакцыйная каманда расклася на дзве групы. Разанава моцна падтрымлівалі Леанід Галубовіч і Анатоль Сідарэвіч. Някляева — Леанід Дранько-Майсюк (апантана). Я спрабаваў трымацца сярэдзіны. Вінаваціў і адных, і другіх, пры гэтым у пэўныя моманты спрабаваў іх абараняць. Блізкім да трацейства быў і Уладзімір Арлоў. Прынамсі, так выглядала...

Нават не разумею, як у мяне атрымалася не згубіць любоў да ўсіх нас разам (улучна з Някляевым і Разанавым) пасля ўсяго таго, што за тыя дні я наслухаўся, набачыўся і сам нагаварыў.

Бог не такі шчодры, каб аднаму чалавеку даваць і талент творцы, і талент чалавека. Так не аднойчы думалася мне ў тыя некалькі пякельных тыдняў...

Пэўна, якраз у такую спякоту герой Альбера Камю без даі прычыны забіў негра ("Чужаніца").

Скончылася ўся гэтая гістэрыя тым, што Някляеў схаваўся ад уладаў у Польшчы, а на кандыдатуру Разанава, як я ўжо раней казаў, не пагадзілася міністэрства. Замест яго нам прапанавалі Галіну Булыка. Праміне не так ужо і шмат часу, і яе зменіць паэтка Ала Канапелька (неверагодна харошы і здольны да арганізацыйных справаў чалавек). У яе спакваля атрымалася ўпарадкаваць усе нашыя бязладдзі, і можна было працаваць далей. Хаця, як кажуць японцы, разбітую філіжанку не склеіш, а калі і склеіш, дык яна не звініць.

Толькі і без звону доўга працаваць нам не дазволілі. Часы пачаліся яшчэ горшыя ад былых. Улада стварыла холдынг "Літаратура і мастацтва" і ці не ва ўсіх выданнях холдынгу змяніла галоўных рэдактараў. Знянацку камісія з двума гідкімі дэпутатамі Вярхоўнага савета прыйшла і да нас мяняць нашу Алу на нейкага свайго курдупеля. (Гэта была яшчэ тая зборня!)

Выслухаўшы іх, я падпёр крэслам дзверы, патлумачыўшы, што ніхто адсюль не сыдзе, пакуль не скажу ўсё, што пра іх думаю.

А далей *Астана панесла*. Сваю доўгую раз'юшаную прамову я не памятаў, ужо выскачыўшы за дзверы. Адно памятаў, што нагаварыў дык нагаварыў: і пра іх нялюдскую ўладу, і пра іх саміх, і чорт ведама чаго яшчэ там. А наастачу сказаў, што болей нагі маёй не будзе ў гэтай рэдакцыі. І паспрабаваў грывнуць дзвярыма, толькі з тымі вялізнымі і маруднымі дзвярыма ніякіх грывотаў не атрымалася. Шкада...

Дарэчы, праз некалькі дзён здарылася нечаканае. Следам за мной звольнілася ўся рэдакцыя, улучна з прыбіральніцай.

Наколькі я ведаю, калектыўнага сыходу літаратурнай рэдакцыі паводле палітычных матывацый раней у Беларусі яшчэ не было.

Праминула не шмат часу, і нехта запрапанаваў зладзіць прэс-канферэнцыю, каб распавесці пра гэтае паскудства ўсяму свету. Прадстаўнікі ўсіх пакрыўджаных рэдакцыяў сабраліся ў нашым пракураным кабінэце, і я зачытаў усім прысутным, але перадусім журналістам, тэкст Заявы:

У знак пратэсту супраць прызначэння кіраўніцтвам холдынгу "ЛіМ" асобаў, варожых беларускай літаратуры і незалежнай Беларусі...

У знак пратэсту супраць гвалтоўнага звальнення галоўных рэдактараў часопісаў "Крыніца", "Польмя", "Нёман", "Малодосць"...

Мы, супрацоўнікі часопіса "Крыніца", пакідаем нашае выданне.

Але перад гэтым мусім выказаць свой недавер Саюзу пісьменнікаў Беларусі і Міністэрству інфармацыі (Міністр Міхаіл Падгайны), якія не змаглі абараніць дзяржаўныя часопісы (...) ад нашэсця прафесійна некампетэнтных, творча няздарных і маральна сумніўных людзей.

І апошняе... Нам сорамна за тых нашых калегаў, якія паспяшаліся заняць месцы зрэпрэсаваных галоўных рэдактараў ці ўвайшлі ў ганебны хаўрус з кіраўніцтвам холдынгу.

Подпісы...

ПРЫСВЯЧЭННІ СЯБРАМ

Так атрымлівалася, што і ў Маскве, і ў Мінску сярод маіх сяброў найбольш было не праязікаў ці філосафаў, а паэтаў. І калі яны друкавалі кніжкі, то звычайна падпісвалі мне асобнік вершамі.

У мяне свая кніжка (“Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека”) з’явілася позна, вельмі позна — у 48 год. Тады я працаваў у “Крыніцы”, дзе нават праязікі былі паэтамі. Разважаючы над праблемай першых у сваім жыцці аўтографаў, мне нечакана заманіла таксама вымудрыць прысвячэнні сябрам і калегам у форме вершаў. Я так і зрабіў, а цяпер сюды пераніцую.

Мяркую, гэта неблагая ідэя, каб выказаць шчырую падзяку тым, хто столькі крынічанскіх год адорваў мяне радасцю сустрэч і пяшчотай развітанняў.

ПЕРАДУСІМ

Я —
толькі месца
сустрэчы
і рэшта спатканняў
(іншыя меркаванні
лічыце лухтой)...
І з гэтага
там,
дзе мяне не стане, —
не знікне
ніхто.

АЛЕСЮ АНЦІПЕНКУ

Пазвоніць Алесь
і скажа:
— Паедзем у лес,
а потым грыбоў
насмажым.

Паедзем...
Не лес,
а сонца бярлога.
Пэўна,
тут недзе
сцежка
да Бога.

Колькі хопіць
ног,

абшукаю спрэс...

Калі ёсць
блізу Бог,
то Бог —
гэты Лес.

Ды пра тое

казаць

я Алесю

не буду.

Лес — каб маўчаць

ці крычаць

з перапуду.

...

Потым грыбоў

насмажым,

і пад чарку

Алесь:

— Беражы нас Бог! —

скажа...

Я падумаю:

Лес!

УЛАДЗІМІРУ АРЛОВУ

Сон

Па белым ходніку

басанож,

у зялёных кашулях

і з ветрам пад пахамі

мы аднекуль ідзём

ці кудысьці вяртаемся...

Цёпла нагам

і плячу ўтульна,

толькі нейкая млосць на сэрцы,

і я азіраюся —

за намі шурпаты асфальт.

— Глядзі, — кажу я, —

там нельга хадзіць басанож...

— Але можна пісаць белай крэйдай

“Жыве Беларусь”, — кажаш ты.

І мы рушым далей

па белым ходніку,

у зялёных кашулях

і з ветрам пад пахамі.

АЛЕСЮ АСТАШОНКУ

Саступі ў цішыню,

асланія

на парэнчу прочырку,

вочы затулі павекамі,

стаіся,

каб нават юрлівы хлопчык,

што шукае сябе ў забавах

дзіцячага веку,

не прачуў шолах моўчы

скрозь шапаценне

лісця.

Цішыня

соладка пахне

верасам і канюшынай,

палеглых атаваю...

Брукам на Менск

нячутна грукочуць машыны,

млява пчолы збіраюць

слодыч спякотнага дня.

Хлопчык у цень твой,

быццам у засень шалашыны,

схаваўся ад полямья

пякучага

авадня.

Там і прыснуў,
у абдымках эрасу —
вуснамі варушыць
суніцы хлопчык...
А над канюшынай і верасам
ужо вырасла
чорная хмара моўчы.

Што паробіш,
трэба хлопца будзіць
(яму жыць і расці), —
хай бяжыць да шашы
ад залевы...

Пачакай тут адзін
(і збялелы),
дотык моўкнасці.

ІГАРУ БАБКОВУ

Мы падаем з нябёсаў
лёгка
і, далікатныя,
як дзьмухаўцы,
снім у чаканні,
пакуль нас дагоніць
наша падзенне,
цяжар якога
перайначыць
сон
у камяні.

ЛЕАНІДУ ГАЛУБОВІЧУ

Ля акна, як і ты,
давідна...

Хіба ноччу паэты
начуюць?
Жонка спіць,
богі рыфмаў не чуюць...
Холадна!

Колькі змроку —
як кінуць вокам
(за тры дні на кані
не аб'едзеш)...
Сонца будзе адно
па абедзе,
ды і то
недзе збоку...

Ля акна
хоць акраец відна,
мабыць, сённа ўжо
не счакаю
і засну,
не пабачыўшы краю,
дзе наўсцяж чалавеку
холадна.

ЛЕАНІДУ ДРАНЬКО-МАЙСЮКУ

Ты суцяшаеш аблокі,
я рамантую тралейбусы,
але, здараецца,
на беразе Свіслачы,
ля альтанкі для скразнякоў,
мы п'ем з табой піва,
лушчым салёную рыбу
і няўважліва сочым,
як верхаводкі
скачуць па небе,

упоперак якога плывуць
(на правым баку)
тралейбусы і аблогі.

УЛАДЗІМІРУ НЯКЛЯЕВУ

Верас цвіце,
чарот люляе Цнянка...
Пусты, як рыба
па нерасце,
гляджу ў пустую
шклянку.

Там кропля,
чмялю на пахмелку,
яшчэ засталася,
але
чалавек — не пчала,
чалавеку
і мора
ўсяго па калена.

З берага ў рэчку
пайду,
на дно ля карча
прылягу,
хоць не аматар
піць я ваду,
бо вада не патоліць
смагу.

Буду ляжаць,
што той
цэп,
якім сто гадоў малацілі.
Ад стомы найлепей
хавацца ў рацэ,

ад бруду — найлепей
у ціне...

Выйду на бераг –
верас цвіце,
чмель балюе ў шклянцы...
Запалю
і з цыгарэтай
у дрогкай руцэ
пайду на цягнік
да бліжэйшай
станцыі.

АЛЕСЮ РАЗАНАВУ

Я бачыў высокага чалавека,
ён нічым не адрозніваўся ад іншых,
адно першым з'явіўся на даляглядзе
і потым,
калі ўсе астатнія прамінулі ды зніклі,
яго яшчэ доўга было відаць.

У РЭШТУ

Колькі там часу
міне...
І неак без мору
ды гільяціны
аднойчы
не стане
Уладзі,
трох Алесяў,
двух Леанідаў,
Ігара з Валодзем
і мяне —
Валянціна.

Было лета 1997 года. Канец ліпеня. Мы з Ігарам Бабковым плылі па зарослай рачулцы. Наперадзе сярод густых чаратоў згубіліся яшчэ дзве байдаркі. Цішыня і трохі млява. Раптам Ігар ачнуўся.

— Валянцін, вы будзеце выкладаць у Беларускім калегіюме! Я спачатку нічога не зразумеў, а потым блазнавата рагатнуў.

Устаноўчы сход Калегіюма адбыўся яшчэ вясной. Там і было вырашана, што заняткі пачнуцца ў кастрычніку. Кіраўніком быў прызначаны Алесь Анціпенка, а Ігар ачоліў адно з аддзяленняў.

Паколькі на той час мы ўжо добра прысябраліся, то я ведаў, як рыхтуецца гэтая не абы-якая падзея. Але і думаць не думаў, каб неяк да яе прылучыцца — хіба адно вартаўніком? І ўжо ні ў якім разе не выкладчыкам.

Рэч у тым, што я панічна баяўся катэдры, бо трохі працаваў выкладчыкам у Беларускім інстытуце турызму і больш не хацеў нічога такога. Ноч перад кожнай лекцыяй амаль не спаў, паколькі хваляваўся неверагодна. І на халеру мне зноў гэткае шчасце?

Трохі супакоіўшыся, патлумачыў свой рогат.

Ігар выслухаў і, з паразуменнем паставіўшыся да маіх фобіяў, сказаў:

— Мы з Анціпенкам ужо вырашылі. Вы будзеце выкладаць на маім аддзяленні “філасофія / літаратура”. І вам не абавязкова будзе чытаць лекцыі. Прыдумаем што іншае.

Апошняе мяне трохі супакоіла, і мы пачалі абмяркоўваць, у якім фармаце я мог бы прыдацца агульнай справе. Нейкі час нічога вартага не прыдумлялася, пакуль я не прыгадаў творчы семінар літаратурнага інстытута.

З гэтага ўсё і пачалося...

Як на сёння, дык з той вандроўкі прамінуў 21 год. Ужо некалькі год няма ў Беларускім калегіюме Алесья Анціпенкі. Яшчэ значна раней пакінуў нас Ігар Бабкоў. А я, патрапіўшы сюды з прымусу гэтых хлопцаў, цягну сваю ношку па сёння, як быццам так яно і мусіла быць. А можа, яно і сапраўды так мусіла быць?

А далей, у жанры транзіталогіі, слова Ірыне Дубянецкай:

“У 2013 годзе філосаф Алесь Анціпенка прапанаваў мне ўзначаліць створаны ў 1997 годзе Беларускі калегіюм, якім ён ад тага часу кіраваў. Я мудра падзяліла дырэктарства на дваіх: узяла на сябе функцыю акадэмічнага дырэктара, а ролю адміністрацыйнага дырэктара пагадзіўся выконваць колішні выпускнік калегіюма Андрэй Казакевіч, дырэктар Інстытута палітычных даследаванняў “Палітычная сфера”, ініцыятар і арганізатар ужо славутага ковенскага міжнароднага кангрэса даследчыкаў Беларусі, які штогод збірае да шасці соцень беларусазнаўцаў з усяго свету і на якім я збіраю сваіх перакладчыкаў Бібліі — таксама з усяго свету. І мне вельмі падабаецца, што адбываецца ў сучасным беларускім інтэлектуальным жыцці, дзе ўжо колькі гадоў актыўна фарміруецца незалежная супольнасць мысляроў, свядома паяднаных глыбіннымі сувязямі з мінулым і скіраваных на стварэнне новых інтэлектуальных сусветаў, кіраваных вольным мысленнем”.

Са свайго боку я хацеў бы пашырыць аповед пра Андрэя Казакевіча. Ён насамрэч вучыўся ў калегіюме (аддзяленне філасофіі і літаратуры). Мне і па сёння памятаецца, як мы з ім у маім склепе працавалі над яго першымі рукапісамі. Ужо тады моцны мысліўны апарат хлопца быў відавочны, як відавочнай была і нязграбнасць літаратурнага пісьма. Гэты недахоп яшчэ доўга будзе заўважны ў яго друкаваных тэкстах, якія мяне заўсёды цешылі глыбінёй і адметнасцю мыслення ды інтэлектуальнай зўрыстыкай.

Хаця, на жаль, пісаў ён не шмат. Можа, і таму, што мацней за думку і слова яго вярэдзіў уласны талент дойдзіда — талент стваральніка разгорнутых дыскурсаў?

Яшчэ маладым чалавекам Андрэй пачаў выдаваць па сутнасці першы ў краіне прафесійны палітычны часопіс “Палітычная сфера”, які праіснаваў шмат год. Наколькі магу меркаваць, менавіта часопіс падштурхнуў Андрэя да стварэння Інстытута палітычных даследаванняў “Палітычная сфера”. Умоўны лад тут не выпадковы, бо недзе ў гэтыя гады нашыя шляхі разышліся — далёка ў розныя сферы творчай дзейнасці. Таму адно здалёк мог цешыцца, што Андрэй абараніў за мяжой званне доктара паліталогіі. Дарэчы, я пэўны, што гэты чын яму быў патрэбны не дзеля славалюбства, а каб мець больш трывалы грунт пад нагамі, бо ён рушыў да свайго пакуль самага грандыёзнага праекта. А менавіта Андрэй Казакевіч стаўся арганізацыйным старшынёй Міжнароднага камітэту даследчыкаў Беларусі.

Кожнага, хто ў першы раз трапляў у Коўна (Літва) на чарговы з’езд даследчыкаў, ахоплівала дзіўнае, не параўнальнае ні з чым пачуццё: Божачкі, як шмат у Беларусі разумнікаў! І ўсе размаўляюць па-беларуску. Ад гэтага было неверагодна радасна.

Я не ведаю, як складзецца лёс Андрэя Казакевіча далей, але ўжо зробленае ім дазваляе мне без хоць якога сумневу залічваць яго ў шэраг найбольш слынных дойлідаў нашай бурапеннай эпохі.

***

Пасля некалькіх гадоў улады Лукашэнкі кожнаму сталася зразумелым, што нашыя спадзевы на нацыянальную Беларусь і еўрапейскі шлях апынуліся пад канкрэтнай пагрозай. Досыць хутка ідэя вяртання Беларусі ў *Савецкі Саюз* была элімінаваная на ўсе сферы жыцця, і, што тады дзівіла наймацней, асноўная маса насельніцтва падтрымала гэтую ідэю.

Аднак за часы “перабудовы” ды незалежнасці грамадзянская супольнасць краіны таксама аджыла; раўнуючы з ранейшай парой — да неверагоднай моцы. Яна і арганізавала ў сярэдзіне дзевяностых магутны супраціў паноўнай уладзе.

Хаця нават у моманты найбольшага пад'ёму выразна адчувалася — нашыя не перамогуць. Тады сярод інтэлектуалаў і запанавала думка, што нам надзвычай істотна захаваць маладую нацыянальную эліту да лепшай пары.

Найперш дзеля гэтага і ствараўся Беларускі калегіум. Ідэалагемна ён арыентаваўся на Калеж дэ Франс, дзе калісьці ў выгнанні Адам Міцкевіч казаў шмат добрых словаў пра беларускую мову. А палітычным арыенцірам быў польскі “Лятучы ўніверсітэт”, калі Варшава знаходзілася пад фашыстоўскай акупацыяй. Інакш кажучы, мы былі гатовыя сысці ў падполле і скарыстацца метадамі выкладання, якія тады напрацавалі палякі.

Дарэчы, мы абгаворвалі і досвед “зялёных школаў” беларускай партызанкі, пра што цудоўна пісаў Янка Брыль. Нашыя легендарныя “Філасофскія вандроўкі” (гаворка пра іх яшчэ наперадзе) на практыцы прамацвалі і такую форму навучання, хоць я студэнтам пра гэта не казаў.

На шчасце, нічога з таго не спатрэбілася. Нас не зрэпрэсавалі, і, відаць, найперш таму, што мы мелі на мэце адно падрыхтоўку маладых беларускіх інтэлектуалаў, якія пры змене сітуацыі маглі б актыўна далучацца да мацавання дыскурсу сучаснага беларускага мыслення. І мы зусім не мелі на мэце падрыхтоўку маладых людзей дзеля вулічнага супраціву.

Тут кожны вырашаў сам ды стыхійна — ісці на Плошчу ці не ісці. (Гэта аднолькава тычылася як студэнтаў, так і выкладчыкаў.) Хаця, натуральна, нашыя сімпатыі былі з тымі, хто туды ішоў. Усе гэта разумелі, і таму падчас акцый вулічнага супраціву студэнты вышуквалі нас, каб павітацца і адарыць вясёлай усмешкай.

***

Беларускі калегіум меў тры аддзяленні: “літаратура/філасофія”, “найноўшая гісторыя” і “журналістыка”. Напачатку імі кіравалі Ігар Бабкоў, Алег Дзярновіч і Вольга Караткевіч.

Кожнае аддзяленне атрымала адзін базавы занятак на тыдзень з дзвюма парамі лекцый. У дадатак былі розныя факультатывы. Сярод іх найбольш папулярнымі апынуліся штотыднёвыя публічныя лекцыі. Досыць вялікая зала купалаўскай бібліятэкі амаль заўсёды была паўнюткай і часам звыш...

А далей я паспрабую ўнікнуць, наколькі гэта будзе магчыма, пытанняў уласна навучальнага працэсу. (Я ж не метадычку пішу.) Толькі наперад яшчэ заўважу, што, каб лішне не вытыркацца на вочы ўладам, аддзяленні неўпрыкмет разасобіліся міжсобку, і кожнае сам-насам жыло сваім уласным жыццём. “Пахаваліся, як мыш пад венік”, – часам з’едліва пакепваў я.

Таму, хоць гэты раздзел называецца “Беларускі калегіум”, але па сутнасці тут будзе расповед пра аддзяленне “філасофія/літаратура”, кіраўніцтва якім праз некалькі год працы мне ў спадчыну пакінуў Ігар Бабкоў.

Для беларускай прасторы наша аддзяленне – унікальны праект у розных сэнсах. Перадусім гэта злучэнне літаратуры з філасофіяй у гамагенны дыкурс як агульную прастору для інтэлектуальных рэфлексій і эстэтычных артэфактаў. Падругое, спакваля аддзяленне ператварылася ў г. зв. *творчае*. Інакш кажучы, да нас пераважна сталі прыходзіць за навукай стварэння тэкстаў тыя, хто ўжо пачаў пісаць вершы, прозу, філасофскія эсэ і да т. п.

Калі апліканты на сумоўі мне тлумачылі, што завіталі да нас, каб болей навучыцца філасофіі і літаратуры, дык я зазвычай казаў: пэўна, вы будзеце моцна здзіўленыя, бо, па сутнасці, мы тут нічому не вучым, акрамя як нязмушанаму мысленню і вольнай творчасці. А паколькі такім рэчам паводле чужых тэкстаў не навучыш, то мы запрашаем выкладаць выключна тых, хто сваім жыццёвым чынам і творчым плёнам засведчыў, што і з першым, і з другім знаёмы не з чужых кніжак, а з персанальнага досведу.

Мяркую, што ніводная, нават самая буйная інстытуцыя краіны не мела такога феерычнага складу таленавітых і яркіх

выкладчыкаў. Пры ўсёй маёй прыкрасці да пералікаў, тут мушу саступіць сам сабе і хаця б трохі назваць тых, хто ў розныя гады ці наскрозь праз два дзесяцігоддзі трымаў вольны і творчы дух аддзялення. Яшчэ толькі заўважу, што тут у адным агуле будучы і тыя, хто ладзіў толькі асобныя майстар-класы, і тыя, хто чытаў курсы лекцый ці арганізоўваў семінары ды калёквіумы...

Янка Брыль, Рыгор Барадулін, Алесь Разанаў, Уладзімір Някляеў, Уладзімір Арлоў, Ірына Дубянецкая, Ігар Бабкоў, Міхал Анемпадыстаў, Алесь Анціпенка, Уладзімір Мацкевіч, Аляксандр Грыцанаў, Адам Глобус, Максім Жбанкоў, Андрэй Хадановіч, Сяржук Санько, Сяргей Харэўскі, Сяргей Дубавец, Пятро Васючэнка...

Бадай, яшчэ далучу сюды і згадку пра адмысловую праграму, якая прэзентавала майстар-класы галоўных рэдактараў незалежных выданняў “Архэ”, “Нашай нівы”, “Дзеяслова”, “Партызана”, “Тэкстаў”, “Палітычнай сферы” (Валер Булгакаў, Андрэй Дынько, Барыс Пятровіч, Артур Клінаў, Зміцер Вішнёў, Андрэй Казакевіч).

P. S. Тут неабходна яшчэ раз адзначыць, што мой кандуіт тычыцца выключна аддзялення “філасофія / літаратура”. А яшчэ ж былі “журналістыка” ды “найноўшая гісторыя”. І там свае сузор’і выкладчыкаў былі не менш багатымі.

***

Калі я быў у добрым гуморы, дык на тых жа сумоўях казаў, што Беларускі калегіум перадусім эгаістычны праект. Проста нам моцна закарцела, каб нас сталася болей, як мага болей. Таму асноўная задача *прафесуры* — гэта інтэнсіўнае перастварэнне студэнтаў у нашых калегаў, каб супольна пашыраць і вялічыць інтэлектуальна-эстэтычны дыскурс Беларусі.

Разам з тым усе мае гуллівыя азначэнні зусім не адмаўлялі і навучанне ў традыцыйным сэнсе. У нас заўсёды былі ўнікальныя выкладчыкі з бліскучымі акадэмічнымі курсамі.

(У прыклад згадаю хаця б Ірыну Дубянецкую, доктара філасофіі і доктара сакральнай тэалогіі.)

Але я тут трохі болей спынюся на тым, чаго не было нідзе, акрамя як у нас. А менавіта на спецкурсе “Чытанне / пісанне тэксту”. Гэта былі калектыўныя рэфлексіі паводле тэкстаў, якія прэзентавалі вялікія філасофскія ды мастацкія стылі апошніх эпохаў. І не столькі каб пазнаёміцца з імі, колькі каб праз іх аналітыку самім вучыцца мысліць і ствараць. Груба кажучы, Ніцшэ, Разанаў ці Фуко былі для нас нечым нахштальт трэнажораў, на якіх мы трэніравалі цягліцы ўласнага мыслення.

Першыя словы, якімі я распачынаў нашыя калектыўныя забавы, былі такія:

— Калі вы пагаджаецеся з тым, што я кажу, то вы не мысліце. Сваёй згодай вы адно мацуеце маю думку. Мне гэта прыемна, толькі мне гэта не патрэбна. Я ўвесь час буду чакаць вашай нязгоды. І з аўтарам тэксту, які мы расчываем, і з маімі інтэрпрэтацыямі ды рэфлексіямі з той жа ці якой іншай нагоды.

— Зразумела, — казаў я далей, — сама з сябе нязгода яшчэ не ёсць мысленнем. Зусім яшчэ не ёсць ім. Аднак, пачаўшы рух у кірунку адмаўлення, магчыма, аднойчы вы ад радасці спалохана прамовіце: “Эўрыка!”

Прасцей кажучы, каб зрабіць крок наперад, трэба адштурхнуць ад сябе зямлю. Тое ж і ў мысленні. І ніяк інакш...

Другая заўсёдная максіма гучала так:

— Мысленне — гэта перадусім інтэлектуальная мужнасць. Менавіта мужнасць, а не энцыклапедычная веда, дасканалая метадалагічная падрыхтоўка, абазнанасць у тэме і да т. п. Усяго гэтага можа быць даволі, каб стаць кандыдатам ці доктарам філасофскіх навук. Толькі не філосафам. Рэч у тым, што разпораз мысліць бывае страшна. Вельмі страшна. І каб не спалохацца ўласнага страху, не ўхіліцца ад яго, патрэбная не абыякая інтэлектуальная мужнасць. А без яе ўсё астатняе марна.

Трэцяя максіма ўжо і не зусім максіма, а, хутчэй, параграф з інтэлектуальных паводзінаў:

— Са сваімі багамі (Богам) у аўдыторыю не заходзіць. Пакідайце іх разам з верхняй апраткай ля дзвярэй аўдыторыі. Інакш можа атрымацца, што падчас якой жарснай інтэлектуальнай палемікі вашага бога тут стануць ганяць, што той футбольны мячык па полі.

А пасля паўзы ўдакладняў:

— Між іншым, гэтаксама будзе слушна, як нашаму студэнту надаюць у каршэнь, калі ён у Саборы замест таго, каб паўтараць словы малітвы, стане гучна цытаваць *антыхрыста* Ніцшэ.

Прамінутлітыя часы, калі Бог усюды і заўсёды быў як Бог. Цяпер нешта такое далёка не ўсюды і не заўсёды. Але ў фундаментальных месцах Яго сакралізацыі, відаць, будзе разумна паводзіць сябе так, быццам нічога не змянілася. Хаця б дзеля ўдзячнасці Яму за тое, што Ён тысячагоддзямі трымаў у цэласнасці ўвесь наш сусвет, пакуль не выгадаваўся ўжо зусім іншы чалавек, які цяпер можа абыходзіцца і без Ягонай падтрымкі.

***

Пэўна ж, самай адметнай падзеяй для кожнага студэнта аддзялення было публічнае абмеркаванне адмыслова напісаных для гэтага эсэ. Я прыдумаў табліцу ацэнак (паводле пяцібальнай сістэмы), і пасля прачытання эсэ кожны з слухачоў павінен быў агучыць свае адзнакі асобна за мову, стыль, кампазіцыю, мысленне ды эсэістычнасць.

Вясёлая была забава і карысная, асабліва для тых, хто на-самрэч марыў ствараць тэксты, якія потым звернуць на яго ўвагу ўсёй чытацкай грамады.

Толькі далей не зусім пра гэта...

Поркаючыся ў абы-як збэрсаных архівах, зусім выпадкова сустрэў запіс пра адзін з такіх заняткаў, пазначаны 2006 годам. І закарцела перанесці яго сюды...

“Сёння на семінары мы аналізуем эсэ Марыны Дварэцкай і Вольгі Шашок. Марына абрала сабе тэмай Мінск ды напісала пра

свой мегаполіс весела і здзекліва. Але за іроніяй няцяжка расчытаць тугу па ідэальным горадзе, які можна было б шчыра любіць і якім можна было б, не тоячыся, ганарыцца.

Эсэ Вольгі — прастора напятай самоты. Усё яно — сцішаны адчай нацыянальна абранага чалавека, які балюча і трывожна адчувае сваю вылучанасць з чужароднай бальшыні. Дзяўчына ўжо наперад прадбачыць увесь цяжар беларускага шляху і як бы рыхтуе сябе да гераічнай самоты, якая будзе доўжыцца праз усё жыццё.

Я слухаю развагі маладых людзей, а сам думаю трохі аб іншым. У свой час мне заманіла класіфікацыя кнігі з аповедаў тых, хто свядома прыйшоў у беларушчыну і застаўся тут назаўжды. Але гэтыя гісторыі мусілі кранаць толькі адзін момант. А менавіта, як чалавек стаў на беларускі шлях, што яго сюды штурханула ці паклікала? З таго, што я ведаў, у кожным выпадку гэта была зусім іншая гісторыя, не падобная на другія.

Сабраныя ў мноства, — думалася мне, — яны, магчыма, маглі б распавесці нешта істотнае і пра нас саміх, і пра нашу краіну. Тую даўнюю хэнць я і дагэтуль не спраўдзіў. Таму вельмі ўдзячны Севярыну Квяткоўскаму, які з уласнай прыдумкі рэалізаваў падобны праект: “Як стаць беларусам?”

Аднак кожны раз, калі ўглядаюся ў тых, хто паступае навучацца ў Беларускі калегіум, здумляюся: чаму яны абралі Беларусь як справу свайго жыцця? Альбо інакш: чаму менавіта іх абрала Беларусь, каб выявіць уласную самасць?

І ніколі не знаходжу на сваё здумленне пэўнага адказу. У пакліканні Беларускаму заўсёды ёсць нешта містычнае”.

***

Ніхто не змушаў студэнтаў пісаць эсэ пра “заныдбаную бацькаўшчыну”. У выбары тэмы ўвогуле ніякага задання не было. Я толькі не стамляўся нагадваць, што ў аснове эсэ мусіць быць самая балючая і самая актуальная для іх вярэда. Як выявілася праз студэнцкую эсэістыку, тады, у першае дзесяцігоддзе існавання калегіума, лічы, для ўсіх студэнтаў такой вярэдай і была сама Беларусь з яе трагічным лёсам.

Цікава, што пазней Беларусь як такая ўжо амаль перастане хваляваць моладзь, хаця сітуацыя ў краіне асабліва не зменіцца. Нешта зменіцца ў саміх маладых людзях. Цяпер іх захапілі розныя лакальныя праблематыкі ці ўласныя экзистэнцыйныя мітрэнгі.

З той пазнейшай пары ніяк не забывалася эсэ Юлі Цімафеевай “Як я не пайшла ў Тыбет”. Дакладней, не столькі само эсэ, колькі рэакцыя аўтаркі на свой тэкст. Адчытаўшы, Юля разрыдалася. Гучна, з адчаем, напоўніцу. “Нешта з гэтай дзяўчыны мусіць атрымацца”, — падумалася тады.

Прамінулі гады, і насамрэч атрымалася. У значнай меры з яе ініцыятывы будзе створаны электронны часопіс перакладной літаратуры “ПрайдзіСвет”, які па-добраму здзівіць многіх. Гэта было высокапрафесійнае перакладніцкае выданне, якога Беларусь яшчэ не мела. А праз колькі год Юля моцна ўразіла мяне яшчэ раз. Яна пачала друкаваць вершы. Моцныя, глыбокія, калі заўгодна, анталагічныя. Да таго ж прафесійна засвоіла фотамастацтва.

Я запытаўся ў Юлі, ці не засталося ў яе тое даўняе эсэ. Засталося...

ЯК Я НЕ ПАЙШЛА У ТЫБЕТ

Аднойчы я не пайшла ў Тыбет. Пайсці туды мы вырашылі разам з мужам перад самым вяселлем. У тую светлую марозную сакавіцкую раніцу, калі ён прыехаў, каб днём пабрацца шлюбам. Гэта нам бачылася выйцем з той побытавай шэрасці, якая чакала наперадзе, калі кожны дзень будзе падобны адзін да аднаго: праца, вячэра, тэлевізар, ложка. І каб пазбегнуць гэтай аднастайнасці, што пануе ў жыццях большасці людзей, мы вырашылі выправіцца ў “краіну Усходу”. Тыбет для нас, як і для многіх еўрапейцаў, бачыўся той краінай святасці, якую не засмецілі навукова-тэхнічны прагрэс і глабалізацыя. Прынамсі, калі туды і валілі статкі неўтаймаваных турыстаў, то высны некранутай мудрасці і спакою яшчэ засталіся. У гэтым мы былі ўпэўненыя.

Дабірацца да Тыбету мы вырашылі на “перакладных” і пешшу. На тые грошы, якія нам мусілі падараваць на вяселле, мы збіраліся купляць правіянт, цёплую вопратку ды квіткі на цягнікі. Калі грошы скончацца, трэба было б ісці пехатой і шукаць працу ў нешматлікіх паселішчах на нашым шляху. А калі прыйдзем у Тыбет, пагадзіліся расстацца. Мой муж пайшоў бы ў мужчынскі манастыр, а я — да аднаго ўяўнага барадатага незнаёмца, што чакаў мяне.

Але мы не збеглі, не скралі грошы, не трэсліся ў грузавак цягніках, не абмарожвалі твары, не паміралі ад цынгі і не ўставалі раніцай пад гукі манастырскага звона.

Мы прачнуліся мужам і жонкай і нікуды не пайшлі. Ланцугі працы-вячэры-ложку (тэлевізара ўдалося пазбегнуць) сталі абкручвацца вакол шыі і ўсё больш прызямляць, усё ўладней дыктаваць свае заўжды слухныя народна-мудрыя парады. Інстынкт самазахавання перамог! Ура! Мы схілілі галовы, божыя авечкі.

Але ж сам чалавек, чалавек як Чалавек — гэта не пакорліваць і не паслухмянаць. Чалавек ад самага пачатку — гэта бунт. Успомніце Адама і Еву. Што было б з імі, гэтымі жывёлінамі, калі б яны не аслухаліся, калі б яны хадзілі па тым нудным Эдэме, глядзелі на свет сваімі каровінымі вачыма і ўсміхаліся самазадаволена?!

Чалавек — гэта пратэст, чалавек — гэта пошук, чалавек — гэта туга.

“Мудры чалавек не жыве дома, ён вандруе, вандроўкі для яго — сапраўдная асалода. Ён нібы цудоўны лебедзь, што пакінуў сваё возера ў пошуках новага прытулку”, — вучыць будызм.

А мы не пайшлі ў Тыбет. А мы заселі ў сваім возеры, што сталася балотам. Мы паслухаліся здаровага глузду, мы схавалі глыбей тугу і заляпілі ёй рот, каб не верашчала.

Так робяць многія.

Ва ўтульнасць чалавечай зграі, у цеплыню чужога смуроду мы кінулі долу свой Тыбет, мы кінулі ім пад ногі свой шлях. І шляхі тых многіх (бо кожны некалі меў свой адмысловы), і нашы таксама, раскрыжавалі зямлю пад нагамі. І на тым вытапаным месцы стварылі горад.

Мы не пайшлі ў Тыбет. Мы аддалі яго тым, хто ўмее з Тыбету рабіць ёмкія канапы, смачныя вячэры, прыгожыя апранахі і яшчэ шмат

якіх карысных рэчаў. Мы аддалі свой Тыбет у рукі прафесіяналаў. Яны майстры сваёй справы. Ім давяраюць людзі... свой Тыбет.

Тут усё пераблытана. Ніхто ўжо не знойдзе ўласнай дарогі, бо і шукаць не будзе, бо зусім забыўся, што яна некалі была. І каб нейкі бедачына, якому яшчэ часам свярбляць ногі няспраўджанымі шляхамі, не ўцёк, яны — і мы — учапіліся адзін у аднаго сяброўскімі абдымкамі, суседскімі позіркамі, шлюбнымі пацалункамі. І пільна сочымы адзін за адным і самі за сабой, каб не збеглі.

Але ёсць у мяне адна радасць. Я не аддала ўсё, я прыхавала некалькі каменьчыкаў для сябе. І ведаеце што? Камяні растуць. І, можа быць, калі-небудзь стануцца тым Тыбетам, з якога зроблены камп'ютар, на якім я ўсё гэта пішу”.

***

У 2001 годзе студэнты нашага аддзялення выдалі першы нумар філасофска-літаратурнага часопіса “Паміж”. Я быў неверагодна шчаслівы. Яшчэ год пяць-шэсць таму мы шалелі ад узрушэння, калі пры тыднёвіку “Культура” пачалі раз на месяц выходзіць восем палос літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО”. А тут купка студэнтаў аднаго аддзялення невялікай інстытуцыі выдрукоўвае ўжо ўласны філасофскі часопіс!

Цікавасць СМІ да новага выдання была нечакана актыўнай. Але не толькі таму, што яно было філасофскім... А найперш таму, што часопіс, да таго ж не абы-які, а філасофскі часопіс стварылі адныя дзяўчаты. (Сярод дзевяці адказных і безадказных рэдактараў пазначаны толькі адзін інашолавец — Андрэй Казакевіч.)

Але, як гэта звычайна бывае з новым выданнем, у яго стваральнікаў ніяк не атрымлівалася дамовіцца наконт назвы новага часопіса. Тэлефануюць, што ім трэба са мной параіцца.

Я тады працаваў у склепе турысцкага рыштунку кашталянам (як назваў маю “каморніцкую” пасаду Алесь Разанаў).

Канец траўня, спякота на вуліцы, а ў мяне прахалода. Без спеху цырую чарговы намёт. З вясёлым смехам пад сцяпенні

спускаецца ладная гурма дзяўчат. З усіх тых кароценькіх спаднічак і сукенак, што на іх апранутыя, у XVII ст. якой-небудзь фрэйлен матэрыі не хапіла б нават на сподняе.

— Паміж, — кажуць.

Я сарамліва апускаю вочы долу і вінавата пытаюся:

— А вы падумалі, што хлопцы будуць думаць?

Яны рагочуць:

— Дык гэта ж цудоўна! Дадатковая рэклама.

Зрэшты, эратычны падтэкст хоць і быў заўважаны, аднак не займеў асаблівай пагалоскі. Тым болей, што неўзабаве задажджыла. А філасофскі кантэкст у назвы быў багаты. Пра што і казалася ў рэдактарскай прадмове: “...Тое, чаго мы прагнем, немагчыма знайсці па-за межамі сябе. Але каб убачыць гэта, трэба заняць месца на мяжы Паміж дабром і ліхам, сном і чуйнаваннем, Паміж учора і заўтра, чорным і белым, каб расчыніць дзверы ўнутр сябе, каб злучыць усе супрацьлегласці адно ў той кропцы, якая мае бясконцую колькасць назваў, аднолькава не дасканалых. Што мы і робім”.

Гартаю нумар, перачытваю тэксты. Апаноўвае захапленне, яшчэ мацнейшае, чым тады, у 2001 годзе. Скуль гэты феверк нечаканых думак, параўнанняў, вобразаў у яшчэ не дыпламаваных дзяўчатак? І якая інтэлектуальная мужнасць, рашучасць, апантанасць! Адчуваю, што гатовы перадрукаваць у свае хронікі амаль увесь нумар, бо даўно не чытаў нічога лепшага...

Пазней і спакваля інтэлектуальныя тэксты хораша навучыліся пісаць многія, але пакуль вучыліся пісаць суладна новым канонам, пагублялі адвагу і жарсць.

І мяне, як і ў выпадку з маніфэстамі бумбамлітаўцаў, ахоплівае глыбокі сум. Няўжо, думаю, усё самае адважнае і эўрыстычнае ствараецца ў эпохі тэктанічных ператрусаў, а як зямля пад нагамі перастае хадзіць хадунном, дык і пішуць роўненька, і мысляць, запыняючыся перад кожным святлафорам.

Натуральна, я не магу перадрукоўваць усю тую асалоду ад першага нумара. Але і запыніцца толькі на пафаснай рыторыцы

мне не даспадобы. Таму пераніцую сюды колькі фрагментаў з вялікай гаворкі, якую мы зладзілі для таго першага “Паміжа” ў тым жа склепе з Таццянай Слінкай, Таццянай Чыжовай і Ліляй Ільюшынай.

Да месца будзе заўважыць, што гэтае сумоўе адбывалася праз нейкі год пасля таго, як пабачыла свет мая кніжка “Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека”. Таму яна міжволі і пакла-лася ў под гаворкі.

Таццяна Слінка: У філасофскай супольнасці, ды і не толькі там, Вы вядомыя як той, каго *няма*. Аднак падаецца, што Ваша дэкларацыя ўласнай адсутнасці была ўспрынятая ўсяго як эпатажнасць і выклік, але абсалютова не асэнсаваная як філасофская тэза. Можа, паспра-буйце ўдакладніць, што Вы мелі наўвеце пад гэтым “мяне няма”.

— Наўрад ці хто, акрамя вернікаў, спадзяецца, што я-чалавеку можна падшукаць анталагічнае алібі, але мала хто ставіў пад сумнеў наяўнасць экзістэнцыйнага алібі ў я-чалавека. Тым болей падоб-ны сумнеў немагчымы быў для класічнага экзістэнцыялізму, які абсалютызаваў “Я” і цалкам трымаўся гэтай абсалютызацыяй. У маім выпадку ўсё выглядае радыкальна інакш. Я схільны лічыць, што “Я” — гэта толькі граматычная катэгорыя, якую мяне вымушае ўжываць мова (прыкладам таму і дадзены сказ); “Я” патрэбнае не мне, а мове, бо мова ўсёй сваёю структурай угрунтаваная ў гэтае ка-тэгарыяльнае “Я”.

Дый наагул, калі класічны экзістэнцыялізм лічыў, што чала-век напампаваны экзістэнцыяй, як футбольны мячык паветрам, дык я мяркую, што ўнутры чалавека — “экзістэнцыйны вакуум” (форму-ла Віктара Франкла, створаная дзеля апісання стану зняволеных у канцлагеры).

Я — гэта толькі пэўнае месца, на прасторы якога атабарваюц-ца і гуртуюцца самыя розныя феномены бытнага і быцця: фізічныя, біялагічныя, сацыяльныя, рэлігійныя, нацыянальныя і г. д. Я — гэта адно тое, што ёсць мною, а насамрэч — мяне, як “Я”, няма...

Дарэчы, я ўвогуле зачараваны феноменам Няма, прынамсі, ён мяне хвалюе і трывожыць у значна большай меры, чым феномен Ёсць.

Таццяна Чыжова: А Вам не падаецца, што вось гэтае Ваша памкненне да Нішто, да Няма — гэта ўсяго толькі жаданне вярнуцца і замкнуць кола? Інакш кажучы, вярнуцца туды, дзе нас раней не было і дзе потым зноў не будзе?

— Цікава!.. Не, я зусім не спяшаюся вяртацца туды, дзе мяне не было і дзе мяне зноў не будзе (дарэчы, гэта, бадай, і не адно тое самае месца, а два кардынальна адрозныя). Але бясспрэчна, што і мая зачараванасць Вялікім Няма, і маё разуменне самога сябе як “персанальнага няма” абумоўленыя сітуацыяй адсутнасці (і папярэдняя, і той, што яшчэ чакае наперадзе) як мяне самога, гэтак і ўсяго, што з’яўляецца быць.

Т. С.: Неяк на прэзентацыі кнігі Алеся Разанава Вы сказалі, што трэба ісці далей за немагчымае...

— Гэта скажонае цытаванне Ангелюса Сілезіюса: “Ідзі туды, куды не можаш”... Дык вось, калі ставіць сабе за мэту прарыў татальнай аблогі Ёсць, каб тым самым на ўскрайку відалі “пабачыць” хай сабе нават не самое Няма, а, верагодна, усяго толькі ягоны цень, безумоўна, трэба спрабаваць ісці далей не толькі за магчымае, але і за немагчымае... Ісці без спадзеву на хоць які вынік, ісці, перакрываючы праклён Парменіда, які ў свой час безапеляцыйна сцвердзіў, што ёсць толькі ёсць, а ніякага няма — няма, і ніколі ніхто словам не зможа давесці, што няма — ёсць.

Т. С.: Большасць з нас, апынуўшыся на руінах, пачала адчайна хапацца за тое, што засталася: адныя ўзяліся распрацоўваць праекты рэстаўрацыі руінаў, другія схаваліся ад руінаў у свет зданяў... І таму позіркі тых, хто яшчэ / ужо наважваецца ўсведамляць сябе на папялішчы сэнсаў, непазбежна скіроўваюцца да постаці сп. Валянціна, які не толькі не адмаўляе таго, што нічога няма, але і сцвярджае: “Так, мы жывем на руінах, аднак гэта — добра”. Сп. Акудовіч, а ці ёсць у нас хаця б руіны?

— На жаль, яшчэ засталіся не толькі руіны, але і безліч самых розных хімерычных збудаванняў. Таму бурыць нам і бурыць, калі мы хочам убачыць на яснае вока і саміх сябе, і той рэальны свет, у якім адбываем сваю калейку бытнага. А што да “няма”, якое многіх палюхае, дык тут я дазволю сабе самацытату: “Можа, самім лёсам нам наканавана адбыцца праз “няма”, якое мы выношваем усярэдзіне саміх сябе ўжо цэлае тысячагоддзе? Колькі за гэты час вусцішнае

“нішто” праглынула імперыяў, народаў, культураў, якія ганарліва раскашавалі сярод сваіх здабыткаў і перамогаў? Ад іх ужо даўно і знаку не засталася. А мы, збіральнікі стратаў і паразаў, затуленыя сваёй адсутнасцю, перакрочваем у трэцяе тысячагоддзе, магчыма, якраз дзеля таго, каб засведчыць нашае Вялікае Няма як самы надзейны шлях праз час і быццё”.

Ліля Ільюшына: Давайце вернемся на пачатак гаворкі: чалавек няма, яго дагэтуль не стварылі. Дык ці магчыма наагул стварэнне чалавека, ці можа філасофія альбо нешта яшчэ стварыць чалавека?

— Чалавек — гэта еўрапейскі міф пра чалавека, які складваўся цягам тысячагоддзяў. Вельмі значную ролю ў міфалагізацыі чалавека як самадастатковага суб’екта адыграла юдэа-хрысціянства, дагматызаваўшы персанальную лучнасць асобы з яе трансцэндэнтным суверэнам. А вось для ментальнасці Усходу чалавек зусім не з’яўляецца такой значнай цацай (там чалавек — толькі адзін з сюжэтаў кармічнай трансфармацыі). Магчыма, якраз дзякуючы гэтаму ментальнаму досведу Усходу я без лішняга драматызму стаўлюся да сітуацыі, калі людзі будуць, а чалавека не будзе.

Хаця нам і цяжка ўявіць свет без чалавека, сябе без чалавека, бо мы выраслі ў цывілізацыі, дзе галоўнай каштоўнасцю лічыўся чалавек і ўсе ісціны, ідэалы і сэнсы трымаліся на міфе пра чалавека. Ды што паробіш, цывілізацыя чалавека скончылася. Адною з прычынаў таму — выбух камунікацыяў, які знішчыў прастору. А без прасторы, нацыянальнай у тым ліку, чалавек немагчымы, бо ён не што іншае, як сума статычна зафіксаваных знакаў, атрыбутаў, падзеяў...

З гэтага мой адказ на Вашае пытанне, Ліля, мусіць быць адмоўным. Але не ўсё так проста. Я вось цяпер падумаў, што, можа, мая заангажаванасць Няма якраз і абумоўленая ўтапічнай марай “знайсці чалавека”. Раней я яго шукаў у Ёсць, але там знайшоў толькі ягоную адсутнасць. Атрымліваецца, што адзінае месца, дзе чалавек можа быць, калі яго няма ў Ёсць, гэта — Няма. Можа, я прамінуў адно палову шляху, які пралягаў праз Ёсць, а калі здолею прайсці і другую, дык там, за брамаю ў Няма, і знайду тое, што шукаю?

Т. Ч.: Сітуацыя спрыяе наступнаму пытанню: што Вы возьмеце з сабою, калі пойдзеце туды? Ці наадварот, каб прарвацца ў Няма, трэба скінуць з сябе апошняе?

— Калі б я быў нудыстам, дык пайшоў бы галяком. Але паколькі я выхаваны ў цнатлівых традыцыях заходнебеларускага мястэчка, дык мне давядзецца ісці туды апранутым. За гэтым жартаўлівым адказам утоеная надзвычай сур'ёзная праблема. Бо сапраўды, перш чым рушыць у той бок, трэба паскідаць з сябе апранахі сімулякраў, што чалавецтва напрацоўвала тысячагоддзямі.

Т. С.: Магчыма, нігілізм — не проста адмаўленне, магчыма, гэта і ёсць спроба ўсё з сябе скінуць?

— Аднак не проста скінуць, а скінуць, каб лягчэй было рушыць далей. Рэч у тым, што нігілізм традыцыйна разглядаўся ў ракурсе мэты (ці сам — як мэта, ці — з якой мэтай). У той час, як нігілізм — гэта сродак (спосаб, магчымасць), якім мы карыстаемся, каб расчысціць праходы праз завалы сімулякраў. Але, зразумеўшы нігілізм толькі як эфектную прыладу ў справе карчавання пабітых шашалем часу ўніверсалісцкіх сімулякраў, мы нічога не зразумеем у нігілізме як у адчайным памкненні волі да мыслення перасягнуць мяжу сваіх магчымасцяў. Паўсюднае панаванне ў XX стагоддзі нігілізму — гэта пакуль яшчэ нікім не ўсвядомленае вялікае рушэнне метафізічнага мыслення ў апошнім спадзеве прарваць аблогу Ёсць, каб паспрабаваць нарэшце найпрост судакрануцца з вусцішшу Няма.
(Сумоўе моцна скарочанае.)

Хаця сёння падумалася: з чаго гэта тады я наперад быў пэўны, што нас там чакае менавіта вусціш, а не штосьці зусім іншае?

***

Цяпер, калі натую свае хронікі, ужо падрыхтаваны 11-ы нумар “Паміжа”.

У лепшыя часы кожны курс на заканчэнне выдрукоўваў свой нумар. Нефармальна ён лічыўся як бы калектыўным курсавым дыпламам. Натуральна, усе нумары былі абсалютна рознымі. Толькі тут я не маю магчымасці аналізаваць іх ды ацэньваць, бо галоўнае, што яны былі. І рабіліся амаль без майго ўдзелу (так я прыдумаў), акрамя кансультацыйнага і трацейскага. Што праўда, некалькі разоў перакладаў тэксты з рускай

мовы на родную. Прыкладам, невялікую постмадэрную апо-весць Андрэя Адамовіча.

Але вернемся да таго феноменальнага курса, які і вымудрыў гэтую справу з часопісам. Звычайна я не схільны вылучаць нейкі адзін набор студэнтаў перад другімі, аднак гэта ўсё-такі быў асобны выпадак. Бо дзяўчаты (Т. Слінка, Т. Чыжова, А. Сідаровіч, Г. Пазюк, Т. Вабэшэвіч, Л. Ільюшына, Э. Кулеш) акрамя часопіса запачаткавалі і разгарнулі яшчэ адзін канцэптуальны праект, які шмат год упрыгожваў гісторыю калегіюма, перадусім — нашага аддзялення...

Зрэчас з нейкай выпадковай нагоды я мімаходзь згадваў на занятках свае вандроўкі: не толькі ў гарах, але і па Беларусі. І аднойчы нехта з дзяўчат спахапіўся: маўляў, давайце мы з вамі таксама зладзім вандроўку. Хаця б на ўік-энд. Шмат хто ўмомант падтрымаў запыт, аднак я не адразу пагадзіўся. Пакуль не прыдумаў, чым нашыя вандроўкі будуць адрознівацца ад звычайных моладзевых выцечак на прыроду з намётамі.

— Гэта будуць “Філасофскія вандроўкі”, — сказаў я, калі прыдумаў. — Мы будзем не проста спяваць песні пад гітару і скакаць ля вогнішча. Мы будзем думаць пра вечнае. Пад зорамі.

Што наконт “зораў” — дык гэта была метафара. Дрэнна выспатыя, мы выпаўзалі з намётаў недзе а дзявятай гадзіне ранку і, толькі пасёрбаўшы кавы, збіраліся з дыванкамі ды спальнікамі ў зручным дзеля дыскусіяў месцы.

Але, расклаўшы свае целы ў купальніках і плаўках на беражку ля вады, мы не адразу падступаліся да справы. Спачатку я агучваў тэму нашага калёквіума (тады мы гэтым тэрмінам не карысталіся), тлумачыў, з чаго яна ўзнікла, і прасіў усіх узножыцца, каб разбрысціся ўпаасобку і недзе 20 хвілінаў саманасам медытаваць над праблемай.

Потым мы збіраліся зноў і не меней як гадзіны тры рэфлексавалі, спрачаліся ды палемізавалі...

Слухаючы самыя розныя выказванні ды развагі, дзе словаў “метафізіка”, “трансэндэнтнае”, “універсальнае”, “амбівалентнасць”, “лакальнае” і да таго падобных было болей, чым

простых чалавечых словаў, я аднойчы ўявіў сабе, што нехта мясцовы апынуўся за кустамі і цяпер услухоўваецца...

Што ён думаў сабе, вачыма разглядаючы ўвогуле звычайны для гэтых мясцінаў хаўрус, а вушамі чуючы нешта такое, што не ўпісвалася для яго ў аніякі вербальны канон, акрамя хіба ў канон псіхлякарні...

Між іншым, дзеля першай рэфлексіі я выбраў усім вядомыя словы Канта пра зорнае неба і маральны закон. Нягледзячы на іхнюю замыленасць ад бясконцых згадак, апошняя тайніца гэтых словаў, пэўна, назаўжды застанецца рамантычнай тайніцай...

***

Доўгія зборы ў першую “Філасофскую вандроўку” ледзьве не скончыліся фіяска. Урэшце змаглі пайсці толькі восем ці дзевяць дзяўчат і ніводнага хлопца.

— Дык што мы будзем рабіць? — запытаўся, не на жарт устурбаваны.

— Нам вас і аднаго хопіць, — развесяліліся.

Акрамя брутальнасці самой сітуацыі (наперадзе барадаты і лысы Дыянсіей, а за ім ладная гурма німфаў), трэба было камусьці ставіць намёты, цягаць і сячы для вогнішчы дровы, ды і ўвогуле ці мала дзеля чаго ў вандроўцы могуць спатрэбіцца мужчынскія цягліцы ды спрыт. Да таго ж такая гурма маладых і звабных дзяўчатак ужо сама сабой з’яўляецца не абы-якой праблемай у не вельмі адслоненых ад цывілізацыі месцах (што потым некалькі разоў крытычна выявіцца).

На маё шчасце, недзе ў перадапошні дзень дзяўчаты спакусілі некалькіх хлопцаў з калегіюма, і мы рушылі на лясное возера Бяздонка (кіламетраў сем ад станцыі “Электрасіла”), узняўшы над сабой бел-чырвона-белы сцяг.

Яшчэ раней я сказаў аматарам ды аматаркам філасофскіх вандровак, што паколькі яны ўжо дарослыя, то хай самі і вырашаюць: ці будзем нешта браць з алкагольных напояў, ці не будзем?

Аматыры і аматаркі суладна пагадзіліся, што браць будзем, і нават прапанавалі набыць адзін вялікі рытуальны кубак, каб змешваць у ім трохі гарэлкі з сочывам і пускаць яго па коле ля вогнішча. А там хто колькі хоча, столькі хай і адсёрбвае. Ці толькі мочыць вусны і перадае далей.

Ідэя апынулася настолькі ўдалай, што трымалася амаль усе доўгія гады філасофскіх вандровак. Было ў руху рытуальнага кубка па коле нешта сакральнае, што лучыла нас і міжсобку, і з мудрасцю старых грэкаў (хаця тыя і разбаўлялі не гарэлку, а віно).

А яшчэ ў нас былі Ганна Пазюк і Таня Чыжова з гітарай. Ах, як яны цудоўна спявалі! І што не менш істотна, яны спявалі тыя песні, якія мы ўсе прагнулі бясконца слухаць. Шалкевіч, Вольскі, Камоцкая, Мельнікаў, Вайцюшкевіч, Бартосік...

Звычайна разыходзіліся па намётах амаль пад ранак, і таму пачыналі мысліўныя практыкаванні не зусім бадзёрымі, хаця, наколькі памятаю, гэта ані не замінала інтэлектуальным прарывам і эўрыстычным вынаходніцтвам...

Першая вандроўка апынулася настолькі ўдалай, што далей у нас праблемаў з жадаючымі не было. Больш за тое, пакрысе да нас пачалі далучацца дарослыя. Бывалі з намі Вольга Калацкая, Андрэй Хадановіч, Зміцер Серабракоў, Юрась Барысевіч, Ігар Бабкоў, Сяржук Мінскевіч, Віктар Жыбуль, Вера Бурлак, Аксана Спрычан, Ігар Логвінаў...

Хто б спыніў мяне... Бо часам нас і каля трох дзясяткаў збіралася.

Прыдумаўшы “Філасофскія вандроўкі”, мы планавалі выбірацца з Мінска раз на месяц, пачынаючы з канца красавіка і да пачатку кастрычніка. Першы сезон заданне амаль вытрымалі, але з гадамі гэтая рэгулярнасць усё больш заўважна парушалася. Хаця колькі там разоў на год яшчэ доўга хадзілі.

Бывала, што каманда выбіралася і без мяне, паколькі мне мус было прысутнічаць у іншых месцах.

Так было і тады, калі я не змог разам з усімі адкрываць на Бяздонцы чарговы сезон “Філасофскіх вандровак”, бо выступаў

у Варшаве на нейкай канферэнцыі. Студэнт другога курса Андрусь Белавокі таксама не змог паехаць разам з усімі, але ён так любіў нашу забаву, што дабіраўся на Бяздонку ўжо ноччу і сам.

Не дабраўся. Загінуў пад коламі машыны.

Потым я напішу пра яго эсэ...

СМЕРЦЬ — ГЕНІЯЛЬНЫ СУАЎТАР

Далёка за горадам па начной дарозе ішоў малады чалавек. Пэўна, ён аб нечым думаў, але, напэўна, не аб тым, што сучасныя дарогі створаныя зусім не дзеля начнога шпацыру. Кіроўца “мерседэсу” таксама пра гэта не думаў, бо заўсёды ведаў, што па дарогах не ходзяць, тым болей — ноччу. Таму яны і перастрэліся на паваротцы. І маладога чалавека не стала.

Звалі яго Андрусь Белавокі. Ён пісаў вершы, прозу, эсэ...

Калі хлопча пахавалі, яго сябры (сяброўкі) з усяго гэтага выштуквалі кніжыцу “Лесвіца ў нябёсы з адной прыступкі” (назва верша Андруся). Фармальна кніжыца не лішне рознілася ад падобных выданняў іншых пачаткоўцаў, якія збіраюць пад адну вокладку ўсё, што паспелі накрэмзаць за сваё кароткае літаратурнае жыццё. Але, бадай, кожны ўдумлівы чытач, прагарнуўшы трохі старонак, пачынаў здагадвацца, што тут сапраўды, як кажуць, *нешта ёсць*. І так думаць ён будзе зусім не таму, што да напісанага дадаўся геніяльны суаўтар — смерць. Хоць апошняе звычайна змушае нас надаваць тэкстам сэнсы ды вартасці, якія былі б зусім невідочнымі ў іншым выпадку.

Справа, відаць, у тым, што Андрусь насамрэч быў (як найменей — трохі) геніяльным. Гэтае досыць рызыкаўнае азначэнне цяжка давесці проста канстатацыяй, толькі чытача не аднойчы скалане ад слова, радка, думкі, вобраза, якіх ён ніколі не сустрэне ў проста таленавітага літаратара. Прынамсі, са мной падобнае здаралася раз-пораз, працытую хача б эпітафію на помнік, якую Андрусь падрыхтаваў сам сабе, калі яму не было яшчэ і дваццаці гадоў: “Мяне заўсёды мучыла пытанне: у чым сэнс смерці? Цяпер я ведаю, а вы — не”.

Дарэчы, мяркую, Андрусь быў пэўны, што ў кожным разе яго кніга некалі з’явіцца. Звернем увагу на адзін з апошніх запісаў у дзённіку:

“Мы жывем аднойчы. У любы момант можа здарыцца што заўгодна: трамвай... Я жыву толькі для тых, хто вакол мяне: бацькі,

сябры. А яшчэ для таго, каб напісаць КНИГУ. У ёй павінна быць пра ўсё: пра свет і пра Сусвет, пра Беларусь, пра каханне. ПРА ЎСЁ. Калі я не змагу гэтага зрабіць ці не паспею, я абавязваю таго, хто чытае гэтыя радкі, паспрыяць стварэнню такой кнігі ці напісаць яе самому: шмат хто з маіх знаёмых можа.

Прывітанне з таго свету”.

Цяпер, калі ўсё гэта здарылася — і смерць, і кніга, я думаю, што, можа, інакш яно і быць не магло. Можа, толькі так, праз смерць, ён і мог спраўдзіць уласную Кнігу як самую вялікую мару свайго жыцця.

***

Акрамя Бяздонкі, мы выпраўляліся на Нёман (у розныя месцы), Вяллю, Іслач, Радашковіцкае вадасховішча, Вязынку... Між іншым, там у лесе побач з водаканалам на адной з яшчэ нядаўніх вандровак мы абмяркоўвалі маю чарговую прыдумку: “Што (хто) будзе, калі чалавека ўжо не будзе?”

— Мы ўжо навучыліся жыць без Бога, — казаў я. — Цяпер нам трэба будзе навучыцца жыць і без чалавека. Бог і чалавек — гэта спараджэнне метафізічнай цывілізацыі, якая доўжылася тысячагоддзямі. Але на нашых вачах яна саступіла месца тэхналагічнай цывілізацыі. Цяпер спрэс пачынае дамінаваць не дух, а лічба. Алічбаваны дазвання чалавек будзе нечым зусім іншым ад уласна чалавека. Ён нават паміраць не будзе, а толькі абнуляцца.

Гаворка была надзвычай плённай. А суплёт прапанаваных варыянтаў будучыні без Бога і чалавека цешыў сваёй эўрыстычнасцю. Шкада, што ўсё тое нагаворанае маладыя валацугі не запісалі на свае лічбавыя кайданкі...

Натуральна, шмат (і шмат) чаго яшчэ просіцца быць згадным, бо кожная вандроўка — гэта заўсёды прыгоды. Аднак паводле рэгламенту маіх хронік я ўжо мушу спакваля згортваць свой аповед не толькі пра “Філасофскія вандроўкі”, а і пра сам калегію.

Разам з тым мяне ніхто б не зразумеў, каб я хаця б і ў жанры статыстыкі не нагадаў пра агульны плён нашай працы.

На пачатку гаворкі пра калегіюм я казаў пра фантастычны корпус выкладчыкаў аддзялення “Філасофія/літаратура”, але ж і студэнты былі не зломкі. Яны стварылі (паасобку ці калегіюмскімі хаўрусамі) пяць часопісаў (“Паміж”, “Праўнік”, “Палітычныя сферы”, “Макулатура”, “ПрайдзіСвет”), чатыры з якіх (акрамя “Праўніка”) існуюць і сёння...

Выдалі каля паўсотні кніг паэзіі, прозы, эсэістыкі...

Ніводны нацыянальны конкурс, улучна з *Гедройцам*, за гэтыя гады не абмінуў іх увагай... Я ўжо не кажу пра актыўны ўдзел нашых студэнтаў у самых розных інавацыйных праектах краіны (Глеб Лабадзенка далёка не адзіны таму прыкладам). Што да персанальна таленавітых паэтаў, празаікаў, мысліўцаў, якія пачыналі свой творчы шлях з калегіюма, то і распачынаць не буду, хаця вельмі карціць лічыць іх ды пералічваць. (Прабачце, мае дарагія.)

Наастачу наўмысна пакінуў згадку пра яшчэ адзін надзвычай важны праект, які быў запачаткаваны і шырока разгорнуты ў фармаце нашага аддзялення. Я маю на ўвазе “Перакладніцкую майстроўню” Андрэя Хадановіча. Менавіта тут, пад яго настаўніцтвам, пачала фармавацца новая школа беларускага перакладу.

***

Адной з самых таленавітых перакладчыц гэтай школы выявілася Марыйка Мартысевіч. Толькі я вылучыў яе сюды з іншай нагоды. Марыйка напісала цудоўную паэмку пра нашыя *палявыя даследзіны* метафізікі, і я ніяк не мог знябыць яе ў архіве.

Дарэчы, яна ніколі не была з намі ў “Філасофскіх вандроўках”, але я не ўяўляю, каб хто яшчэ настолькі дакладна і паэтычна пераказаў усю паэзію і ўсю мысліўнасць нашых сябрынаў ля вандроўных вогнішчаў. Між іншым, і побытавую рэальнасць таксама.

Мне трохі няўтульна ад гіпертрафаванай апалагетыкі кіраўніка хаўруса, якую не зніжае нават гуллівы посьмех аўтаркі,

ды што тут паробіш — не адмаўляцца ж з гэтага ад такога бліс-
кучага тапаграфічна-іранічнага тэксту.

НОЧ НАД БЯЗДОНКАЙ

Добра ў роднай старонцы: ласы і азёры!
Пахне, пахне чаборам — куды ні пакроч.
Але вось паказаліся поўня і зоры —
на Бяздонку спусцілася ціхая ноч.

Ды не спаў тлумны табар, што ў часе вандроўкі
заблукваў і да рання тут лагерам стаў:
хто спяваў, хто ў намёце нацягваў вяроўкі,
хто ля вогнішча сеў, сузіраючы стаў.

Добра бавілі вечар: гарбата, дэбаты —
аж да ночы цягнулася іх гамана.
Раптам сціхлі ўсе. Ўзняўся юнак і заўзятая
ён прамову пачаў: “Словы — гэта мана.

Гэта звада й ваба ў любяыя часіны,
але конаўку мушу ў гэты ўліць вадаём.
Мушу слова сказаць пра таго, каму вінны
гіпертэкст “Беларусь” існаваннем, быццём...

Наш настаўнік, сэнсэй, рэбэ, гуру і цьютар
нас сабраў у калез, ешыбот, мэдрэсэ,
расказаў, як прымусіць да думкі камп'ютар,
хто такі Бадрыяр, што такое эсэ,

навучыў ужываць простых словаў, якія
пачынаюцца з пост-, а ў канцы маюць -ізм...
Ў самым сэрцы сваім захаваў на вякі я
Позірк з-пад акулераў задумлівых прызм.

І цяпер, што б ні вёрз я з трыбунаў Еўропы
І якімі б ні смеціў ідэямі друк,
Памятацьму заўжды запаветныя тропы
І фігуры ягоных мысленчых навук.

Далікатна адсутны ў Свіслачы й Менску,
спляжыць ён Бабілён і разбурыць Парыж,
падсвядомасць сваю прычасаўшы па-венску,
прагрыміць ён. Імя яго будзе паміж

іншых слаўных імёнаў. І кожнай паненцы
і хлапцу ад Камарына да самага
Астраўца будзе знана яго. Кожны энцы-
клапедычны даведнік пачнецца з яго...

Хай жа форма ліецца і думка вядзецца,
не ссякае хай веда сакральнай рака,
хай жа дбаюць пра нас яго розум і сэрца:
будзе ён — значыць, будзе стаяць і БК!"

Як адна зарыдалі натхнёна паэткі,
рускамоўны праязік не пратаў слязы,
а філосаф працягваў: "Хай нашы палеткі
агарнулі ментальнай зімы маразы,

Хай эліты ў аблудзе прыслужваюць Будзе,
не патрэбны хай масам нябыт і дарма,
дыскурс будзе трываць, як нагадваць нам будзе
сціплы геній яго, што нічога няма!"

Сціплы геній не чуў. Адышоў па патрэбе
у азёрны аер пастаяць, папаліць...
Ён стаяў і глядзеў, як у чэрвеньскім небе,
небасхіл працінаючы, знічка ляціць.

То не зорка Венера не ўзышла над зямлёю,
не Канкорд прызямліўся на родных палях, –
гэта Гайдэгер сам светазарнай стралою
у Нішто цвёрда крэсліў адвечны ім шлях.

2004–2005 гг.

Шаноўнаму спадару Валянціну,
на дзень заканчэння БК — з падзякай за тое, што ён ЁСЦЬ!
Марыйка, 25 траўня 2005 г.

Дарэчы, хаця з “Марыйчынага” курса адно некалькі чалавек было ў “Філасофскіх вандроўках”, але паводле колькасці таленавітых літаратараў курс апынуўся ці не самым багатым: Марыя Мартысевіч, Андрэй Адамовіч, Мікола Кандратаў, Аксана Спрынчан, Віка Трэнас, Зміцер Плян... Да таго ж яны вырабілі не адзін, а два нумары часопіса “Паміж” (перадусім дзякуючы імпэту і высылкам Аксаны Спрынчан)...

Р. С. Гады тры таму калегіюм апынуўся ў сур’ёзным рэсурсным крызісе. Ранейшыя нашы дабрадзеі ці самі збыднелі, ці аддалі перавагу іншым грамадскім праектам. З гэтага ў нас паўстала праблема, як хоць чым кампенсаваць працу выкладчыкаў. Натуральна, мы шукалі выйсце, але пакуль было трывожна... І маркотна на душы.

У гэтыя дні мне нечакана патэлефанавала Таццяна Чыжова і прапанавала: “Мы з Лідай Міхеевай хацелі б з вамі сустрэцца...”

Сустрэліся. Яны працягнулі надрукаваны ліст і ў дадатак капэрту. Ліст перадрукоўваю без зменаў.

Шаноўны сп. Акудовіч!

Даведаўшыся пра недахопы фінансавання аддзялення філасофіі і літаратуры Беларускага калегіюма, мы не можам заставацца ўбаку ад гэтай сітуацыі. Таму мы звяртаемся да Вас з просьбай прыняць наш сціслы ўнёсак, які, як мы вельмі спадзяемся, можа дапамагчы працягнуць працу аддзялення пад Вашым кіраўніцтвам хаця б на бліжэйшы час.

Нягледзячы на тое, што гэтыя сродкі не пакрыюць паўнаватарскую працу з запрошанымі лектарамі і г. д., мы ў першую чаргу хацелі б падтрымаць аддзяленне і яго асноўны курс па сучаснай філасофіі і літаратуры.

Будзем вельмі ўдзячныя за магчымасць зрабіць гэты ўнёсак і спадзяемся, што ў бліжэйшы час сітуацыя з фінансаваннем выправіцца!

Былыя навучэнцы Беларускага калегіюма,
суполка інтэлектуальных беларускіх блогераў,
Беларуская філасофская прастора,
часопіс “Прасвет”

Зразумела, нічога такога я і думаць не думаў і чакаць не чакаў. Таму банальна перапалохаўся: што рабіць? Да таго ж яны ўсе і самі ў нішчымніцы. Замахаў рукамі — не, не, не...

Не дапамагло.

З капэртаў у руках адварнуўся, бо ад хвалявання вочы ўзмакрэлі.

***

І наастачу...

Адвучыўшы адзін з першых набораў, кіраўніцтва Беларускага калегіюма здадзіла развітальную вечарыну, якую мы на замежны манер называлі “party” (груба кажучы, сціплы п’янтос выкладчыкаў з студэнтамі). Дзея адбывалася ў бібліятэцы “Юнацтва” і таму не магла задоўжыцца. Натуральна, душы выкладчыкаў, узнёсла развярэджаныя адукацыйным поспехам, патрабавалі працягу свята. Балазе, побач была пустая кватэра аднаго з кіраўнікоў калегіюма. Туды мы і скіравалі прафесарскім крокам. Між іншым, я ў руках трымаў ружу — першую ў жыцці кветку, падораную мне студэнтамі (студэнткамі).

Адвеку вядома, што вельмі добра доўга не бывае. Перад нашым сыходам упрочкі з кватэры насунулася такая залева, што носу з хаты не высунуць. А пакуль чакалі літасці нябёсаў, спыніў хаду транспарт — і мае калегі вырашылі заначаваць у сябра. А я пайшоў, не даслухаўшы ўпрошванняў таксама застацца.

Узяў ружу і пайшоў...

Ад метро “Пушкінская” да маёй кватэры ва Уруччы было гадзіны тры-чытыры пешага ходу. Толькі для мяне гэта не было праблемай. У тую пару я яшчэ любіў вяртацца дахаты пешшу праз начны Мінск хоць з якой далечыні. І ні разу не спакусіўся на ўгаворы мілажальных кіроўцаў хаця б падвезці бліжэй да майго мікрараёну. А міліцыянтам, калі запынялі і пыталіся, адказваў, што я не проста іду, а іду, каб мне ямчэй думалася пра Вечнае. Бо я — філосаф...

Недзе на сярэдзіне шляху згадалася, што і на вечарыне, і ў кватэры ружа заставалася без кроплі пітва. І пакуль тое яшчэ будзе, калі я вярнуся дадому?

Я затурбаваўся, агледзеў побач з асфальтам навальнічную калюжыну і паклаў туды ружу. А сам прысеў на партфель ды запаліў цыгарэту. Зразумела, адной цыгарэтай не абышлося, бо ружа — гэта ж не птушка, спехам сёрбаць ваду не можа.

Калі ўжо надумаў падымацца, з ночы выскачыў нейкі шалёны тралейбус, рэзка затармазіў побач, і здаровы малады мужык за стырном запытаўся:

— Табе куды? (Быццам гэта была таксоўка.)

— Ва Уручча.

— Залазь, — махнуў рукой.

Агаламшаны нечаканай прапановай, я выхапіў з калюжыны мокрую ружу і ўскочыў у тралейбус.

Кіроўца зацята маўчаў. Я стаяў побач і таксама не мог знайсці аніводнага слоўца, каб хоць нешта сказаць. Так мы і ехалі, моўчкі ўзіраючыся ў ноч, якая, відавочна, збірала чарговую залеву. Толькі ўжо ў мікрараёне ён запытаўся, дзе мае жылло, і затрымаў вочы на ружы.

Мой дом быў каля самай дарогі, і тралейбус запыніўся роўна насупраць пад'езду. Я засунуў руку ў кішэню і выцягнуў усё, што там заставалася. Кіроўца, не ўзіраючыся, узяў грошы і выскачыў на асфальт, каб рассупоніць свайго жалезнага каня. Затым нейкім чынам перагнаў тралейбус на супрацьлеглы бок дарогі, зноў далучыў рогі да дратоў і з'ехаў у навальніцу... А я стаяў пад залевай, пакуль не вымак як цюцік, спрабуючы зразумець: што гэта было?

Добра разумею, мая рамантычная навелка ў маіх успамінах пра Беларускі калегіум не зусім да месца. Але калі ў свой апошні час буду яго прыгадваць, то перадусім згадаю тую калюжыну, ружу і шалёны тралейбус, што з нейкай незразумелай прыхамаці вёз мяне праз навальнічную ноч дадому.

“ФРАГМЕНТЫ”

Мы з Ігарам Бабковым сядзелі ў кватэры вядомага культу-ролага (і нашага выкладчыка) Ігара Вугліка, няспешна бралі кроплю ды разважалі пра пабытовы нацыяналізм Марціна Гайдэгера, дзіўным чынам задзіночаны з анталагічным фунда-менталізмам.

Знянацку – у сваёй звычайнай манеры – Ігар Бабкоў кажа:

– Валянцін, пэўна ж, Вы яшчэ не ведаеце, што будзеце га-лоўным рэдактарам філасофскага часопіса “Фрагменты”. Срод-кі на выданне ўжо недалёка...

Прапанова была фэйная, толькі, як кажуць у такіх выпад-ках, – не да часу і не да месца.

Тады я меў для працы яшчэ літаратурна-філасофскі сшы-так “ЗНО” ў тыднёвіку “Культура”, аддзел культуралогіі і за-межнай літаратуры ў часопісе “Крыніца”, аддзяленне “філасо-фія / літаратура” ў Беларускам калегіюме і палову рэдактарскай стаўкі ў тыднёвіку “Літаратура і мастацтва” (не кажучы пра ўсё не-сістэмнае). І ні ад чаго з гэтага пераліку не меў намеру адмаўляцца. Пра што і нагадаў Ігару Бабкову.

Але так яно атрымалася да лепшага. Тады з грамадскай арганізацыяй “Эўрафорум”, якую стварылі Алег Дзярновіч з Ігарам Бабковым, супрацоўнічаў яшчэ зусім малады Валер-ка Булгакаў (як высветліцца праз гады, чалавек неверагоднай працаздольнасці і сціпласці). Ён і ўзваліў на сябе гэтую нош-ку – спачатку ў ролі адказнага сакратара, а затым і заступніка галоўнага рэдактара.

“ВОСЕНЬ’96” (так пазначаны выхад часопіса) сталася для нас знакавай падзеяй. Упершыню за ўсю гісторыю Беларусі быў выдрукаваны беларускімі словамі беларускі філасофскі часопіс.

Мы выхваляліся ім стрымана і годна, але выхваляліся дзе толькі маглi (і ці не найбольш у замежжах). Хаця тут адразу мушу ўдакладніць, што перадусім гэта была пахвальба не саміх сябе, а беларускай культуры як такой перад суседзямі. Бо нічога падобнага не мелі ні ўкраінцы, ні прыбалты.

У прадмове “АД РЭДАКЦЫІ” Ігар Бабкоў сярод іншага пісаў:

“Фрагмент — гэта частка, якая, тым не менш, паводзіць сябе як цэлае. Наша ўласная сітуацыя — прыватная, экзистэнцыйная, нацыянальная, планетарная — не дае нам іншае альтэрнатывы. Вось ужо другое тысячагоддзе мы выбіраемся з Платонавай пячоры, і паўсюль — адно цені й цені ценяў. Апошняе стагоддзе мы нават не прыгадваем пра святло.

“Мы ўжо даўно не думаем”, — прамовіў у адным з сваіх спавешчанняў Марцін Гайдзгер.

“Ноч — лепшы час, каб верыць у святло”, — калісьці запісаў Платон.

Мы самі — фрагменты святла, калі адважваемся быць, думаць, будаваць — напоўніцу, з глыбіні сваёй істоты.

Нас падпільноўваюць ідэалогіі й біяграфіі, партыі і краіны, цывілізацыі і культуры. Мы праходзім праз іх, як цені і цені ценяў. Тое, што мы пакідаем тут, насуперак — адно фрагменты.

(...)

Зрэшты, мы збіраемся практыкаваць не толькі ўзнёслы “дыскурс праўдзівага”. “Фрагменты” — першы беларускі кварталнік, прысвечаны мысленню ў самых розных “рэалізацыях”, школах, практыках.

“Фрагменты” — гэта яшчэ і фрагменты самых розных жанраў — ад сціслага акадэмізаванага каментару да ідэалагічнай крытыкі, ад аб’ектываючага аналізу да паэтавання над тайніцай Быцця.

(...)

Няма сэнсу пісаць пра патрэбу беларускай культуры ў такім выданні. Ёсць сэнс гэтую патрэбу абуджаць”.

Утрымаць заяўлены фармат кварталніка не атрымалася. Цягам дзесяці гадоў існавання “Фрагментаў” было выдана 11 нумароў. Аб’ём кожнага з іх таксама не трымаўся

нейкага вызначанага фармату. Часам нумары былі аж залішне важкімі — недзе пад 350 старонак. Як стасоўна перыядычнага філасофскага выдання, дык гэта відавочна збыткоўна (тым болей у праекцыі на беларускую сітуацыю). Цяпер зразумела, што такім латэнтным спосабам прачыналася будучая *гігантаманія* вялікага рэдактара і выдаўца Валеркі Булгакава. Апошнія ён і прадэманструе напоўніцу, калі пачне друкаваць уласны часопіс / подзвіг “Архэ” і кніжную бібліятэку пры ім.

“Фрагменты” друкавалі шмат перакладной філасофскай літаратуры. Яе было нават болей, чым тэкстаў уласных аўтараў. Але гэта не надта турбавала, бо раней у нас не было ні першага, ні другога. Таму ўсё тут было дарэчы, нават нешматлікія перадрукі з уласнай спадчыны...

А далей закарцела адцеміць адну як бы не прынцыповую, аднак вельмі сімпатычную цікавостку. Далёка не ўсе, але многія нумары адкрывалі тэматычныя эсэ Ігара Бабкова. І кожным разам гэта былі невялічкія цуды.

Дзеля прыкладу адзін з іх пакажу.

КРЫТЫЧНЫЯ ІНТЭЛЕКТУАЛЫ

Яны мала ўва што вераць і ўжо напэўна нікому не служаць. Ніцшэ адважыўся назваць іх іхнім небяспечным найменнем: спакушальнікі. Яны сапраўды спакушаюць: лепш не быць кімсьці, чым адно здавацца, лепш быць нікім, чым роля Платонавых лялек у тэатры ценяў — лялек, матузкі ад якіх сёння торгаюць усе, хто толькі можа. “Чалавек выбірае хацець нішто, чым нічога не хацець”, — гаворыць спакушальнік. “Неўзабаве мы будзем адрознівацца адзін ад аднаго толькі воляй да супраціву сітуацыі Нідзе і Ніхто”, — працягвае Валянцін Акудовіч. “Істотна тое, што сама воля была выратаваная”, — каментуе Ніцшэ.

З тых часоў нічога не змянілася. І мы зноў, тут і цяпер, вымушаныя паўтараць пытанні, зададзеныя больш за стагоддзе таму: “Што ў нас саміх імкнецца да праўды? Мы хочам праўды: чаму лепш не аблуды? Не сумневу? Не няведы? Хто з нас тут Эдып? Хто Сфінкс?”

“Філасофія беларускага шляху”, запачаткаваная Ігнатам Канчэўскім (Абдзіраловічам), амаль стагоддзе адбірала з Архіву еўрапейскага мыслення думкі ды ідэі, якія маглі б “асвятліць” дарогу. “Беларусь”, як праект выхаду з ценю адной з “магчымых нацыяў”, адбыўся. Мы прыйшлі. Ад сляпучага святла шмат каму хочацца зноў заплюшчыць вочы ды ўявіць сабе наступнае падарожжа. Хтосьці лічыць, што не дайшлі, хтосьці — што прыйшлі запозна і зусім не туды.

І толькі нешматлікія разумеюць, што мы так і засталіся сядзець у Платонавай пячоры. І сярод гэтых нямногіх зусім горстка адважваецца *запытацца пра праўду*.

У гэтай краіне іх увесь час блытаюць з кімсьці іншым. З прафесіяналамі і інтэлігентамі, з інжынерамі чалавечых душаў ці адраджальнікамі.

Яны не дзеляцца паводле мовы і геапалітычнай арыентацыі. Яны не дзеляцца на шчырых і няшчырых, на свядомых і несвядомых, на маніпулятараў і аб’екты маніпуляцыяў.

У гэтай краіне яны нікому не патрэбныя. Яны даспелі, каб называць сябе ўласным небяспечным найменнем: спакушальнікі.

***

Я не прымаў актыўнага ўдзелу ў канкрэтнай працы над часопісам, хця напрыканцы яго існавання быў нават фармалізаваны, як “Заступнік галоўнага рэдактара”. Разам з тым хваляваўся за часопіс, быццам гэта было маё ўласнае выданне. Таму без мяне не абыходзілася ніводная прэзентацыя “Фрагментаў” ці то ў Мінску, ці то ў Гомелі, Магілёве, Гародні...

Натуральна, падчас вандровак ды выступаў хапала розных прыгодаў. Але калі мы згадваем тыя прэзентацыі, то чамусьці найперш цешымся з наступнага анекдота...

Перад паездкай у Гомель нехта з палітычных актывістаў папрасіў нас перадаць пакет у грамадскую арганізацыю, што месцілася ў гатэлі для цыркавых артыстаў. Паколькі заданне было канспіратыўным, то перад будынінай мы спахапіліся: як сябе прадставіць, калі нас запыняць на ўваходзе?

Не памятаю — хто, толькі, можа, Алесь Анціпенка, а можа, Ігар Бабкоў прыдумаў легенду. Маўляў, мы тры клоўны з Новасібірска і прыехалі, каб дамовіцца наконт выступаў у Гомельскім цырку.

Потым не аднойчы мы прэзентавалі сябе ў розных вясёлых сітуацыях як клоўнаў з Новасібірску. І заўсёды гэта нас моцна весяліла.

Чаму так, аднойчы задумаўся я, але вынік сваёй аналітыкі агалошу пазней...

Мне ў тую пару няблага пісалася, і ладную (ці не найбольш філасафічную) частку той пісаніны я друкаваў у “Фрагментах”. Гэта былі вялікія памерам і метафізічна канцэптэуальныя эсэ. Да таго ж шмат у чым эўрыстычныя. Сярод іх вылучу эсэ “Разбурыць Парыж” (яно дасць і назву другой кніжцы).

Мне падабаўся гэты тэкст, але ж не настолькі, каб я нават пад алкагольнай кропляй мог прымоціць, што яго стануць вывучаць у сур’ёзных акадэмічных інстытуцыях на аддзяленнях філасофіі (БДУ, ЕГУ, БДПУ ім. М. Танка і недзе яшчэ) і тым болей у некаторых ліцэях.

Не ведаю, ці змушаюць дзе яшчэ студэнтаў чытаць “Разбурыць Парыж”? Можа, і не. Бо там шмат ухвалы постмадэрну, які на тую пару (2000 год) быў на вяршыні папулярнасці як вялікі інтэлектуальны стыль XX стагоддзя. А цяпер на яго збольшага забыліся. Як на мае глуды, дык дарэмна забыліся, бо постмадэрн першым апазнаў і выявіў глабалізм як універсальную парадыгму наступнага існавання чалавецтва. Затое з гэтай сітуацыі забыўлівасці я пачуваюся больш упэўнена, калі прапаную ў свае хронікі некалькі старонак з эсэ “Разбурыць Парыж”, надрукаванага ў “Фрагментах”.

***

“Чаму заможнасць грамадства мерыцца колькасцю камп’ютараў на душу насельнікаў, а не колькасцю вячыхстых дрэваў, рэсурсамі інтэлектуальнай інфармацыі, а не рэсурсамі пітной

вады? Хаця кожнаму зразумела, што для падставовага існавання чалавека вада і дрэвы — рэчы куды больш істотныя за інфармацыю ды камп’ютары...

Чаму спеласць інтэлекту апазнаецца праз веданне Рыльке і Вітгенштайна, а не праз веданне спрадвечных песень і міфаў свайго народа? Хаця няцяжка здагадацца, што спеўны досвед вясковай бабулькі не менш каштоўны для прасветы сутвы быцця, чым кафедральны досвед прафесара...

Чаму веліч нацыі вызначаецца памерамі народаў, апалоненых яе войскамі і яе культурай, а не здольнасцю праз стагоддзі трымаць чужынны палон, упарта чакаючы пары свайго выбаўлення? Хаця ўжо дзве тысячы гадоў мы жывем у цывілізацыі Хрыста, які агалосіў цярпенне і пакору сярод вышэйшых каштоўнасцяў чалавека...

Падобных “чаму”, як грушаў з дзічкі, можна натрэсці безліч, але нават згаданыя тут у апазіцыі “вада”, “дрэвы”, “вясковая культура”, “цярпенне” і “пакора”, калі з іх выбудаваць адпаведную сістэму каштоўнасцяў, явяць свету (і нам самім) Беларусь як адну з самых заможных краінаў Еўропы, а беларусаў — як вялікую еўрапейскую нацыю...

Дык у чым праблема?

А ў тым, што нават калі мы праробім гэтую працу і змайструем тоесную сваім багаццям сістэму ацэнак, то ані свет, ані мы самі — ніхто не заўважыць ні нашай велічы, ні нашай раскошы...

Ніхто не заўважыць нас, бо тая карэкцыя зроку, што стагоддзямі фармавала каштоўнасцю перспектыву бачання еўрапейскага чалавека, якраз і адбывалася праз высячэнне на паперу лясоў, атручванне мануфактурамі рэкаў, штукаванне спекулятыўных абстракцыяў, заваяванне плямёнаў і народаў... Праз усё тое, чаго ў нас амаль не было і што ў нас, лічы, не рабілася.

Таму натуральна, што сонца гэтак скарэктаваных каштоўнасцяў запынілася не над намі, а над Парыжам, а мы апынуліся ў яго глыбокім цені, дзе марудна сноўдаемся

з вечна задранымі да асвечанай гары бародамі, спатыкаемся на кожным кроку і паныла нэндзім: калі гэта “загляне сонца ў наша ваконца”?

— Дык няўжо нам да скону гібець у гэтым золкім сутонні, няўжо адсюль няма ніякага выйсця на ясны белы свет? — нека рашуча запытаўся сам у сябе.

І сам сабе рашуча адказаў:

— Няма!

— Але ж нешта трэба рабіць.

— Трэба, — пагадзіўся сам з сабою.

— А што трэба?..

І тут раптам вымавілася, як выдыхнулася:

— Разбурыць Парыж.

...Тады я адразу і вырашыў, што мушу спехам напісаць эсэ з адпаведнай назвай, каб разгарнуць сваю эўрыстыку ў шыхты лагічна сашчэпленых сілагізмаў і тым самым давесці ўсім занураным у паныласць беларусам, што ў нас няма альтэрнатывы: альбо мы разбурым Парыж, альбо Парыж урэшце сваім цяжкім ценем спляжыць нас — дашчэнт.

Дарэчы, я люблю Парыж, але... Але Беларусь я люблю болей. І таму, калі пытанне паўстала рубам — каму знікнуць, а каму быць заставацца, дык я, натуральна, выбраў Беларусь.

Мэта была вызначаная, са сродкамі таксама асаблівых праблемаў не прадбачылася: мы маем адно з самых моцных войскаў у Еўропе (прынамсі, Усходняй), а калі ўлічыць, што наш вялікі саюзнік заўсёды гатовы ваяваць дзе заўгодна і з кім заўгодна (да таго ж ён кагадзе набыў у Чачэніі мадэрновы досвед бурэння гарадоў), то, ясная рэч, Парыжу ўжо нядоўга заставалася зіхацець у промнях нахабна спыненага ім сонца.

Я нават ведаў, што мы зробім перадусім, як толькі руіны Парыжа хоць трохі астынуць...

Найперш мы сфармуем калону трактароў “Беларусь” з прычэпамі, насыплем у прычэпы бульбы і выправім калону да Парыжа, каб засадзіць Елісейскія палі беларускай бульбай.

Было ў мяне і шмат іншых цікавых подумах, якія я збіраўся выкласці ў тым эсэ, што мусіла папярэднічаць рэальным дзеям. Але не выклаў, і эсэ не паспеў напісаць, бо якраз пад той момант даведаўся ад свайго знаёмца, алжырскага габрэя па прозвішчы Дэрыда, што Парыж, вохці мне, ужо даўно разбураны і цяпер усе французскія постмадэрністы займаюцца дэканструкцыяй ягоных руінаў.

Вядома, габрэі разумныя і дасведчаныя людзі, але вядома і тое, што цалкам даваць ім веры ніколі нельга. Таму я далікатна справіўся яшчэ ў іншых вядомых мне французаў (Ліятара, Барта, Дэлэза...) наконт лёсу Парыжа, і ўсе яны запэўнілі, што хоць Дэрыда і габрэй, аднак гэтым разам ён сказаў самую што ні ёсць чысцютку праўду, і таму нам няма ніякай патрэбы скідваць на Парыж расейскія бомбы і садзіць на Елісейскіх палях беларускую бульбу.

Неўзабаве я трымаў у руках кнігу Ліятара “Перапісаць сучаснасць”, у якой ён якраз і распавядаў пра гісторыю бурэння Парыжа і пра таго, хто гэткае змог прарабіць без грукату і пылу, а менавіта — пра Постмадэрн.

Сёння пра збаўцу беларусаў ад прыгнёту Вялікага еўрапейскага наратыву (сталіцай якога і быў Парыж) усе хоць нешта ды чулі. Але раўнуючы з тым, што зрабіў Постмадэрн дзеля нашай шматпакутнай бацькаўшчыны, якая да гэтага гібела, упляжаная ў глебу цяжкім ценем Парыжа (а цяпер пакрысе выпростаецца пад лагодным сонейкам, што вісіць прама над намі), мы ведаем да прыкрага мала, і да таго ж нашае веданне цьмянае, як замурзанае дымам шкло, праз якое дзеці спрабуюць глядзець на сонца. Таму я, вызвалены ад абавязку агітаваць беларусаў за інтэрвенцыю Еўропы, вырашыў скарыстаць лішак часу на ўслаўленне героя, дзякуючы якому, мабыць, упершыню ў гісторыі людства кожны мае Сонца столькі, колькі яму дазваляе геаграфія, а не ідэалогія. А завуць таго героя Постмадэрн!”

***

Акрамя самога факта з'яўлення (*першага... беларускага... філасофскага...*) часопіса і мноства вартых увагі — як аўтарскіх, так і перакладных — тэкстаў, “Фрагменты” вылучыліся яшчэ адной заўважнай ініцыятывай, якую зусім не лішне адцеміць. А менавіта кніжнай серыяй “Бібліятэка Фрагменты”.

Першай літаратурнай серыяй кніжыц у той пачатковай Беларусі адзначыўся Алесь Аркуш. Называлася яна “Полацкае ляда”, хаця друкавала паэтычныя творы аўтараў з усёй Беларусі (Лявон Вольскі, Юры Гумянюк, Славамір Адамовіч...).

Потым падобныя ініцыятывы здараліся яшчэ не аднойчы. Дарэчы, з шчыравання Алеся Анціпенкі займеў сваю серыю і Беларускі калегіум. Бібліятэка “Беларускі калегіум” рэпрэзентавала тэксты вядомых беларускіх інтэлектуалаў, што выкладалі ў нашай інстытуцыі.

“Фрагментаўская” серыя ад іншых нічым асаблівым не вылучалася. Натуральна, яе аўтары былі *a priori* калі не геніяльнымі, дык відавочна таленавітымі. Аднак галоўным сэнсам падобных праектаў было друкаванне адметных кніжак, якія не маглі тады пабачыць свет праз дзяржаўныя выдавецтвы. У нашым выпадку гэта былі кнігі Дубаўца, Баярына, Разанава, Бабкова, Акудовіча, Санько, Барысевіча, Мілаша...

А далей пра сумнае... Калі часопіс быў ужо ў самым росквіце, яго разам пакінулі Валерка Булгакаў і Андрэй Дынько. Да таго ж пакінулі неяк крыўдна для Ігара Бабкова. Прынамсі, менавіта так ён мне распавядаў, толькі я з таго расповеду цяпер, лічы, нічога не памятаю. А калі б і памятаў, дык не пераказаў бы. Залішне шмат набачыўся розных канфліктаў у творчых асяродках, каб шукаць у іх правых і вінаватых.

Зрэшты, час увідавочніў, што на тую пару хлопцы ўжо выспелі, каб распачаць уласныя справы. І не абы-якія. Андрэй Дынько неўзабаве заступіць на месца Сяргея Дубаўца ў “Нашай Ніве” і дапаможа Валерку Булгакаву стварыць славыты часопіс “Архэ”.

Да таго ж, а можа, перадусім, яны ўжо не бачылі для сябе перспектывы ў “Фрагментах” хаця б таму, што не верылі ў прыгожае будучае самога часопіса. Рэч у тым, што яго было каму рабіць, але не было каму чытаць. Потым я не аднойчы ад іх чуў, што яны хочуць ствараць выданні, якія будуць мець свайго і шматлікага чытача...

А цяпер, апазнаўшы галоўную праблему часопіса, здаецца, надыйшоў час, каб вярнуцца назад і завершыць сюжэт — з новасібірскімі клоўнамі.

Потым, калі часопіс згарнуўся, а анекдот застаўся, я неяк зусім выпадкова запытаўся сам у сябе: з чаго такая трывушча ў тым дурнаватым сюжэце? І мне нечакана дапамог Ніцшэ: “Згадаўшы гэтыя словы, Заратустра зноў паглядзеў на натоўп і змоўк. “Вось стаяць яны і смяюцца, — казаў ён свайму сэрцу, — не разумеюць мяне: не на іхнія вушы казань мая” (“Так сказаў Заратустра”).

Выступаючы са сцэны, кожны з нас, відаць, не аднойчы ўпотаікі і ад самога сябе падумаў: “Не на іхнія вушы казань мая”. І з гэтага зноў і зноў адчуў сябе клоўнам, які проста забаўляе публіку.

Дарэчы, у гэтым няма ніякай абразы стасоўна публікі. Як і стасоўна ўласна беларускіх філосафаў. Каб патлумачыць, што я маю наўвесе, зноў звярнуся да Фрыдрыха Ніцшэ (“Філосафы ў трагічную эпоху Грэцыі”):

“Слушна сказана, што народ вызначаецца не столькі сваімі вялікімі людзьмі, колькі спосабам, якім ён іх спазнае і ганаруе. У іншыя часы філосаф — выпадковы адзіночнік сярод чужароднага асяроддзя, які ці праслізгвае паўз яго, ці ўпарціцца з сціснутымі кулакамі. Толькі ў грэкаў філосаф — не выпадковая падзея.

(...)

Існуе неадольная залежнасць, якая задзіночвае філосафа з наяўнай культурай, — але што бывае, калі гэткай культуры няма і знаку? Тады філосаф — непажаданая і жахлівая камета, у той час, як пры больш спрыяльных абставінах ён зіхаціць што тая загалёўная

зорка ў сонечнай сістэме. З гэтага грэкі і вітаюць філосафа, бо толькі ў іх ён не камета”.

Сваімі словамі кажучы, беларуская нацыянальная культура і па сёння не набрыняла такім кшталтам моцы ды вартасці, каб зважаць на філосафа не як на выпадковую камету, а як на істотную частку самой сябе, без якой яна заўсёды будзе ўглядацца ў неба пустымі і спалоханымі вачніцамі...

Апошні нумар “Фрагментаў” пазначаны 2006 годам.

Р. С. Доўгі час вокладкі для “Фрагментаў” ствараў мастак Андрэй Фядорчанка. Потым ён з’едзе ў Швейцарыю, дзе возьме шлюб з мясцовай жанчынай, і ўжо ніколі не вернецца, але не пазбавіцца настальгіі па бацькаўшчыне.

Праміне няведама колькі год, і на свой фэйсбучны адрас я атрымаю ліст:

“Беларуская філосафія — самая жывая навука, а беларускія філосафы — самыя арганічныя с прыродай чалавека людзі)). В “Эўрафоруме” ли, “Беларускім Калегіюме” ли, или на простой даче — они источали позитив, энергию и свежие идеи, много идей. Наверное, потому, что тогда еще была жива надежда на скорые перемены в Беларуси, которым они искали смыслы, готовили фундамент. Искать смыслы — это их профессия. Несколько лет, прожитых рядом с Ігар Бабкоў, Ales Ancipienka, Valiantsin Akudovich, Siarhej Sanko, дали мне колоссальный интеллектуальный и творческий импульс. После живых дискуссий сопутствующая им водка становилась нектаром, а немудреная закуска из сала и огурцов превосходила всякие там суши с омарами. За окнами барабанит дождь, а мы поем: “Няма таго, што раньш было...” И ведь слзалили! “Мяне (по Валентину Акудовичу) няма!” Но это не страшно, что “няма”! Я не философ, просто рядом был”.

***

Уласна, кнігі (тэксты) і ёсць тым, праз што апазнаюцца кшталт ды сэнс творчага наробку, а значыць, і самога жыцця

інтэлектуала. А яшчэ тыя крытычныя рэфлексіі іншых аўтараў, што выдрукаваныя кнігі суправаджаюць. Таму я маю намер прэзентаваць у хроніках хоць што з сваіх кніг, уллучна з іх крытыкай — часам і рэзка адмоўнай.

Здаецца, я ўжо згадваў, што першую сваю кнігу надрукаваў у 48 год. Фармальна так яно і было. Хаця насамрэч надрукаваў яе не я, а Ігар Бабкоў. На той час я зусім не думаў пра нешта такое. У апошнія гады мае тэксты шмат друкавалі як у дзяржаўных, так і ў незалежных выданнях, і мяне гэта цалкам задавальняла. Пагатоў гэта былі не толькі даволі тыражныя, а і паважныя выданні. І таму ўласная кніга накладам у 300–500 асобнікаў, якую яшчэ трэба будзе неяк манетызаваць, мяне цікавіла не болей, чым сабаку голая костка.

— На якую халеру мне гэта патрэбна? — сказаў я Ігару, калі ён прапанаваў падрыхтаваць рукапіс кнігі для серыі “Бібліятэка Фрагменты”.

І што б потым Ігар ні казаў, я не слухаўся. Толькі аднойчы ён вымудрыў наступнае:

— Пачакайце, Валянцін, хіба мы робім часопісы ды кнігі дзеля саміх сябе? Не. Мы іх робім, каб мацаваць і шырыць дыскурс сучаснага беларускага мыслення. Таму не думайце, што гэта ваша кніга, а думайце, што гэта проста яшчэ адна цагляна на будоўлі Вавілонскай вежы ў беларускай інтэрпрэтацыі.

Ну, пра Вавілонскую вежу гэта я сам зараз прыдумаў. Хаця словы пра тое, што гэтая кніга не для мяне, а дзеля нашай агульнай справы, моцна развярэдзілі. Да таго ж мне, лічы, нічога і рабіць не трэба было. Адно адабраць розныя выданні з лепшымі, на мой погляд, ужо друкаванымі тэкстамі і прынесці тыя выданні ў офіс “Эўрафорума”. А яны самі перадрукуюць у кнігу вылучаныя мной тэксты.

Спачатку я называў яе скрай лаканічна: “Мяне няма”. Алеся Разанаву такая лаканічнасць падалася збытکوўнай, і ён прапанаваў ускладніць структуру назвы. Я нейкі час вагаўся, аднак урэшце прыдумаў: “Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека”.

Потым Ігар Бабкоў будзе жартаваць, што кніга харошая, а вось назва нікуды не вартая. Бо хто ні пабачыць на вокладцы “Мяне няма...”, дык адразу і адкладзе яе ўбок. Маўляў, што там чытаць — няма і няма...

Між іншым, назва кнігі не была зусім арыгінальнай у тым сэнсе, што раней у часопісе “Крыніца” было надрукаванае маё вялікае эсэ, якое называлася “Мяне няма, не было, не будзе”.

Згадваецца, як неўзабаве пасля выхаду эсэ ў вялікім кабінете рэдакцыі часопіса назбіралася ладная гурма народу і ўсе абмяркоўвалі вось гэтае “мяне няма”. Я нешта тлумачыў пра метафізічную ідэю адсутнасці, як раптам адчуў моцны кухталь у шыю — аж прыгнуўся. І адразу пачуў за спінай вясёлы голас Алеся Разанава:

— Валянцін, Вас жа няма. Дык чаго Вы ўгінаецеся?!

Згадаўшы тую бурлескавую гісторыю, не магу абмінуць яшчэ адну. Калі кніга ўжо вярсталася нашым выдатным філосафам Сержуком Санько, я патэлефанаваў яму, каб змяніць назву эсэ “Піраміда Хеопса за руінамі Мірскага замка” на “Чарговы Бабілён на руінах геаграфіі”.

— Няма праблемаў, — запэўніў Сяжук.

Праблемаў і сапраўды не павінна было быць, але рэч у тым, што Сержуку мусова трэба было звярстаць маю кніжку ў пераднавагоднюю ноч. Таму ў адсутнасці Дзэда Мароза з Снягуркай ён сам сябе патроху весяліў. Між іншым, не заснуў і з справай управіўся, толькі потым, гартаючы сваю кніжку, я ўбачыў, што адно і тое ж эсэ было надрукаванае двойчы пад рознымі назвамі.

Што цікава, калі нехта з чытачоў і звяртаў увагу на гэтую загадкавую падвойнасць, то моцна не здзіўся. Маўляў, постмадэрністы яшчэ не такое вычвараюць...

Дарэчы, Ігараў жарт наконт назвы застаўся толькі жартам. Бо менавіта назва і справакавала не абы-якую цікавасць да выдання. Хаця расчытаць яе напоўніцу не шмат у каго атрымалася, паколькі беларускія аўтары раней так (і такога) не пісалі.

З усіх крытычных рэфлексій, якія за два дзесяцігоддзі ў мностве прагучалі паводле гэтай кнігі, я выбраў толькі дзве. Першая належыць Алесю Разанаву, бо гэта Разанаў.

БЛІЦ-ВОДГУК НА КНИГУ ВАЛЯНЦІНА АКУДОВІЧА “МЯНЕ НЯМА”
Ў ТЫДНЁВІКУ “ЛІМ”

“Тое, што В. А. кажа, ім жа самім мусіць удакладняцца. Гэта яшчэ пачатак гаворкі, з канца, але пачатак. І як канец — вываратак пачатку, а скрыжаванне — выварат раздарожжа, так і пастулат “мяне няма” — выварат пастулата “я ёсць”. Дыскурс экзістэнцыі перайначваецца ў экзістэнцыю дыскурсу.

Зрэшты, справа не ў саміх пастулатах, а ў тым, што яны здольны намацаць, схпіць, высветліць, растлумачыць і актывізаваць у рэчаіснасці, а для гэтага, хочаш не хочаш, цэнтр цяжару мусіць перанесціся з апірышча на крок.

І хочаш не хочаш, а В. А. даводзіцца дбаць пра каардынаты і казачь, як мяне няма, чаму мяне няма, для чаго мяне няма. Але “мяне няма”, якое мае каардынаты, гэта ўжо не зусім “мяне няма”, гэта, па сутнасці, хоць з другога боку, ужо тое самае, што і “я ёсць”, якое распазнае, як я ёсць, чаму я ёсць, для чаго я ёсць.

У нечым, ці не ў самым вызначальным, В. А. ідзе ўслед за Ніцшэ і паэтыку ніцшэўскага нігілізму даводзіць да прыступу ніцшэўскага радыкалізму. Так ён выяўляе сябе, так ён вядзе сваю гульню. І гэтая гульня кажа, што нігілізм не выдумка і не сваволя філосафаў, а непазбежны плён самаістотнага мыслення, якое бярэцца вырашаць (і вырашае) тое, што здольнае здзяйсняцца адно духам.

Чым мне падабаюцца дыскурсы В. А., дык гэта франтальным зваротам да кардынальных метафізічных пытанняў, чым не падабаюцца — дык амаль тым жа: сваімі шматслоўнасцю і катэгарычнасцю. Мабыць, на карысць дыскурсу было б, калі б В. А. казаў не “апошняе”, а “перадапошняе” слова.

В. А. адважна кідаецца ў глыбіню і з шумам разгортвае вакол сябе ўсё, што захопліваюць рухі.

Але ён гэтак плыве.

Для ўсіх нас істотна, што ў беларуска-культуралагічным абсягу ёсць гэтакі плывец”.

З другім аўтарам я таксама не меў выбару. Пётра Рудкоўскі нарабіў паводле маіх кніг столькі грунтоўнай (і жорсткай) крытыкі ў розных выданнях, што абмінуць увагай яго тытанічную працу я ніяк не мог. Тут была хіба іншая праблема. У тэкстах Пётры такое мноства цікавостак, што я доўгі час не ведаў, на якой з іх запыніцца. Урэшце вырашыў рэпрэзентаваць пачатак артыкула.

“МЯНЕ НЯМА” — РОЗДУМ ІНКВІЗІТАРА НА РУІНАХ АКУДОВІЧА —

Пасля прачытання кнігі Валянціна Акудовіча

“Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека”

Менск, 1995

Бо ў гармоніі праўды
левыя і правыя сілы
маюць долю сваю.
Успаміны св. Яна (апокрыф)

Акудовіча няма, але інквізіцыя ёсць. Не-існаванне ерэтыка — гэта найбольш сур’ёзная праблема для інквізіцыі, таму стаўлю сабе два заданні: 1 — знайсці ерэтыка; 2 — высветліць, што ёсць паміж інквізітарам і ерэтыком. Нагода выдатная — дзесяцігоддзе выхаду ў свет слаўнага ўжо Акудовічавага дзецішча: “Мяне няма”.

Менавіта ў сферы “паміж” інквізіцыя можа найбольш поўна рэалізаваць сваё пакліканне, якое заключана ў яе назве: *inquisitio* — вышукванне, даследаванне, ад *inquirere* — шукаць, дапытвацца. У сферы “паміж” найболей справаў, якія патрабуюць інквізіцыйных росшукаў.

Акудовічава забава арганізавана паводле прынцыпаў канструкцыі і дэканструкцыі. “Руіны” выконваюць функцыю рэгулярнай ідэі, прычым “рэгулярнасць” тут палягае насамрэч на *дэрэгуляцыі*, адыходзе ад усялякае *regula*. “Руіны” маюць на мэце раз-ладзіць, раз-губіць логацэнтрычны інтэлект, які пагарджае ўсялякімі руінамі і пазбягае бязладдзя.

Тым не менш аўтар займаецца і будаваннем: будзе тэарэтычную мадэль пад назовам “архіпелаг Беларусь”, хоць яму самому, мабыць,

здаецца, што ён знаходзіць гэты архіпелаг сярод руінаў. Акудовіч таксама сварыцца з Богам, і гэтая сварка мае сапраўды *разбуральны* характар: вынікам яе ёсць разбурэнне вобразу Бога, “Словабога”, як ён кажа. Ну, ёсць яшчэ пару іншых забаваў (канструкцый-дэканструкцый) у кнізе, але яны занадта бяскрыўдныя, каб маглі зацікавіць інквізіцыю. Таму павандруем трохі па “руінах Бога” і “руінах чалавека”.

1

Чалавек не мае сутнасці. Ён нявечны. Жыццё яго пазбаўлена сэнсу. Яму *наканавана* толькі “адбыць быццё”. Чалавек не мае якойсыці “найвышэйшай” вартасці. Як утрапёна ні пераконвалі б прапаведнікі-аптымiсты, “я — гэта семдзесят кіло костак, тлушчу, цягліц і вадкасці чырвонага колеру”.

Гэты крайні антыгуманізм Акудовіча спалучаецца з візіяй канца: “*Час чалавека сканчаецца — у самых розных сэнсах. І ў сэнсе часу, дарэчы, таксама*”. А “смерці чалавека” папярэднічае “смерць Бога”, смерць падставы сэнсу. І ў гэтай прорве нігілізму і абсурду філосаф будзе вобраз факультатыўнага бога для чыста прыватных патрэбаў — Этнас. “Архіпелаг Беларусь”. А так увогуле — Бог памёр, пад намі — нішто, над намі — нішто, і “*Я-чалавек — нішто, якое з’яўляецца з ніадкуль і знікае ў нікуды*”.

Гэтая выснова грунтуецца на “археалогіі” — філасофскім асэнсаванні чалавечае гісторыі. Мінуў перыяд панавання Татэму, Міфу, і йдзе да завяршэння панавання Тэксту. Разам са смерцю Тэксту памірае і Бог. Крайні антыгуманізм і крайні атэізм — вось вынік археалагічных даследзінаў Акудовіча. І тут закралася ў мяне паняверка: *вынік ці прычына?*

Акудовіч сварыцца з Богам, і добра. З Богам сварыліся і Майсей, і Ёў, і амаль усе прарокі. У Кнізе Ісаі Бог сам гаворыць: “*Хадзеце і спрачайцеся са Мною*” (1:18). Але Акудовічава сварка нейкая вульгарная і маналагічная. Акудовіч дакарае Бога за тое, што забараніў Адаму й Еве займацца сексам, заяўляе, што Яго ўцелаўленне — доказ паталагічнага стану, а смерць на крыжы — праява садамазахізму. Каб апісаць усе злачынствы Бога, кажа Акудовіч, трэба было б высекаць ўсе дрэвы, ды і таго не хапіла б. Божыя злачынствы пераўзыходзяць злачынствы Сталіна, і людзям трэба б не чакаць другога прыйсця, а паслаць Богу позову ў суд (толькі невядома, куды пісаць). Такого Бога Акудовіч бачыць у Бібліі, зборніку тэкстаў

пра Бога. Увесь час мысляр застаецца верны перакананню, што Бог тоесны з Тэкстам, Бог не існуе па-за Тэкстам.

Адкуль Акудовіч ведае, што Бога па-за тэкстам няма? Адкуль ён ведае, што пасля смерці — смерць? Ці ён ужо быў памёршы, даведаўся, што нічога пасля смерці няма, і цяпер ласкава нам гэта аб'явіў?

(“Архэ”)

P. S. Каб ведаў, дзе набрацца грошай, то сабраў бы ўсю аналітыку маіх тэкстаў Пётры Рудкоўскага да купы і выдаў асобнай кніжыцай. Магчыма, напрыканцы нават уклаўся б у крытыку крытыкі апанента і надаваў бы яму трохі інтэлектуальных кухталёў, толькі зусім не дзеля помсты, а каб такім спосабам падзячыць за ўвагу да маёй ня/сціплай асобы.

МЫ СУСТРЭЛІСЯ НА БУДОЎЛІ БАВІЛОНСКАЙ ВЕЖЫ

Уласна, большая частка раней апісанага ў гэтых хроніках наўпрост ці ўскосна карэлюецца з легендарнай эпохай Адраджэння/Рэнэсансу (90-я гады). Але я ў дадатак вылучаю гэтую падзею ў адмысловы кантэнт, бо там яшчэ застаецца непараўнальна больш крэатыўнага ды грандыёзнага, чым было згадана папярэдне. (Хаця і гэтага вылучэння да крыўднага мала, каб з усім управіцца.)

Досвед палітычнага супраціву той пары неверагодна цікавы і бурлескава размаіты. Толькі не ў бел-чырвона-белых сцягах над галовамі вялізных натоўпаў загалоўная каштоўнасць дзевяностых. Атрымаўшы магчымасць вольна мысліць, уголас прамаўляць, урэшце ствараць беларускую Беларусь, мы апантана кінуліся рэалізоўваць усе гэтыя магчымасці. І ўсяму творчаму, крэатыўнаму, прагнаму да новай веды і яшчэ нязведанай справы тады хапала месца. Шкада, часу на ўсё не хапала...

У тыя шчасна крэатыўныя гады не аднойчы бывала, што запыніць мяне нешта дзіцяча-містычнае і я з жахам падумаю: “А каб нарадзіўся на якія два-тры дзясяткі год раней, дык нічога гэтага не меў бы і нават не ведаў, быццам такое ўвогуле магчыма”. І тады мне рабілася нядобра.

З іншага боку, у тыя самыя гады мы нават думаць не думалі, быццам гэтая шалёная энергетыка стварэння і перастварэння мусіць таксама некалі зняможыцца.

А дарэмна не думалі.

Ужо недзе адразу пасля нулявых эпоха скончылася, і вярнуўся звыклы час. З яго марудай штодзённасці і не лішне адметнымі падзеямі. Аднак калі здаралася, што надта моцна зажуруся ад такой перамены, то сам сабе нагадаю:

— Але ж у цябе былі дзевяностыя!

Так, у мяне былі дзевяностыя.

І не ў аднаго мяне, шмат у каго былі. Іх лічыць не пералічыць. І нікуды гэтыя людзі не падзеліся, а многія, апазнаўшы свой кон у дзевяностых, напоўніцу разгарнуцца ў наступную, ужо больш спакойную, пару. Таму мне моцна карціць удрукаваць сюды адзін фэйсбучны допіс Уладзіміра Мацкевіча. Ён рэзка вырозніваецца з агульнай плыні майго аповеду стылем, рытмам, урэшце, самой эмоцыяй пісьма. Толькі за ўсёй гэтай адрознасцю ў глыбінях роздумаў Уладзіміра — я адчуваю абсалютную еднасць з тым, пра што пішу сам. (Для сябе я назваў гэты тэкст “Малітва Мацкевіча”).

“Лет 20 назад в единственной телепередаче, в которой Ким Хадеев принял участие, его спросили:

— Неужели для Беларуси всё уже потеряно!

— Нет, — ответил Ким, — не потеряно. Единственное, что может привести к потере, это решить, что всё потеряно.

Так вот, и Ким не принимал такого решения. И я не принимаю такого решения.

Я бы считал, что ещё не всё потеряно даже в том случае, если бы так считал один Ким Хадеев.

И, подражая Лоту, я бы просил Бога спасти Беларусь, поскольку в ней есть хоть один беларус, которому она нужна. Потому что достаточно одного, чтобы не всё было потеряно.

Ким умер.

Многие умерли, в том числе и те, ради которых я мог бы просить Бога спасти Беларусь. И уверен, что он услышал бы эти доводы и принял их.

Сегодня годовщина со дня смерти Михала Анемпадистова.

Даже если бы в Беларуси был только Михал, я бы мог с полным правом считать, что в стране есть дизайн.

Он есть, и страна, в которой есть дизайн, достойна суверенитета и существования. А Михал не только дизайн, но и поэзия, и музыка, и многое другое.

— Боже! — сказал бы я. — Вот человек!

Ещё раньше умер Владимир Абушенко. Когда в начале века ему предложили стать заместителем директора Института социологии, он в сомнениях пришёл ко мне разговаривать. Ведь это полумёртвый институт. Социология почти мертва. Можно ли возродить в стране социологию? Ведь что это за страна, где нет социологии?

— Попробуй! — сказал я ему. — Ведь социология только тогда будет уничтожена, если ты решишь, что она уже уничтожена.

Абушенко так не думал.

Он не смог возродить институт, после его смерти институт ещё глубже скатился.

Но ученики Абушенко издали его посмертную книгу. Это лучшая книга по социологии в Беларуси. Она на русском языке, и думаю, она лучшая русскоязычная теоретическая книга по современной социологии.

Есть эта книга — есть в стране социология!

— Боже! — сказал бы я. — Если в стране есть социология, страна должна жить! И пока есть хоть один, пусть хоть один ученик Абушенко, пусть она живёт.

Так же я приводил бы Богу аргументы про Александра Грицанова и философию.

Это достойно! Это аргумент за то, что страна должна жить. Не всё для неё потеряно.

А ещё были Пётр Марцев, Виктор Ивашкевич. Это были индивидуальности, личности, единицы, но неповторимые единицы. Ради них должна жить страна.

— Боже! Давай не будем считать десятками! Люди единичны, индивидуальны, уникальны и неповторимы. И порой очень одиноки в этом... не очень совершенном мире и обществе.

Но это Ты, Боже, создал этот мир, и создал его таким!

Но что это я о покойниках. О тех, кто уже ничего не добавит. Они сделали, что могли.

А сколько тех, кто делает сейчас и ещё много может сделать, как бы общественное мнение ни считало их самих и их дела несущественными!

Не так много стран, у которых есть Нобелевский лауреат по литературе. А у Беларуси есть! Значит, есть литература, есть культура.

— Один — это не много. Но, Боже, ведь есть! А есть ещё Алесь Разанов! Боже, мне достаточно одного Разанова! Но ведь и Тебе этого достаточно!

Есть литература, есть искусство, есть наука, есть индустрия, есть техника — всё у нас есть.

— Боже! Ведь ты всё это знаешь! Ты знаешь, что один голос может перекрыть множество голосов, которые утверждают, что ничего этого в стране нет. А если признают, что что-то есть, то сразу определяют это как русское, польское, еврейское, литовское или ещё чьё-то, чтобы то, что есть, не нарушило их привычной убеждённости, что ничего нет.

— Боже! Только не говори мне, что одного моего свидетельства недостаточно! Тебе ведь важен каждый человек! И перед тобой все равны, как бы одиноки ни были люди!

— Боже! Ведь если верить Твоей Книге, ты никогда не был с большинством, и правда Тебе всегда была важнее, даже если правды придерживался остаток народа, меньшинство, и даже один.

— Ты же знаешь правду, Боже! Тебе не нужно даже моего свидетельства. Одного моего свидетельства и то не надо. А ведь я не один!

Вот я назвал несколько единиц, ярких индивидуальностей, тех, кто делает существующим то, что должно существовать в стране, достойной существования!

Я не один, Боже!

Просто многие молчат.

Они не знают, что с Тобой можно вести диалог. Даже атеисту Акудовичу можно. Значит, и мне можно, и им всем можно.

Даже спорить с Тобой можно. И нужно. Ты ведь слышишь!

Это люди могут не слышать, могут не хотеть слышать.

Те, кто молчат, знают, что другие могут их не услышать. Могут не понять. А не понимая, могут высмеять. Могут обидеть.

Я тоже это знаю. Меня не раз высмеивали.

И над тем, что я сейчас пишу, многие будут смеяться.

Самые близкие мне люди будут меня журить, ругать и воспитывать. Будут жалеть, когда надо мной будут смеяться те, кто подальше.

— Боже! Мне не надо жалости. Не надо воспитывать меня. Дай мне сил не бояться насмешек, обид, не страдать от непонимания самими близкими людьми!

— Пощади, Боже, эту страну!
 Спаси и сохрани!
 Ты можешь! Даже ради меня одного.
 А я не один.
 И нас не 10, не 50, не 500, не 5000. Много больше.
 Я не знаю, сколько, Тебе виднее.
 Ты же возродил Польшу когда-то, потому что они знали и говорили Тебе и себе: *“Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy!”*
 Так и мы говорим:
 “Не погибла Беларусь, пока мы живы!”

У тыя кароткія дзевяностыя гады ў Беларусі разам сышліся Адраджэнне і Рэнесанс — месцамі як сінонімы, хаця часцей як антонімы. Адраджэнне перадусім звязвалася з Еўфрасінняй Полацкай, князем Усяславам, Францішкам Скарынам і г. д. Рэнесанс — з Сымонам Будным, Львом Сапегам, Адамам Міцкевічам і да т. п. Гэты падзел не быў відочным, толькі ён неўпрыкмет арганізаваў нябачную мяжу паміж *адраджэнцамі* і *стваральнікамі* сучаснага інтэлектуальнага дыскурсу...

Хаця я не пра гэта. Рызыкаўна злучыўшы тую вялікую рэнесансную эпоху з канцом XX стагоддзя, я хачу гэтым толькі заакцэнтаваць, што як у тым ад нас далёкім рэнесансным часе, так і цяпер рэй вялі стваральнікі новых наратываў. А наколькі гэтыя эпохі сувымержныя маштабамі, вызначыць можа толькі час — калі паспее (здаецца, час чалавека ўжо не задоўжыцца).

У кожным разе я з уласнай інтэнцыі быў і застаюся пэўны, што ў свае гады шчыраваў побач з вялікімі дойлідамі.

***

Пасля таго як **Аляксандр Грыцанаў** выдаў тысячастаронкавую “Всемирную энциклопедию: Философия”, таленавіты беларускі публіцыст Канстанцін Скуратовіч параўнаў гэтую падзею з выданнем “Бібліі” Скарыны. Відавочна, гэтая ацэнка выглядала збытковай, але ж ніколі раней падобнае выданне ў Беларусі

і ўявіць сабе было немагчыма. Да таго ж гэта быў толькі пачатак. Пазней Аляксандр Грыцанаў стане кіраўніком, галоўным навуковым рэдактарам і актыўным суаўтарам буйнейшай у СНД гуманітарнай энцыклапедычнай серыі (надрукаваў 13 энцыклапедый ды слоўнікаў) і серыі навуковых біяграфій “Мыслители XX столетия” (выдаў 12 кніг).

Між іншым, сярод усяго гэтага мноства была і энцыклапедыя “Постмодернизм”. Я яе адцеміў таму, што там знайшлося месца і артыкулу, прысвечанаму Валянціну Акудовічу.

“АКУДОВИЧ (Акудовіч) Валентин (р. в 1950) — белорусский философ-постмодернист, поэт, литературный критик. Культурная фігура беларускай інтэлектуальнай жыцці другой паловы 1990-х. Заместитель главного редактора журнала “Фрагменты”. Автор книги “Меня нет. Размышления на руинах человека” (Минск, 1998), а также ряда получивших известность постмодернистских проектов: “крестный отец” литературного объединения “Бум-Бам-Лит”, рецептор поэтического проекта “Стихи Валентина Акудовича” (сами стихи написаны известными и малоизвестными белорусскими поэтами), создатель эссе-манифестов “Диалоги с Богом”, “Война культур”, “Архипелаг Беларусь”, “Разрушить Париж”, “Беларусь как постмодернистский проект Бога”, “Метафизика: ситуация расцвета и упадка” и др. Лейтмотивом творчества А. выступает тема метафизики отсутствия, как развернутая в парадигму постэкзистенциального мышления, так и генеалогически осмысленная посредством специфически белорусского опыта отсутствия в Большом Западном Нарративе. Анализирует и подвергает деконструкции разнообразные идеологемы, с помощью которых сознание пытается упорядочить и удержать текущие конфигурации актуального сущего, а также цивилизационные стратегии, обрывающие последние связи человека с этим самым сущим (исчезновение пространства и времени в симулированных средствах а-реальности, превращение культуры в локальную подсистему глобального информационного обмена и т. д.). Ничего не предлагает. Подтверждает “невозможность иначе избежать смерти, кроме как умереть”.

И. М. Бобков

Дарэчы, калі Аляксандр мне сказаў пра артыкул у энцыклапедыі, я з ім быў яшчэ, лічы, незнаёмы. А пасля мы прысябрэваліся. Ён дарыў мне свае новыя энцыклапедычныя выданні і дзівіў неверагодна плоднай мыследзейнасцю. Ды не толькі гэтым... Аднойчы ў прыватнай размове прызнаўся, што ўжо колькі год тры разы на дзень сам сабе робіць уколы інсуліну, бо ў яго дыябет першай катэгорыі. Паколькі я і па сёння, што тое дзіця, баюся ўколаў, дык гэтым ён мяне ўразіў яшчэ болей...

А потым нехта (і блізка не ведаю — хто), груба кажучы, “кінуў” Аляксандра на грошы, і той патрапіў за краты. Мог атрымаць палёжку, аднак не саступіў дзеля праўды. А як вярнуўся на волю, дык адразу зноў ухапіўся за сваю ношку...

Аляксандр быў радыкальным антыкамуністам і беларускім нацыяналістам. А вось з мовай у яго не заладзілася. Ён выкладаў у нашым калегіюме (між іншым, заўсёды ганарыўся гэтым) і на пачатку кожнага новага курса выбачаўся перад студэнтамі, што пакуль у яго аніак не атрымліваецца прамаўляць на беларускай мове. Тады я суцяшаў Аляксандра: маўляў, затое ты вучыш расейцаў сусветнай філасофіі, якую ў тваіх энцыклапедыях па-руску выкладаюць беларусы. І гэта куды больш важна, чым твой персанальны спосаб маўлення.

Магутны дойдлід сышоў з жыцця ў 54 гады, і я ўпотаікі моцна плакаў!

***

Дарэчы, пра мову. Якраз у дзевяностыя гады жарсны нацыяналі-дэмакратычны рух падзяліў адукаванае беларускае грамадства паводле стаўлення да мовы. Той, хто размаўляў (ці хаця б спрабаваў размаўляць) па-беларуску, — быў наш. Усе астатнія зрабіліся чужымі, нават калі яны палымяна дэманстравалі свой антыкамунізм. У тую пару ніхто нават не задумваўся, што гэта трагічная аблуда. Безальтэрнатыўна панавала думка: без мовы нацыя загіне. Таму кожны, хто мовы цураецца, — выпадковы прыблуда на нашай зямлі.

А з іншага боку, заставалася ладная плейма беларускіх інтэлектуалаў, якія зацята не жадалі *прачынацца* ў Беларусі. Акрамя пашпарта і жылга, іх па-ранейшаму нішто не яднала з нашай краінай. Начавалі яны ў Беларусі, а прачыналіся ў расійскім культурніцкім топасе і ў ім жа засыналі. Пра гэтую сітуацыю Алесь Анціпенка надрукаваў выдатны артыкул “Рэпрэсіўныя інтэлектуалы і Беларусь” у часопісе “Партызан” (№ 7, 2008 г.). Я з вялікім задавальненнем перадрукоўваў бы яго сюды, бо лепшай аналітыкі на гэтую тэму не сустракаў. На жаль, ён залішне ёмісты і самадастатковы, каб уціснуць яго ў гэты кантэкст хаця б фрагментамі.

Вайна “белай” і “чырвонай” ружаў доўжылася недзе палову стагоддзя. Вайна беларусаў з “рускім светам” (такога выразу тады не існавала) лішне не задоўжылася. Рускаміраўцы пакрысе запэўніліся, што ніхто ім тут рук выкручваць не будзе, а зацятая нацыяналісты змірыліся з тым, што спехам пакуль нічога не паробіш і застаецца адно чакаць, пакуль мова сама з сябе набрыняе такой моцай, якая вырашыць праблему на нашу карысць.

Бадай, першымі сістэмна адсланіліся ад згаданай непамыснасці якраз філосафы. Прынамсі, тыя, хто акрэсліваў сябе досыць умоўным Мінскім філасофскім колам.

Да месца заўважу, што філасафічнае ўз’яднанне “беларусаў” з “рускімі” адбылося на подзе нашай, беларускамоўнай прасторы. Бо на той час менавіта тут быў *цэнтр сілы*. Мы стваралі газеты, часопісы, альманахі, выдавалі кнігі, перакладалі замежных філосафаў... Карацей, нас, як хваля, узносіла прага ўласнага інтэлектуальнага мыслення. І разумнейшыя з рускіх не маглі гэтага не заўважыць. Асабліва выразна тое было бачна на фоне рускамоўнага філасофскага дыскурсу, які без Масквы абмяк, што той дзіравы балонік. І нават асобныя цікавыя праекты, як ЕГУ з дэпартаментам філасофіі і ўнікальным часопісам “Топас”, не ратавалі сітуацыю.

Неўзабаве па пятніцах у офісах “Эўрафорума”, а пазней “Беларускага калегіюма” досыць рэгулярна пачалі хаўрусавацца

разнамоўныя інтэлектуалы, і ніхто не ўпікнуў хоць каго не за тую мову. Трохі пералічу тых хаўруснікаў: Алесь Анціпенка, Ігар Бабкоў, Уладзімір Абушэнка, Сяржук Санько, Аляксандр Грыцанаў, Уладзімір Мацкевіч, Вольга Калацкая, Мікола Кацук, Андрэй Фядорчанка...

Між іншым, да свайго здзіўлення, я досыць хутка заўважыў, што нашыя рускамоўныя сябры ставяцца да маіх беларускамоўных тэкстаў з большай увагай і павагай, чым нацыянальна заангажаваныя. А тады гэта было для мяне надзвычай істотна, бо за сціплай кампліментарнасцю апошніх цяжка было зразумець, за што яны хваляць мяне — за мысленне ці за адданасць мове?

***

А далей падоўжу перапыненую сагу пра магутных дойдідаў беларускага рэнесансу.

У адрозненне ад Аляксандра Грыцанава, **Уладзімір Абушэнка** не быў апантаным антыкамуністам, як і беларускім нацыяналістам. Ён быў проста беларусацэнтрчным інтэлектуалам. Натуральным, глыбокім, разважлівым і ўдумлівым. Аднак мова, як і Грыцанаву, яму не далася. Хаця ён і любіў разпораз выславіцца асобнымі беларускімі слоўцамі ці выразамі. І кожны раз у такі момант на ягоным твары з'яўлялася неверагодна сімпатычная ўсмешка.

Не ведаю нават, чаму я іх тут задзіночыў. Бо, хаця паводле адукацыі абодва былі кандыдатамі філасофскіх навук і яднала іх мноства супольных праектаў (акрамя ўсяго іншага, разам яны напісалі дзве кнігі: “Мішэль Фуко” і “Карлас Кастанеда”), хлопцы былі канцэптуальна рознымі. Грыцанаў не саромеўся называць сябе ўсяго толькі “папулярызатарам філасофіі”, а Абушэнка з уласнага імператыву апынуўся чысцейшага гарту мысліўцам. Тое ж і экзістэнцыйна: Грыцанаў увесь час бурапеніў, а Абушэнка толькі назіраў, як ападае пена пасля

грымотных бураў (наш будыст, жартавалі мы). Відаць, менавіта апошняе і дазволіла яму нейкі час нават выконваць абавязкі дырэктара інстытута сацыялогіі НАН Беларусі.

І ўсё ж такі не гэта было галоўным. Наўрад ці хто калі дакладна падлічыць тыя сотні і сотні артыкулаў у навуковых зборніках, энцыклапедыях, калектыўных манаграфіях, слоўніках, што ён напісаў за жыццё, якое да таго ж лішне не задоўжылася... Толькі інтэлектуальная актыўнасць як такая таксама не была загалоўнай у яго мыследзейнасці. Найбольш ён хацеў быць *настаўнікам*. І застаўся перадусім Настаўнікам у памяці сваіх шматлікіх студэнтаў, якія задоўга да яго смерці занатоўвалі яго лекцыі з мэтай некалі выдаць іх кнігамі. Хаця мой апошні сказ не вельмі ўдалы. Не думаю, што Уладзіміра хвалывала памяць як такая. Ён верыў, што яго жывое слова перастворыць маладых людзей у рэальных наступнікаў, якія без аніякай містыкі падоўжаць яго існаванне за даляглад.

Дарэчы, мне феномен настаўніцтва цалкам чужы. Я ніколі нікога не вучыў і нават баяўся вучыць. Можа, таму, што ўжо вельмі даўно зразумеў: не бывае правільных адказаў, правільнымі бываюць толькі пытанні. Хаця здаралася не аднойчы, што нехта з былых студэнтаў называў мяне сваім настаўнікам. Тады я далікатна тлумачыў, што гэта толькі сімпатычная мне аблуда. Бо насамрэч я нікога іншага не рабіў, акрамя як апантана распавядаў студэнтам пра мысленне як самае прыгожае, што ёсць у чалавеку, і прасіў іх нястомна разважаць, рэфлексаваць і мысліць, мысліць, мысліць...

Відаць, таму і пісаў адно толькі эсэ — самы *безадказны жанр*, — з якіх і складаліся ўсе мае кнігі. (Мой маніфест “Эсэ пра эсэ” канцуюць словы: “Калі ты напісаў эсэ, ты не напісаў нічога”.)

Уладзімір сышоў з жыцця ў 58 год (2015 г.), не маючы ніводнага ўласнага кніжнага выдання. Але ён не дарэмна спадзяваўся на вучняў. Не прамінула і года пасля смерці, як яны надрукавалі першую яго кнігу — “*Основание культурсоциологии: избранные*

труды”. А ў жніўні таго ж 2016 года — наступную, знатную і аб’ёмам — “Современная социология”. (Наколькі я разумею, перадусім і ў першым, і ў другім выпадку трэба адзначыць шчыраванні Андрэя Камароўскага.)

А далей тры эпизоды з удзелу Уладзіміра ў інтэлектуальным рушэнні беларусаў.

Недзе напрыканцы дзевяностых яны разам з Ігарам Бабковым арганізавалі філасофскі семінар “Беларускае мысленне: генеалогія, кантэкст, перспектыва...”. Для семінара Уладзімір запрапанаваў месца ўласнай працы ў Акадэміі навук (Інстытут сацыялогіі). Там і збіраліся вечарамі, калі супрацоўнікі разыходзіліся па хатах. А скончыўшы апрацоўваць абраную тэму, рушылі разам да вулічных шапікаў насупраць “Акадэмкнігі”, дзе яшчэ гадзіну-паўтары смакавалі піва і, натуральна, таксама не маўчалі.

Фармальна гэтыя сустрэчы не пакінулі значнага следу, бо спробы фіксаваць разважлівыя сумоўі і жарсныя інтэлектуальныя палемікі так і засталіся не зрэалізаванымі. Але той факт, што семінар ладзіўся ў стадоле Акадэміі навук і на яго пераважна збіраліся філосафы з прафесійных інстытуцыяў, засведчыў радыкальную змену нашага статусу — мы ўжо выбраліся з катухоў і скляпенняў на *шырокі прастор* і нават з пэўнай пыхай паглядалі на *акадэмікаў*.

Ці не найбольш актуальнай і палемічнай у тых нашых спрэчках выглядала праблема інтэлектуальнай і публічнай занядбанасці беларусаў у агульным кантэксте еўрапейскай філосафіі. Інакш кажучы, само з сябе актуалізавалася пытанне: што трэба зрабіць, каб еўрапейскія мысліўцы звярнулі на нас увагу?

Якраз з гэтага Уладзімір і прачытаў нам асветніцкую лекцыю, у якой распавёў пра досвед вызвалення лацінаамерыканцаў ад дыктату еўрапейскага філасофскага наратыву.

Філасофія вызвалення лацінаамерыканцаў мяне (і не толькі) трохі нават агаломшыла і захапіла. Найперш тым, што яна адмовіла логіка-спекулятыўнаму мысленню ўсіх

гэтых гегеляў-кантаў-гайдэгераў у праве на абсалютызацыю філасофскага спазнання быцця.

“Хопіць падобіцца еўрапейскім тэорыям ды інстынктам” (Каса). “Індзеец глыбейшы за Хрыста” (Кайзерлінг). І хаця мы самі былі еўрапейцамі, аднак ужо адчувалі, што навязаная нам класічная *еўрапейская* метадалогія мыслення калі для нас і не чужая, дык і не свая...

Моцна шкадуу, што не запытаўся Уладзіміра, як і з чаго ён заангажаваўся менавіта лацінаамерыканцамі — ды настолькі аддана, што зрабіўся найбольшым знаўцам іх спосабаў філасафавання (прынамсі, у Беларусі, хаця, мяркую, і не толькі ў нас).

Пазней Уладзімір надрукаваў у часопісе “Фрагменты” (№ 7) вялікі і надзвычай грунтоўны артыкул “Філасофія лацінаамерыканскай сутнасці” (скарочана — ФЛС). Мне пашэнціла яго перакладаць. Дазволю сабе працытаваць некалькі вельмі істотных абагульненняў аўтара гэтага артыкула.

Паводле Уладзіміра Абушэнкі, лацінаамерыканскія філосафы лічылі, што “зрабіцца сучаснікамі ўсяго чалавецтва... можна, толькі звярнуўшыся да рэальных праблемаў лацінаамерыканскага чалавека і ягонай культурнай сітуацыі”. Яны акцэнтуюць “наяўнасць у кожнага народа ўласнай ісціны і ягонага права на яе”.

І далей: “Еўрапейскія дыскурсы (за рэдкімі выключэннямі, да прыкладу — Артэга-і-Гасэт) успрымаюцца як нешта, што нясе ў сабе метадалогію прымусовага і герархізуючага розуму, што ёсць не чым іншым, як культурным імперыялізмам, які характарызуецца татальнасцю, закрытасцю, аднамернасцю, маналагічнасцю”.

Асабіста для мяне, ужо як літаратара, надзвычай істотнымі былі і наступныя фрагменты: “...пабудаванасць самой “ФЛС” як прыныпова адкрытай, свабоднай (у выбары асноваў і тэмаў) напаўэсэісцкай рэфлексіі, цесна звязанай з лацінаамерыканскай літаратурай”.

“Больш за тое, некаторыя творы гэтак званага “новага лацінаамерыканскага рамана” (“магічнага рэалізму”) выглядаюць як ілюстрацыі ці нават арыгінальныя “навароты” ў “ФЛС” (М. Астурыяс, К. Фуэнтэс, Г. Маркес ды інш.)”.

Рэч у тым, што эсэістычнасць (літаратурнасць) ад самага пачатку заклалася як базавая форма маіх спробаў мыследзейнасці. Але прыкладна тое ж самае было ў Ігара Бабкова, Максіма Жбанкова, Адама Глобуса, Юрася Барысевіча, Сяргея Дубаўца... І таму заканстытуяваны эсэістычна-літаратурны досвед лацінаамерыканскай філасофіі стаўся выразным знакам падтрымкі нашых высілкаў ісці ўласным шляхам. І калі адзіночыцца з еўрапейскім кантэкстам, то ўжо з яго “некласічным вярнянтам” (пачынаючы з Ніцшэ).

Трэці эпизод з жыццяпісу Уладзіміра, які я хачу нагадаць, таксама звязаны з Паўднёвай Амерыкай, але ўжо не з яе філасофскім дыскурсам, а з сацыяльна-культурным. Вядома, што нашчадкі гішпанцаў там, незалежна ад іх жадання, менаваліся крэоламі і адносна метраполіі лічыліся чалавекамі ніжэйшага гатунку...

Дык вось, абсалютна нечакана ўкраінец Мікола Рабчук скарыстаўся гэтым феноменам, каб пераінтэрпрэтаваць яго стасоўна ўкраінскай сітуацыі. Ён пазначыў метафарай крэольства тую частку ўкраінскага грамадства, якая, палітычна арыентуючыся на незалежнасць краіны, па сутнасці не прыняла ідэю ўкраінкасці. Метафара моцна ўразіла ўкраінскіх думаннікаў, а следам і беларускіх публіцыстаў. Яны пачалі прыстасоўваць яе да ўласнай сітуацыі і гуляліся з ёй, пакуль не надакучыла. (Сёння тую інтэлектуальную забаўку ўжо мала хто згадае.)

Наш сябра Уладзімір, наслухаўшыся тых прафанацый, не вытрываў і пачаў пісаць тэкст, каб патлумачыць недарэкам, што тут насамрэч да чаго. І напісаў.

Але нешта ў ім развярэдзілася такое, што ён з гэтага парывання стварыў галоўны тэкст (трактат) свайго жыцця.

Безумоўна, гэта класіка. Прынамсі, пакуль мы не маем, і яшчэ невядома, ці будзем мець, больш поўнага, глыбокага ды ўсёахопнага тэксту, які б настолькі ўніверсальна і крэатыўна аналізаваў ды інтэрпрэтаваў у гістарычнай дынаміцы праблему суадноснасці нацыянальных ускраін з цэнтрам метраполіі. І хаця фармальна аўтар асягае праблему ва ўсёй яе татальнасці, не цяжка заўважыць, што перадусім гэта тэкст пра Беларусь і для беларусаў.

У іншым месцы ды часе я б разгарнуў аналітыку гэтага шэдэўра не на адзін дзясятка старонак, аднак тут і цяпер ужо і так моцна задоўжыўся. Таму раю самім прачытаць і ацаніць тэкст Уладзіміра Абушэнкі “Крэольства і праблема нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі” (“Анталёгія сучаснага беларускага мыслення”. Санкт-Пetersбург: “Невский Простор”, 2003).

P. S. У нашых водных вандроўках па рэках айчыны Уладзімір заўсёды плаваў са мной у адной байдарцы, і спалі мы ўдвох у маім старэнькім налёце яшчэ з *брызентавай* эпохі спартовага турызму. Свой выбар партнёра ён тлумачыў проста: а дзе яшчэ я змагу з Акудовічам нагаварыцца? І сапраўды, у нас не было звычкі сустракацца ў горадзе сам-насам, нягледзячы на неабдымную сімпатыю адзін да аднаго і агульныя справы, хаця я не стамляўся чапляцца да яго, каб ён хутчэй падрыхтаваў сваю беларускамоўную кніжку для серыі Беларускага калегіюма, а ён заўсёды адказваў адно і тое ж: спачатку напішу кніжку пра цябе. (Не паспеў ні адно зрабіць, ні другое).

З мноства эпізодаў той валацужнай пары перадусім просцца быць згаданым гэты. Бураломная рэчка Котра. У каманды нечакана скончыліся хлеб і гарэлка. Мы з Уладзімірам селі на байдарку і пераплылі рэчку да бліжэйшай вёскі. Набылі хлеба і — пашчасціла — нябеснага смаку гарэлкі, вырабленай у Налібоцкай пушчы. Адну пляшку адлічылі сабе ды за вёскай на выгане прылеглі пад пракаветным дубам. Глядзелі

ў высокі-высокі блакіт з анельскімі пёркамі аблачынак, аб нечым сцішана размаўлялі, і нам абодвум было так хораша, быццам мы ўжо ў Бога за пазухай.

***

Але рушым далей. На чарзе магутных дойдзідаў у мяне **Валерка Булгакаў**. Хаця, калі мы пазнаёміліся, ён ніяк не выглядаў на дойдзіда, тым болей — магутнага.

Неяк падчас аднаго з шматлюдных мітынгаў апазіцыі ля Опернага тэатра да мяне падышоў яшчэ зусім малады хлопец і сказаў, што прачытаў усе нумары літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО” (тыднёвік “Культура”) і хацеў бы далучыцца да хаўрису нашых аўтараў. Можна перакладаць з нямецкай філасофскую літаратуру.

Я ўзрадаваўся, і мы дамовіліся, што на пробу ён падрыхтуе адну з лекцыяў Зігмунда Фрэйда (паводле Валеркі — “Фройда”). Праз нейкі час ён завітаў у рэдакцыю “Культуры” з гатовым тэкстам. Збольшага пераклад быў няблага зроблены, але — вохці мне...

Тут мусова трохі збочыць. На тую пару сярод свядомых беларусаў назіраўся росквіт “тарашкевіцы” — найперш у тым сэнсе, што “тарашкевіц” было шмат, і кожны з літаратараў, калі не ленаваўся, меў свой персанальны варыянт граматыкі Тарашкевіча. Валерка захапіўся бясконцамі моўнымі выкрутасамі Янкі Станкевіча, якога цудоўна паэт Жылка назваў “шашалем беларускай мовы”. Гэта значыць, спачатку патрэбныя былі немаля высылкі, каб расчытаць Станкевіча, а потым ужо заглыбіцца ў Фрэйда (таксама не самага празрыстага з мысляроў).

Хаця на тую пару ў “ЗНО” была граматычная вольніца (бедныя карэктары), але я стаў прасіць Валерку хоць трохі сцішыць піянерскі імпэт, каб не адварнуць ад тэксту і так нешматлікага чытача. Толькі Валерка ўпарта трымаўся свайго, не раўнуючы як той анекдатычны партызан. Хаця такое мне думалася адно

на пачатку знаёмства. Бо праз наступныя гады я зразумеў, што яго ўпартасць (упёртасць) не капрызлівая прыхамаць, а вызначальная рыса характару (кону). Абраўшы шлях — ён не збочвае.

Вось ужо два дзесяцігоддзі Валерка Булгакаў выдае часопіс “Архэ” (заснавальнік Андрэй Дынько). Пасля “Фрагментаў” (даўно зніклых) гэта самае яркае і адметнае інтэлектуальнае выданне нашай краіны. За гэты час на старонках “Архэ” адзначыўся ці не кожны, хто меў схільнасць да мысліўных рэфлексій (а многія дык шматкроць).

На сённяшні час мы маем 160 важкіх і інтэлектуальна грунтоўных нумароў часопіса. Надзвычай істотнымі для беларускай культуры сталіся і кнігі (фаліянты), выдадзеныя паасобку (ужо маем 94 асобнікі). Некалькі з маіх любімых пералічу: Янка Станкевіч (2 тамы), Антон Адамовіч, Юры Туронак, Адам Бабарэка (2 тамы), Алег Латышонак...

Не спынілі майго героя і рэпрэсіі ўладаў. У 2009 годзе часопіс патрапіў пад закон аб экстрэмізме. Валерка на нейкі час нават схаваўся ў Вільню, дзе мы з Алесем Анціпенкам яго выпадкова сустрэлі. (А так бы, можа, і не згадаў той эпізод з рэпрэсіямі, бо тады іх было не злічыць.) Аднак усё неяк абышлося — хаця і не без стратаў.

Ужо даўно і зусім натуральна Валерка Булгакаў параўнаўся мне з Ежы Гедройцам (дарэчы, народжаным у Мінску), які колькі дзесяцігоддзяў выдаваў слынны польскі часопіс “Культура” ў эміграцыі (Францыя). І хаця фармальна мы заставаліся ў сваёй краіне, але адносна дзяржавы таксама былі эмігрантамі. І тое, як Валерка ўсе гэтыя гады ўпарта, без праклёнаў і стомы рабіў ды рабіў сваю справу, мяне заўсёды поўніла радасцю. Ёсць жа такія людзі / чалавекі!

А на заканчэнне гэтага фрагмента адзін нечаканы і для мяне самога эпізод. Перагортваючы архівы, я зусім выпадкова натрапіў на тэксік аўтарства маладога Валеркі Булгакава пад назвай “Словы В. Акудовіча “мяне няма” і беларуска-расейская інтэграцыя (“Наша Ніва”, 1999 г.).

“Эсэ беларускага філосафа В. Акудовіча “Хто я? альбо Мяне не было, няма, не будзе” якраз і прыцягвае ўвагу пераламленнем велічыні першапачатковага камунікацыйнага паслання ў прызме яго ўспрымання рэцыпіентамі. Вырванае адтуль з кантэксту (нагадаем, што ў сваім доследзе Акудовіч аналізуе дыскурсійныя фармацыі, закранае пытанні экзістэнцыі чалавека ў сучасным свеце, і праца мае выразна нігілістычныя падтэксты “канца чалавека і чалавецтва”), вульгарна пераасэнсаванае і нават адвольна дадуманая выказванне “мяне няма”, за якім нібыта стаіць аўтарства В. Акудовіча, неспадзявана часта замільгацела на старонках беларускага друку.

Такая частасць ужыванняў красамоўна сведчыць аб тым, што гэтым словам надаецца новы непаўторны сэнс. “Мяне няма”, прамоўленае ва ўмовах палітычнай рэакцыі, калі існаванне нацыі зноў пастаўлена пад сумнеў, гучыць як калектыўны выдых, як канстатацыя паразы, як адмова ад якіх-любя дзеянняў на ўмацаванне незалежнасці.

Параноя расейскай інтэлігенцыі “што рабіць?” і “хто вінаваты?” праз стагоддзе згукнулася ціхім беларускім “мяне няма”.

***

Дарэчы, Валерка ці не першым вырваў маё “мяне няма” з метафізічнага кантэксту і ўлучыў яго ў кантэкст сацыяльна-палітычны. Потым такое будзе сустракацца досыць часта, і я з гэтым ужо даўно змірыўся...

Што праўда, ягоная інтэрпрэтацыя “мяне няма” абсалютна супрацьлеглая маёй уласнай візіі гэтай канцэптуальнай метафары, якую прыкладна ў той самы час я ўпершыню агучыў у эфіры радыё “Свабода” (“Няма”):

“Парменід сцвярджаў, што ёсць адно тое, што ёсць, і ніякага няма — няма, але чалавек на свае вочы бачыць, як усё былое пакрысе некуды знікае. Вось чаму ў кожнай мове значыцца слова “няма”, але, бадай, ніводнае з іх не параўнаецца з нашым... І не спяшайцеся мяне ўпікаць за местачковы патрыятызм. Залішне шмат беларускае “няма” ўвабрала ў сябе таго, што не здарылася, не адбылося,

не знайшлося. Залішне шмат у ім таго, што добра распачыналася, але спакваля знікла дазвання ў невараці.

Пакуль іншыя народы прырасталі здабыткамі, мы мацаваліся стратамі. І цяпер мы багатыя на “няма” як ніхто. У нас няма гісторыі, няма мовы, няма свабоды, няма ладу і, магчыма, зноў не будзе сваёй дзяржавы. Ды і пра саміх беларусаў хто ўпэўнена скажа: ці то яны ёсць, ці то іх няма?..

Аднак хто ведае, можа, слова “няма” ўвабрала ў сябе не толькі нашу долю, але і наш лёс? Можа, самім лёсам нам наканавана адбыцца праз Няма, якое мы выношваем усярэдзіне саміх сябе ўжо цэлае тысячагоддзе. Колькі за гэты час вусцішнае Нішто праглынула імперыяў, народаў, культураў, якія ганарліва раскашавалі сярод сваіх здабыткаў і перамогаў? Ад іх ужо даўно і знаку не засталася, а мы, збіральнікі стратаў і паразаў, затуленыя сваёй адсутнасцю, перакрочваем у трэцяе тысячагоддзе, магчыма, якраз дзеля таго, каб засведчыць нашае Вялікае Няма як самы надзейны шлях праз час і быццё”.

Р. С. Ян Пятроўскі даслаў Валерку з Амерыкі тры кнігі сваіх перакладаў Платона. Валерка прачытаў і перадарыў іх мне. Гэта быў неверагодна каштоўны падарунак. Найперш таму, што там быў дыялог “ПАРМЕНІДЭС”, які мне моцна прыдаўся ў працы над “Кнігай пра Нішто”.

***

Паводле наперад распрацаванай структуры кнігі далей быў запланаваны аповед пра яшчэ аднаго слыннага дойдліда, а менавіта пра **Барыса Пятровіча**. Але, калі тое планаванне рабілася, я і думаць не думаў, што некалі часопіс “Дзеяслоў” падхваціцца пакрысе друкаваць маю будучую працу. Дык што цяпер рабіць? Не магу ж я люстраваць успаміны і рэфлексіі пра галоўнага рэдактара часопіса, які мяне друкуе?

Думаў я, думаў і нарэшце прыдумаў. Пісаць — напішу, а надрукую ўжо толькі ў кніжцы. На гэтым і супакоіўся. Ды не

зусім. Нешта ўсё роўна муляла. Прыслухаўшыся да сваёй вярэды больш пільна, не адразу, аднак здагадаўся.

Калі яна будзе, тая кніжка (і ці будзе ўвогуле?). Пакуль дабраблю працу над уласна тэкстамі, пакуль падрыхтую іх да друку, пакуль кнігу звярстаюць, адрэдагуюць, надрукуюць, дык некалькі год праміне. А здароўе ўжо і цяпер не шмат чаго вартае.

І тады вырашыў конча. Хай сабе трохі і няёмка, ды няма куды адкладваць...

З Барысам Пятровічам мы знаёмыя ўжо невядома колькі часу, хаця апрычонае сяброўства ў нас так і не склалася. Нават не ведаю, чаму. Хаця я без сумневу падтрымліваў прозу Барыса ў тады “зорнай” “Крыніцы”, а ён з уласнага парывання надрукаваў у некалькіх нумарах “Дзеяслова” нізку маіх эсэ “Вялікая здрада”, якія неўзабаве аформіліся ў самую папулярную маю кнігу “Код адсутнасці”.

(Між іншым, мы неяк нават разам плавалі на байдарках і да таго ж у адзін і той жа дзень чуць не схапілі па аверкілі, а вады дык набралі паўнютка.)

Барыс заўсёды быў мне глыбока сімпатычны, і я яго *натуральна* паважаў. Стрыманы, удумлівы, з далікатнай усмешкай, дыпламатычны ў самых складаных сітуацыях. І галоўнае — працавіты, як... як Сізіф.

Тут я прачытаў фрагмент яго прадмовы да кнігі “Ідзі адзін”, з якога мне напоўніцу прыадкрылася ўнутраная сутва Барыса. А мне гэтай веды якраз і не хапала раней, хаця я і прадчуваў у ім нешта такое...

“...Так, гэта быў 1993 год. Мне 33 гады. Узрост, калі хочаш не хочаш, а падумаеш: вось і ўсё... Жыццё пражыта. Вучэнне не створана. Вучняў няма.

Адчай несусветны.

Хтосьці да такіх гадоў увогуле не дажыў. Засіліўся. Застрэліўся. Загінуў, словам... І мы памятаем пра іх, ведаем, а то і вывучаем. У школе. Ва ўніверсітэце. А значыць — не дарэмна...

А тут — беспрасветнасць. Поўная. І ўсе мары ідуць у пясок. У тую, абрыдлую, бясплённую працу, дзеля таго кавалка хлеба што-дзённага... І толькі.

Як жыць далей? Як?

А жыць трэба. Калі не дзеля сябе, дык дзеля таго, каго (так бяздумна, неабачліва!) на свет гэты пусціў.

Трэба жыць. Сам сябе загнаў у кут. Але хочацца, каб таксама не марна. Бо была ж яшчэ мара... Жыць, каб выканаць тую місію, дзеля якой (магчыма, дужа няпэўна, сумнеўна бясконца, але ўсё ж — магчыма) і ты з'явіўся на гэтым свеце і пакінуты тут... пасля ўсіх хваробаў і вяртання адтуль, адкуль звычайна не вяртаюцца.

Менавіта тады, у бальнічным ложку, я і зразумеў, што адзін на гэтым свеце і мне няма на каго спадзявацца, апроч самога сябе. Тады і з'явіўся той жыццёвы дэвіз: "Ідзі адзін!" Без сумненняў і надзей — так будзе лягчэй...

На жаль, на доўгі час я пра яго "забыўся".

"Ідзі адзін!" Ні на каго не азірайся. Бо ніхто за цябе прызначанае табе не зробіць... Значыць, каб не губляць час, трэба, нягледзячы ні на што, кожны дзень працаваць. Над сабой. Над сваім. Над тым, што, магчыма, застанеца. Нават калі яно не застанеца. А проста будзе".

***

Пасля таго, як улады спляжылі дзяржаўныя літаратурныя выданні, Барыс Пятровіч у 2009 годзе стварыў часопіс "Дзеяслоў" і захоўвае яго да гэта часу (колькі месяцаў таму адсвяткавалі выхад 100-га нумара). Сышлі ў неварач "Крыніца", "Калоссе", "Фрагменты", "Правінцыя", "Скарына", "nihil"... Па сутнасці, сёння "Дзеяслоў" адзін трымае ўвесь перыядычны літаратурны дыскурс незалежнай Беларусі.

Як ні dziўна, Барыс захаваў яшчэ і савецкі Саюз пісьменнікаў, на які без ягоных вымогаў усе ўжо даўно б забыліся (я ў гэтым пэўны). Больш за тое, ён добра прычыніўся да мадэрнізацыі гэтага Саюза, арганізаваўшы пры ім выдавецкі праект "Пункт адліку", "Школу маладога пісьменніка", штогадовыя літаратур-

ныя імпрэзы, прысвечаныя памяці Міхася Стральцова ды Анатоля Сыса.

Зрэшты, тут я, бадай, спынюся. Хопіць і гэтага “хвалебна”. А ўшанаваўшы нястомнага дойдзіда, наастачу згадаю пра інтымнае.

Аднойчы я напісаў публічна, што ў Барыса моцная проза, толькі гэта не мая проза. Фармальна ды і па сутнасці ў гэтым сказе не было негатыўных канатацый, толькі Барыс пакрыўдзіўся (я адчуў гэта, як кажуць, фібрамі душы). Але потым з’явілася некалькі тэкстаў у розных фарматах, якія былі ўжо маімі. (Перадусім адзначу выдатную аповесць “Пуціна” і нізку эўрыстычных показак “Піліпікі”.) Пры першай сустрэчы радасна пахваліўся гэтым перад Барысам...

На ўспамін пра тую радасць перадрукую сюды некалькі маіх любімых карацелек з цыкла “Піліпікі”:

...

Піліп пісаў бацькам ліст у іншы горад. І так яму захацелася замест кропкі ў канцы апошняга сказа паставіць коску, што ён не вытрываў і паставіў.

А потым сядзеў і думаў: што б гэта яшчэ дапісаць?

Так, не дапісаўшы нічога, ён і паслаў ліст з коскай у канцы.

...

У тэатры Піліп быў двойчы. У адзін і той жа дзень. Спачатку ранкам, калі набываў білет у касе, а потым — увечары, у зале.

Піліпу больш спадабалася ўвечары. Сядзецц было мякка, зручна, і ён нават трохі падрамаў. Аднекуль грала музыка, па сцэне хадзілі і бегалі нейкія людзі, нешта гаманілі, спрачаліся між сабою, але Піліп іх не слухаў.

Ён ведаў, што ў тэатр людзі ходзяць адпачываць, і ён адпачываў...

...

У час адпачынку Піліп дзень за днём сядзеў перад акном сваёй кватэры і назіраў за вуліцай. Да прыпынку насупраць падыходзіў аўтобус

і, набіты людзьмі, ад'язджаў. Дзеці пераходзілі вуліцу ў прызначаным месцы і ішлі ў школу, а потым са школы. Дарослыя перабягалі дарогу абы-дзе перад машынамі і кіравалі да чаргі ля крамы. “Каторы дзень гляджу — і хоць бы адна аварыя”, — падумаў Піліп. І тут жа затармазіў імклівы “Мерседэс”, завіхляў, закідаўся па дарозе ўлева-ўправа і ўрэзаўся ў “Жыгулі”.

“Ну, нарэшце...” — падумаў Піліп і адышоў ад акна.

...

Купіў Піліп гадзіннік. Не першы ў жыцці, але, дасць Бог, і не апошні. Адзеў на руку — прыгожа. А галоўнае — зручна. Выйшаў з дому — зірнуў, колькі часу, зайшоў у аўтобус — зірнуў, прыехаў да працы — зірнуў і г. д. А самае прыемнае — гэта калі ў Піліпа першы раз спыталі: “Колькі часу?” — і ён, паважна ўзняўшы руку, зірнуў, адказаў... і адчуў сябе патрэбным чалавекам. Значыць, не дарэмна ён нарадзіўся, не дарэмна жыве на свеце, калі ў пэўны момант, у пэўным месцы ён аказаўся патрэбным пэўнаму чалавеку. Можа, ён нарадзіўся, і жыў, і гадзіннік набыў толькі дзеля гэтага моманту.

P. S. Паставіўшы кропку, спахапіўся. Відаць, не ўсе чытачы ведаюць, што кнігі Барыса друкаваліся на літоўскай, украінскай, ангельскай, шведскай, польскай, чэшскай ды іншых мовах...

***

Пасля разгону адной з маніфестацый сядзелі мы гурмой у прыцёмках нейкага офіса і бралі чарку “за абаронцаў незалежнага дыскурсу”. А калі ваярскі імпэт трохі аціх, філосаф **Сяржук Санько** аглядзеў кола сяброў і з усмешкай сказаў:

— Вось пераможам мы разам Лукашэнку, тады і пачнем калатнечу міжсобку.

Гурма трохі развесялілася з гэтага як бы парадоксу і забылася на яго, а я не забыўся, бо зразумеў, што Сяржук мае рацыю. Так бы яно і было. *На нашае ішчасце*, Лукашэнка перамог нас усіх разам ды адразу. А інакш бы гора-бяды не абраліся...

Пра што гэта я? Як надарылася незалежнасць, дык, натуральна, паўстала пытанне пра ідэалагічны грунт, на якім яна мусіць трымацца. І тут усчаўся вялікі вэрхал. Акрамя прыхільнікаў вяртання да былога савецкага ладу і нацыянал-дэмакратаў, адразу заявілі пра сябе яцвягі, ліцвіны, заходне-беларусы, вялікалітоўцы, крывічы... Усіх з лёту і не згадаю, ды гэтым разам яно і без патрэбы. Цяпер мяне цікавяць адно крывічы.

Сёння прозвішча Вацлава Ластоўскага спакваля займае пачэснае месца ў пантэоне самых вялікіх беларускіх адраджэнцаў (сярод Багушэвіча, Купалы, Коласа...). І гэта абсалютна справядліва. Толькі гістарычны нарыс пра Власта тут будзе не да месца. Таму з усяго ягонага наборку я вылучу адно Крыўскую ідэю, якую ён рэанімаваў з цьмяных міфаў былога і надаў ёй такую канструктыўную моц ды хараство, што яна рэальна пачала прэтэндаваць на месца ў палітычным дыскурсе. З гэтага нават бальшавікі не змаглі яе знішчыць, а толькі змусілі схваць на эміграцыі.

Паводле гэтай тэорыі, Крывія яшчэ ў дахрысціянскую даўніну пакрысе склалася як вялізная супольнасць, што ахоплівала цэнтральныя землі ўсходнеславянскага пасялення і летапісную Літву. У “Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі” Вацлаў Ластоўскі піша:

“Крывія, Русь, Літва — патройны вузел, трохпаверхі лабірынт, у якім блудзіла і дагэтуль блудзіць нашае нацыянальнае “я”, наша зборная душа. У меру таго, як пачынае гаснуць прастары вечавы ўклад грамадзянскага жыцця, адыходзіць удаль, але не замірае імя Крывія, Крывічы. У сферы культурна-рэлігійнага нашага жыцця ўмацоўваецца імя Русь, а ў сферы дзяржаўнага — Літва, Русь-Літва. І недзе ў мінуўшчыне, а такжа глыбока ў народнай свядомасці жыве і пакутуе, чакаючы свайго ўваскрэшэння, напаўмістычнае імя Крывія, якому прызвана ў жыцці народу замкнуць круг гісторыі, быць ачышчаючым агнём, гаючай і жывучай вадой Адраджэння Народу”.

Як трывала крыўства на эміграцыі — гэта асобная і месцамі фантастычная гісторыя. Але на бацькаўшчыну яно вярнулася толькі пасля “гарбачоўскай перабудовы” і зведала тут чарговае Адраджэнне. Загалоўнымі аўтарамі гэтай падзеі сталіся філосаф **Сяржук Санько** і мастак **Тодар Кашкурэвіч**, заснавальнікі Цэнтра Этнакасмалогіі “КРЫЎJA”. Яны пачалі ладзіць канферэнцыі, выпускаць альманахі ды часопісы, арганізоўваць палявыя даследзіны і святы сакральнага календара...

Карацей, былі актыўнымі, упёртымі, агрэсіўнымі і, ці не гадоўнае, — інтэлектуальна таленавітымі. (Чаго варта аўрыстыка Сержука Санько: “Беларусы — славянамоўныя балты”.) Усё гэта разам вабіла нацыянальна заангажаваную моладзь, якой палітычны нацыяналізм хутка надакучыў сваім прымітывізмам.

Але, адчуўшы поспех, крывічы самі патрапілі ў пастку палітычнага. Яны вымудрылі, што, каб насамрэч рэалізаваць крыўскую ідэю, патрэбна пачаць змагацца за ўладу. Смак улады, хай сабе і прывідны, іх і загубіў. Такая прыгожая інтэлектуальная ідэя заканчавалася брутальным скандалам. Пра што ў публічнай заяве і распавёў Тодар Кашкурэвіч.

ЗАЯВА ЦЭНТРА ЭТНАКАСМАЛОГІІ “КРЫЎJA”

Цэнтр Этнакасмалогіі “КРЫЎJA” ў асобе заснавальнікаў Цэнтра Сяргея Санько і Тодара Кашкурэвіча мае выступіць з наступнай ПУБЛІЧНАЙ ЗАЯВАЙ.

ЦЭК “КРЫЎJA” на працягу больш за дваццаць гадоў працаваў у галіне даследавання традыцыйнай культуры, міфалогіі, рэлігіязнаўства, этнаграфіі, фальклору і інш., удзельнічаў у стварэнні шэрагу праектаў у сферы адраджэння этнічных каранёў у музыцы, візуальна-традыцыяналісцкага філасофскага мыслення, у пастаноўцы і вырашэнні пытанняў этнічнага паходжання беларускага народа (у балцкай перспектыве), працаваў у кірунку стварэння новых актуальных ідэалагічных парадыгмаў беларускага грамадства, фармавання адметнага стылю, які грунтуецца на дахрысціянскіх і традыцыйных элементах...

ЦЭК заўсёды і прынцыпова стаяў на пазіцыях суверэннасці і незалежнасці Рэспублікі Беларусь як з боку Усходу, так і Захаду. За Дыктатуру традыцыі, маралі, рэлігійнасці, высокага стылю, арыстакратычных прынцыпаў...

Відавочныя поспехі ў дасягненні пастаўленых мэтай... На жаль, не гэтак, як уяўляецца стэрільна і чыста ў задуме.

ЗДРАДА падкрадаецца схавана і непрыкметна. Яна заўсёды пускае карані ў людскіх слабасцях, комплексах, жыццёвых складанасцях.

“Русь і Крыўя” — тэкст, напісаны ў межах праекту “Цытадэль” Аляксеем Дзермантам і Ягорам Чурылавым, ставіць чальца ЦЭК “КРЫЎЯ” А. Дзерманта па-за межамі ідэалагічных устаноў ЦЭК.

Русь, Расія, няўцямныя Барэальныя Імперыі НІКОЛІ не былі і не будуць у падмурках крыўскай ідэалагічнай мадэлі. Усе спробы ўпісаць “КРЫЎЮ” ў расійскія геапалітычныя схемы ЦЭК успрымаюцца як варожыя і здрадніцкія.

КРЫЎЯ заўсёды была полюсам, сакральным цэнтрам індаеўрапейцаў, балтаў, якім так злачынна распарадзілася Расія.

Забыць “все бывшие обиды”? А можа быць, недаравальныя злачынствы? (Палова знішчанага беларускага насельніцтва ў XVII ст., вынішчэнне ўсходнім суседам на працягу 400 гадоў тысячаў простых людзей, мяшчанаў, арыстакратыі, гарадоў, святыняў, дзяржавы...) І паляецца у космас на Марс усім белнародам разам з Я. Ч.?

НЕ — гэта не смешна. Смутна.

А. Дзермант так высока ўзняўся на Крыўскія вышыні — і так глыбока затаптаў сябе ў грязь.

Дзякуй вялікі калегу за перажытыя разам гады супольнай працы, смуткуем за ягоныя слабасці і здраду... Але!

“КРЫЎЯ” застаецца служыць ІДЭІ, а гарматы мусяць страляць трапна.

У сувязі з дзейнасцю чальца Цэнтра Аляксея Дзерманта ў межах праекта “ЦЫТАДЭЛЬ”, якая прырэчыць падставовым устаноўкам і ідэям ЦЭК, парушэннем этычных і ідэалагічных прынцыпаў, ЦЭК “Крыўя” не бачыць магчымым працяг дзейнасці Аляксея Дзерманта ад асобы Цэнтра. Таксама забараняецца выкарыстанне сімволікі Цэнтра (знак і лагатып Крыўі, альманаха “DRUVIS”, графічныя інтэрпрэтацыі арнаментальных знакаў, гербу “Пагоні” ў графічнай інтэрпрэтацыі Т. К., візуальных шэрагаў, выкарыстаных у альманаху,

славесных сімвалаў (Крыўя, Крывец, Друва, Друвінг і інш.), як інтэлектуальнага набытку ЦЭК.

Мяркуецца часовае прыкрыццё сайта Крыўі з далейшым рэ-брендінгам.

Альманах ЦЭК “Крыўя” “DRUVIS” працягне сваё існаванне ў змененым рэдакцыйным складзе.

Заява будзе распаўсюджаная сярод калегаў і аднадумцаў у Беларусі і Прыбалтыцы.

P. S. Пасля публічна агучанага ліста Сяржук Санько адмовіўся ад свайго суаўтарства ў ім (В. А).

P. P. S. Як бы ні скончылася гэтая гісторыя, змаганне за Крыўе значна ўзбагаціла інтэлектуальны кантэкст новай Беларусі. Але на пытанне, ці верагодна яшчэ хоць калі наступнае адраджэнне ідэі Крыўскай цывілізацыі, я не маю пэўнага адказу. З фармальнага боку залішне далёка адскочыў сённяшні час ад тых старадаўніх ідэалагемаў, а з футурыстычнага — будучыня надта вялікая, і хто можа ведаць, што там яшчэ наперадзе зда-рыцца?

***

Не думаю, што самі крывічы (найноўшыя) верылі ў магчымасць практычнай рэалізацыі свайго праекта. (Проста гэта было прыгожа і велічна!) Таму, нягледзячы на яго папулярнасць ды плённы этналагічны набытак, праект так і застаўся, хутчэй, інтэлектуальнай гульні для няўрымслівых маладзёнаў.

А вось Беларуская нацыянальная ідэя — гэта ўжо зусім іншае. І хаця яе слушнасьць падтрымлівалася не столькі самімі беларусамі, колькі доўгім шэрагам краінаў, якія былі вызваленыя ад камуністычных абдымкаў і наўзамен зацуглялі сябе ў нацыяналізм. Таму амаль у момант у нас таксама з’явіліся свае палітычныя рухі і лідары. (Як вядома кожнаму, тут першым сярод астатніх хутка стаўся Зянон Пазняк.) Яны і склалі палітычную праграму нацыянальнай (ды незалежнай) Беларусі.

Толькі гэтая праца апынулася самай простаай. Куды больш цяжка было ўцямна патлумачыць людзям, што яно такое — твая ўласная Беларусь? Але яшчэ больш складаным было падхваціць нацыянальна абыякавае насельніцтва да любові. Менавіта так, захапіць яго сваёй краінай і пераканаць, што яна вартая нашай любові. За гэтую справу падхапіліся сотні, тысячы людзей: пісьменнікі, гісторыкі, музыкі, мастакі, філосафы, культурныя дзеячы...

Немагчыма аб'ектыўна вылічыць, каго тут назваць папярэдзе другіх, як у палітыкаў. Але я на гэтым месцы бачу Уладзіміра Арлова. Адметны прэзаік, паэт, эсэіст, прамоўца, нястомны папулярызатар айчыннай гісторыі, ён зачараваў сваім красамоўным словам невядома колькі людю. Спашлюся толькі на адзін канкрэтны прыклад. Для паступлення ў Беларускі калегіюм трэба было запоўніць анкету, дзе сярод іншых было і такое пытанне: “Хто (што) паўплывала на ваш выбар навучання ў нашай інстытуцыі?” І з года ў год тут дамінаваў Уладзімір Арлоў!

Тварам, барадой, мудрай усмешлівацю **Уладзімір Арлоў** нагадвае мне біблейнага чалавека. Я не маю ні каліўца сумневу, што ён, як і Майсей, таксама гатовы 40 год цягаць беларусаў па гіблых балотах ды хмызах, пакуль яны не вывучаць на памяць гісторыю сваёй Айчыны (яшчэ засталася валацужыць год пятнаццаць).

Пачыналася разлеглая слава Уладзіміра Арлова з эсэ “Незалежнасць — гэта...”. Потым адмыслоўцы падлічаць, што тое эсэ перадрукавалі больш як 30 разоў не толькі ў Беларусі, але і ў самых розных краінах. Я выхаплю з яго некалькі фрагментаў.

“Незалежнасць — гэта калі ты пойдзеш у школу і цябе будуць вучыць на тваёй мове (а дзяўчынку Гражынку, якая падабалася табе ў дзіцячым садзе, — на яе мове, а твайго суседа хлопчыка Мішу, тату якога завуць Ісакам, — на ягонай, а другога твайго суседа хлопчыка Алёшу, бацькі якога прыехалі сюды, бо ў іхнім горадзе на Волзе, каб

купіць малому малака, трэба займаць чаргу а пятай гадзіне раніцы, — на ягонай).

Незалежнасць — гэта калі ты будзеш студэнтам і на лекцыі па вышэйшай матэматыцы твой смуглявы раўналетак з Мадагаскару, які вучыцца за грошы сваёй, а не тваёй краіны, нахінецца да цябе і запытае, што значыць слова “імавернасць”, і ты па-французску растлумачыш яму.

Незалежнасць — гэта калі твая дзяўчына кажа, што хоча на выходныя ў Вену, і ты з чыстым сумленнем абяцаеш ёй, што ў суботу вы вып’яце кавы насупраць палацу Шонбрун, і ведаеш, што перад вашай вандроўкаю ніхто не будзе высвятляць у цябе, ці быў ты ў дзяцінстве жыдам, а таксама, ці быў ты раней за мяжою і калі вярнуўся адтуль, дык з якой мэтай.

Незалежнасць — гэта калі на Дзяды, у Дзень памяці продкаў, ты ідзеш на могілкі й ведаеш, што паставіш свечку і пакладзеш кветкі, а не станеш удзельнікам выпрабавання балончыкаў з нервова-паралітычным газам ці новае мадэлі гумовага дручка.

Незалежнасць — гэта калі да цябе завітае спявак з Нью-Ёрку, і ты вып’еш з ім добрую чарку вішнёўкі, і пасля ветлівага дзядзькі ў цывільным не запрапануюць табе падрабязна напісаць, дзе і што вы пілі і каго пры гэтым лаялі.

Незалежнасць — гэта калі ніхто не страшыць цябе, што твой народ не зможа выжыць без вялікага старэйшага брата, бо не мае сваіх баксітаў альбо алмазаў, і ты разумееш, што зусім дарэмна шкадаваў гарапашных галандцаў ці бельгійцаў, якія не маюць ні баксітаў, ні алмазаў, ні нават старэйшага брата.

Незалежнасць — гэта калі на Божай пасцелі ведаеш, што пасля таго, як ты памяняеш гэты свет на лепшы, на месцы царквы ці касцёла, дзе цябе хрысцілі і дзе ты вянчаўся, не выкапаюць сажалку з брудным лебедзем і не пабудуюць басейн імя XVIII з’езду.

Незалежнасць — гэта калі ад нараджэння да скону пачуваешся сваім чалавекам на сваёй зямлі.

Я веру, што калі-небудзь так будзе.

Бо іначай проста не варта жыць”.

(Цікава, што напрыканцы 2019 года Уладзімір Арлоў зноў прачытае сваё неўміручае эсэ — цяпер на Кастрычніцкай плошчы

перад маніфэстантамі, якія пратэставалі супраць яднання з Расіяй. За гэта яго выклічуць у суд і аштрафуюць больш як на 500 рублёў.)

Мы з Уладзімірам лішне не назалілі адзін аднаму, але пачуццё сяброўства было рэальным. Здаецца, яго можна было нават памацаць.

Праміналі гады, слава яго расла, выдаўцы палявалі на ягоныя рукапісы, бо кнігі (шматлікія) не залежваліся на паліцах кнігарняў. Таму ён быў ці не адзіным беларускім літаратарам, які мог жыць з плёну ўласнай творчасці.

Усё, здаецца, было добра, аднак неўпрыкмет я пачаў усё мацней адчуваць за яго трывогу, толькі не ведаў, як яму пра гэта сказаць. Тады, нічога не кажучы, напісаў эсэ “Вечныя дзеці Беларусі”. Гэта была вострая крытычная рэфлексія паводле яго творчасці апошніх гадоў. Шчыра прызнаюся, я зусім не быў пэўны, што пасля гэтага тэксту нашае “пункцірнае сяброўства” (ягоны выраз) будзе мець працяг. Але ж я яго любіў і не мог не папярэдзіць пра небяспеку...

Адважуся яшчэ раз надрукаваць яго (скарочаны варыянт).

“Перадусім згадаю прэзентацыю кнігі Уладзіміра Арлова для дзяцей “Адкуль наш род”. У паўнюткай зале амаль не было ні бабулек з дзядкамі, ні іхніх унукаў ды ўнучкаў, для якіх і стваралася гэтая кніга, — зала поўнілася рознаўзроставым, хаця ўвогуле звычайным для *дарослых* літаратурных вечарынаў народам.

“Што яны тут робяць?” — здзіўся я ды з гэтага дзіва ўпотаікі зыркаў па тварах аматараў прыгожага беларускага пісьменства, пакуль неўзабаве не зразумеў: тут адбываецца не сустрэча пісьменніка з чытачамі, а казань першасвятара да набожных вернікаў.

Якая містычна напружаная цішыня панавала ў зале, як аднолькава натхнёна свяціліся вочы прысутных самага рознага веку, як малітоўна варушыліся іхнія вусны, замацоўваючы словы казані ў памяці! Але найбольш мяне ўразілі тыя моманты, калі Арлоў выказваўся пра нейкую падзею (гістарычную ці сучасную) такім чынам, які абуджаў патрыятычны гонар (альбо патрыятычны гнеў)

ягоных слухачоў. Тады яны прасветлена-радасна пачыналі пераглядацца паміж сабой (не парушаючы трапяткой цішыні — крый Божа!) і ўзнагароджвалі адзін аднаго ўсмешкамі ціхіх вар'ятаў...

У адну з такіх хвілінаў калектыўнага псіхозу мой твар пакутліва сказаўся, бо я раптам зразумеў, чаму гэтыя людзі не выправілі суды сваіх дзяцей ды ўнукаў...

Яны самі — дзеці. І гэта не для малалеткаў, а для іх Уладзімір Арлоў стварыў нацыянальны катэхізіс пад назовам “Адкуль наш род”, паводле якога яны будуць жыць, любіць і маліцца за Беларусь.

Мне зрабілася млосна.

Яны ўжо не паспеюць вырасці, — скрушна падумаў я, — яны ніколі не вырастуць у дарослых. Гэта вечныя дзеці Беларусі!

Чалавецтва стварала міфы ў сваім дзяцінным веку — у такую ж пару іх і натуральна чытаць асобнаму чалавеку. Малалетак экзистэнцыйна тоесны гераізаваным версіям жыццяпісаў Еўфрасінні Полацкай, Вітаўта Вялікага, Кастуся Каліноўскага... *Message* у выглядзе патрыятычна міфалагізаваных сюжэтаў ён успрымае як чаканы выклік быцця, на покліч якога яму немагчыма не адгукнуцца. І ён рушыць у кірунку поклічу — але чым болей прыспешвае хаду, тым далей аддаляецца ад мэты...

Міф — феномен статычнага свету. Таму ўсялякі рух — гэта тое, што аддаляе ад міфа, нават калі ты рухаешся яму насустрач. Сталуючы ў сваёй хадзе, за дзівосамі новых даляглядаў, малады чалавек нават не заўважае, як покліч міфа неўпрыкмет ператвараецца ў ягонае рэха, якое адно зрэдзьчасу падымаецца на паверхню з глыбіняў падсвядомасці, дзе міфу толькі і ёсць належнае месца.

Дзіцячыя кніжкі трэба чытаць у дзяцінстве. Іх небяспечна чытаць тады, калі ты прайшоў ладную частку адмеранага табе шляху і патэнцыялу засталага руху ўжо не заўсёды хапае, каб, патрапіўшы ў царства міфаў, зможыцца і выслізнуць з іх вечна статычных прыцемкаў у рэальнае, жывое і заўсёды дынамічнае жыццё...

Разрыў паміж дыскурсамі міфа і тэкстам рэальнасці паводле азначэння непераадольны. Гэта навідавоку — але толькі не для вечных дзяцей Беларусі. Яны і на каліўца не маюць сумневу ў магчымасці перайначання явы пад жаданая формы намысленай уявы. Трэба адно задзіночыцца і добра вымагчыся, гэта значыць улегчыся ў штукаванне запрудаў, каб запыніць жывое жыццё ў нерухомую фігуру таго міфа, пра які яны даведаліся з дзіцячых кніжак.

Натуральна, нічога вартага з гэтай забаўкі дарослых дзяцей ніколі не атрымаецца. Бо імклівая плынь жыцця як размывала, гэтак і надалей будзе размываць усе штучныя запыруды ды сплываць удалечыню, а дзецюкам, зацятым на ідэі супраціву жыццю, нічога іншага не застанецца, як запускаяць папяровыя караблікі патрыятычных улёткаў у нерухомыя калюжыны, што пакінула пасля сябе бураленная веснавая паводка дзевяностых гадоў...

Нядобра ў дарослыя гады чытаць дзіцячыя кніжкі. Але што рабіць, калі ў нашым дзяцінстве ў нас не было *нашых* дзіцячых кніжак?

***

Гэтае эсэ запачаткаванае трывожным запытаннем пра вечных дзяцей Беларусі... Яны ёсць усюды: у Мінску і Стоўбцах, Мсціслаўі і Полацку, Гомелі і Вілейцы, Старых Дарогах і Капылі... Яны ста-яць у пікетах і ходзяць на мітынгі, ладзяць шэсці і запісваюцца ў сябры ТБМ, маюць на плакатах “Жыве Беларусь” і носяць ля сэрца значкі з “Пагоняй”. Яны зусім не падобныя адзін да аднаго, нале-жаць да розных партыяў і рухаў, жывуць у неабсяжнай разбэрсанасці па ўсёй Беларусі, аднак ці не ўсім ім аднолькава карціць су-стрэцца з Уладзімірам Арловым, каб праз таемства наўпростага задзіночання, нечым падобнага да таемства святой эўхарыстыі, трохі адужыцца ад ягонай плоці і крыві і тым самым здабыць хвіліну ўцялесненай у рэальнасць нацыянальнай мроі...

І Уладзімір Арлоў выпраўляецца ў Друцк і Вільню, Ружаны і Плешчаніцы, Бабруйск і Нясвіж... Рухомы, як місіянер, чаканы, як месія (адначасна яго можна параўнаць і з гандляром уласнымі кніж-камі Францішкам Скарынам), ён увесь час у дарозе да тых, каго навярнуў у нацыянальны міф сваімі казанямі.

(...)

Дзяцей натуральна любіць. Усялякіх і заўсёды. — Грэшны: адзін раз не залюбіў і ў нейкі момант нават моцна. Адбылося тое прыкрае здарэнне напрыканцы нейкай ужо іншай прэзентацыі, калі ў малітоўнай цішыні залы я здагадаўся пра сумнае — валх-вец з ахвяравальніка ўласным лёсам, які ён кінуў у вечна ненажэр-ную пашчу молаха Адраджэння, ператварыўся ў ахвяру нацыяналь-ных пераросткаў, што нахабна зацуглялі яго жалеззем сваёй любові і веры, каб займець сабе алібі жытва ў свеце міфа, дзе спрэс пануе нежытвое.

Дык што — атрымліваецца, я знелюбіў гэтых, самім творцам створаных адэптаў беларушчыны за іхнюю любоў і павагу да свайго стваральніка? Нейкае абы-што! Ці адмысловая (а мо і самая звычайная) рэўнасць?

Можа, і рэўнасць, але хутчэй — крыўда. Бо гэта яны, вечныя дзеці Беларусі, адабралі ў мяне майго пісьменніка, які з сярэдзіны васьмідзясятых да сярэдзіны дзевянастых (і трохі яшчэ пазней) пісаў менавіта для мяне, з якім я прамінуў ягоны (як свой) шлях ад гістарычнай белетрыстыкі і папулярызатарскай гістарыяграфіі да вытанчанага эсэістыкі, актуальнай прозы і гэткага ж эстэтычнага вымеру паэзіі. А потым з'явіліся яны, тыя, каму ўжо не патрэбныя былі ні адмысловая стылістыка, ні складаныя культуралагічныя алузіі, ні, тым болей, вольнае мысленне — даволі было адно граматыкі ў дзесяці параграфіях Вячоркі і катэхізіса ў дзесяці гераізаваных міфах Арлова.

Яны неўпрыкмет падраслі і затым выраслі ў сваім мностве — з гэтага мноства іхняя любоў зрабілася эгаістычнай і агрэсіўнай. Цяпер яны ўжо ведаюць, чаго хочуць ведаць, і таму патрабуюць ад свайго Валхаўца не новага ведання, а толькі легітымізацыі аднойчы ім здабытага.

— Заставайся з намі, трымайся нас, — кажуць яны. — Выяўляйся гэтакім самым, як мы, і табе будуць гарантаваны любоў, слава, поспех. І не слухайся розных акудовічаў, колькі іх там — адзін, два, а нас сціжмы і сціжмы. Ты патрэбны нам, мы патрэбныя табе. Разам мы — трывалішча, на якім паўстане і завітнее Нацыянальны Міф...

Натуральна адсланицца ад нядобразычліўца, лагічна забыцца на няўдачу, абачліва размінуцца з дурнем, але як сысці ў ростань ад таго, хто цябе любіць за тваю справу ды яшчэ сваёй любоўю гарантуе твой прафесійны поспех і грамадзянскі чын? Дый увогуле, пра якую ростань можа ісці гаворка, калі наперадзе ўсіх нас разам чакае агульная перамога — вольная і незалежная Беларусь...

Творчасць — гэта вечны сыход упрочкі ад тых, хто цябе любіць. У гэтым сэнсе творца радыкальна супрацьлеглы палітыку, шлях якога заўсёды наадварот — да тых, хто яго любіць. І рэч тут вось у чым: творца застаецца творцам, пакуль ён кажа тое, што хоча сказаць сам, палітык застаецца палітыкам, пакуль ён кажа тое, што ад яго хочуць пачуць іншыя... Пospех і любоў неўпрыкмет ператвараюць

пісьменніка ў палітыка, калі ў пісьменніка не атрымліваецца пераадолець цягу любові чытача. Вось чаму я занелюбіў вечных дзяцей Беларусі, якія, як трэску, зацягнулі ў магутны вір сваёй любові Уладзіміра Арлова і ўжо колькі часу не выпускаюць яго з сваіх пругкіх абдымкаў...

...Не выпускаюць найперш да самога сябе, а гэта значыць — і да мяне, паколькі *мой Арлоў* каштоўны мне не ў статычным падабенстве са мной, а ў кінетычным разрозненні — бо чым далей ён аддаляецца ад мяне ў тую краіну, дзе ніхто, акрамя яго, не жыве, тым болей паміж намі прасторы, памерамі якой, уласна, і вызначаецца мая патрэба ў ягонай творчасці. Зрэшты, у чым яшчэ для нас можа быць сэнс творчасці іншых, як не ў бясконцым велічэнні дыскурсу быцця за кошт сыходу творцы “наўзбоч шасці тысяч футуў чалавека і часу” (Ніцшэ). Гэта значыць — наўзбоч мяне, вечных дзяцей Беларусі і, калі атрымаецца, самой Беларусі”.

***

ГОРАД ЯКОГА НЯМА
Валянціну Акудовічу

ты сцвярджаеш
гэтага гораду няма
бо ён не вабіць мітамі і
не абавязвае мэтамі
напэўна таму
адуюлю я вяртаюся
менавіта сюды
гэта так файна:
піць віно
цалаваць жанчыну і
пісаць вершы
ў горадзе, якога няма
як няма ні лепшых
ні горшых
часін і гарадоў

ні для паэзіі
 ні для кахання
 ні для нашага з табой
 пункцірнага сяброўства

бо ты сцвярджаеш
 цябе таксама няма
 а я маю нахабства
 сумнявацца ў гэтым
 ў горадзе
 якога няма

***

Неяк **Адам Глобус** (Уладзімір Адамчык) публічна заўважыў, што кожны божа дзень мусіць напісаць літаратурную показку ці намаляваць невялікую карціну.

Ахвоці мне! Гэта значыць — за год здзейсніць 365 творчых актаў. Як такое можа быць?

Можа, — запэўню недаверкаў. Ужо шмат (шмат!) год я бачу несупынныя высілки яго творчага “паслушэнства”, і таму сведчу: ён не хлусіць.

Алесь Анціпенка абсалютна дакладна назваў яго хранікёрам штодзённасці. Але паколькі ў нашым вербальным кантэксте азначэнне “хранікёр” стасуецца, хутчэй, са зніжанай лексікай, то я дадам трохі пафасу: “Унікальны хранікёр штодзённасці”.

А яшчэ ён нястомны партрэтyst. Пэндзлем, алоўкам ды словам ён стварыў сотні і сотні партрэтаў сучаснікаў і сучаснікаў (пра апошніх у яго ёсць нават цэлая кніжыца “Сучаснікі”). Некалькі разоў і я патрапляў пад ягоную з’едлівую опытку. Прыкладам:

“Валянцін Акудовіч належыць да суполкі тых па-сапраўднаму шчаслівых мысляроў, для якіх існуе 30-га і 31-га лютага. Таму размовы пра нейкую там дакладнасць з ім лепей зусім не заводзіць. Спрацацца

з мысляром Акудовічам таксама не варта, бо ў самы напружаны момант палемікі Валянцін ускіне твар да бясконцых зорных нябёсаў і шпурне ў цябе сваё сакраментальнае: “Мяне няма!” У размовах з мысляром Валянцінам лепей адразу пагадзіцца на два маналогі — твой і ягоны; а яшчэ лепш — прыняць дзве прамовы, і няхай абедзве прамовы скажа сам Валянцін Васілевіч Акудовіч”.

У выпадку з Адамам Глобусам не абысціся без хаця б скарочанага пераліку ягоных талентаў: мастак, паэт, празаік, эсэіст, інтэлектуал, бізнесовец, выкладчык Беларускага калегіюма, стваральнік персанальнай літарацкай прэміі “Залатая літара” (таксама меў гонар яе атрымаць), уласнай школы маладога літаратара... Да таго ж у яго была заўважная роля ў фармаванні “Новай літаратурнай сітуацыі” (так я назваў гэты перыяд у цыкле лекцый для Беларускага калегіюма).

Сёння ўжо нават не магчыма ўявіць сабе, што беларуская літаратура на той час (канец 80-х — пачатак 90-х), лічы, не мела гарадской прозы, паэзіі... — ды чаго яна толькі не мела?! У вялікіх гарадах яна па-ранейшаму заставалася вясковай літаратурай, што праўда, багатая і разнастайная. Але актыўная ўрбанізацыя рашуча запатрабавала іншага кшталту. Найперш новай мовы, новых формаў, скрытых раней тэмаў і праблемаў. Сярод разнастайных адсутнасцяў я тут запынюся толькі на брутэлізацыі і сексуалізацыі літаратуры, бо роля Адама Глобуса тут выключная. Акрамя ўсяго іншага на гэтую тэму, ён напісаў дзве кнігі “Дамавікамерона”, дзе аголеная да апошняга сексуальнасць бясконца рухала схопленыя жарсцю целы. Да таго ж усё гэтае нашэсце бессаромнасці было падмацаванае адпаведнымі малюнкамі Глобуса-мастака.

Для прынцыпова цнатлівай нашай вясковай літаратуры гэта было неверагодным узрушэннем!

Прамінуплі гады. У эпоху панавання парнаграфіі, калі вітрынным сексам ужо нікога не агаломшыш, я вяртаюся да свайго даўняга эсэ “Наўзбоч Дамавікамерона”, каб перачытаць наноў

тое, што ў тую яшчэ цнатлівую пару было заслоненае ад чытача ятрай плоці.

“Самая вялікая каштоўнасць, якая ёсць у чалавеку, — гэта тая жывёліна, што жыве ў ім... Прынамсі, яшчэ жыве.

Раней гэтая жывёліна займала амаль напоўніцу ўсяго чалавека, але тысячагоддзі цывілізацыйнага фарматавання неўпрыкмет адсунулі яе ў самыя ягоны под, загналі ў сутарэнні чэрава і краёвую плоць. Яшчэ трохі, і ёй не застанецца месца і там, у рэзервацыі краёна.

Як ужо толькі казалася, калісьці гэтай жывёліны ў чалавеку было шмат, а чалавека зусім мала. Маленькаму чалавеку было няўтульна ў вялікім целе жывёлы, і яму тады вельмі хацелася чалавечага, як мага болей чалавечага...

Спакваля чалавек атрымаў тое, аб чым мроіў, але за жаданым не заўважыў, што разам з тым ён страціў. А страціў ён тую магутную жывёліну, якая несла яго скрозь тысячагоддзі небыцця ва ўсё новае быццё.

Хто панясе чалавека далей ужо скрозь іншыя тысячагоддзі? Тое распешчанае выгодамі цывілізацыі звераньтка, што яшчэ неяк знаходзіць сабе месца ў чалавеку? Але калі не яно, дык і нішто іншае. Вось чаму нават гэтае анемічнае зверанё цяпер пачынае выяўляцца для чалавека большай каштоўнасцю, чым усё ўласна чалавечае, усё створанае гэтымі гамерамі, рэмбрантамі, бетховенамі, эдысонамі, джойсамі, абдзіраловічамі...

Я не ведаю, чаму не пра што яшчэ, а менавіта пра жывёльнасць чалавека як пра абсалютную для яго каштоўнасць падумалася мне, калі я прагарнуў апошнюю старонку “Дамавікамерона” і выйшаў на гаўбец, каб пацешыцца з вялізнай калматай хмары, якую пярун гнаў у бок майго жытла.

Пэўна, Адам Глобус, складаючы свае брутальныя навелкі, меў на мэце што заўгодна, толькі не апалагетыку “скаціны”, і тым не менш я, трохі адсланіўшыся ад тэкстаў, думаў не пра тое “нізкае”, што татальна апанавала прастору двух “Дамавікамеронаў”, а, наадварот, пра нешта “высокае”, пра нешта значна вышэйшае і за Платонавы вершні эйдас эйдасаў — Дабро, і за Плоцінава ўсюдыснае Адзінае,

і за Хрыстовую неабсяжную Любоў, — і гэтае нешта, больш высокае за ўсё вышыннае, месцілася не дзесьці на версе ўсяго існага, не ў нейкай абсалютнай чысціні ды цюце ідэальнага, а ў самым падзе, хавалася за брудам, гноем, смуродам, быццам бы нават правакуючы сітуацыю табу, як самую надзейную хованку для найбольш каштоўнага скарба чалавека...

Гэтае “нешта больш высокае за ўсё вышыннае” розныя людзі называлі па-рознаму: Шапенгаўэр — воляй да жыцця, Ніцшэ — воляй да панавання, Фрэйд — лібіда, Гайдэгер — воляй да волі, Дэлэз і Гватары — машынай жаданняў...

Але, як бы хто ні называў тое, што ляжыць у аснове дзі жывога жыцця і ўвесь час рухае яго, найлепей выяўляе сутнасць гэтага руху мужчына, які гвалціць жанчыну. Менавіта гвалціць — не просіць яе, не ўлашчвае, а бярэ сам; бярэ жорстка, бязлітасна, магчыма, нават без асаблівай асалоды, а толькі таму, што так трэба.

Вось пра гэтае “так трэба” я і думаў, углядаючыся ў расцярэбленую сечкамі бліскавіцаў хмару і разважаючы, што хаця кожная са ста дваццаці дзвюх навелаў падвоенага “Дамавікамерона” мае свайго “персанальнага” героя, але па сутнасці герой тут адзін: гэта выпаканая ў сперме і экскрэментах магутная жывёліна з цягліцаў ды хэнці, якая бязлітасна, жорстка і, калі заўгодна, абьякава сто дваццаць два разы гвалціць адну і тую самую жанчыну (нават калі па сюжэце і не гвалціць, і не жанчыну...) толькі таму, што так трэба, што гэтага перманентнага гвалту патрабуе нешта больш значнае і магутнае і за Дабро Платона, і за Любоў Хрыста...

Чалавек — гэта перадусім дадатак да свайго чэлесна.

Чэлес (у стане эрэкцыі) — тая дамінанта, якая вызначае каардынаты ўласна чалавека і арганізуе яго ў пэўную падзею быцця.

Пра сваю ролю як дадатку да чэлесна чалавек даведаўся даўно, аднак гэтае веданне яму настолькі было не даспадобы, што ён яго не толькі затабуваў, але на гэтае табу яшчэ панаскідаў безліч адмысловых міфаў і самых розных прыгожых словаў (кшталту “эрас”, “любоў”, “каханне”...) ды іншых вытанчаных прыдумаў, каб толькі ніхто і ніколі не даведаўся праўды. А калі ў гэтым цвілым рыззі і спаракнелым ламаччы нехта наважваўся поркацца, каб пацікавіцца, што там спадысподу, дык адразу ўсчыняўся несусветны гвалт: не руш святыні. І так было, пакуль не знайшоўся чалавек, абьякавы да ляманту. Звалі

таго чалавека Зігмунд Фрэйд. “Гэтыя любоўныя інстынкты называюцца ў псіхааналізе а *potiori* і па сутнасці з’яўляюцца сексуальнымі памкненнямі. Большая частка інтэлігенцыі ўспрыняла такое мяно як абразу і адплаціла за гэта тым, што папракнула псіхааналіз у пансексуалізме. Хто лічыць, што сексуальнасць утрымлівае ў сабе нешта брыдкае і прыніжаючае чалавечую прыроду, хай ужывае больш шляхетныя назовы: эрас і эротыка. Я мог бы сам гэта зрабіць ад самага пачатку і тады пазбег бы шматлікіх абвінавачванняў. Аднак я не хацеў гэтага, бо па магчымасці ўнікаў патурання ўласнай слабасці. Нельга наперад ведаць, куды завядзе гэты шлях: спярша саступаюць у адносінах словаў, а затым паступова і стасоўна сутнасці. Я не бачу якой-кольвек заслугі ў тым, каб саромецца сексуальнасці: грэцкае слова “эрас”, якое павінна змякчыць сорам, урэшце не што іншае, як пераклад слова “каханне”; і напрыканцы, “хто мае цярпенне чакаць, таму няма патрэбы ўлагоджваць”.

Магчыма, некаму падасца, што гэтая вялікая цытата тут не зусім да месца, але мне яна вельмі патрэбная, і, пэўна, я нават не здолею скарыстацца ўсім яе патэнцыялам, каб больш выразна выказаць нешта для мяне істотнае ў гаворцы з нагоды “Дамавікамерона” Адама Глобуса.

Каб напісаць “Дамавікамерон”, трэба не саромецца ляманту і быць абыякавым да енку абражаных. Гэтак па-першае. Па-другое, у абсалютнай большасці навелаў Глобус, гэтаксама як і Фрэйд, мог бы “змякчыць” нейкія словы, іншыя памяняць на больш “прыгожыя” ці абысціся эўфемізмамі, а лішнюю брутальнасць сітуацый загнаць у падтэкст, у класці ў шматзначныя паўзы, урэшце — абмінуць, як абмінае гэта ўся беларуская літаратура спакон веку, і тады мы мелі б два зборнікі *звычайных* навелаў. Але Адам Глобус не пайшоў аблудным шляхам, хаця, пэўна ж, зусім не таму, што ён, як і Фрэйд, прагнуў нічым не прыхарошанай ісціны (якая там “ісціна” ў літаратуры). Інтэнцыі да гранічнай сексуалізацыі *звычайных* навелаў трэба шукаць у нечым іншым. У чым? Сам аўтар аднойчы сказаў, што яму хацелася, каб у беларускай літаратуры была хоць адна кніга, якую трэба хаваць ад дзяцей. (Дарэчы, амаль усё, што піша Адам Глобус, яму ад

некага даводзіцца хаваць: ад мамы — “Толькі не гавары маёй маме”, ад суседзяў і сваякоў — “Койданава”, ад дзяцей — “Дамавікамерон”...)

Адам Глобус увогуле паводле прыроды свайго пісьма не эратычны (жаночы, цёплы, акварэльны, дыялагічны, пасіўны...), а сексуальны (мужчынскі, халодны, графічны, маналагічны, агрэсіўны...) пісьменнік. У “Дамавікамероне” гэта бачна найбольш выразна.

Мужчына эратычны настолькі, наколькі эротыка дапамагае яму здзейсніцца сексуальна. Толькі герой Адама Глобуса амаль не мае патрэбы ў эратычным, паколькі ён мужчына ў абсалютным значэнні. Эратычныя гульні ён пакідае сексуальным недамеркам, а сам здзяйсняе сваю хэнць адкрыта, адразу і напоўніцу, бо воля да жыцця і панавання не мае патрэбы хавацца і не можа чакаць. Як сведчанне гэтаму той факт, што пераважная большасць навелаў “Дамавікамерона” арганізуецца голым сексуальным актам, нахабна вызваленым з-пад эратычнага покрыва таемнасці (так вызваляецца з-пад кажуха рухавік на дэманстратыўным стэндзе).

Вызначыўшы за сутнасць героя яго агрэсіўную сексуальнасць, Адам Глобус вярнуў у кантэкст беларускай літаратуры мужчыну (а можа, дакладней было б сказаць, што ён стварыў прэцэдэнт мужчыны ў беларускай літаратуры, бо ці быў увогуле ў нашай вечна румзаючай паэзіі і прозе мужчына?). І гэта не істотна, у чым (кім) ён персаналізуецца: зданях, пачварках ці досыць прыстойных эстэтах ды інтэлектуалах. (У Глобуса нават “Смерць — мужчына”.)

Але падобна, што гэтая падзея нас не надта ўсцешыла. За апошнія стагоддзі мы настолькі прывычаліся абыходзіцца без мужчыны, так налаўчыліся замяняць ягоную адсутнасць нейкім рамантычным сімулякрам, што гэты эгаістычна-жорсткі, прагматычна-бязлітасны, сексуальна-нахабны тып нас добра-такі напалохаў, бо мы калі і чакалі прышэсця на Беларусь Мужчыны, дык, пэўна ж, ён мроіўся нам зусім іншым. Беларускі мужчына мусіў быць большым прывідам за сам прывід, нечым нахштальт ружовай аблачыны ў нагавіцах ад французскага куцюр’е, але з беларускім лэйблам на худым азадку.

А можа, мы “Дамавікамерон” не ад дзяцей хаваем, а ад саміх сябе, бо баімся даведацца, што не толькі смерць, а і жыццё — мужчына? І гэты мужчына-жыццё зусім не падобны на тыя здані і прывіды, сярод якіх нам так утульна было нэндзіцца жыццём і да якіх так соладка цяпер сыходзіць у невараць. Сыходзіць усім разам, усёй Беларуссю...

Пярун нарэшце прыгнаў хмару да майго гаўбца, але і тут, ужо ля самай зямлі, ён, не стамляючыся, раз-пораз успорваў яе цела бліскавіцамі маланак. Пачыналася залава. Я зачыніў дзверы на гаўбец”.

***

Творчы наробак Адама Глобуса настолькі агромністы і значны для нацыянальнай культуры, што я не адважваюся яго нават кранаць. Ведаю, што, як толькі скрану хоць што, дык ён увесь абрынецца лавінай, і ад мяне нават вушэй не будзе відаць.

Таму хуценька развітваюся з маім героем фэйсбучным посьмахам, які меў назву “Ранішні дыялог пасля багатай вячэры”:

— Хіба сапраўды ўсе некалі памруць?

— Усе!

— І Адам Глобус?

— Ну, наконт яго я не ўпэўнены. Можна, Глобус і застанецца? Толькі яму будзе вельмі сумна аднаму.

***

Раней я ні разу не пакарыстаўся завершанымі аўтабіяграфіямі маіх герояў з розных даведнікаў. А тут не вытрываў, бо гэтая біяграфія эўрыстычная і да таго ж з весялінкай:

“Алесь Анціпенка (*Ales Antsipenka or Ales Ancipienka*) нарадзіўся ў 1953 годзе на Далёкім Усходзе Беларусі ў г. Слаўгарад Магілёўскай вобласці.

Антыкамуністычнае выхаванне атрымаў у сям’і. Веды набываў у Нацыянальнай бібліятэцы імя Леніна, бібліятэцы Акадэміі навук БССР і акадэміі Кіма Хадзеева, а адукацыю — у Інстытуце замежных моваў і аспірантуры Інстытута філасофіі і права АН БССР. Кандыдат філасофіі.

Аўтар шэрагу навуковых і аналітычных артыкулаў, друкаваных у Беларусі, Аўстрыі, Ізраілі, Латвіі, Польшчы, Расеі, Славакіі, Францыі, Чэхіі, Швецыі і ва Украіне.

Стваральнік і суаўтар кніг “Мэды і камунікацыя”, “Анталёгія сучаснага беларускага мыслення”, “Невядомая Беларусь”, “Таталітарызм”.

За ўдзел у Маршы Свабоды сядзеў у беларускіх Лукішках на Акрэсціна. Ганарыцца тым, што не мае ўрадавых узнагародаў. Галоўнай задачай беларусаў лічыць умацаванне ўсходняй і разбуэрэнне заходняй мяжы краіны.

Сябра Рады БАЖ, Рады Беларускага ПЭН-цэнтру, сузаснавальнік і сябра Рады Беларускага інстытута стратэгічных даследаванняў, сябра Валянціна Акудовіча, кіраўнік Беларускага калегіюму”.

А яшчэ Алесь марыў стварыць зборнік аўтанекралогаў вядомых беларусаў. Калі ўгаворваў каго на гэтую авантуру, дык тлумачыў: як ты памрэш, дык невядома, хто будзе пісаць пра цябе некралог і што ён там панापіша. Таму лепей самому загадзя парупіцца.

Як сапраўдны філосаф, ён ніколі не забываўся на *memento mori*.

Неяк Алесь заўважна схуднеў, і калі ў яго пачалі пытацца, што здарылася, дык ён тлумачыў: “Не хачу, каб сябры дужа стаміліся, калі будуць выносіць маю труну з хаты”.

Ну і яшчэ адзін макабрычны сюжэт.

Выпадкова Алесь перастрэўся з Уладзімірам Някляевым. Пагаварылі пра сёе-тое, а потым Алесь сумна кажа:

— Да Вас, Пракопавіч, шмат людзей збярэцца на пахаванне, і ў Акудовіча будуць людзі, а да мяне дык ніхто не прыйдзе.

— Чаму?! — здзівіўся Някляеў.

— Бо я вас усіх перажыву...

Пасля сціплай жменькі гэтых вясёлых показак нехта можа падумаць, што прэзентаваны тут філосаф нейкі ну зусім не сур’ёзны. Запэўніваю: яшчэ як сур’ёзны! Нават калі б ён нічога болей не зрабіў, акрамя Беларускага калегіюма, з якім плённа ўпраўляўся больш як паўтара дзесяцігоддзя (да таго ж у варажым атачэнні), дык і гэтага было б даволі, каб застацца адметнай постацю ў гісторыі нашага інтэлектуальнага рушэння.

Мы шмат чаго перарабілі з Алесем разам за некалькі дзесяцігоддзяў супольнай працы — лічыць не пералічыць. Таму згадаю хаця б адну, але надзвычай важную падзею.

У другой палове 90-х як бы з нічога нам падумалася, што за вызвольны час філасофскіх і проста якасных інтэлектуальных тэкстаў рознымі аўтарамі напісалася столькі, што варта было б іх сабраць у адзін ёмісты збор.

— Тэкстаў насамрэч хапае, — паўтарыўся я. — Толькі дзе грошай знайсці на выданне?

Мы доўга слухалі ўласную моўчу, толькі нечакана вочы Алеся загарэліся, і ён рашуча запэўніў:

— Грошы знойдуцца. Пачынаем збіраць і рыхтаваць тэксты.

І сапраўды, не адразу, але недзе праз год грошы знайшліся. Нейкім спосабам Алесь пераканаў Васіля Лявонава (некалі першага сакратара абкама, потым палітвязня, а яшчэ пазней бізнесоўца), што без уласнай філасофіі Беларусь ніколі не зразумее самую сябе.

“Анталёгія сучаснага беларускага мыслення” пабачыла свет у 2003 годзе. Яна мела 500 старонак і ўлічыла больш як трыццаць аўтараў.

Мы лашчылі ў руках кожны свой асобнік, і Алесь, пасміхнуўшыся, сказаў:

— Ну, цяпер можна і паміраць.

Безумоўна, гэта была не абы-якая інтэлектуальная падзея. Хто мог раней падумаць, што праз дванаццаць год пасля паўстаўлення незалежнай краіны ў нас будзе свая важкая філасофская анталогія?

Ніхто!

А далей я літаральна мушу распавесці яшчэ адну гісторыю пра Алеся, бо без яе ягоны жыццяпіс будзе банальна знявечаным. Пражыўшы больш за палову стагоддзя, ён вырашыў, што цяпер ужо нікому нічым не абавязаны: ні жонцы, ні дарослым дзецям, ні дзяржаве, — і выправіўся ў адлюдства, каб шукаць там уласную сцэжку за пазуху да Бога.

Карацей, дачакаўшыся дзяржаўнай рэнты (пенсіі), ён пакінуў горад і схаваўся ў сваім сціплым летнічку, мала прыстасаваным для жыцця ў халады.

Што праўда, з адлюдствам у яго не атрымалася, бо яго жонка Міла, як тая руская дзекабрыстка, выправілася поспедам, а з ёй тры сабакі і кот.

Раней я часта да іх наведваўся, асабліва калі пачыналіся грыбы. Тады мог днямі не вылазіць з лесу, бо для мяне няма нічога больш эратычнага за грыбы. Хаця, калі казаць увогуле, дык хапала і самых розных іншых падзеяў дзеля сустрэч. Неяк разабралі старую печку, каб перакласці на цяплейшую, удвох склалі з таўшчэзных бяргвенняў грунтоўную лазню (чым моцна ганарыліся, бо на дваіх тады ўжо мелі больш як 120 год). Ну і ўсялякае іншае...

Забыўшыся на цывільны свет, Алесь на адзіноце да астачы загруз у філасофіі Усходу. А пазней, праз французскую і англійскую мовы, пераклаў “Тао Тэ Чынг” Лаа-Цзы і будыйскія Кхагавісана-суты.

Аднак самае галоўнае было не ў гэтым. Нарэшце менавіта тут ён змог напісаць сваю кнігу. Называецца яна “Прыпадобніўшыся да насарога”. Кніга моцная, вельмі моцная. І да таго ж напісаная не за акадэмічным сталом, а на скразняках быцця ў лядашчай хаціне. Што надае ёй прыныпова іншы кшталт ад бальшыні філасофскіх кніг.

***

Тады мы з Максімам Жбанковым і Дар’яй Сітнікавай гасцявалі ў Алеся з Мілай, і Максім угаварыў нас паспрачацца міжсобку наконт Бога, а яны запішуць на дыктафон, апрацуюць і надрукуюць спрэчку ў часопісе “Партызан”. Без асаблівай ахвоты, аднак мы пагадзіліся.

Познім ранкам атабарыліся на зялёным падворку. Было ціха, утульна і злёгка пахмельна. Я наперад прапанаваў трохі

брутальную назву гаворкі: “Ці ёсць Бог на Марсе?” Чамусьці ніхто не спрачаўся... А персанальна ад сябе дадаю тут яшчэ падзагаловак:

ПАЛЕМІКА З СЯБРАМ

Алесь Анціпенка: ...У адрозненне ад цябе — філосафа Адсутнасці, — я сябе лічу філосафам Прысутнасці. Маё стаўленне да Бога фармулюецца вельмі проста: Бог ёсць чыстая, адвечная і татальная прысутнасць, чыстае Быццё. І таму менавіта Ён (нікога і нічога больш поўнага за Яго няма) задае максімальна магчымую прысутнасць усяго, што існуе, саму магчымасць прысутнасці. І ў гэтым парадокс! Таму што нібыта, з другога боку, Бога няма, як некаторыя кажуць... І ў самім Евангеллі можна прачытаць, што Ён жыве ў святле невымоўным. То бок Яго немагчыма ўбачыць... Але гэтая скрайняя пазіцыя — Богам яна і задаецца — і ёсць той самай “канцавой”, “апошняй” анталогіяй, якая робіць мажлівым усё. Нават існаванне Акудовіча.

Валянцін Акудовіч: Калі мы зыходзім з хрысціянскай візіі Бога як таго, хто ўсё можа, тады Ён можа быць не толькі ў сваёй прысутнасці, але і ў сваёй адсутнасці. Перадусім гэта ёсць найбольшай унікальнасцю Бога, якой і пакладзена бездань паміж Ім і чалавекам. Таму мяне Бог мала цікавіць як прысутны (я і сам прысутны, хай сабе і праз “мяне няма”). Мяне Бог цікавіць (калі цікавіць) адно ў сваёй адсутнасці: Бог як адсутнасць Бога...

А. А.: Ці не ёсць гэта сур’ёзнай супярэчнасцю. “Бог як адсутнасць Бога”? Калі Бог ёсць, як ён можа быць тым, хто ўсё адмаўляе?

В. А.: Адсутнасць не ёсць адмаўленнем! У вядомым нам свеце Няма, Нішто, Адсутнасць складаюць абсалютна большую ягоную частку. І перад тым, як гэты свет стварыць, Бог, напэўна, таксама месціўся недзе ў Няма. Прынамсі, ладная частка хрысціянскага свету *дагматычна* верыць, што Бог стварыў свет *ex nihil* — з нішто. І цалкам верагодна, што толькі там яго сапраўдная Айчына (так бы мовіць, гістарычная Бацькаўшчына). Прынамсі, каб я верыў у наяўнасць Бога, дык перадусім звязваў бы яго з дыскурсам Адсутнасці. Бо думаць пра Бога як толькі пра Бога дыкурсаў Ёсць — гэта выказваць Яму сур’ёзны недавер. Бог, які толькі Ёсць, — гэта няпоўны Бог. Болей за тое, гэта нават не палавінка Бога, а нейкая яго мізэрная частка.

А. А.: Адсутнасць — гэта насамрэч адсутнасць імя. Бог таксама забараняе — мы ведаем гэтую старазапаветную традыцыю — вымаўляць Ягонае імя. Бог кажа: адзінае, што пра Яго можна сказаць, — што Ён ёсць. Ён кажа: “Я есмь”, — так? У гэтым сэнсе Бога сапраўды няма — як рэчы. Бога сапраўды няма як імя. Бога няма як асобы. У гэтым праблема: Бога няма як Іншага! То бок істотна адрознага ад Яго. Вось ты і блытаеш Бога з рэчамі.

Фенаменальна, канешне, Бога няма. Бо Бог не ёсць фенаменальнай сутнасцю. Ён не ёсць сутнасцю ўвогуле, бо перадусім ён ёсць існаванне. У прынцыпе, выказванне пра Бога можна абмежаваць адным словам: “Ёсць!” Усе астатнія словы — гэта прэдыкаты. Гэта тое, што пачынае разрываць Ягоную найвялікшую прысутнасць. Чаму паўстае такая парадаксальная сітуацыя? Я думаю, таму, што кожны з нас фактычна недапраяўлены для самога сябе. У пэўным сэнсе кожны з нас — нерэалізаваны праект. Недадуманы. Недажыты. І з усіх гэтых нашых “неда-” — недадуманасці, недасканаласці, недажытасці — Бог робіцца для нас праблематычным. Бо Ён насамрэч ёсць поўніца і існаванне ў плюсквамперфектум. То бок ён больш чым дасканалы, калі пад дасканаласцю мець на ўвазе ўсё тое, што мы можам сабе ўявіць.

В. А.: У якасці рэплікі нагадаю, што ў Жака Дэрыды ёсць вельмі сімпатычная кніжыца, перакладзеная на беларускую мову Змітром Коласам. Яна называецца “Акрамя імя”. Гэта тое, пра што ты казаў: у Бога ёсць усё, акрамя імя. Але не называць імя Бога кажа не столькі традыцыя, колькі здаровы сэнс. Бо як даць імя таму, што ёсць усім, нават і тым, чаго няма?

А. А.: Я ўсё ж хачу паразважаць пра тое, чаму ты гэтак часта і настойліва кажаш “Няма” і “Нішто”. І пры гэтым сёння агучыў абсалютна новую для сябе ідэю пра Бога як Адсутнае. Маўляў, калі Ён усё можа (“на ўсё здольны”), дык Ён з уласнай хэнці можа і не быць. Гэта цікава, але ў індуізме Няма, Нішто (тое, што называюць пустой свядомасцю) ёсць адной з фазаў спазнання Бога. Калі ёг становіцца на шлях набліжэння да Бога, ён мусіць разбурыць інтэнцыянальнасць свайё свядомасці.

Нашае мысленне — згодна з еўрапейскай традыцыяй — заўсёды інтэнцыянальнае, гэта значыць скіраванае на нейкі аб’ект. Дык вось, разбурэнне інтэнцыянальнасці ёсць адным з рухаў на шляху

да Бога. І ў гэтай сітуацыі Бог падаецца як адсутны. Таму што нашая святдомасць робіцца татальна пустой. Гэта мае аналогію таксама і ў хрысціянстве. Калі Хрыстос кажа: “Пакінь маці і бацьку свайго і ідзі за мной”, — Ён кажа: вызвалі месца ўнутры самога сябе, зрабі пустой сваю святдомасць, каб я ўвайшоў у яе. Я хачу сказаць, што ты, на маё разуменне, папросту перабольшваеш вагу пэўных станаў нашай святдомасці. І ў мяне да цябе пытанне. Вось мы казалі, што Ёсць як Бог не патрабуе ніякіх прэдыкатаў. А Няма таксама не патрабуе ніякіх прэдыкатаў? Тады чым адрозніваецца Няма ад Ёсць? І можа, тады Няма і ёсць Ёсць?

В. А.: Я разрозніваю Няма і Ёсць па адным надзвычай простым крытэры. Усё, што Ёсць, можа быць упісаным у нейкі фармат: фізічны, біялагічны, матэматычны, тапаграфічны, вербальны, інтэлектуальны... На скрайні выпадак — метафізічны. А Няма, Нішто мы не можам упісаць у хоць што, яны заўсёды застаюцца па-за формай. І для мяне ўсё больш выразна відавочніцца, што калі Бог ёсць, дык ён ёсць толькі ў Няма, як месцы, *a priori* пазбаўленым нават самой магчымасці формы...

Дарэчы, а што рабіць Богу ў Ёсць? У Ёсць я не бачу месца Богу! Нідзе, ні ў чым! У тым сэнсе, што ўсё тое, што Ёсць, — гэтыя дрэвы, камяні, дамкі, пляшка піва, якую ты п'еш, і пляшка піва, якую п'ю я, — для мяне ніякім чынам не патрабуюць прысутнасці побач Бога, як і яго наяўнасці ўвогуле. Усё гэта цалкам вытлумачаецца матэрыяльнасцю свету і штодзённым бытаваннем чалавека... Хіба адно акрамя кантыянскага імператыву маральнасці. Дый у гэтым выпадку, калі да станаўлення маральнасці Бог і мае нейкае дачыненне, дык, хутчэй, толькі праз сваё альтэр эга — Д'ябла.

А ўсё астатняе я магу прачытаць на звычайнай фізічнай мапе быцця, дзе Ён прысутнічае адно ў імёнах гарадоў і людзей. І толькі. Няма, Адсутнасць, Нішто вярэдзяць мне глудзы: а можа, Ён там? Для мяне Няма — гэта адзінае алібі Бога, апошняя легітымацыя Ягонаю магчымасці быць.

А. А.: А можна памеркаваць, што Адсутнае, Няма — гэта нейкая перадумова творчасці? І тады можна сказаць, што Бог творыць з Няма (з Нішто)?

В. А.: Якраз пра гэта і казаў Феафіл Антыяхійскі ў палеміцы з Платонам: “Што вялікага, калі Бог стварыў свет з нарыхтаванай

матэрыі? Майстар, як атрымае ад каго матэрыял, вырабляе з яго, што захоча. А магута Бога якраз і выяўляецца ў тым, што ён з нішто творыць, што захоча”.

Але мяне ў сувязі з тварэннем з Нішто турбуе не сама праблема творчасці, а тое, што Яго падсунула да гэтага творчага акта. Інакш кажучы, найперш мяне вярэдзіць, што Ён рабіў, калі сядзеў у Няма і нічога не рабіў (у сэнсе тварэння Ёсць)? Затым — з чаго гэта Ён выскачыў з таго Няма, як Піліп з канпель (і за шэсць дзён наляпіў тут, як пяльменяў, і сонцаў, і зораў, а да іх яшчэ зямельку нашу і двух людзей у астачу)? А калі аднойчы выскачыў, дык чаму потым болей не выскокваў? І самае галоўнае: на якую халеру ўсё гэта Яму было патрэбна?

Праўда, некаторыя з апошніх маіх пытанняў як быццам лёгка здымаюцца, да прыкладу, пантэізм (зрэшты, як і шмат якімі іншымі тэалагічнымі фэнтэзі). Але калі Спіноза кажа, што Бог ва ўсім, што Ён поўна разліты, вось у гэтай травінцы, у той яблыньцы насупраць нас, у пляшцы з недапітым півам, дык нешта ўва мне моцна прэрэчыць. Бо які сэнс сядзець Богу ў цыгарэце, якую я цяпер палю (хаця я выразна ўсведамляю, што чалавек і не павінен разумець боскія задумы)? Мне больш натуральна параўноўваць Бога з партызанам. Сядзеў сабе цішком у прыцемках Няма, а потым вызірнуў адтуль, агледзеўся і хуценька ўчыніў самы знакаміты ў гісторыі Сусвету тэракт, які цяпер мы называем Вялікім выбухам, — а пасля зноў схаваліся ў сваю Адсутнасць. Таму што функцыянальна Бог як той, хто ўсё можа, потым нідзе і ні ў чым канцэптually не аб’яўляўся.

А. А.: Ты прызначаеш Богам той матэрыял, з якога ён насамрэч стварыў гэты свет. Я ж не адмаўляю Няма! Я проста даводжу табе, што гэта не Бог. Сутнасць — калі можна так казаць — Бога якраз у тым, што ён Ёсць. А Няма — тое, што дазваляе Богу выявіць сваю прысутнасць. Таму што калі б Няма не было, дык як бы Бог выявіў сваю прысутнасць? Я ў прыцыпе гатовы пагадзіцца, што Няма — гэта адзін з галоўных “герояў” гісторыі пра Бога. Таму што цяжка памысліць свет, цяжка памысліць час, калі мы адмаўляем Няма. Як мы тады можам зразумець час? Як зразумець гісторыю? То бок ёсць гісторыя, і ёсць адвечная пазіцыя Няма.

В. А.: У мяне яшчэ да нашай размовы прадумалася жартаўлівае пытанне: “Ці ёсць Бог на Марсе?” Пры ўсёй жартаўліваасці запыту, ён

сутнасны. Праз яго ў нашай гаворцы якраз і зручна перайсці ад першай — анталагічнай — часткі да другой, экзистэнцыйнай. Дык вось, пакуль не з'явіцца чалавек (дзе заўгодна), ці ёсць там Бог? А калі Бог усюды, дык што ён робіць на Марсе? Сядзіць у кратары і калупаецца ў носе? Ці што?

А. А.: Але без чалавека Бога няма для чалавека. Такая формула. І ў гэтым сэнсе хрысціянства прадэманстравала найвышэйшую каштоўнасць асобы. Дарэчы, адсюль зрабілася мажлівай і секулярная версія чалавека (еўрапейскі гуманізм). У гуманістычнай філасофіі Бог нібыта апынуўся лішнім... Цяпер да твайго пытання. Ці ёсць Бог на Марсе? Гэта нават не падлягае сур'ёзнаму абмеркаванню, бо адна з характарыстык Бога ва ўсіх рэлігіях — гэта ўсюдыіснасць. І гэтае глабальнае быццё Бога робіць абсалютна бессэнсоўным пытанне пра Ягонае месца. На Марсе, на Зямлі, у Смалявічах ці ў Мыцішчах. Бог аднолькава прысутнічае што ў Смалявічах, што на Марсе — гэта абсалютна не важна — дзе.

В. А.: Добра, але ты мне скажы, што Бог робіць у Смалявічах? І хіба ў Смалявічах гэтка зломкі, што без Бога самі не абыдзецца? Інакш кажучы, патлумач: у чым табе бачыцца функцыя Бога сёння?

А. А.: Вельмі проста. У індуізме Бог мае тры функцыі. І гэта, я думаю, будзе табе бліжэй за хрысціянскага Бога. Першая функцыя — стварэнне, пра што ўвесь час кажа хрысціянства і робіць толькі на гэтым акцэнт. Другая функцыя — разбурэнне, бо Бог штогод, як мы бачым на свае вочы, разбурае гэты свет, прыроду. І ўвесну ўсё адраджаецца. І, нарэшце, трэцяя функцыя Бога — падтрымліваць гэты свет. Тое самае мы знойдзем у шматлікіх міфалогіях і нават у хрысціянстве, праўда, не гэтак акцэнтавана. Вось калі кажуць, напрыклад: “На ўсё воля божая”, — гэта азначае, што Бог падтрымлівае гэты свет, што ён выяўляе сваю волю, каб нешта існавала. Каб нешта адбылося.

В. А.: Цікава, раней я лічыў, што вясна настае, калі сонейка высокая ў нябёсы ўскараскаецца, а ты кажаш — з боскага шчыравання. Дык што, я нават у суседавым плоце гнілюю штыкеціну не магу зламаць, калі Бог не дапаможа мне сваёй разбуральнай функцыяй?

А. А.: Дык я і кажу, што ў хрысціянстве гэта не дыферэнцыявана. Ты ўвесь час навязваеш Богу адну чалавечую праблему. Гэта праблема самоты, адзіноты і бессэнсоўнасці. Таму ты і пытаешся: “А што Бог

робіць там, на Марсе?” Там жа сумна мусі быць? Людзей там няма, і піва няма. Дык што там Бог робіць без нас?

В. А.: Галоўнае тут — *без нас!*

А. А.: Бог падтрымлівае існаванне планеты Марс! Каб ты паглядзеў на неба, узрадаваўся і чарговы раз узгадаў Канта. Ты толькі ўдумаўся на хвіліну, што Кант параўноўваў! Зорнае неба з мараллю. Анталогію з экзістэнцыяй. Чаму ён з аднолькавым піетэтам да ўсяго гэтага ставіўся? Таму што гэта і ёсць стыхійным абуджэннем рэлігійнага пачуцця. Вось і адказ. Што робіць Бог? Ён падтрымлівае гэтае неба.

В. А.: Раскажы пра гэта пінгвінам на Алясцы. Вось яны здзіўца, бо адведу лічылі, што і неба, і моры-акіяны, і ўсё астатняе існае трымаецца дзякуючы гравітацыі. А тут — бач ты, якая навіна.

А. А.: Бог ёсць творчая энергія. Хаця тут ёсць адна праблема: ці ўсведамляе сам сябе Бог? Калі Бог ёсць, яе можна разглядаць. А калі ты кажаш, што Бога няма...

В. А.: Я кажу цалкам іншае, а менавіта: калі Бог *ёсць*, дык найбольш верагодна, што цяпер Ён знаходзіць сябе ў дыскурсе Няма!

А. А.: Я не буду з табой спрацацца, таму што ты кажаш некаторыя рэчы, якія ёсць у рэлігійным досведзе. Бог можа “знікнуць” — ператварыцца ў Няма. Калі мы пачытаем тэксты вялікіх шукальнікаў Бога, святых айцоў, яны часам папросту ўпадалі ў наймацнейшую скруху, нават адчай. І гэта быў той стан, калі яны раптам усведамлялі, што Бога няма. Я сам стаў вернікам праз мантру “Бога няма”. Я хадзіў тыднямі, як ашалелы, і казаў: “Бога няма”. Пакуль Ён мне нарэшце не адкрыўся. То бок “Бога няма” — адна з фундаментальных правакацый богашукальніцтва.

В. А.: Тут ты кажаш пра экзістэнцыйны вымер Бога, пра Бога як экзістэнцыйную праблему чалавека. А мяне гэта ўвогуле абыходзіць, бо мне цікава толькі анталагічнае: ці магчымы Бог як адсутнасць самога сябе?

А. А.: Мая задача — памерці перад тым, як Бог скажа: “Ты памёр!” У гэтым сэнсе я па-ранейшаму шукаю Бога, таму што хачу апырэдзіць уласную смерць. І Бог для мяне ёсць ключом да праблемы пераадолення смерці, праблемы адсутнасці.

В. А.: У мяне ёсць вядомая табе формула: “Бог — гэта аптымізацыя жаху небыцця”. Уласна кажучы, экзістэнцыйна Бог для

чалавека істотны не тым, што Ён раней зрабіў для людзей, а тым, што яшчэ зробіць, — дасць ім прытулак у вечнасці. Але ў вечнасці зусім іншы — *не чалавечы* — вымер. Чалавек створаны, каб цалкам, да апошняй рэшты, завяршыцца ў гэтым сваім жыцці... Дарэчы, калі чалавек адслоніць ад сябе ідэю Бога, дык, магчыма, гэтым радыкальна павялічыць значэнне свайго ўласнага жыцця. Бо чалавек побач з Богам — мізэрны чалавек. А мізэрны чалавек не можа ўзяць адказнасць за гэты свет. Дый навошта яму яе браць, калі ёсць Бог? Калі Бог стварыў гэты свет, дык хай сам за яго і адказвае.

А. А.: Мне падаецца, што цяпер у цябе выявілася нейкая негатыўная энергетыка, якая супярэчыць пачатку нашай размовы, калі ты гэтак спакойна і мудра даказваў, што Бог ёсць Няма...

В. А.: Гэта папросту канфлікт паміж інтэлектуальнымі развагамі, дзе можа быць усё — у тым ліку і Бог, — і фактам асабістага экзістэнцыйнага выбару. Вось ты думаеш Бога — і жывеш Бога. А я думаю Бога — але живу чалавека.

*Мадэратарам гутаркі быў Максім Жбанкоў.

***

Пазней Алесь — паводле ўласнай завядзёнкі — яшчэ і пасміхнуўся ў фэйсбуку з майго імператыву:

Адзін філосаф сказаў:

Мяне няма.

Цяпер усе на яго

Паказваюць пальцам.

***

Калі ў адмысловым гуморы згадваю **Уладзіміра Мацкевіча**, дык мне адразу прыпамінаюцца радкі Барыса Пастарнака з паэмы пра Леніна: “Он был как выпад на рапире...”

Пра Уладзіміра Мацкевіча я пачуў досыць позна, калі нашыя *адраджэнска-рэнесансныя* справы ўжо, як гай, шумелі. Аднойчы ў рэдакцыю “Культуры”, дзе я рыхтаваў чарговы выпуск

літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО”, зазірнуў гарадзенец, паэт і выключна таленавіты мовазнаўца Юры Паццюпа.

— Пазнаёміўся з цікавым чалавекам з Гародні, — кажа, — Уладзімірам Мацкевічам. Яго асноўная філасафема — “Думаць Беларусь”. Запрашаў Вас на свой семінар.

Філасафема мне спадабалася, але на семінар не пайшоў. Не люблю абы-куды цягацца. Як таму наканавана, дык яно само здарыцца. Плынь часу не толькі трупы ворагаў прыносіць, але і поўных мыследзейнасці сяброў.

Так яно і сталася.

Мацкевіч прыехаў у Мінск з Масквы, дзе вучыўся ў знакамітага Шчадравіцкага, чым па сёння ганарыцца ды хваліцца. І прыехаў не так сабе, а каб перайначыць усю заняўбаную Беларусь на цывілізацыйны капыл.

Карацей, амбіцый у чалавека было з каптуром. Ён адразу закасаў рукавы ды ўхапіўся за справы. З той пары і па сёння не разгінае спіны. Таму няма нічога дзіўнага, што мне Мацкевіч аднойчы параўнаўся з Перыклам, які ўвесь свой інтэлект ахвяраваў на палітычны практыкум, каб боскімі праектамі ўславіць Афінны — на ўсе тысячагоддзі...

Самае смешнае, што адразу пасля гэтага я згадаў сябе ў ролі філосафа Анаксагора — бліжэйшага сябра Перыкла, — які не асабліва звяртаў увагі на палітыку і ўвогуле чалавечыя справы. (Плутарх згадвае, што ўрэшце Анаксагор паводле азарэння свайго вялікага духу адрынуў ад сябе ўласнае жытло і пакінуў неапрацаваную зямлю для авечак.)

Зразумела, было б глупа ставіцца да такіх упадабленняў сур’ёзна. Проста згадаў, каб пасміхнуцца.

Хаця і насамрэч разнастайны нарбак Уладзіміра Мацкевіча не злічыць, таму, як і ў сюжэтах з папярэднімі героямі, згадаю адно сёе-тое.

Заснавальнік і кіраўнік “Агенцтва гуманітарных тэхналогій”.
Удзельнічаў у стварэнні “Аб’яднанай грамадзянскай партыі”.
Удзельнічаў у стварэнні “Хрысціянскай партыі”.

Удзельнічаў у стварэнні “Харты 97”.

Першы кіраўнік Рады міжнароднага кансорцыўма “ЕўраБеларусь”.

На парламенцкіх выбарах 1995 года балатаваўся па адной акрузе з Зянонам Пазняком.

Стварыў часопіс “Культурная палітыка”.

Аўтар шэрагу кніг, сярод якіх вылучу “Вопреки очевидности”, “Вызывающее молчание”, “Не думайте о рыжем и слепом утконосе”...

Заснаваў і стварыў “Лятучы ўніверсітэт”.

Апошні праект лічу самым фэйным у яго біяграфіі і вельмі значным для Беларусі ўвогуле.

Раўнуючы з Беларускім калегіюмам, гэта, як на той час, быў выразна больш інавацыйны і фарматна больш разнастайны праект. Таму ўсе чакалі, што паміж намі ўзнікне жорсткая канкурэнцыя. Аднак нічога такога не здарылася. Болей за тое, хутка мы зрабіліся шмат у чым кампаньёнамі. Прыкладам, Уладзімір Мацкевіч чытаў лекцыі ў Калегіюме, а шэраг нашых выкладчыкаў (і я ў тым ліку) — у Лятучым ўніверсітэце.

Між іншым, для мяне гэтая адукацыйная ўстанова з крыламі — зусім не тэарэтычная абстракцыя, а жывая плоць, з якой я быў задзіночаны яшчэ да таго, як хаўрус вакол Мацкевіча аформіўся ў праект з назвай польскага адукацыйнага супраціву — *Лятучы ўніверсітэт*.

А далей трохі пра хаўрус. Я не аднойчы чуў, што ў Мацкевіча моцная харызма, і кожны раз дзівіўся: якая там харызма? Мужык як мужык, актыўны, разумны, дзейны, з моцным рэфлексіўна-аналітычным мысленнем... Але пры чым тут харызма? І толькі калі бліжэй пазнаёміўся з дзяўчатамі і хлопцамі ягонай суполкі, дык зразумеў — ёсць харызма! У іх прасвятляліся вочы побач з ім, і адчувалася, што яны гатовыя агораць любую справу, на якую ён пакліча. І ці не найперш з “харызмы” лідара так доўга трымаецца і плённа працуе ўся каманда?

Будзе залішне доўга пералічваць прозвішчы ўсіх таленавітых чальцоў гэтага задзіночання. Разам з тым я не магу не

згадаць **Таццяну Вадалажскую**. Гэта яна адказвала за падрыхтоўку і разгортванне ўніверсітэцкай праграмы. А з 2011 года, калі “Лятучы ўніверсітэт” пачаў працаваць настала, Таццяна кіруе пастаянным універсітэцкім семінарам, праектнымі сесіямі, летнімі школамі ды розным іншым. Гэта яна прыдумала працягнуць нашую з Алесем Анціпенкам філасофскую анталогію і рэалізавала праект “Код прысутнасці. Анталогія беларускага мыслення 2000–2015”. Гэта яна ініцыявала і ўклалася напоўніцу, каб пабачыла свет унікальная кніга-альбом Міхала Анемпадыстава “Колер Беларусі”.

Неверагодна дзейная і зўрыстычная фігура! Пэўна, таму яе часам называюць нефармальным рэктарам *крылатага ўніверсітэта*. А я сам-насам думаю, што гэта боскі дарунак Мацкевічу, без якога ён *лэтаў* бы значна ніжэй, чым насамрэч атрымалася.

Да таго ж яшчэ я люблю ўніверсітэт за “Падворак”. Неяк ці не паўтузін невялікіх грамадскіх арганізацый прыдумалі супольна набыць у Мінску дом. Наскрэблі ў складчыну грошай і набылі. Само па сабе гэта ўжо было дзівам. Бо ніхто больш у Мінску на такое не спадобіўся. Нават незалежныя палітыкі...

Пры доме ёсць ціхамірны падворак, з усіх бакоў агароджаны плотам, высокімі яблынямі ды вішнямі. Днём у яснае надвор’е там хораша працуецца, а ў святы лагодным падвячоркам тут утульна баляваць. Таму ўсё гэтае месца разам з домам афіцыйна празвалі “Падворкам”.

Сярод мноства ідэй і праектаў, ужо рэалізаваных “Лятучым...”, я вылучаю ў першынстве “Тыдзень беларускага мыслення”.

Што і казаць, гэта была фенаменальная задума. Ці не ва ўсіх краінах нашага рэгіёну ёсць святы роднай мовы, нацыянальнай культуры, літаратуры і да т. п. Але я ні разу не чуў, каб хоць дзе спадобіліся адзначыць плён уласнага мыслення!

Беларускі калегіум таксама браў чынны ўдзел у гэтай падзеі. Мы з Ірынай Дубянецкай сабралі вялізную бібліятэку айчынных філасофскіх кніг, часопісаў, зборнікаў, альманахаў

і г. д., багацце якой моцна ўразіла публіку. Ва ўсіх абласных цэнтрах самыя адметныя інтэлектуалы прачыталі лекцыі з уласнай інтэрпрэтацыяй філасофскага феномена Ігната Абдзіраловіча. А ўсяго па краіне было зладжана больш за паўсотню круглых сталоў, семінараў, прэзентацый, сустрэчаў з адметнымі інтэлектуаламі паасобку.

Выступаючы на прэзентацыі тыдня, я казаў: “Яшчэ 30 гадоў таму выслоўі “беларускае мысленне” ці “беларускі філосаф” гучалі парадоксам. Цягам некалькіх папярэдніх стагоддзяў пры ўсіх уладах беларуская думка мэтанакіравана ігнаравалася, здушалася ці заганялася ў фармат спеўнай жалбы.

Аднак пры першай гістарычнай магчымасці беларусы распачалі культурнае вызваленне праз стварэнне свайго інтэлектуальнага дыскурсу. Гэта выявілася ў другой палове 1980-х гадоў праз шматлікія філасофскія развагі ў самых розных выданнях, а ад пачатку 1990-х выбухнула значнай колькасцю інтэлектуальных перыёдыкаў, часопісаў, зборнікаў, анталогій ды энцыклапедый.

Панарама беларускага мыслення “*Cogito Albarutheniae*” (“Мыслю Беларусь”) дазваляе пабачыць і ацаніць гэты фантастычны феномен і запэўніцца, што Беларусь мае ўласную філасофскую будучыню”.

P. S. Я вельмі шкадую, што на наступны год “Лятучы ўніверсітэт” не прыцягнуў у будучыню свой унікальны праект. Але мяне вельмі цешыць, што філосаф **Павал Баркоўскі**, саратнік, а потым і жорсткі апанент Уладзіміра Мацкевіча, ужо два гады запар ладзіць усебеларускі Фэстываль інтэлектуальнай кнігі “Прадмова”. Хай Кон дапаможа цягнуць яму гэтую ношку і надалей.

***

А наастачу яшчэ раз пра “выпад на рапіры”. На днях Святлана Алексіевіч публічна выказалася, маўляў, у Беларусі няма філосафаў.

Уладзімір Мацкевіч не чакаў ані і тут жа адказаў набеліятцы на старонцы ў фэйсбуку:

“Быць или не быть, вот в чём вопрос.

Как быть — так или не так?

Таким или другим, собой или кем-то?

Быть или казаться?

Самому решать, быть или не быть, или ориентироваться на чьё-то мнение?

Спросить бы у Акудовича.

Акудович решил, что его нет, так как же у него спросишь?

У Алексиевич я не спрашивал, но она решила, что меня нет. Акудович один, и я ему верю, он есть, и он великолепен, умён, глубокий, талантлив.

Алексиевич тоже одна, других Нобелевских лауреатов у нас нет.

Пойти в народ, что ли, спросить?

Ну, народ, это те, кого много, у кого спрашивать?

Ходил, спрашивал. Многие отвечают, но невпопад, вопросом на вопрос: “А ты кто такой?”

Я-то знаю, кто я, какой я, даже догадываюсь, зачем я. Но это не точно.

Я редко соглашаюсь с Акудовичем. Он философ. Талантливый, редкий в наших краях, эффективный учитель. Никто не возьмётся пересчитать его учеников.

Но его философию я не люблю. Такую философию я не люблю.

Акудовича люблю, а философию его — нет.

Наверное, Акудович не любит мою философию. Про методологию он и вовсе не понимает.

Но он никогда не скажет, что моей философии нет. Может быть, скажет, что меня нет, но это уж такая у него философия.

А у меня другая.

Зачем стране две одинаковых философии?

Такое уже было. Было единственно верное учение, единственная правильная научная и прочее, и прочее, философия. Было введено единомыслие. Оказалось, что при введении единомыслия философия исчезает, не только единственно правильная, но и вообще.

Единомыслие— это немыслие.

В стране теперь, как минимум, две философии: Акудовича и моя. Какая же из них правильная?

Не единственно правильная, а просто правильная, то есть просто философия.

Пойдите в народ, пойдите и спросите!

И вам ответят:

— Да, не согласен я!

— И с кем же ты не согласен? — грустно можно спросить у отвечающего.

— А с ними обоими!

Если начать расспрашивать дальше, то выяснится, что отвечающий не читал — ни того, ни другого.

Можно ли не соглашаться, не читая, не слушая?

Да, запросто!

Нет никакой философии в стране. А раз нет, то и соглашаться, и не соглашаться не с чем.

Нет ни Акудовича, ни Мацкевича.

Мне совсем не обидно, когда Акудович говорит, что яго няма. Я не обижусь, если он скажет, что и мяне няма.

Мы с ним выпьем за это и пойдём дальше продолжать философствовать.

И совсем другое дело, когда Алексиевич говорит, что мяне няма.

То есть она-то знает, что я где-то есть. Она говорит, что философии в стране нет.

Это уже я так понимаю, что она говорит, что это меня нет.

И я правильно её понимаю. Потому что я и моя философия — это условия бытия друг друга. Я есть постольку, поскольку мыслю.

Я есть только тогда, когда есть, проявлена, присутствует здесь и сейчас моя философия.

Если нет моей философии, нет и меня.

То есть что-то или кто-то есть, но это кто-то другой, не я.

Для меня быть — значит быть философом.

На другое я не согласен. Мне не интересно быть кем-то или чем-то ещё.

А я много кем был.

Был, например, политиком. И тогда Калякина очень раздражало то, что я делал как политик. В раздражении он как-то написал статью с названием “Ни субъекта, ни объекта”.

Это в переводе означает, что меня нет.

Так что Алексиевич не первая и не последняя. Это всё я уже не раз слышал и ещё услышу.

Вот, не далее, как вчера. Вежливые, добрые люди, друзья практически дали мне понять, что меня нет. Да и не было. Сказали мне при этом, что очень благодарны за всё, что было у нас многие годы. Было много хорошего у нас совместно, только меня там не было.

Ну и как же мне быть?

Человек Павел становится человеком, обнаружив себя в глазах человека Петра.

Человек есть мера всех вещей, существующих в том, что они существуют, и несуществующих в том, что они не существуют.

Человек Пётр является условием существования человека Павла. И наоборот.

Если меня нет, то существует ли Сергей Калякин?

Думаю, что некоторые, читающие эти строки, только из них узнают, что некто такой существует. Да и то не точно.

А существует ли Алексиевич?

Наверное, да.

Я помню, что мои друзья организовали кампанию “Святкуем Нобеля разам”. И ведь не зря же, видимо, Алексиевич тогда была.

И друзья мои были, и я тогда был со своими друзьями и Алексиевич.

И была у нас общая радость, одна на всех.

Но потом что-то пошло не так.

Нобелевскому лауреату стало одиноко в пустой стране, где нет... ну, например, нет философии, нет достойных одинокого лауреата интеллектуалов.

Она стала заполнять пустоту приглашёнными интеллектуалами извне.

Ну, чтоб не страдать поодиночке.

Так пустота не заполняется.

Это я как философ могу сказать.

Так она только подчёркивается. Приглашённый интеллектуал не заполнит интеллектуальную пустоту в стране, он приехал и уехал. Даже следа не осталось.

Ну, нет меня в глазах Светланы Алексиевич.

И что теперь?

Она-то в моих глазах есть?

Достаточно ли того, что она есть в моих глазах? Я же не Пётр, чтобы признать Павла человеком и апостолом.

Чтобы отразиться человеком в глазах Петра, Павел должен видеть в Петре человека и апостола.

В Беларуси философия есть, значит, есть и я. Читает ли меня Светлана Алексиевич, не так уж и важно. Ведь не важно же ей, что её книги не берут в некоторые библиотеки.

Если я начну сомневаться, есть ли в Беларуси философия, начну сомневаться в себе и своём существовании, я позвоню Акудовичу и приглашу его выпить коньяку.

И он придёт, даже если придётся оторваться от работы, от философии, от написания книги.

Мы выпьем по рюмочке, посмотрим в глаза друг другу, и Акудович мне скажет...

Я не знаю, что в очередной раз скажет мне Акудович. Он же философ, а философ всегда говорит неожиданные вещи.

Неожиданные, непривычные, не претендующие на единственную правильность. Порой противные. Например, что меня нет, может сказать Акудович. Противно. Но ему я поверю. Буду сомневаться и разбираться. Не люблю философию Акудовича, но с ним и его философией нельзя не считаться.

А Алексиевич я спрашивать не буду.

Хотите знать, есть ли в Беларуси философия?

Спрашивайте у тех, кто знает. Ну хотя бы знает, что это такое?"

P. S. Неяк ні з чога і раптам шчымліва падумалася: як шмат чаго мы з Валодзем не дагаварылі, не даспрачаліся, не далюбілі...

Шкада. Моцна. Але тут ужо нічога не паробіш. Пэўна, так яно і мусіла быць.

Я лёгка магу ўявіць нацыянальную Беларусь без сябе, а вось без **Ірыны Дубянецкай** — не, не магу. Як і інтэлектуальны дыскусус Беларусі без яе. (Што праўда, тут і без мяне ён бачыцца мне не зусім поўным.)

Беларускасць Ірыны абсалютная і глыбінная. Верагодна, яшчэ і таму, што яе бацькам быў Міхаіл Дубянецкі, слыны дырэктар найбуйнейшага ў краіне выдавецтва “Мастацкая літаратура”, варты помніка ўжо хаця б таму, што яшчэ за саветаў выдаў легендарную шматтомную Бібліятэку Народнай Творчасці (БНТ), роўні якой, можа, яшчэ ў свеце і не было. У 1988 годзе ён ачоліў арганізаваны апазіцыяй “Мартыралог Беларусі” і быў адным з стваральнікаў Беларускага народнага фронту (БНФ).

Дзеці не заўсёды наследуюць бацькам, — скажа мне хоць хто. Ну так, але гэта не той выпадак. Зусім не той. Ірына і па сёння абагаўляе бацьку (а яшчэ айца Надсана).

Паводле ўсёй сваёй сутвы яна ідэал беларускага інтэлектуала. Бездакорная мова, поліфанічная еўрапейская культура, багатая адукацыя: БДУ (філолаг), Місіянерскі інстытут у Лондане, Каталіцкі ўніверсітэт у Лёвене (Бельгія), дзе яна абаранілася і атрымала ступень доктара філасофіі і доктара сакральнай тэалогіі.

(Дарэчы, Лёвенскі ўніверсітэт, безумоўна, адзін з найлепшых у Еўропе, з амаль пракаветнымі традыцыямі, што доўжацца ад 1425 года.)

Аднак, паводле словаў Ірыны, чатырнаццаць год замежных штудыяў не замглілі веры, што яна вернецца ў Беларусь.

Гэта і здарылася ў 2005 годзе пасля апошняй навуковай абароны.

***

Мая сумеснасць з Ірынай пачалася з водных вандровак. Дакладней, з першага начлегу на рачулцы Нарачанка. Стомленыя веславаннем, нашыя хаўруснікі даўно паснулі, а мы сядзелі пры вогнішчы, пакуль за начнымі хмаркамі не развіднела, — і яшчэ не нагаварыліся.

Па сутнасці, раней Ірыну я не ведаў (адно чуў пра яе), бо яна ўсё яшчэ жыла за морам. Ды рэч не ў гэтым. Тады я быў занураны ў метафізічныя праблемы няма, нішто, адсутнасці, а яна як бы насуперак мне марыла пра стварэнне школы несмяротных.

Урэшце, я зняможыўся адмаўляць у хоць якой слушнасці яе аблуду (як на мой розум). Змоўк. Хаця наастачу яшчэ чамусьці прамовілася брутальна мужчынскае. “Уяві, — сказаў я, — трыста, пяцьсот, семсот год трэба будзе займацца абрыдлым яшчэ за першае стагоддзе сексам! Ды гары яна гарам, тая несмяротнасць”. (Гэта апошняе толькі і запамнілася на гады.)

Няма сэнсу лічыць, колькі мы ў вандроўках на байдарках прасядзелі з сябрамі ля вогнішчаў, а потым, звычайна, яшчэ і сам-насам з Ірынай да ранку. Так было і тую ноч на беразе Дрысы.

Цяпельца ля ног, маўклівая поўня над галавой, і ва ўсім свеце нічога, акрамя абсалютнай цішы.

— Слова падманваюць.

Не істотна, хто гэта з нас прамовіў, толькі мы абое суладна і адразу пагадзіліся.

Наслухаўшыся моўчы, я шэптам нагадаў пра тэорыю геніяльнага лінгвіста Фердынанда дэ Сасюра, які давёў чалавецтву, што мова і маўленне гранічна адасобленыя адно ад аднаго. Мова — гэта жорсткая структура, ад якой татальна залежыць усё наша маўленне. Інакш кажучы, гэта не мы гаворым мовай, а мова гаворыць намі.

Потым мы яшчэ доўга тэарэтызавалі на гэты конт, спасылаючыся на Клода Леві-Строса, Фуко, Дэлёза, Лакана, Барта...

І неўпрыкмет выснавалі, што няма нам іншага выйсця, каб пазбавіцца ад фашыстоўскага дыктату мовы, акрамя як шчыльна атуліць сябе моўчай.

Але як гэта зрабіць напраўду, а не ў тэорыі? Тут мы забыліся на цішыню і ўсё гучней ды гучней пераказвалі адно аднаму, як нам лаўчэй маўчаць, якімі знакамі ды гукамі замест словаў абменьвацца ды шмат чаго яшчэ.

— А калі хто вываліцца з байдаркі і пачне тануць? — расхваляваўся я.

Ірына трохі падумала, але потым зжалілася:

— Тады хай крычыць.

Мы яшчэ паспелі дамовіцца, хто з нас за сняданкам абвесціць навіну хаўрусу, як з намёта выпаўз заспаны Ігар Бабкоў і злосна прамовіў:

— Эй вы, маўчальнікі! Вы б хоць трохі памаўчалі!

Натуральна, мы яму ні слоўца не сказалі ў адказ, а толькі ганарліва прайшлі паўз яго кожны ў свой намёт.

P. S. Мы пратрымаліся свайго абету толькі першую палову дня. Затое Ігар Бабкоў у пэўнай сітуацыі можа і цяпер з'едліва абазваць нас вялікімі маўчальнікамі.

***

Але вернемся ў горад.

Яшчэ да сваёй выправы ў замежжа (1992) Ірына надзвычай плённа шчыравала на “ніве Адраджэння” — і з шалёнай інтэнсіўнасцю. Калі нехта зацікавіцца тагачасным яе наробкам, раю пачытаць у кнізе журналіста Аляксандра Тамковіча “Мазаіка жыцця” яе разгорнутую споведзь. А я найперш запынюся на ўнікальным выданні “Унія”, па сутнасці першым незалежным часопісе ў нашай краіне.

Наколькі я разумею, найбольш ім апекаваліся сама Ірына, яе найлепшая сяброўка аж па сёння Караліна Мацкевіч, светлы анёл нацыянальнага руху Сяржук Вітушка і Сяргей Абламейка.

Першы нумар быў надрукаваны 4 жніўня 1990 года з вокладкай Геніка Лойкі.

Калі часопіс патрапіў мне ў рукі, я быў неверагодна ўзрушаны. Тады ўжо хапала рознай беларускамоўнай прадукцыі, аднак тут усё было інакш: і мова, і мысленне, і стыль, і веда.

На жаль, часопісу не было наканаванае доўгае жыццё ды светлая памяць. Перадусім таму, што надрукавалася адно чатыры нумары. А разгарнуцца ён не паспеў з таго, што Ірына з Каралінай з'ехалі ў Лондан да айца Надсана.

“Калі я вярнулася ў Беларусь, гэта ўжо была зусім іншая краіна”, — згадвае яна.

А то ж, пятнаццаць год на тую ліхаманкавую пару — гэта і доўга, і шмат.

Таму ў пераменах (на горшае таксама) не было асаблівага дзіва. А вось сама Ірына мяне моцна здзівіла, і якраз таму, што яна, лічы, не змянілася. Замежжа як бы закансервавала ў ёй увесь адраджэнскі дыскурс канца 80-х — пачатку 90-х з яго ідэаламі, мэтамі, спадзяваннямі.

Аднойчы праз гэта я яе нават моцна пакрыўдзіў. Ужо ў статусе Акадэмічнага дырэктара Беларускага калегіюма яна паспрабавала праз нашу інстытуцыю пачаць рэабілітацыю тарашкевіцы. Мяне гэта моцна ўзбадзёрыла, і я жарсна пачаў ганіць ролю тарашкевіцы ў адраджэнні беларускай мовы. Тады Ірына заплакала, і я не ведаў, што рабіць і за што выбачацца, бо ўжо шмат год змагаўся з тарашкевіцай як з нацыянальнай небяспекай. Таму адно выбачыўся за сваю залішнюю жарсць.

Натуральна, гады неўпрыкмет змінізавалі тую доўгую адсутнасць Ірыны ў беларускім часе, хаця не-не ды і даюць аб сабе знаць. Але цяпер гэта ўжо, хутчэй, надае ёй яшчэ трохі адметнасці.

***

Праз нейкі час па вяртанні Ірына пачала выкладаць у Беларускім калегіюме і Віленскім ЕГУ некалькі розных курсаў, што

тычыліся Бібліі ды Старажытнага Усходу, які паклаўся на пачатак (інтэлектуальны) еўрапейскай цывілізацыі. А пасля стварыла ўласную Школу Бібліі пры Лятучым Універсітэце.

Далей — болей. Як яна сама кажа: “Ад 2010 года я пачала гуртаваць беларускіх гебраістаў, эліністаў, багасловаў, філолагаў, літаратараў ды культурологаў дзеля навуковага перакладу Бібліі на беларускую мову...

Хаця поўны пераклад зойме Бог ведае колькі часу”.

Апошняе — святая праўда. Яна працуе з такой марудай (адказнасцю), быццам у яе наперадзе вечнасць (можа, яно так і ёсць?). У прыклад далучу сюды адну невялічкую рэцэнзію, што радыё “Свабода” замовіла на кнігу, якую тры гады рыхтавала Ірына. Называлася яна “Сонца тваё не закоціцца, і месяц твой не схавецца”.

“Я гатовы вылучаць гэтую кнігу наперад усяго, што пабачыла свет у 2010 г. Інакш кажучы, я без каліўца сумневу лічу яе Кнігай года. Герой гэтага шыкоўнага, багата ілюстраванага і з густам аформленага фаліянта — грэка-каталіцкі святар, славыты айцец Аляксандр Надсан. Хаця кніга зусім не пра яго, а толькі яму ў гонар прысвечаная ста аўтарамі з чатырнаццаці краінаў свету, матэрыялы якіх і склалі яе разнастайны і надзвычай багаты змест.

Але акрамя айца Надсана ёсць у гэтага выдання яшчэ адзін герой, кангеніяльны загалюўнаму. Гэта доктар філасофіі і доктар сакральнай тэалогіі Ірына Дубянецкая. Менавіта яна прыдумала такім чынам ушанаваць унікальную постаць вялікага беларуса і не пашкадавала тры з паловай гады свайго жыцця, каб на свет з’явілася кніга “Сонца тваё не закоціцца, і месяц твой не схавецца”.

Гонар вам — сонечныя людзі!”

***

Ірына таленавітая ў розных праявах творчай дзейнасці і да таго ж прыязная да самых розных людзей. Таму ў яе з каптуром паплечнікаў ды сімпатыкаў. Толькі ці шмат хто з іх ведае,

што яна яшчэ і не абы-які паэт. (Адно не трэба блытаць Ірыну з яе сястрой Галінай Дубянецкай, якая ў пару свайго паэтычнага росквіту была знаная як Князёўна беларускай паэзіі.)

А між тым Ірына мае грунтоўныя і адметныя публікацыі паэзіі ў такіх знаных часопісах, як “Крыніца” ды “Архэ”, дзе абышто не друкуюць.

Дык чаму так сталася? Найперш таму, што друкавалася яна пад псеўданімам Агаты Кормак і нікому пра гэта не хвалілася. А яшчэ ленавалася скласці вершы ў зборнічак і аднесці ў выдавецтва.

Адным з тых вершаў я і хачу завершыць сюжэт пра поліфанічную Ірыну Дубянецкую.

КЁЛЬНСКІ АРГАН

сонцам вітражным
паплямлены клірас
а потым

тысяча –

стрэмкамі

ў сэрца –

прыступак

да неба

вечны АРГАН

што хавае ўсе спевы сусвету

пальцы аберне твае

у буслоў незлічонах

гукі

(адкуль? –

ні прасторы няма ані часу)

еднасць быцця так уладна й

пяшчотна сцвярджаюць

збуджаных душаў ЛЮДСКІХ распрастаныя крылы

мкнучь у — цяпер і давеку — гасціннае неба

дзесяці быў свет мы старанна яго малявалі
 музыкі хваля набегла размыла карцінку
 тыя абрысы ужо не згадаеш не вернеш
 іншы прасцяг праяснёным вачам адтуліўся

слухай стары

што ты чыніш над намі

мяшаеш

нашы адрозныя спевы ў харал неймаверны
 безлічы ЛЁСАЎ

глядзі

выпадковую павязь

робіш мацнейшай ад смерці

мацнейшай ад смерці

***

Неяк у склеп турысцкага начиння, дзе я працаваў кашталянам, пасля таго як з ідэалагічным скандалам пакінуў “Крыніцу”, завітаў мастак і будучы раманіст **Артур Клінаў**. Мы з ім былі ўжо даўно знаёмыя, сімпатызавалі адзін аднаму, але нельга сказаць, што тады я ўжо добра яго ведаў.

— Хачу стварыць мастацкі часопіс, — сказаў Артур. — Прыйшоў параіцца.

Мяне гэта ані не здзівіла. Паколькі ўлада спаганіла ўсе свае дзяржаўныя выданні, сагнаўшы іх, як паслухмяных авечак, у адзін холдынг, ужо не аднойчы розныя літаратары прыходзілі да мяне абмеркаваць праекты культурнага супраціву. Дарэчы, быў сярод іх і будучы стваральнік часопіса “Дзеяслоў” Барыс Пятровіч. Натуральна, раіліся не толькі са мной, аднак мяне абмінуць таксама не выпадала, бо я ўжо меў досвед удзелу ў стварэнні літаратурна-філасофскага сшытка “ЗНО”, культуралагічнага часопіса “Крыніца”, філасофскага часопіса “Фрагменты”...

Зразумела, я падтрымліваў усе падобныя парыванні, хаця кожны раз адмаўляўся ад прапановаў прыняць непасрэдны ўдзел, бо і з тым, што ўжо меў, не хапала вачэй управіцца.

Артур доўга тлумачыў канцэпцыю адмысловага мастацкага выдання, хаця ўсё ім сказанае я напоўніцу зразумеў адно тады, калі часопіс стаўся каляровай рэальнасцю. А вось назвай захапіўся адразу — “pARTisan”.

Праміннула колькі там часу, і я трымаў часопіс у руках.

Гэта было таленавіта, шыкоўна, багата!

“Еўропа!” — абавязкова казаў кожны, хто гартаў яго ўпершыню, і здзіўлена матляў галавой.

Слава ахапіла “pARTisan” вокамгненна і абедзвюма рукамі. Кожны нумар было ў радасць прэзентаваць не толькі ў Мінску, а і ў самых розных гарадах Беларусі. Я досыць часта далучаўся да тых акцый і як аўтар, і як сябра рэдакцыйнай рады.

Бадай, найбольш адметныя нумары пацягнуліся (цугам) тады, калі Артур, параіўшыся з намі (Анціпенка, Акудовіч, Бабкоў, Жбанкоў), вырашыў нагрузіць выданне філасофскім кантэнтам. Гэтаму спрыяў і той сумны факт, што першы беларускі часопіс “Фрагменты” пакрысе ўжо згортаў сваю дзейнасць.

Адразу быў вызначаны і фармат падачы матэрыялаў, які б найлепей пасаваў “Партызану”, а менавіта — інтэлектуальна рэфлексійныя палемікі. Трохі пералічу спакваля праінтэрпрэтаваныя анталагічныя тэмы: “Вёска”, “Вайна”, “Вера”, “Дастаеўскі”, “Плошча”...

І ўсё гэта было файна.

Але сапраўдны культурніцкі выбух здарыўся тады, калі Максім Жбанкоў з Дар’яй Сітнікавай прадумалі і рэалізавалі нумар-каляндар, ідэю якога вымудрыла Марыя Мартысевіч. Ён меў нават асобную назву — “Канец словаў” (наўпроставая адыска да філасофіі постструктуралізму).

Трохі працуюту з прадмовы аўтараў-укладальнікаў:

“Вечны” арт-каляндар “Канец словаў” — прэцэдэнт комплекснай прамоцыі беларускай літаратуры праз аранжыроўку актуальных тэкстаў небанальным візуальным шэрагам.

(...)

“Канец словаў” можна разумець па-рознаму: як вычарпанасць творчага акту, перспектыву новага тэксту альбо невербальнае выказванне літаратара. Таму тут ёсць месца і аголеным азадкам, і тэкстам (у літарах і малюнках), і іх агульным кантэкстам — той прасторы, дзе ў галовах з’яўляюцца словы.

Гэты праект —сэнсавыя галюцынацыі з нагоды целаў і тэкстаў, (не)дапісаных і (не)напісаных. Тут манахромныя літары прымяраюць стракатую “глянцавую” вопратку. Тут словы сыходзяць у стыль. Тут стыль знаходзіць мову”.

Хаця рэч зусім не ў прадмове. На яе зважалі хіба адно потым, бо кожны чытач (глядач) адразу кідаўся разглядаць выявы.

Як і на традыцыйным насценным календары, тут было 12 базавых старонак з выдатнымі фотаздымкамі Андрэя Шчукіна і Дзяніса Нядзелькі. І на кожным з іх пазіраваў цалкам аголены беларускі літаратар у творча адметным антуражы.

Для ўсё яшчэ цнатлівай беларускай культуры гэты быў шок. Бо хаця да календароў з рызыкаўна аголенымі дзяўчатамі ўжо патроху звykліся, але каб зусім голая мужчыны, ды яшчэ літаратары, ды яшчэ не абы-якія... Як тут не пералякацца!

(Між іншым, я таксама ў той “Голы Партызан” патрапіў — толькі адно на вокладку. І маёй галізны амаль не было бачна, паколькі я быў густа заслонены выдрукаваным уласным мемам: мяне няма, мяне няма, мяне няма...)

***

Міналі гады, і далёка не ўсе перамены ў часе былі на лепшае для выдання...

Да дзясятых угодкаў часопіса “pARTisan” Таццяна Арцімовіч прапанавала мне паразважаць пра мінулае і будучае часопіса ды абгрунтавала свой выбар наступнай канатацыяй: “Беларускі філосаф Валянцін Акудовіч — адзін з тых, хто падтрымаў “партызанскі выклік”, а ягоная тэорыя адсутнасці на доўгія гады сталася адной з асноўных фундаментальных ідэяў філасофіі партызана”.

Гаворка з Таццянай задоўжылася на дзве разложыстыя паласы выдання, таму я згадаю ўсяго адзін фрагмент:

— Спадар Валянцін, прамінулі гады, з’явіліся новыя культурніцкія ініцыятывы, нават іншыя мастацкія тактыкі — перадусім маю на ўвазе арт-актывізм. Ці можна сказаць, што партызанская стратэгія страчвае сваю актуальнасць?

— Некалі ў Беларусі быў папулярны анекдот... Праз доўгі час пасля вайны крадзеца партызан да вёскі і, пабачыўшы на выгане бабулю, сцярожка пытаецца: “Бабця, немцы ў вёсцы ёсць?”

Мой любы “pARTisan” можа напаткаць падобны анекдатычны лёс. Таму ён мусіць як хутчэй усвядоміць, што тая вайна, якую ён сам сабе абраў (Сартр), ужо скончылася.

Калі год дзесьць таму часопіс “pARTisan” актуалізаваў мастацкую партызанку ў якасці мадэльнага праекта, дык найперш мелася на ўвазе партызанка як выратавальная апазіцыя для нацыянальнага беларускага мастацтва ў сітуацыі ягонага астракізму дзяржаўным дыскурсам. Тады было вельмі істотна стварыць паляну дзеля вольнай, незалежнай ад палітычных дамінацыяў і закананізаваных эстэтычных тэндэнцый творчасці. Ідэалагема “партызана” вельмі добра пасавала такой разнапланавай пазіцыі, гэта быў сыход мастацтва з агульнага, найперш прыўладнага мэйнстрыму ў актыўныя хованкі ад яго, у хованкі як супраціў і праз супраціў. Тая пазіцыя была надзвычай плённай і запатрабаванай. На тую пару мы яшчэ не звыкліся з палітычным барбарствам і жорсткай дэтэрмінацыяй мастацтва стасоўна прыхамацяў улады. Ці, хутчэй, у нас тады яшчэ было дастаткова энергіі супраціву і нават веры ў перамогу (хаця хто не ведае, што партызан *a priori* разлучаны з перамогай як канчатковым вынікам).

Цалкам магчыма, што “pARTisan” ужо і выканаў сваю адметную ролю як у творчым лёсе Артура Клінава, так і ў фармаванні актуальнага дыскурсу беларускага мастацтва. Толькі я б не спяшаўся ставіць на ім крыж, бо, як мне ўяўляецца, ён не памёр, а ўсяго толькі схаваўся недзе ў гушчарах пушчы ў чаканні новай вайны.

***

Маладыя класікі маладой беларускай літаратуры на пачатку XX стагоддзя не стамляліся ў сваёй аптымістычнай веры паўтараць: “Загляне сонца і ў наша ваконца!” Што і натуральна — з сонцам у нас адвечная праблема, бо туманаў і дажджоў на Беларусі болей, чым у слыннай непагаддзю Брытаніі...

І тут, з нечаканасцю сапраўднага партызана, Артур друкуе кнігу “Мінск. Горад Сонца”. Апазіцыйны народ умомант пералякаўся і схаваўся за абстаўленымі каўнярамі, бо здавён лічылася, што мы — як *выклятыя Богам*. Дык скуль тады Сонца, ды яшчэ з вялікай літары?!

Дарэчы, я неабачліва прамінуў згадаць раней, што Артур паводле адукацыйнай прафесіі — архітэктар, і, кажучы пра сонечны Мінск, ён казаў як прафесіянал.

Потым Артур не аднойчы будзе тлумачыць, што перахопленая ў італьянскага філосафа Тамаза Кампанелы (героя маёй маладосці) назва кнігі — гэта не метафара, а паэтычнае імя яго глабальнага архітэктурнага праекта.

Вось адно з ягоных тлумачэнняў:

“Мне не вельмі падабаецца вызначэнне “сталінскі ампір”, бо яно адразу адсылае да негатыўных канатацый. Да таго ж гэты стыль панаваў у тыя часы паўсюль у Савецкім Саюзе, але нідзе ён не рэалізаваў сябе праектам цэльнага горада, ідэальнага горада, акрамя як у Мінску. Таму Горад Сонца — самадастатковы, асобны феномен у межах гэтага стылю, і называць яго трэба менавіта так. А межы ягоныя досыць канкрэтныя. З захаду ён пачынаецца ад плошчы Незалежнасці і цягнецца да Парку Чалюскінцаў на ўсходзе. З поўдня ягоная мяжа праходзіць па вуліцах Ульянаўскай, Першамайскай, Берасцянскай. З поўначы — па вуліцах Багдановіча, Куйбышава, Машэрава, Коласа. Гэта насамрэч вялікая тэрыторыя, таму мы і называем яго горадам, не проста ансамблем ці комплексам. Апроч гэтага, на памежжы Горада Сонца мы маем так званыя шэрыя, пераходныя зоны, дзе ёсць ягоныя асобныя фрагменты і ансамблі. Самая каштоўная

частка, якая, напэўна, мусіць стаць элементам заповедніка, цягнецца ад плошчы Незалежнасці да плошчы Якуба Коласа”.

А далей Артур распавядае пра мноства новых праектаў, якімі будзе вабіць сонечны горад як беларусаў, так і замежных турыстаў з усяго свету. Зразумела, я не маю намеру іх рэкламаваць у гэтых хроніках. Але адзін праект не магу абмінуць згадкай. Артур дэкларуе:

“Да Горада Сонца вельмі пасаваў бы Музей Камунізму. (...) Горад Сонца — гэта помнік Вялікай Камуністычнай Утопіі. Калі я кажу пра Музей Камунізму, я маю на ўвазе вялікую кампазіцыю, якая распавядала б не столькі пра рэалізацыю камуністычнай ідэі ў Савецкім Саюзе, але і пра саму ідэю, пра яе эвалюцыю ад часоў першых утапістаў — Томаса Мора і Тамаза Кампанелы. Пра тое, як яна развівалася праз стагоддзі ў Нямеччыне, Францыі, іншых краінах Еўропы. Пра вялікі сацыяльны эксперымент, які адбыўся тут...”

Што і казаць, ідэя Горада Сонца ў тагачаснай Беларусі была не менш утапічнай, чым сама ідэя Камунізму. І хаця яна атрымала не толькі розгалас, але апынулася сугучнай глабальным праектам некаторых іншых беларускіх архітэктараў (прыкладам, Уладзіміра Папругі), шанцаў на яе рэалізацыю не было аніякіх. І сам Артур Клінаў выдатна тлумачыць прычыну ў адным з сваіх паэтычных абразкоў:

“Горад Сонца ўнутры нас! Вайна ў нашых мазгох! Барбары — гэта мы! Час абвесціць мір, Тэрыторыю Вайны — тэрыторыяй Міру. Час абжываць гэту зямлю! Злезці з каня, згрузіць з падводаў будзённыя рэчы і збудаваць дом. Свой дом. Але не на месцы таго, што ўжо стаіць, а побач. І пачаць жыць у гэтым доме. І каб побач стаяў іншы дом, за ім — наступны, за ім — яшчэ, яшчэ і яшчэ. І каб разам яны ўтварылі горад. Наш горад. І калі прыйдуць барбары, ас-сірыйцы, марсіяне-інвестары, каб знесці яго, — бараніць свой дом, бараніць свой горад! Горад Сонца ўнутры нас! Горад Сонца — гэта мы”.

***

З “Горадам Сонца” пакуль у Артура нічога не атрымалася, але наўзамен атрымалася рэалізаваць іншы мегапраект, які цяпер усе пазнаюць паводле аднаго слова: **Каптаруны!**

Каптаруны — гэта *фантастычна* дзіўная вёска, што знаходзіцца ў дзевяці кіламетрах ад вядомага мястэчка Лынтупы і ў некалькіх сотнях метраў ад мяжы з Літвой. Вёска фармавалася на скрыжаванні чатырох культураў: беларускай, літоўскай, польскай і габрэйскай. У ваколіцах шмат паганскіх капішчаў. Дзеянне знакамітай навелы Праспера Мерымэ “Локіс” (мядзведзь-пераверцень) адбывалася менавіта тут. Дарэчы, у гэтыя дні Артур Клінаў канцуе раман “Локісаў”, які неўпрыкмет на следуе задуму Мерымэ.

Вёска Каптаруны, што раней належала да Віленскага краю, заўважна розніцца ад звычайнай беларускай вёскі. Найперш вялікімі дамамі з высокай столлю і дзвюма печкамі. А яшчэ вялізнымі прысядзібнымі надзеламі — памерамі ў гектар, а то і болей (у нас, на захадзе Беларусі, тады дазвалялася толькі 18 сотак).

Яшчэ тут дзівіць адсутнасць хваёвых дрэваў. На пагорках і ў балацінах адно магутныя дубы, клёны, ліпы, вербы...

І цішыня. Ні рыку кароваў, ні брэху сабак, ні звону цынкавых вёдзер. Рэч у тым, што, як паўстала мяжа з Літвой, вёска апынулася ў глухім цывілізацыйным закутку: без рэйсавых аўтобусаў, без тэлефонаў і нават мабільнай сувязі і г. д. і да т. п. Адно раз на тыдзень сюды наведваецца аўталаўка. Натуральна, неўпрыкмет людзі раз’ехаліся хто куды, распрадаўшы за *смешныя грошы* свае шыкоўныя дамы.

Чаму я так падрабязна апісваю якуюсьці забытую беларускую вёсачку? А таму, што, як толькі мяне сюды прывезлі ўпершыню, я адразу быў ёю зачараваны, бо пачуў тут нейкую неверагодна глыбокую містычную цішу, хіба нават — моўчу. І з таго часу прыязджаю сюды, як у вячысты Храм, дзе вякамі

рэй вядуць паганскія святары. Прыязджаю, каб паслухаць, як маўчаць тут нашыя забытыя тысячагоддзі. Таму няма нічога дзіўнага, што Артур называе Каптаруны беларускай Шамбалой.

Наколькі я зразумеў з аповедаў новых пасяленцаў, першымі Каптаруны і блізкія да іх вёсачкі (закінутыя) адкрылі мінскія “зялёныя”. Потым цэлы “маёнтак” выкупіла ў народнага мастака Літвы слынная праваабаронца Алена Танкачова. Здаецца, побач з ёй ужо быў знаны архітэктар Андрэй Каравянскі, які вырашыў адрэстаўраваць тут дом з часоў паўстання 1863 года. Неўзабаве паміж Аленай і Артурам набылі сабе дом выдавец Ігар Логвінаў з жонкай, доктарам філасофіі Таццянай Шчытцовай...

Але ўжо ж, напэўна, рэвалюцыйную ролю ў лёсе Каптарунаў адыграў менавіта Артур Клінаў. Яшчэ не паспеўшы добра асвойтацца ў вёсцы, ён зрабіў перапіс усіх навакольных дамоў, выстаўленых на продаж. На пытанне, навошта яму гэта патрэбна, з лёгкай усмешкай адказваў — тут будзе Рэспубліка Каптаруны. Народ моцна весяліўся з такіх словаў, пачынаў абмяркоўваць канстытуцыю новай рэспублікі ды шмат чаго яшчэ, толькі ніхто і думаць не думаў, быццам Артур мае наўвеце нешта ўсур’ез.

Я таксама патрапіў пад агітацыйную кампанію першых перасяленцаў (Да-лу-чай-ся!), але не меў і самых малых грошай. Тады колькі ніянераў вырашыла “скінуцца” хаўрусам на нейкую хацінку мне за трыста — пяцьсот долараў. Аднак да Мінска без машыны не набегаешся — лічы, 200 кіламетраў дарогі ў адсутнасці грамадскага транспарту...

Досыць хутка высветлілася, што Артур умее не толькі мроць сонечны горад і маляваць на паперы дзіўны свет. У яго былі залатыя рукі і неверагоднае працалюбства. Ён надбудаваў над домам другі паверх з верандай, а ў асобнай будыніне — майстроўню, баню і карчму. Да таго ж выкапаў азярцо на ўскрайку разложыстага панадворка.

Аднак самае галоўнае — ён перарабіў занядбаную даміну насупраць свайго падворка ў шыкоўны двухпавярховы

гасцявы дом з усімі цывілізацыйнымі прыбамбасамі, бібліятэкай і мастацкімі карцінамі.

Дарэчы, гэта яшчэ не ўсё. Сам я пакуль не бачыў, толькі чуў, што Артур для жонкі-рэжысёра будзе невялікі тэатр, дзе будзе нават галёрка (хутка пабачу).

Цяпер я перакананы, што Горад Сонца — не паэтычная мроя. Артур напэўна рэалізаваў бы свой праект, каб жыў у іншым часе і пры іншай уладзе. А яшчэ лепей, каб сам меў гэтую ўладу. Зрэшты, як кажуць рускія, праехалі...

Я не ведаю, як гэта сталася, толькі ўжо даўно Артур адмовіўся ад палітычнай канстанты што да лёсу Каптарунаў. (Магчыма, тут сказаўся культуралагічны ўплыў яго таленавітай жонкі Тані Арцімовіч?) Цяпер Каптаруны — арт-вёска, дзе ўжо не адзін год запар ладзяцца міжнародныя літаратурныя фестывалі, культуралагічныя форумы, выставы, кінатрэнінгі і г. д.

Між іншым, пакуль я пісаў гэтыя радкі, у паштовай скрыні мяне ўжо чакала запрашэнне на сёлетні чацвёрты міжнародны форум у Каптарунах “Міжмор’е літаратур. Востраў, які ёсць”.

P. S. Часам Артур Клінаў нагадвае мне таямнічага масона з прыгодніцкага рамана. Не гаваркі, абмінае тусоўкі, усе ягоныя праекты скіраваныя не на хціваю карысць, “а дзеля праўдзівай выгады абнаўлення грамадства” (з кодэкса масонаў).

Сапраўдны вольны муляр, у якога пад рукамі заўсёды цыркуль, кельма і малаток з зубілам... Цікава, як гэтымі мазолістымі рукамі ён упраўляецца яшчэ і з далікатнай асадкай, калі піша свае кнігі?

***

На адной з прэзентацый чарговай кнігі **Алеся Аркуша** (Алеся Козіка) я надаў яму ў сваім выступе ганаровае мяно: “Князь Правінцы”.

Не ўпэўнены, што амбітны *a priori* Алесь быў ад яго ў захапленні, але журналістам яно спадабалася, і яны яго трохі

растыражавалі ў некалькіх выданнях. Мне яно таксама спадабалася, толькі тлумачэнне будзе пазней.

Да самага апошняга часу свет быў уладкаваны гэтакім чынам, што кожны здольны і амбітны чалавек, каб рэалізаваць сябе ў маштабе ўсіх сваіх магчымасцяў, мусіў перабірацца ў сталіцу (калі ён там не нарадзіўся). Справа ў тым, што сталіца была адзіным месцам, якое разам схаплівала ўсе рэгіянальныя прасторы, бо паводле азначэння валодала механізмам трансляцыі ідэяў і падзеяў на ўвесь ёй падлеглы абсяг. З гэтага і здзяйсненні таленавітага чалавека толькі праз сталіцу маглі набыць універсальны маштаб.

Можа, і не зусім да месца, але згадаю: пазамінулыя геапалітычныя трагедыі Беларусі і беларусаў (крэваў, ліцвінаў, русінаў) якраз і паходзілі з таго, што прастора іх бытавання не была ўцэнтраваная і з гэтага структураваная Вялікай сталіцай. Не ў пару занядушжы Полацка, не акрыяў у сапраўдную моц Наваградак, зашылася ў перыферыйнае памежжа (адносна ўсёй поліэтнічнай прасторы) Вільня. Колькі змаглі, супольна ўзялі на сябе функцыю калектыўнай сталіцы розныя мястэчкі і гарады. Але іх магчымасцяў было замала, каб нават усім разам арганізаваць і захаваць гэтую прастору як цэлае.

Найноўшая сітуацыя адкрытай ва ўсе бакі прасторы радыкальным чынам перайначыла праблему. Сёння цэнтр не толькі пэўнага рэгіёна, а і ўсяго свету знаходзіцца там, дзе ёсць месца для тэлевізара са спадарожнікавай антэнай і камп'ютара, злучанага з інтэрнэтам. Вось чаму, калі з ініцыятывы ды арганізацыйнага імпульсу найперш Алеся Аркуша паўстала Таварыства Вольных Літаратараў, аснову якога склалі таленавітыя літаратары з розных перыферырных прастораў Беларусі, дык асабіста я быў надзвычай усцешаны гэтай вандэяй, вектар інтэлектуальна-эстэтычнага руху якой быў скіраваны супраць Мінска як латэнтна рэпрэсіўнай дамінанты ўсяго правінцыйнага дыскурсу.

Што праўда, на фармальным узроўні літарацкі бунт беларускай правінцыі напачатку быў скіраваны супраць СП (Саюза

пісьменнікаў) і дэперсаналізаванай камандна-адміністрацыйнай сістэмы, якую Мінск трансляваў на ўсю падлеглую яму прастору. Але трохі пазней ужо адкрыта было сфармулявана тое асноўнае, што неўпрыкмет прысутнічала заўсёды, хаця на штандарах рэгіянальных *апазіцыянераў* і не пазначалася. У гэтым сэнсе тэкст “Рэгіяналы пакідаюць сталіцу” можна лічыць самым яркім і найбольш канцэптuallyным маніфэстам Алеся Аркуша:

“Рэгіяналы стаміліся глядзець у рот сталічным культурніцкім элітам і чакаць з цэнтру дапамогі й інструктажаў да дзеяння. Ні таго і ні гэ-тага Мінск ужо даць не здольны. Загнаныя ў кут, абясцроўленыя ў змаганнях за лусту хлеба, сталічныя эліты па завядзёнцы спрабуюць дэманстраваць сваю былую значнасць, але далей рытарычнай траскатні і маралізатарскіх павучанняў справа не йдзе”.

Трохі пазней я паводле гэтай падзеі пісаў: “З майго гледзішча, ідэя “рэгіяналізацыі” — гэта шчаслівая ідэя, бо мае рэальную перспектыву, паколькі супадае з той структурнай пераарганізацыяй свету, якая адбываецца з погляду на сітуацыю камунікатыўна адкрытай ва ўсе бакі прасторы, дзе ўжо губляюць хоць які ўцямны сэнс такія элементы топасу, як “цэнтр”, “перыферыя”, “мяжа”, “маргінальнасць”... І таму для гэтай ідэі неістотна, як доўга будзе існаваць Таварыства Вольных Літаратараў і ці хутка ў Алеся Аркуша ў мностве з’явіцца паслядоўнікі, кожны з якіх стане выбудоўваць сталіцу сусвету на тэрыторыі самога сябе... Неістотна — бо гэтак усё роўна будзе. І гісторыя персанальнага бунту Алеся Аркуша — толькі адно, але досыць ярскае сведчанне на карысць рэальнасці гэтай татальнай перамены”.

Да сённяшняй крытыкі (уласнай) таго даўняга прагнозу я яшчэ звярнуся напрыканцы гаворкі. А пакуль пра канкрэтныя справы бунтоўнага “Князя Правінцы”.

Алесь нарадзіўся ў Жодзіне, скончыў Інстытут народнай гаспадаркі ў Мінску, пабраўся шлюбам з таленавітай мастачкай

і дызайнерам Таццянай (Козік), атабарыўся жыць у Полацку і нават напісаў тэкст для афіцыйнага гімна горада. Больш за тое, ён раз-пораз весела прагаворваў, што Полацку было б варта вярнуць статус сталіцы, які горад меў на першапачатку беларускай дзяржаўнасці. На карысць яго версіі сведчылі прозвішчы Уладзіміра Арлова, Лявона Баршчэўскага, Сержука Сокалава-Воюша, Вінцэся Мудрова ды іншых, што былі выгадываныя Полацкам і ў сучасным нацыянальным руху адыгрывалі заўважную ролю.

Жарты жартамі, але цалкам магчыма, што вялікая гістарычная спадчына горада нейкім чынам спрыяла мноству самых розных актуальных літаратурных ды і ўвогуле культурніцкіх імпрэзаў (не абмянаючы навуковыя канферэнцыі), што тады ладзіла ТВЛ у Полацку — маўляў, на месца культурніцкай сталіцы наш горад можа прэтэндаваць і зараз.

У гісторыі Новай літаратурнай сітуацыі, што разгортвалася цягам 90-х гадоў з лішкам, імя Алеся Аркуша асацыявалася з шэрагам канцэптуальных падзеяў. Як ужо казалася, перадусім з яго ініцыятывы былі створаны “Таварыства Вольных Літаратараў” (сябры рады: Юры Гумянюк, Вінцэсь Мудроў, Ігар Сідарук, Юрась Пацюпа), выдавецтва “Полацкае ляда”, літаратурны альманах “Ксерак Беларускі”, літаратурны часопіс “Калоссе” (выдавец і галоўны рэдактар), бібліятэка “Калоссе”, штогадовая літаратурная прэмія “Гліняны Вялес” (1993), якую я таксама калісьці меў гонар атрымаць. Дарэчы, яна і зараз працягвае вялічыць свой пантэон...

На вялікі жаль, гэта, бадай, адзінае, што засталася ад тых *векапомных падзей* таварыства, якое памкнулася таксама людзьмі звацца. Мне зусім не падабаецца гэты сказ. Толькі ў ім няма і каліўца кпіны, як і нічога іншага, акрамя вялікай скрухі. Бо з цягам часу не толькі ў Алеся Аркуша так сталася. Незлічоная безліч прыгожых і адважных парыванняў счэзла ў святле ўжо іншых дзён. Вялікія эпохі тым і палюхаюць, што на іх месца заступаюць малыя эпохі. (Сёння нават ніякавата

робіцца ад словаў некалі знакамітай максімы: “Напісанае застаецца”).

Якраз тут час звярнуцца да абяцанай крытыкі ўласных рэфлексій наконт жыццядайнага ўплыву татальнай глабалізацыі на лёс правінцыі. Ну так, камунікатыўна адкрытая на ўсю зямную кулю прастора аднолькава задзіночыла сталіцу з правінцыяй у тым самым інфармацыйным сеціве. І цяпер няма розніцы, дзе ты сядзіш перад маніторам: у закутку глухога хутара ці ў мегаполісе на апошнім паверсе хмарачоса. Пагатоў экран манітора ўвесь свет для кожнага выраўняў у адзін памер.

Але на гэтым усе перамены і скончыліся. Цэнтры сілы дзе былі, там і засталіся. Колькасць энергій і энергетык, задзіночаная ў мегаканструктах, выпраменьвае такой моцы нябачнае святло, што мы як матылі ляцім і ляцім у той бок. Можна на нейкі час затуліцца адзінотай у правінцыі, як Андрусь Горват, але хто там паставіць спектакль па тваёй кнізе?

Ва ўсе гады я меў сантымент да Алеся і, пэўна, з гэтага адчуваў крыўду за пасіянарэя. Мне заўсёды здавалася, што яго шматлікія справы застаюцца недаацэненымі ці ацэненыя не адпаведна зробленаму. Можа, гэта помста сталіцы? — неяк падумалася з сумнай усмешкай.

Натуральна, рэч зусім не ў сталіцы. Тады ў чым? Пакуль рэфлексаваў, шукаючы адказу на ўласнае пытанне, нечакана натрапіў сярод сваіх архіваў на эсэ Алеся Аркуша “Кнульп”, надрукаванае ў “Нашай Ніве” даўно — вельмі даўно, бо напісанае яно было з нагоды майго пяцідзiesiąцігоддзя. Гэта значыць, амаль дваццаць год таму.

Я пачаў чытаць забытае, і мяне ўмомант падхапіла хваля настальгіі. А калі вярнула ў сучаснасць, то без развагаў перадрукаваў эсэ ў кнігу.

“Валянцін Акудовіч не падобны да звычайнага беларускага пісьменніка.

Доўгі час для мяне гэты арыгінальны творца быў загадкаю. Мне падавалася, што ён іграе ў нейкую штучную філасофскую гульнію

пад назваю “Мяне няма”. Часам ягоныя выказванні раздражнялі, падаваліся несур’ёзнымі ці нават блюзнерскімі. І толькі нядаўна я зразумеў, што Акудовіч — класічны беларускі пострамантык. Заўважце, ён шукае адказы на традыцыйныя пытанні: пра наканаванне і прызначэнне чалавека, пра гуманізм, пра лёс нацыянальнай культуры, пра жыццё і смерць, пра грэх. Новыя адказы, адпаведныя новаму часу.

Ягоны песімізм — ад пачуцця адзіноты, якое абвастрылася напрыканцы стагоддзя і новым выпрабаваннем завярэдзіла душу чалавеку. “Кожны побач — прыкрая недарэчнасць”. Пра гэта добра пісаў Герман Гесе ў аповесці “Кнульп” яшчэ ў 1915 годзе: “У кожнага чалавека свая душа, ёй немагчыма зліцца ні з якой іншай. Двое могуць сустрэць адзін аднаго, сказаць адзін аднаму і быць побач. Але душы іх, як дзве кветкі, што выраслі паасобна, кожная са свайго караня; яны не здольныя зблізіцца...” Кнульп — чалавек, які “ўпарта адмаўляецца заняць сваё месца ў разважлівым свеце ашчадных гаспадароў” (С. Аверынцаў). Ён складаў цудоўныя вершы, але ніколі іх не занатоўваў, меў сотні сяброў, але не жадаў іх абцяжарваць, меў безліч шанцаў зрабіць кар’еру і ўладкавацца ў жыцці, але ўпарта выбіраў дарогу. Вандраваў ад гарадка, спяваў песні, жартavaў, разважаў пра жыццё і чалавечае прызначэнне. Перад смерцю Госпад паведаміў Кнульпу (прынамсі, так таму прытрызнілася), што “ў імя маё ты вандраваў і абуджаў у аселых людзях трывожную тугу па свабодзе”.

Акудовіч не верыць у Бога (пра што неаднойчы пісьмова прызнаваўся). Але ён усё адно трошкі Кнульп. Ён імкнецца выбавіць чалавека з путаў “агульных месцаў” і “аблуды традыцыі”.

Песімізм Валянціна Акудовіча роднасны песімізму Васіля Быкава.

Чамусьці ніхто не заўважыў, што Акудовіч у сваёй праграмавай рэчы “Хто я? альбо Мяне няма, не было, не будзе” руйнуе еўрапейскі экзістэнцыялізм. Ад гэтага нядаўна моднага ў Беларусі філасофскага вучэння Акудовіч не пакідае каменя на камені. Пастулаты Гайдэгера, Сартра, Камю яму падаюцца бясплоднымі. Бо каму яны адрасаваныя? “...Недарэчна пытацца пра таго, каго няма — хто ён? Трэба пакінуць гэтую вярэду назаўсёды і болей не думаць пра адказ на пытанне “хто я?”, а думаць пра іншае пытанне?” І яшчэ — рэфрэн, як прысуд:

“Я-чалавек не можа сам з сябе аб’явіцца.

Я-чалавек не можа існаваць сам у сабе.

Я-чалавек не можа быць сам сабой.

Я-чалавека няма”.

Што гэта за новыя пытанні, пра якія мы мусілі б сёння думаць?
Акудовіч пакуль пра іх маўчыць.

Кнульп — гэта еўрапейскі гіпі XIX ст. Гэта пратэст (бунт) супраць свету. Гэта бясконца дарога да недасяжнага. Таму так любяць Акудовіча “непрычасаныя” маладыя.

Кнульп — гэта еўрапейскі Сідгарта. Герман Гесэ добра ведаў Азію, вывучаў будызм. Уся творчасць аўтара “Гульні шкляных перлаў” (узгадаем, што гэты раман прысвечаны “Пілігрымам у краіну Усходу”) мела на сабе вялікі ўплыў усходняй філасофіі.

Адмаўляючы я-чалавека, ці не прадбачыць Акудовіч набліжэнне Вялікай Эры Усходу?

Герман Гесэ з-за сваёй творчасці меў вялікія праблемы на радзіме, быў вымушаны эміграваць у Швейцарыю. Акудовічу эміграваць няма куды”.

***

...Калі я гартаю дэтэктыў ці праглядаю вестэрн, то баўлю час. Калі чытаю Парменіда ці Плутарха, то *пражываю* жыццё. Так і з сучаснікамі. **Міхал Анемпадыстаў** быў з тых, з кім я не бавіў, а менавіта *пражываў* жыццё. І калі апынаўся побач з ім, і калі сам-насам слухаў ягоныя песні, чытаў шыкоўныя эсэ ці проста думаў пра Міхала. Між іншым, гэтае жыццядайнае судакрананне заўсёды было нязмушаным і нідзе не вытыркалася. Таму я нават не заўважыў, што з гадамі ў маім пражыванні жыцця Міхала рабілася ўсё болей і болей. Болей, чым каго яшчэ...

А можа, проста не паспеў заўважыць, бо нечакана раннім ранкам зазваніў тэлефон...

У той жа момант я абрынуўся за Міхалам у прадонне ягонай адсутнасці. І падаў у тое прадонне так доўга, што з глыбіні гэтага падзення нарэшце зразумеў увесь маштаб Міхала як асобы.

Міхал быў вялікім!

***

Спачатку была Краіна. Свая. Ніколі раней такога не было. А тут яна здарылася.

І тады з'явіліся мы з Міхалам.

У апошнім сказе вельмі істотны займеннік мы. Бо паасобку мы нарадзіліся, калі Краіны яшчэ не было. І каб яна не здарылася, то мы б і засталіся кожны без другога.

Найперш пра гэта я згадаў, усхапіўшыся дзеля ўспамінаў пра Міхала. Нашыя вочы заўсёды глядзелі ў адзін той самы бок і адразу сустракаліся поглядамі там, дзе была яна — наша Краіна.

Неяк на прэзентацыі маёй кнігі “Код адсутнасці” мяне запыталі:

— Дык аб чым яна, калі ў некалькіх словах?

— Пра што б я ні пісаў, і не толькі пра літаратуру, культуру, палітыку, а нават пра метафізіку ці фундаментальную анталогію быцця, я заўсёды пішу пра Беларусь.

Цалкам тое ж было з Міхалам. Ён таксама інакш проста не мог, нават калі ўглядаўся ў далёкія эпохі і чужыя прасторы.

Няма сумневу, што менавіта з гэтай утоенай лучвы мне было ўтульна з ім і ў рэале побач, і ў яго песнях, тэкстах, выставах. Да таго ж кожным разам гэта была не проста ўтульнасць, а радасная ўтульнасць, не пазбаўленая сяброўскай пяшчоты.

Сярод усяго адметнага, што стварыў Міхал у прозе, асабіста мне найбольш даспадобы ягонныя эсэ, якія ён два сезоны друкаваў на сайце “Будзьма”. Агулам гэты цыкл меў назву “Простыя рэчы”. І там сапраўды вялося пра самыя звычайныя рэчы: жытло, дрэвы, места, зіма, базар, ровар, сала...

Усяго назбіралася болей як дваццаць эсэ, і кожнае паасобку выклікала ў мяне хвалю эўрыстычнай насалоды, бо сам такое ніколі не змог бы напісаць.

Калі хто яшчэ не абазнаны ў гэтых шэдэўрах, то раю абазнацца. Бо толькі тут уся поўніца Міхала, як вонкавая, так

і нутраная, з усёй яго эмацыйнай прыгажосцю. Больш за тое, праз гэтыя тэксты вы зразумеце Міхала як адметнага філосафа з вельмі рэдкім тыпам мыслення, скіраванага на праблемы фундаментальнай анталогіі. І хай вас не засмучае той факт, што Міхал амаль не карыстаецца мудрагелістым філасофскім слоўнікам як такім. І слушна робіць, паколькі насамрэч быццёвая асноведзь трымаецца простымі словамі, простымі рэчамі. Між іншым, звычайная мова ніяк не зашкодзіла яго фундаментальнай эсэістыцы патрапіць у “Анталогію беларускага мыслення” (“Код прысутнасці. 2000–2015”).

Далей я хачу пазнаёміць вас з некалькімі эсэ, дадаўшы да іх трохі ўласных рэфлексій ды зацемак. Натуральна, я не маю намеру перадрукоўваць абраныя эсэ цалкам. Гэта будуць ці мае кароткія канспекты, ці асобныя фрагменты з уласных рэфлексій.

Але пачну з тэксту, схопенага не анталагічнай праблема-тыкай, а экзістэнцыйнай. Называецца ён “Гонар і годнасць”.

“Я вагаўся, ці пісаць пра гэта ўвогуле. Па-першае, таму што гэта не надта адпавядае тэме “Простыя рэчы”, па-другое, таму што маю вялікі сумнеў адносна таго, ці будзе гэта ўвогуле нехта чытаць. Гонар і годнасць сёння не ў трэндзе...”

Мяне зацікавіў адзін фільм, і я націснуў на play. Чорна-белая стужка, прафесар, падобны да Альберта Эйнштэйна, выступае перад нейкай вялікай аўдыторыяй. Ён... пачынае выступ з наступных словаў: абражаны чалавек жыць не можа — ён павінен альбо змыць абразу крывёю, альбо памерці.

З пункту гледжання права, думка, агучаная прафесарам, ёсць заклікам да самасуду і забойства, то бок злачынствам. Нават з пункту гледжання звычайнага права гэта анахранізм і дзікуства. А гучыць годна і прыгожа, нават шляхетна!..

“Годнасць” — універсальны панятак, хаця ягоныя сэнсы ў розных культурах і нават субкультурах розныя. Выраз “абраза годнасці” здаўна фігуруе ў прававых актах, але дэфініцыі годнасці там няма. Уяўленне пра годнасць базуецца на звычайным праве, абаліраецца

на культурную традыцыю і заўсёды ёсць прадуктам калектыўнага светапогляду. Гонар — наадварот, суб'ектыўнае бачанне ўласнай годнасці.

Тут варта прыгадаць яшчэ адно адрозненне гонару ад годнасці: гонар не даецца проста так, яго трэба абараняць. Сплачваць вызначаную цану. І тады ўзнікае галоўны канфлікт: мадэль, якая была прыкладам годных паводзінаў цягам тысячагоддзяў і вынікае з самой прыроды чалавека, супярэчыць пазнейшай максіме “не забі”.

Цень ваяра ўнутры мяне (калі ён там ёсць, то гэта не найгоршая мая частка) пагаджаецца з першым, а цень хрысціянна яму прырэчыць. Я пагаджаюся з апошнім, а захопляюся першым.

Наша цяперашняя беларуская культура прарасла ў тым ліку з культуры шляхецкай, у якой гонар (менавіта гонар, не годнасць) быў асабліва шанаваны. Шляхціц атрымліваў шляхецкую годнасць ад нараджэння, а гонар, натуральна, таксама шляхецкі, мусіў усё сваё жыццё пацвярджаць і, калі трэба, бараніць. Рабіў ён гэта і з дапамогай шаблі, і абапіраючыся на развітую судовую сістэму...

Прынцып свабоды слова — гэта, безумоўна, вельмі важна, мы гэта ведаем, але не будзем забывацца, што гэта адно прынцып карыстання інструментам, то бок словам. Слова — гэта толькі інструмент. Важна тое, што будзе ім сказана...

...Права на годнасць для мяне адназначна важнейшае за права на свабоду слова”.

Мой бацька (сялянскага роду) неяк сказаў: “Сорам вочы не выець”. А іншым разам як бы патлумачыў ранейшае: “Не лезь, жаба, туды, дзе коней куюць”.

Пазней (значна пазней) праз гэтыя два прыслоўі я зразумеў усю жыццядайнасць філасофіі простага чалавека: каб выжыць самому і выгадаваць дзяцей, трэба забыцца на годнасць, а тым болей на гонар. Хай гэтым выхваляюцца шляхцюкі, а ў нас ёсць больш сур'ёзная справа — праз вечнасць трымаць жыццё чалавечае як такое.

Я і па сёння пэўны ў слухнасці гэтай анталагічнай тэзы. Аднак эзістэнцыйна сітуацыя для мяне была больш складанай, паколькі акрамя бацькі я меў яшчэ маці. І хаця яна таксама

нарадзілася ў беларускай вёсцы, але ёсць даволі падставаў лічыць, што яе продкі (Кардашы) паходзілі з вугорскай вайскавой шляхты, якую прыхапіў з сабой Стэфан Баторы, калі прыйшоў на Гарадзеншчыну з уласным войскам — і дзе яна (тая шляхта) тут засталася давеку.

Я зусім не пэўны наконт уласнай шляхетнай спадчыны “паводле кудзелі”, а вось шляхетнасць Міхала для мяне несумнеўная. Я яе адчуваў задоўга да таго, як прачытаў эсэ “Гонар і годнасць”. І ці не гены маёй маці прычыніліся да майго ўмельства захапляцца кожным высакародным чынам сябра. Згадаю толькі адзін прыклад, які, як мне здаецца, сведчыць пра глыбіню яго пачуцця гонару.

Калісьці даўно, ужо вельмі даўно, адзін з блізкіх нашых знаёмцаў зрабіў ганебны ўчынак, і мы ўсе перасталі з ім знацца. Аднак праміналі гады, і многія з нас пакрысе сталі забывацца на былое і нават пачалі рукацца з тым чалавекам. Але толькі не Міхал. Магчыма, ён нават “змыў бы абразу крывёю”, каб гэта была яго персанальная абраза, а так адно скарыстаўся *правам на годнасць*.

Запытайце мяне: *што* такое Міхал?

І я вам адкажу: Міхал — гэта гонар і годнасць. Прынамсі, найперш.

***

Выпадкова перастракаемся з Міхалам, і ён адразу прапануе:

— Валянцін, прыгадайце ўсе творы беларускай літаратуры пра зіму.

Калі мяне так схапіць зняцку, то я і сваё прозвішча не адразу згадаю. Што тут казаць пра літаратуру?

Прашу час падумаць. Час ідзе, а нічога не прыдумляецца. Ну так, раздзел з “Новай Зямлі”, завая за сценамі маёнтка “Шляхціца Завальні”, некалькі школьных вершыкаў... А далей нічога, хоць крыкам крычы...

— А колькі той зімы! — кажу з адчаем. І абодва рагочам з самай аптымiстычнай беларускай прымаўкі.

Эсэ “Зіма” патрапіла ў гэты падбор таму, што ў ім нязмушанае мысленне Міхала проста-такі чаруе сваёй з’яўістыкай. Колькі ў нас кніг і паасобных даследаванняў літаратуры ды мастацтва? Як дрэваў у лесе! Толькі ніхто з той безлічы даследчыкаў ні разу не здзівіўся: а чаму гэта ні ў літаратурным тэксце, ні на палотнах мастакоў да найноўшага часу, лічы, ніколі не было беларускай зімы?

А Міхал здзівіўся...

“Мы не надта любім нашу зіму, але ставімся да яе цяропліва, з няпэўным, а таму схаваным за іроніяй аптымізмам — “колькі той зімы”. Між тым у “Геаграфіі” Аркадзя Смоліча (Вільня, 1923) чытаем: “Трохчатырохмесячная зіма з трывалым і багатым снегавым пакрыццём, лёгкімі маразамі, невялікімі адлігамі характэрная для блізу ўсёй Беларусі і адрознівае нашу зіму ад суворае, з вострымі маразамі зімы Маскоўшчыны ды ад гнілое, бясснежнае польскае зімы”.

Выходзіць, не такая ўжо кепская ў нас зіма паводле Смоліча. І рады мы сабе ўзімку давалі заўсёды — і вопратка ёсць адпаведная, і дамы цёплыя, і печкі, і дровы, і ежа. А вось каб палюбіць гэтую зіму, то не палюбiлі. Святы зімовыя — так, зіму — не...

Цяжка сказаць, чаго тут болей: калектыўнага падсвядомага нежадання ўзгадаць тое, што нясе дыскамфорт і пагрозу існаванню, ці застылай трываласці формаў традыцыйнага народнага мастацтва і, шырэй, культуры. Аргументам на карысць апошняга з’яўляецца тое, што зіма выпадае з земляробчага цыкла, зямля і сама прырода адпачываюць, іх часова няма, гэта час, абмежаваны прасторай чалавечага жытла, а сам чалавек ненадоўга робіцца цэнтрам і галоўным героем беларускага космасу — гаспадаром...

“Першы беларускі снег” з’яўляецца бліжэй да сярэдзіны XIX стагоддзя на палотнах французскіх баталістаў, прысвечаных напалеонаўскай зімовай кампаніі 1812 года. У тым самым кантэксце і амаль у той самы час снег з’яўляецца на палотнах мінскага мастака Яна Дамеля. Аднак самастойнае мастацкае гучанне беларускі зімовы краявід набывае толькі на літаграфіях французца Лявэрня. Узімку

1840 года ён вандруе праз Беларусь і робіць серыю падарожных маляўніцтваў. Камяніцы Мінска, Віцебска, Дуброўны патанаюць у снежнай белі, нашыя гарады і мястэчкі выглядаюць казачна, утульна і ўрачыста...

Тутэйшыя мастакі пачалі ўглядацца ў зіму толькі на пачатку XX стагоддзя. Перадусім Вітольд Бялыніцкі-Біруля, які ў хрэстаматыйным “Зімовым сне” фактычна запачаткаваў матрыцу беларускай зімы: заснежаная зіма патанае ў сутонні, сцішаная ў колерах, без рэзкіх светлаценняў. Падаецца, што Смоліч, апісваючы сваю ідэалізаваную беларускую зіму, натхняўся менавіта гэтым краявідам, такім рэалістычным і ўзнёслым адначасова...

Дык ці палюбілі мы нарэшце сваю зіму?... На гэтае пытанне ў мяне адказу няма”.

Я нарадзіўся і асталеў у мястэчку Свіслач, якое ў пару майго дзяцінства не шмат рознілася ад вёскі. Пасля надакучлівай военьскай нуды малыя першага снегу чакалі як цуда. А потым хаты засыпала амаль да стрэхаў, і дарогі таксама засыпала. Ты мог выйсці на падворак, трохі паптаптацца на сцежцы ад хаты да хлява і зноў хавацца ў цяпло. Да вясны. Калі прыляцяць шпакі і заселяць шпакоўню, змайстраваную рукамі бацькі.

Мне вельмі любяць празорлівыя і дакладныя словы Міхала, што зіма для беларуса — “гэта час, абмежаваны прасторай чалавечага жытла, а сам чалавек ненадоўга робіцца цэнтрам і галоўным героем беларускага космасу...” Можна, таму, што я гэта таксама моцна адчуваў...

Яшчэ не было нашай з Міхалам Краіны, калі я напісаў прыпавесць “Сум на тэмы вяртання”. Апаўядаючы пра Міхалаву “Зіму”, я не мог не згадаць адзін фрагмент з той прыпавесці. А згадаўшы, не магу ўтрымацца, каб яго сюды не пералюстраваць. Ён трохі завялікі сам па сабе, хаця, здаецца, Міхал не быў бы супраць:

“Каторы дзень таўсматыя хмары наплывалі на мястэчка, каб тут апрастацца ад сцюдзёнага друзу. Гурбы снегу падымаліся на ваках і ў нейкі момант перапынілі ўсялякі рух. Нават трактары кінулі

грукатаць, каб не захлынуцца снегам. Свет знерухомеў, і што ні рэч, што ні істота — усё апынулася сам-насам, як быццам ужо выспела вечнасць. Быццё страціла свой пакрыёмы змест, які раней трымаўся на повязях усяго з усім, і прысутнасць кожнага цяпер высвятлялася адно яго ўласным сэнсам. “А калі ўва мне ніякага сэнсу няма, — сам у сябе запытаўся чалавек пасля доўгай дарогі, — а яго, напэўна, няма, дык што можа акрэсліць мой змест? Хіба толькі вось гэтыя дзверы, гэтая лава, гэтая столь над галавой. Ці не таму чалавек выгароджае сабе месца ў прасторы плотам, сценамі, фіранкай, што без хоць якой агароджы ён адно рухомая цень на пялёстках быцця?”

Чалавек глядзеў на засмечаную снегам шыбу і слухаў, як запавольваюць хаду ходзікі. Неўзабаве яны зусім спыніліся. У хаце запанавала цішыня. Сэрца таксама ўтаймавалася. Гэтай хвіліны ён чакаў шмат гадоў, на яе прышласць абапіраўся, прымаючы будучыню. І вось яна настала. Свет белы ад снегу, і ён у сваёй хаце лашчыцца плячыма да выпаленай печы”.

***

У пэўным сэнсе эсэ “Сцяг” таксама належыць да экзістэнцыйнага дыскурсу. Прынамсі, так бывае заўсёды, калі чалавек успрымае сцяг эмацыйна. Разам з тым у выпадку бел-чырвона-белага сцяга гэтае эмацыйнае латэнтна злучанае з анталагічным. І злучанае надзвычай глыбока ды грунтоўна. Аб чым і нагадвае Міхал:

“Сустваральнікам нашага сцяга стаўся архітэктар, паэт, грамадскі дзеяч Клаўдзій Дуж-Душэўскі. Гэта ён зрабіў накід бел-чырвона-белага, задаў ягоныя прапорцыі, каларыстыку і шырыню стужак, фактычна падсумаваўшы і матэрыялізаваўшы тое, што назапасілі наш геральдычны чын, літургічная традыцыя і народнае мастацтва. Чырвань на белым тчэцца, не абрываецца ад часоў дахрысціянскіх, праз Сярэднявечча, Рэнесанс, барока і рамантызм, чырвонай стужкай перацякае з ручніка на харугву, з харугвы на тарчу, штандар, сцяг”.

Я ўпершыню пабачыў жывыя бел-чырвона-белыя сцягі ў 1988 годзе, калі на “Дзяды” карнікі расцерушылі натоўп ля зачыненай брамы Маскоўскіх могілак і мы пайшлі за Пазняком

уздоўж кальцавой дарогі на Курапаты. У нейкі момант Пазняк запыніў шэсце на ўзгорку і прапанаваў усім прысесці, каб было чуваць выступоўцаў. Тады і з’явіліся два невялікія бел-чырвона-белыя сцягі. Пабачыўшы іх, я яшчэ больш напалохаўся (гэта быў мой першы публічны супраціў уладам) — і нават пры сабе абурыўся: навошта лішне правакаваць карнікаў, якія нас ужо атачалі з усіх бакоў?

Відаць, меў рацыю, паколькі адразу, як па сігнале, на нас абрынуліся амапаўцы, міліцыянты, а потым і вайскоўцы. От было страху, хаця і такога напалу бязмернай экзальтацыі я ніколі раней не меў. Як быццам у гэты час адбыўся нейкі тэктанічны зрух, і праз глыбокія разломы ночы палілося чыстае святло.

У першы год вулічнай дэмакратыі я наведваў мітынгі, каб пачуць тое, што ў крыклівы голас ніколі раней не казалі — адно паўшэпам. Толькі мітынговыя словы надзіва хутка зашмальцаваліся, і наступныя, лічы, два дзесяцігоддзі я хадзіў на шэсці толькі дзеля таго, каб цешыцца з мора бел-чырвона-белых сцягоў. Была ў іх лунанні нейкая неверагодна прыўкрасная магія. Але з чаго яна бярэцца, я не мог сабе патлумачыць.

А цяпер зноў пачытаем Міхала:

“Наш сцяг падаецца мне адным з самых прыгожых у свеце. Я разумею, што не магу быць незаангажаваным, але гэтае спалучэнне колераў аб’ектыўна пасуе для акцэнтацыі аб’екта з пункту гледжання каларыстыкі, оптыкі, псіхалогіі і фізіялогіі зроку. Узнікае такі аптычны эфект, быццам сцяг сам выпраменьвае святло. Ён урачысты, пазітыўны, вітальны. Чырвоны і белы — колеры Хрыстовы, таму гэта боль і пакута, перамога над смерцю і Любоў. Аднак не толькі і не столькі эстэтычнымі катэгорыямі вымяраецца вартасць сцяга, перадусім яна вымяраецца нашымі перамогамі і годнымі ўчынкамі. Вымяраецца нашымі краявідамі, паданнямі і міфамі, нашым мінулым і той будучыняй, якую мы ствараем цяпер”.

Палітычная сітуацыя ў краіне разгортвалася такім нечаканым і, калі заўгодна, дзівосным чынам, што досыць хутка

бел-чырвона-белы зрабіўся дзяржаўным сцягам. Ён упрыгожыў усе адміністрацыйныя будынкi, i ў беларускіх гарадах ды мястэчках паболела святла.

Я не прамінаў вокам ніводнага з тых сцягоў — куды б ні ішоў ці ні ехаў. Таму не мог не зважаць, што бальшыня нашых грамадзянаў якраз там, дзе я падымаў галаву дагары, апускае вочы долу. Яны яго не хацелі бачыць. Гэта было скрушнае назіранне. Бо я вельмі хутка здагадаўся, што нашае свята — не іх свята. Больш за тое, бел-чырвона-белы моцна трывожыў бальшыню паспалітых, яны бачылі ў ім знак бяды. Залішне ён быў прамяністы, ганарлівы, бачны і з зямлі, і з нябёсаў. З такім, як прыйдзе бяда, не схаваешся не толькі ў балотах, а нават і ў пушчы.

На іх шчасце, улада хутка перайначылася, і прамяністыя сцягі паскідалі ў бруд. Толькі далёка не ўсім гэтая перамена была ў радасць. Многіх, вельмі многіх яна абурыла. І тады пачалася вайна за Сцяг, якая працягваецца па сёння. Колькі людзей праз гэтую вайну апынулася за кратамі, колькі ўмылася ўласнай крывёю...

Неяк падумалася, а за чырвона-зялёны (г. зн. цяперашні) ці адзін чалавек хаця б кропельку крыві праліў? Ну хіба якая швачка на фабрыцы, дзе гэтыя сцягі шуюць, палец пад голку сунула.

А завершыць гэтыя рэфлексіі я хацеў бы пачаткам эсэ Міхала:

“15 чэрвеня року 1219 дацкія біскупы маліліся на гары Таампеа. Яны прасілі Уладара Усявышняга дапамагчы і ўратаваць дацкае войска, якое з апошняе моцы стрымлівала атакі эстаў. Бог пачуў малітвы, і проста з нябёсаў да ног дацкага караля зляцеў вялікі кавалак чырвонага палатна з белым крыжам пасярэдзіне. Пабачыўшы боскі знак, дацкія рыцары перайшлі ў наступ і разбілі войскі эстаў. Так нарадзіўся “Dannebrog”, дацкі сцяг, найстарэйшы дзяржаўны сцяг на свеце з усіх, што існуюць сёння”.

І яшчэ два сказы з тэксту Міхала:

“Караля данаў звалі Вальдэмар Другі Пераможны. Ён быў сынам караля Вальдэмара Першага і Сафіі Менскай, дачкі менскага князя Валадара Глебавіча і Рыксы Баляславаўны”.

***

Далей я разгубіўся. Паводле задумы наступнае эсэ мусі быць апошнім. Толькі на чым запыніцца, маючы столькі яшчэ нескарыстанага багацця?

Шчыра кажучы, я б заплюшчыў вочы і выхапіў “Сала”. Цудоўнае эсэ з весялінкай. Да таго ж зусім не абстрактнае. Міхал увесь час спажываў сала, паколькі меў нейкую загану ў арганізме, якая не дазваляла яму набіраць вагу. А мяне мая лішняя вага засмучала, што зусім не замінала напоўніцу ласавацца тым салам, што Міхал купляў на “Камароўцы”...

Тут, відаць, можна згадаць і адзін вясёлы сюжэт. Неяк журналістка, канцуючы гаворку, запыталася:

— Ці ёсць у вас мара?

— Ёсць, — адказаў я. — Быць такім стромкім і такім таленавітым, як Міхал Анемпадыстаў.

Я пажартаваў, а яна надрукавала.

Але вернемся да праблемы. Як бы мне ні смакаваў тэкст пра сала, аднак завершваць ім скрушныя ўспаміны было б не да месца. Урэшце я спыніўся на эсэ “Песня” — і ўжо без аніякіх сумневаў. Бо забыцца на геніяльныя песенныя тэксты Міхала выглядала б неяк нават дзіўна. Тым болей, што і ўсё ягонае эсэ “Песня” прыхавана карэлюецца з персанальным лёсам самога паэта.

“Песня, — пачынае Міхал, — гэта вельмі проста: бярэш і прыдумваеш, ці, калі казаць мовай літаратурнай, “пішаш”. Перадусім мяне цікавяць песні, дзе словы граюць такую ж важную ролю, як і музыка, з якіх “слова не выкінеш”. Яшчэ болей мяне цікавіць феномен “суперпесні”, то бок такой песні, якая не толькі слухаецца, але і спяваецца, перакладаецца і засвойваецца іншымі культурамі. Наўрад ці хто зможа ўцямна патлумачыць, чаму здараецца так, што адна песня

“заходзіць” у масавую свядомасць і робіцца сімвалам свайго часу, а іншая, з выдатным тэкстам, музыкай і аранжыроўкай, — не. У гэтай адсутнасці адказу ёсць свой сэнс: у нашым рацыянальным свеце яшчэ застаюцца невытлумачаныя таямніцы, мажліва, апошнія”.

У працытаваным фрагменце я б найперш звярнуў увагу на два наступныя моманты. А менавіта на тое, што для Міхала словы ў песні адыгрываюць не менш значную ролю, чым музыка, і на феномен суперпесні. Як на мой розум, дык у рок-музыцы (амаль як і ў бардаўскім песнятворыве) словы ўвогуле значаць болей, чым мелодыя. Хай хто паспрабуе на музыку якой знакамітай “песні Міхала” стварыць іншы тэкст, і мы паглядзім, ці хоць што вартае з таго атрымаецца?

Другі момант патрабуе больш складанай рэфлексіі. Міхал зачароўваў сваёй далікатнасцю і адначасна дзівіў сціпласцю ў тым сэнсе, што зусім не рабіў акцэнт на сваіх шэдэўрах. Ні публічна, ні ў сяброўскай гамане. Хаця гэта не азначае, што ён не быў амбітным *фацэтам* і ані не здагадваўся пра свой зорны талент.

Здагадваўся, толькі, відаць, не зусім быў пэўны ў сваіх здагадках. І таму паспрабаваў прааналізаваць тайніцу “суперпесні” з утоеным спадзяваннем, што нешта з ягонага наробку таксама можа патрапіць у гэтую намінацыю?

Міхал даволі грунтоўна апісаў біяграфіі і бунтарныя “суперпесні” Леанарда Козна, Пітэра Сігера, Боба Дылана... Найбольш мяне ў гэтым даследаванні весяліла тое, што ў жыццёвай ці творчай біяграфіі кожнага з іх Міхал заўважаў і акцэнтаваў *беларускі след* — хай часам і ледзьве прыкметны.

Натуральна, Міхал не мог абмінуць увагай і айчынны песенны дыскурс.

“Канечне, мне вельмі хацелася напісаць і пра нашую “суперпесню”, якую таксама перакладаюць на іншыя мовы і спяваюць па ўсім свеце. Перабіраючы розныя варыянты, я прыгадаў народную “Гарэла сосна”, якую мы спяваем разам з украінцамі. Гэта, безумоўна,

геніяльны твор і выдатная публіцыстыка часоў казацкіх бунтаў. Яшчэ — паланез “Развітанне з Радзімай”, які нядаўна займеў словы, на жаль, на стагоддзе запозна, каб зрабіцца “суперпесняй” на ўсіх землях Рэчы Паспалітае. І нарэшце прыгадаў “Бывайце здаровы” Адама Русака і Ісака Любана. Гэтая апошняя, перакладзеная, ідэалагічна падпраўленая і праспяваная па-руску, зрабілася візітоўкай адной шостаі часткі сушы, а не так даўно вярнулася на радзіму ў сваім першапачатковым выглядзе і пачуваецца тут так, як мусіць пачувацца, — то бок як дома.

Мажліва, нашыя “суперпесні” яшчэ будуць напісаныя, мажліва, яны ўжо напісаныя і толькі чакаюць нагоды, каб прагучаць напоўніцу...”

Тут я запыню Міхала, каб потым не вяртацца здалёк.

Некалі я ўжо казаў, што для беларускай нацыі рок-музыка дзевяностых была тым самым, што ў сваю пару для нямецкай нацыі оперы Вагнера. Розніца адно ў тым, што Вагнер на ўсю моц гучыць і па сёння, а нашу песню ўлада заглушыла яшчэ ў тых жа дзевяностых.

Відаць, менавіта гэта меў наўвесе Міхал у згаданых вышэй словах.

Я цалкам згодны: і напісаныя, і чакаюць. Адна з такіх песень — яго “Простыя словы”. Я б нават прапанаваў зрабіць яе гімнам, толькі не гімнам Дзяржавы, а ўсіх паспалітых беларусаў, якія больш за перамогі ды поспехі шануюць утульнасць быцця.

Простыя словы,
Простыя рэчы:
Хлеб на стале,
Полымя ў печы.

Гэта так проста,
Гэта так добра,
Як з галавою
Залезці пад коўдру

Прыцемкам снім
Зімовай парою

У доме бацькоўскім
Ўсё так знаёма.

Ёсць, чым сагрэцца,
Ёсць, дзе схавацца,
У доме бацькоўскім,
У матчынай хаце.

Усё так надзейна,
Усё так грунтоўна,
Што тут дадаць?
Хіба што нічога.

Можна жыць далей,
Дзень прыйдзе новы.
Дабранач, паненкі!
Дабранач, панове!

***

Андрэй Хадановіч неяк сказаў мне: “Што б я ні рабіў, чым бы ні займаўся, найперш я — паэт”.

Хто б запырчыў? Але для мяне ён у сваім цэлым нешта значна большае за паэта. Андрэй Хадановіч — падзея нашай мыследзейнай сучаснасці. Менавіта таму мае хронікі ніяк не могуць без яго абысціся.

А што да паэзіі як такой, дык я пра яе шмат пісаў у надзвычай цікавым праекце ўкраінцаў і беларусаў “Зв’язокрозрив”/ “Сувязьразрыў” (2006). Гэта ёмісты зборнік паэтаў (12 на 12) з паралельнымі перакладамі на беларускую і ўкраінскую мовы. Натуральна, завадатарам з беларускага боку быў Андрэй Хадановіч.

Дык вось, Андрэй запрапанаваў мне скласці прадмову да беларускага блока. Я пагадзіўся з умовай, што буду пісаць, як думаю сам, а не як пішуць звычайна.

— Таму Вам і прапаную, — запэўніў Андрэй.

Не залянуюся перадрукаваць пачатак таго, у арыгінале до-
сыць вялікага, эсэ, якое раней не меў магчымасці публічна
прысвяціць Андрэю Хадановічу.

“Той, хто ўмее нешта рабіць, — робіць, а хто нічога не ўмее — піша
вершы. Суадносіны першых і другіх на нашай зямлі нескладана
вылічыць, калі мы прыпомнім, што Беларусь традыцыйна называ-
юць “краінай паэтаў”. Вядома, якое там жыццё ў краіне, дзе няма ні
бізнесоўцаў, ні эканамістаў, ні палітыкаў, а спрэс паэты... Але я тут
не пра жыццё, а пра паэзію — іх нават у Беларусі атаясняць робіцца
ўсё больш праблематычна. Прынамсі, “бізнес-план” песняра пачат-
ку XX стагоддзя з *цэлым народам гутарку весці* на пачатку веку на-
ступнага выклікае адно сарамлівы посмех. Хаця далей не прамінем
згадкай, што ў сваю пару заданне класіка было амаль рэалізаванае,
калі за камуністамі паэта прызначылі выконваць ролю атэістычнага
дэміурга ўсяго секулярызаванага дыскурсу, калі толькі яму адна-
му было дазволена зазіраць у катакомбы нябёсаў (дзе ў марудзе
вечнасці спеляцца блакітныя эйдасы), каб пасля бадзёра апавядаць
народу пра *шолах моўчы*...

Ах, які пераменлівы наш свет, якое хісткае пад ім трывалішча!
Яшчэ за нашай памяццю на галаве паэта быў лаўровы німб, а ця-
пер там клубук блазна, яшчэ ўчора ён піў на брударшафт з уладарамі
свету, а сёння ўжо пахмяляецца сярод бамжоў на сметніку культу-
ры, яшчэ кагадзе цараваў у дзяржаве прыгожага пісьменства, а сён-
ня блукае інфернальнай зданню па руінах краіны, дзе ніхто не жыве...

Аднак не варта лішне нурыцца. Урэшце, сітуацыя “паэзіі без паэ-
та” (не блытаць са “смерцю аўтара”) мае і пэўныя выгоды — прыкла-
дам, яна вызваляе паэта ад адказнасці перад грамадствам (маўляў,
калі ты на мяне не звяртаеш увагі, дык і я цябе ведаць не ведаю”).

***

І ўсё ж такі яшчэ трохі пра паэзію. Паводле часавага вымярэн-
ня, паэт Андрэй Хадановіч пачынаўся з эпохі Бум-Бам-Літа, але
ён не хацеў нічога з ім мець агульнага. Магчыма, таму, што сам
у сабе прадчуваў сваю эпоху.

Яго паэтычны росквіт быў імклівым і святочным. Таму на яго выступы спяшаліся паглядзець усхваляваныя натоўпы, як на веснавую квецень сентыментальныя японцы. Высокі, прыгожы, самаіранічны і паблажліва скептычны да хоць якой кепскасці. Вершы Андрэя трымалі замілаванне на тварах слухачоў праз усю сустрэчу.

Недзе тады я пісаў, што праз паэзію Андрэя Хадановіча беларусы зноў пачалі чытаць і слухаць сваіх паэтаў.

На вялікі жаль, гэты час абуджэння не здоўжыўся. Ужо доўга даўно выдавецтвы друкуюць паэтычныя кніжыцы адно за грошы саміх аўтараў, а тыя потым не ведаюць, куды гэтыя кніжыцы падзець. Бо нават на паэтычныя вечарыны прыходзіць адно нейкі тузін слухачоў (у лепшым выпадку).

***

Хадановіч мог бы быць сінонімам дзейнага руху, каб прозвішчы сінанімізаваліся. Здавалася, што ён адначасна ўдзельнічае ці не ва ўсіх літаратурных імпрэзах не толькі краіны, але і шмат дзе па-за яе межамі. Таму зусім не выпадкова, што яшчэ даволі маладым чалавекам яго абралі старшынёй беларускага ПЭН-цэнтра. Імклівы час пакажа, што гэта быў прарочы выбар (калі не памыляюся, з прапановы Уладзіміра Някляева).

Адвекі сонны ПЭН з гэтай падзеі прачнуўся і працёр вочы. Вохці мне, сказаў ПЭН, вакол столькі справаў ды магчымасцяў, а мы спім.

Андрэя перабіралі на пасаду некалькі тэрмінаў, агулам ён узначальваў ПЭН з 2008 па 2017 год. І гэта быў час насамрэч плённай працы. Я тут не маю намеру пераназываць увесь той нарбак — усё роўна ніхто не дасць веры. Згадаю адно некалькі найбольш важкіх праектаў. Разам з Саюзам пісьменнікаў ПЭН (праз удзел польскай амбасады) стварыў самую значную прэмію ў літаратурнай Беларусі — імя Ежы Гедройца, а пазней прыдумаў (таксама разам з Саюзам) вельмі сімпатычны

міжнародны фестываль у гонар Міхася Стральцова “Сена на асфальце”. Да шэрагу значных падзей я б залічыў і “Дом творчасці” ў Літве для маладых беларускіх літаратараў. А яшчэ ў тым жа “звязе з Саюзам” — літаратурную прэмію “Дэбют” (мецэнат Павал Бераговіч)...

Аднак рушым далей.

***

Дзіўная ў мяне звычка цягам гэтых няспешных хронік часам перацытоўваць самога сябе. Ну дык і хай сабе. Распавядаючы пра часопіс “Крыніца”, я пісаў:

“Аднойчы ў рэдакцыі аб’явіўся тады яшчэ мала каму вядомы Андрэй Хадановіч і сказаў, што хацеў бы далучыцца да стварэння *постацяў* замежнікаў. І не проста выказаў жаданне, а прапанаваў і адпрацаваў цэлую праграму: Бадлер, Ейтс, Малармэ, Паўнд, Апалінер...

Было б відавочным перабольшваннем казаць, што ўжо тады я прадбачыў — Андрэю накіравана быць заснавальнікам новай школы беларускага перакладу. Хаця той імпат ды майстэрства, з якімі гэты малады хлопец падхапіўся рэалізоўваць сваю праграму, казалі пра адметныя магчымасці і не абы-які версіфікацыйны патэнцыял...”

Сёння пра гэта можна пачуць з самых розных вуснаў, але фармальны зачын гэтай школы я схільны звязваць з Беларускім калегіюмам, дзе пры аддзяленні “філасофія/літаратура” была арганізаваная “Перакладніцкая майстроўня Андрэя Хадановіча”, якая праіснавала досыць доўга.

Цудоўна гэта апісала Марыя (Марыйка) Мартысевіч:

“У пясочніцы корпаюцца паэты. Мы, перакладчыкі, акупавалі жалезную горку і ўпарта з’язджаем па ёй, раз-пораз балюча адбіваючы сабе азадкі. Часам азіраюся і з радасцю бачу: чарга да горкі ўсё расце. Многім рупліўцам, якія толькі ўступаюць у нашу культуру, Хадановіч проста і ясна адказаў на пытанне, “навошта” перакладаць.

Засталіся пытанні “што” і “як” — справа густу і тэхнікі. Дзве апошнія рэчы мы і кшталтуем у перакладчыцкай майстэрні Беларускага Калегіюму. Мае бацькі лічаць, што занятак цягам трох гадзінаў — гэта ненармальна. І напраўду: тое, што адбываецца падчас абмеркавання перакладаў, нармальным акадэмічным працэсам не назавеш. Але, па-мойму, гэта і ёсць школа, калі вы разумеете, пра што я”.

Але ж не толькі перакладчыкі зведалі жыватворны ўплыў Андрэя. Цэлая генерацыя маладых паэтаў таксама глядзела на яго, як старагрэцкія падшыванцы на Апалона. (Ужо ў стылістыцы нашага тысячагоддзя тая ж Марыйка назвала Андрэя “літаратурным піянерважатым”).

***

Роля перакладчыкаў у інтэлектуальнай гісторыі беларускага часу надзвычай істотная. І, зразумела, не з майго героя яна пачыналася. Я толькі да месца яшчэ раз згадаю вялікага класіка Васіля Сёмуху, неверагодна плённага Лявона Баршчэўскага, вытанчанага *сібарыта* Сяргея Шупу...

Разам з тым нічога падобнага да той навалы перакладной літаратуры, якую мы бачым у апошнія гады, ніколі раней не назіралася.

Толькі далей я радыкальна зламаю канструкцыю аповеду, каб у колькі словаў сказаць сёе-тое аб прыватным.

Прыўкрасная гісторыя маіх стасункаў з Андрэем бязладна разбэрсаная як па абшарах Айчыны, так і за яе межамі. Нам здаралася спаць у адным намёце і не аднойчы плаваць у адной байдарцы, спяваць ля вогнішча пад гітару песні Хадановіча, Акуджавы, Коэна, чытаць лекцыі ў Беларускім калегіюме і люта змагацца ў журы прэміі “Дэбют” з Генадзем Бураўкіным, каб пераможцам быў абраны Андрэй Адамовіч з яго хуліганістамудрым зборнікам вершаў “Дзень паэзіі смерці дзень”.

Дарэчы, пра вандроўкі на байдарках. Пасля сплаву па пале-скай рэчцы Сцвіга ў Андрэя напісаўся наступны верш.

ПАЛЕСКІ ЦЫРУЛЬНІК

В. А.

Сонца яму на скуры малюе зоркі і свастыкі,
а ён, паслаўшы апёкі да самай яснай халеры,
аказвае найвышэйшую класу мастацкай гімнастыкі,
калі размотвае стужкай рулон туалетнай паперы.

Плыве за вадою й зрабіўся крыху цырульнікам,
бо неабачлівым рыбкам галовы стрыжэ да шыек,
хвасты падстрыгае русалкам, палескі унікум,
ператвараючы іх у спартсменак-параалімпіек.

Воўну з аблокаў стрыжэ і сплаўляе паверхняй ракі,
а рэшткі ўначы сабе цягне ў намёт пад голаў;
смак хлеба, якім ён корміць мясцовых дзяўчат з рукі,
аддае сродкам ад камароў — зрынутых з неба анёлаў.

Ён ведае, дзе бярозкі растуць скрозь старыя пні,
нібы на голае цела мераюць фенечкі і маністы.
Калі ён заходзіць мыцца ў раку, у мыльнай пене сляпні
канаюць, быццам замерзлыя ў горных снягох альпіністы.

Гарэлку ператварае ўначы ў навальнічны сок,
які цячэ лістоаю дуба ў жывым электрычным праменні,
і кроплі здаюцца сухімі, як жоўты палескі пясок,
быццам сябры і сяброўкі кінулі з неба па жмені.

Натуральна, я і крапаць не буду тое мноства агульных вы-
ступаў на рознага фармату культурніцкіх імпрэзах. Лепш на-
прыканцы згадаю адну палітычную падзею.

Не ведаю, як у іншых, а ў маіх стасунках з Андрэем паліты-
ка, здаецца, увогуле не прысутнічала — нават у звыклых на тую
пару абгаворах улады пры сустрэчах. Дык вось...

Вечарам пасля выбараў прэзідэнта на Кастрычніцкай
плошчы сабралася цьма народу. Трохі пазней мы, запаланіўшы
ўвесь праспект, рушылі на плошчу Незалежнасці. Там ужо,

ускараскаўшыся на пастамент Леніну, па чарзе выступалі палітыкі. Гучалі заклікі захапіць горад. Правакатары пачалі штурмаваць дзверы Вярхоўнага савета. Чорныя калоны амапаўцаў заварушыліся. Трывога імкліва нарасталала...

І тут на пастаменце апынуўся Андрэй Хадановіч і па-беларуску заспяваў песню Яцака Качмарскага “Муры”.

Нягледзячы на трывогу, я пасунуўся наперад, каб лепей чуць Андрэя, і нечакана сутыкнуўся з Уладзімірам Арловым. “Пайшлі бліжэй да помніка, — паклікаў ён, — бо пасля Хадановіча мне выступаць”.

Толькі Уладзімір не паспеў выканаць сваю прамову, бо муры з дубінкамі рушылі на нас, і пачалася бойня. У тую ноч было арыштавана больш як 700 чалавек, і арышты працягваліся яшчэ ў наступныя дні...

Пры першай сустрэчы з Андрэем я выказаў сваё захапленне яго мужнасцю. Ён мне нічога не адказаў, толькі хіснуў галавой. А я пасля развітання здагадаўся, што, нягледзячы на ўсё наша былое, я не ведаю гэтага хлопца ў нечым самым галоўным.

А можа, і не варта зазіраць у прадонне паэта? Нават такога жыццядайнага.

Спаць будзе спакайней. А наўзамен прапаную ў рэшту яшчэ адзін яго выдатны верш з апошняй кнігі “Школа травы”.

Ён мальцам на спевы бегаў штодня,
ды ўночы было цікавей,
калі на падворку спярша цішыня,
а потым пяяў салавей.

Яму падпявала вярба ля ракі,
і конік фальшывіў між траў...
А потым бяда. Салаўя на шматкі
суседскі кот разадраў.

І хлопцаў душылі слёзы і гнеў,
а ён ім: “Птушку шкада,

ды гляньце, ён тыдзень нічога не еў,
давайце накормім ката”.

Бо ў іхнім двары шмат было прыбышоў,
суседзяў было — цэлы свет,
і ўсім было добра, пакуль не пайшоў
вайной на суседа сусед.

І ўсім было кепска, ды скончыўся бой —
і хтось запяў салаўём:
“Вось вораг, што прагнуў забіць нас з табой, —
давай мы яго заб’ём!”

І ўсіх паяднаў справядлівы парыў,
і помста біла хвостом...
А ён ім: “Вораг наш дом разбурыў,
давайце збудуем дом”.

Казаў ім: “Калі не любіць цэлы свет,
не зможаш любіць і свой двор...”
Жыў доўга, ды неяк на досвітку дзед
пакрочыў у рай, бо памёр.

“Ты шмат памыляўся, — казалі яму, —
ды ўсё-такі жыў, як след.
Ты варты, пакінуўшы цела-турму,
пяць з намі Госпаду, дзед!”

А ён: “Я для спеваў занадта стары,
бо сёння на досвітку ўмёр.
Ваш хор салодка фальшывіць, сябры, —
давайце скасуем хор”.

***

Адпачатку гэтая кніга мне ўяўлялася як гісторыя дойлідаў, што, закасаўшы рукавы, расцерабілі глухое ляда, каб на вызваленым месцы ўзножыць Белую вежу беларускага мыслення. Такой яна і рабілася. Таму маімі героямі пераважна былі тыя, хто ствараў

альманахі, часопісы, энцыклапедыі, выдавецтвы, адукацыйныя праекты, дыскусійныя клубы... І для мяне не мела асаблівага значэння, што пры гэтым яны яшчэ пішуць філасофскія тэксты, прозу, паэзію, эсэ, драматургію, крытыку...

Не — падманваю. Я моцна цешыўся з іх творчых набыткаў, калі яны пашыралі інтэлектуальны кантэкст, толькі не аўтары самі з сябе былі ў гэтай справе загалюўным чыннікам, а стваральнікі дыскурсаў. (Чытайце Мішэля Фуко.)

Аднак, калі з дойлідамі я ўжо збольшага ўправіўся, мне адкрылася жажлівая хіба маёй канцэпцыі — у ёй не было месца тым, хто і не збіраўся займацца дойлідствам як такім. Яны прагнулі ствараць толькі саміх сябе і бераглі адно ўласную свабоду. Але пры гэтым іх творчы эгаізм для агульнай справы часам апынаўся нават больш важкім, чым высілкі тых, хто не разгінаў спіны.

Я пачаў згадваць усіх гэтых збыт таленавітых лайдакоў і хутка пералякаўся. Мне і яшчэ аднаго жыцця не хопіць, каб пра кожнага з іх сказаць колькі добрых словаў. Дзеля гэтага трэба мець наперадзе вечнасць, як у Бога. А я ўсяго толькі чалавек, ды яшчэ з адным вокам.

***

Каб мацней адцеміць гэтую драматычную для мяне праблему, пачну дзеля выразнасці з гранічна эгацэнтрычнага **Альгерда Бахарэвіча**. Ён, як жолуд, увесь сам у самім сабе, нават калі, абсыпаўшыся з вышыні, ляжыць покатам побач з іншымі.

Нейкі час Альгерд моцна сябраваў з Бум-Бам-Літам. Аднак нешта мне падказвала, што ён ужо тады не хацеў ні з кім сваім талентам дзяліцца. Хаця больш істотна, відаць, іншае. Альгерд раней за іншых бумбамлітаўцаў вырастаў з постмадэрнай эстэтыкі ў кірунку збольшага традыцыйнай прозы.

У ягоным эсэ “Акудовіч. Балота. Дыскурс” ёсць наступны фрагмент:

“У 90-я Акудовіч быў першы літаратар старэйшага, значна старэйшага за маё пакалення, які раптам падтрымаў Бум-Бам-Літ. Тады ён ставіўся да мяне досыць скептычна, стрымана ўхваляў скандальныя вершы, друкаваў і іх, і прозу, і пры гэтым, напэўна, не чакаў занадта шмат. А я вось чакаў.

Памятаю, як Акудовіч дужа ўразіўся, калі я сказаў, што буду пісаць прозу. “Вы, Альгерд, хочаце быць як Шамякін?” — пацвельваў ён. “Хачу!” — рашуча адказаў я аднойчы, і Акудовіч мне паверыў. Ён падтрымаў мяне, калі я зрабіўся эсэістам, — і, думаю, не прагадаў”.

Альгерд таксама не прагадаў. Ужо пасля першых традыцыйных аповесцяў яго заўважылі паасобку ад Бум-Бам-Літа. А пасля кніжкі “Ніякай літасці Валянціне Г.” пра Альгерда, як кажуць у літарацкіх колах, *загаварылі*. Тады Анатоль Івашчанка (часопіс “Дзеяслоў”) і прапанаваў мне напісаць пра яго.

Я адгукнуўся на прапанову...

“Пачну, як гэта ні дзіўна, з п’есы “Мізантроп”. Не самая знакамітая з п’есаў Мальера, аднак мне яна найлепей запомнілася. І вось чаму. У маладыя гады я прагнуў любіць людзей — усіх! Калі заўгодна — тады гэта было першасным заданнем маёй жыццядзейнасці, якое я пэўны час нават паспяхова выконваў. Але потым са мной нешта здарылася, і людзі мне раптам абрыдзелі — усе ды разам. Я нікога не хацеў ні бачыць, ні чуць і ўвесь час думаў, куды б мне збегчы, каб нідзе нікога...

З гэтага свайго стану я добра-такі жахаўся, бо ў тадышнім маім даўменні не любіць людзей агулам маглі толькі вычварэнцы. І я, нечакана для самога сябе, апынуўся адным з іх. Натуральна, мне было гідка...

На маё шчасце, якраз тады я чытаў п’есы Мальера і сярод іх — “Мізантроп”. Галоўны герой быў адмоўным персанажам і таму не выклікаў асаблівых сімпатый. Але яго бязлітасная і бліскучая аргументаваная аналітыка чалавека як *a priori* заганнай істоты, што паводле азначэння (з гледзішча мізантропа) не падлягае любові, мяне неверагодна ўразіла і разам з тым суцешыла. Бо я ў адначасе зразумеў некалькі надзвычай істотных для сябе рэчаў:

а) мой стан не ёсць нейкай паталагічнай хібай, паколькі паходзіць з досыць пашыранай з’явы, якая мае нават легітымную назву — мізантропія;

б) чалавек немагчымы як чалавек без свайго цёмнага боку, дзе прытоенныя зламыснасць, хцівасць, нянавісць, здрада, скваннасць і яшчэ безліч усякага такога, што а ргіогі не можа ахоплівацца любоўю. З чаго атрымліваецца, што любіць усяго чалавека паводле азначэння нельга, а можна любіць толькі яго светлую перспектыву;

в) да таго ж любіць чалавека зусім і не абавязкова, бо не на любові чалавека да чалавека трымаецца свет (любоў яго толькі ўпрыгожвае), а на адказнасці кожнага з нас і перад другім чалавекам, і перад быццём як такім.

Коротка кажучы, сваім “Мізантропам” Мальер досыць аператыўна вылечыў мяне ад мізантропіі, і надалей падобных мітрэнгаў я ўжо ніколі не меў...

Перакінулася шмат год, перш чым я зноў узгадаў “Мізантропа” ды сваё выбаўленне ад заганы чалавекалюбства — і гэтая згадка была з’ініцыяваная прозай Альгерда Бахарэвіча. Дзеля ўласнага карыстання я яе адразу пазначыў як мізантрапічную, бо апісанне чалавека ў Альгерда Бахарэвіча было такім жа бязлітасным, як і ў героя Мальера. Але паколькі панятак “мізантропіі” ў грамадскай свядомасці беларусаў усё яшчэ поўніцца адмоўнымі канатацыямі, дык да гэтай пары я не выкарыстоўваў яго публічна. На тое ў мяне мелася як мінімум дзве грунтоўныя прычыны. Па-першае, Альгерд Бахарэвіч глыбока сімпатычны мне як чалавек, і я не хацеў, каб які зласлівец з маіх развагаў прычапіў яму мянушку “мізантроп”. А па-другое, ужо з дэбюта Альгерда Бахарэвіча відавочнілася, што гэта не проста яшчэ адна кніжка, напісаная прозай, а сакральны акт нараджэння Празаіка. І таму было б зусім неабачліва яшчэ кволы парастак сакральнага публічна выпрабоўваць прафанным.

Да таго ж я згадаў, што, лічы, кожны вялікі прэзаік — як мінімум, латэнтны мізантроп. Найлепшым сведчаннем таму агульнавядомы факт, што ва ўсёй сусветнай літаратуры адмоўныя героі эстэтычна куды больш яркія і псіхалагічна больш пераканаўчыя, чым станоўчыя. Бадай, пасля аўтара “Апакаліпсіса” самым вялікім мізантропам сярод пісьменнікаў быў Дантэ, з чаго мы і атрымалі геніяльнае “Пекла”, куды ён паскідаў усіх ненавісных яму людзей (“Чыснец” і “Рай” у той

жа “Боскай камедыі” не шмат чаго вартыя раўнуючы з “Пеклам”). І нават такія па-чалавечы сімпатычныя героі, як Дон Кіхот ці Швейк, ёсць не чым іншым, як прыхаваным здзекам Сервантэса і Гашака з лялечна афарбаванага чалавека, якога грамадства прымушае нас любіць. Што ўжо тут казаць пра сучасную літаратуру. Згадаем хаця б Мішэля Уэльбэка, феномен папулярнасці якога цалкам абумоўлены татальна мізантрапічнай візіяй як кожнай людзіны пасобку, так і ўсяго сусвету агулам.

І яшчэ, хоць трохі пра іншае. Неяк, чытаючы Ніцшэ, я зразумеў адну простую рэч: творчасць — гэта найперш адвага. І калі я для сябе як адну з верагодных перспектываў беларускай прозы звязваю з постаццю Альгерда Бахарэвіча, дык гэта перадусім таму, што ў Альгерда мужае пісьмо, якое не палохаецца адваротнага (цёмнага) боку чалавека. Я аддаю належнае яго гнуткаму і пругкаму стылю, умельству “натуральнай афарбоўкі” псіхалагічных сітуацыяў, інтэлектуальнай насычанасці і да таго падобнаму. Але ўсё гэта толькі талент...

Між іншым, шмат хто лічыць, што для літаратара, акрамя таленту, болей нічога і не трэба. Так, для шараговага пісьменніка дастаткова ўсяго толькі каліўца таленту, аднак маштабныя фігуры паўстаюць на зусім іншым подзе.

Ці ёсць у нашага героя маштабная перспектыва? Наперад такое ніхто напэўна не скажа. Але тое, што мізантрапічна мужае пісьмо Альгерда Бахарэвіча не ведае літасці ні да наратара, ні да чытача, ні да, натуральна, “Валянціны Г.”, дае падставы спадзявацца на нешта большае, чым мы атрымліваем звычайна...

Пакуль што самае слабое месца Альгерда Бахарэвіча — гэта, як раней любілі казаць, архітэктоніка ягоных твораў. За рэдкім выключэннем, у іх разбэрсаная структура і рыхлая кампазіцыя, лакальныя фрагменты і сітуацыйныя перыпетыі дамінаюць над цэлым, а дэталі нярэдка падпарадкоўваюцца сваёй прыхамаці вобраз. З усяго гэтага драматургія часта заблытваецца сама ў сабе, і, каб злучыць у нешта супольнае канцы і пачаткі, аўтар змушаны рабіць штучныя захады (не абумоўленыя ўнутранай логікай аповеду).

Зрэшты, на ўвесь гэты структурна-фармалістычны вэрхал чытач, здаецца, не звяртае ўвагі. І, магчыма, мае рацыю”.

***

Мой прагност спраўдзіўся. Альгерд Бахарэвіч досыць хутка зрабіўся ці не самым знаным сучасным празаікам, хаця праблемы з “архітэктонікай” засталіся. Найбольш выразна гэта засведчыў яго як бы раман “Сабакі Еўропы” ў 900 старонак.

Натуральна, ніякі гэта не раман, а важкі (у розных сэнсах) зборнік літаратурных тэкстаў. Да таго ж тут не толькі проза (аповесці, апавяданні), але і нізкі вершаў. Хаця і невялікая кніжка “Дзеці Аліндаркі”, ад якой я ў замілаванні, пакінула непрыемны прысмак структурнай і кампазіцыйнай неахайнасці, з якой і ўзнікае пачуццё недазавершанасці твора.

Зрэшты, я тут не маю жаднага намеру працягваць аналітыку ўласна прозы Альгерда, бо па-сапраўднаму мяне цікавіць толькі яго эсэістыка. Што і натуральна, паколькі мае хронікі найперш пра сучаснае беларускае мысленне, якое найлепей выяўляецца ў жанры інтэлектуальнага эсэ. Дарэчы, калі мяне пытаюцца, што я тут маю на ўвазе, то ў тлумачэннях найперш згадваю слыннае выслоўе Рэнэ Дэкарта “*Cogito ergo sum*” (“Я мыслю — значыць, існую”). Дык вось, першая частка гэтага выслоўя “Я мыслю...” і ёсць інтэгральнай матрыцай эсэ. Няма эсэ без твайго ўласнага “Я” перадусім, але і няма эсэ без “Я”, якое мысліць.

Разам з тым не трэба бытаць эсэ з філасофскім трактатам. Бо калі быць больш дакладным, дык эсэ — не зусім чыстае мысленне, а вольнае дыханне мыслення. Гэта значыць, што эсэ мысліць не толькі ўласна мысленнем, а ўсёй сваёй дрогкай субстанцыяй.

Пакуль Альгерд становіўся вядомым празаікам, я і думаць не думаў, што ў ім набрыньвае і просіцца на людзі адметны эсэіст, з’яўленне якога на свет прыспешыла радыё “Свабода”, дзе раней за іншых адчулі яго эсэістычны патэнцыял і прапанавалі весці аўтарскую перадачу з дзіўнай назвай “Малая медычная энцыклапедыя (Бахарэвіча)”.

Ужо першая гурма як бы медычных эсэ засведчыла, што ў нашай эсэістыцы з'явілася сапраўдная кідкая зорка. Таму цалкам натуральна, што неўзабаве гэты радыйны нарбак быў выдадзены асобнай кніжкай.

Але і пасля правакацыйных гісторый, якія здзекаваліся з чалавека як цела, ніхто не чакаў таго, што здарыцца неўзабаве. Наступны цыкл перадач называўся “Гамбургскі рахунак”. Альгерд праанансаваў, што зробіць агледзіны савецкай літаратурнай класікі паводле самага высокага, гамбургскага рахунку, не зважаючы на лаўрэатствы, помнікі ды ўсялякія іншыя прэміі і хваласпевы.

І зрабіў. Больш за тое, ён такога нарабіў, што не меней як год уся літаратурная грамадскасць (і не толькі літаратурная) шумела, нібы той гай у буру.

Як раз'ятраны вяпрук, аўтар шалёна гойсаў па завалах літаратурнай саветчыны і без хоць якой спагады шкамутаў папяровыя лыткі ўганараваных класікаў. Філалагічна адукаваны народ нейкі час трываў гэтка здзек з нацыянальных “святыняў”, аднак калі Альгерд сашчапіў пашчэнкі на лытцы Янкі Купалы (“Цёмнае мінулае Каяна Лупакі”), дык усчаўся такі вэрхал, што свет (беларускі) такога не бачыў. Бальшыня ятрылася і плявалася. Як так можна? Нацыянальны геній, найвялікшы Паэт беларускага Адраджэння і ўвогуле — наш собскі Ярыла, а на яго кідаецца нейкі брахлівы шчанюк.

Толькі за ўласнай ятрай абаронцы нацыянальнага гонару забыліся, якая сёння “эпоха на дварэ”. А паколькі забыліся далёка не ўсе, дык у абарону Альгерда таксама выступіў шмат хто — і пераважна з разумнейшых за тых, што “выйшлі шчыльнымі радамі”.

Першая агульнанацыянальная літаратурная дыскусія распачалася з артыкула Вацлава Ластоўскага (псеўданім — Юрка Верашчака), надрукаванага ў “Нашай Ніве” ў 1913 годзе. Сэнс яе быў у радыкальным запыце: ці сядзець на тэме “мужыка-беларуса”, не жадаючы ўзняць вочы далей малаўгноенага загону з “беднымі хаткамі”, пахілымі бярозкамі і гаротным бясхлебным

людям, ці ўбачыць “красу жыцця” (паводле даследчыка Язэпа Янушкевіча).

Па сутнасці, Альгерд Бахарэвіч здэкаваўся з беларускіх літаратараў за тое ж самае, за што іх крытыкаваў Вацлаў Ластоўскі. А менавіта за тое, што і праз эпоху яны не змаглі выблытацца з путаў вясковай прыніжанасці. Хаця градус крытыкі ў Альгерда быў, безумоўна, значна вышэйшым, чым дазволіў сабе Власт (Вацлаў).

Разам з тым той *стрэсавы* год, відаць, моцна даўся Альгерду ў знакі, і ён адсланіўся ад эсэістыкі, зноў схваўшыся ў прозу. І толькі праз колькі год напісаў яшчэ адну кнігу эсэ: “Бэзавы і чорны. Парыж праз акулёры беларускай літаратуры”. Выглядае досыць лагічна, што там знайшлося месца і аўтару, які ў сваю пару выдаў кнігу эсэ “Разбурыць Парыж”.

Натуральна, я быў бы не я, каб не пералюстраваў у свае хронікі (не без выняткаў) ужо згаданае эсэ Альгерда “Акудовіч. Балота. Дыскурс”. (А калі без хіхікаў, то друкую найперш таму, што гэта адна з самых інтэлектуальна пранізлівых аналітык маіх філасофскіх тэкстаў.)

“Парыж зніштажае вырадкаў. А яго самога зніштажаюць філосафы. У тым ліку — беларускія. За што яны яго так? Было б за што — і праўда зруйнавалі б. Але, на шчасце, Парыж руйнуецца толькі ў галовах. Зрэшты, прасцей зруйнаваць Эйфелеву вежу, чым нешта крэпка засела ў беларускай галаве.

Улетку 2004 года, у Дзень узяцця Бастыліі, у Менску была прэзентаваная адна з самых знакамітых беларускіх кніг пачатку новага стагоддзя — “Разбурыць Парыж” Валянціна Акудовіча, самага паэтычнага беларускага філосафа і самага правакатыўнага нашага мысляра. Адпачатку Валянціну Акудовічу прапаноўвалі назваць кніжку “Разбурыць Вільню” або “Разбурыць Маскву” (быццам гэта гучыць больш паліткарэктна!), але ён не пагадзіўся: калі я кажу Парыж — значыць, маю на ўвазе Парыж. І не памыліўся ў сваёй упартасці: ні ад Вільні, ні ад Масквы не было б такога эфекту. Дый гаворка ў эсэ зусім не пра горад. А пра каго і што?

Ды пра нас. Пра нашае сёння і заўтра.

Мала якая з кніг, напісаных па-беларуску, здолела столькі змяніць і перакуліць у свядомасці нацыянальна свядомых людзей.

“Разбурыць Парыж” — назва двух “няспраўджаных эсэ”, як іх называе сам аўтар. У першым, “Беларусь як постмадэрновы праект Бога”, Акудовіч Парыжу амаль не чапае, ён даследуе (мысліць) ідэю Беларусі і дыскурс Беларусі — рэчы, на ягоны погляд, узаемавыключныя.

“Беларусь як дыскурс Беларусі і Беларусь як ідэя Беларусі — гэта дзве канцэптуальна варожыя розніцы, два рашуча не-сумесныя бачанні як рэальнага, гэтак і а-рэальнага светаў.

Ідэя Беларусі — гэта звычайны платонаўскі сімулякр, якім не пазначаецца нішто рэальна яўнае і які мае сэнс адно ў а-рэальнасці, да таго ж толькі ў яе лагацэнтрычным закутку...

Дыскурс Беларусі — гэта пэўны вымер вечно рухомага бытнага, які ахоплівае ўсе сацыякультурныя феномены, што могуць быць паасобку ці ў вязьме актуалізаваныя (вымкнутыя з сваёй латэнтнай утоенасці) хоць якой апрычоной сітуацыяй”.

Дыскурс Беларусі нічым наперад не зададзены, апрача самой наяўнасці дыскурсу. Ідэя Беларусі — сума знакаў і сімвалаў. Акудовіч — феноменалаг і постмадэрніст, ён адпрэчвае лагацэнтрызм (усе гэтыя помнікі беларускай ідэі, на якія нацыяналіст глядзіць, задраўшы ўгару галаву), свяшчэнныя іерархіі з іх вертыкалямі ўлады. Дыскурс Беларусі — гэта вольнае ад сімулякраў беларускае балота, якое не мае цэнтру, не абмежаванае берагамі, поўнае выспаў і выспачак (амаль янкамаўраўскіх — калі перачытваеш эсэ, успамінаеш палескіх рабінзонаў з іх жабамі). Балота, на якім квітнее жыццё. Беларуская феноменалогія Акудовіча цалкам народная — і тут першы намёк на тое, што Парыж трэба разбураць. Мы жывем, верачы ў еўрапейскія ідэалы, у ладныя, высокія, бронзавыя парыжы вялікай культуры, якія ўзносяцца да нябёсаў, — і нам так хочацца ўзнесціся разам з імі! Але — не бяруць... Чаму? У пошуках — але не адказу, а пратэкцыі! — можна прабавіць стагоддзе, а мо і два. А тут пад нагамі, сярод балотаў, свае феномены і свая культура — не менш цікавая, каштоўная і самадастатковая.

“Чалавек глядзіць на малпу — а бачыць эвалюцыю, глядзіць на крыж — а бачыць Хрыста, глядзіць на серп і молат — а бачыць

пралетарскую рэвалюцыю, глядзіць на Пазняка — а бачыць апостала нацыі (ці фашыстоўскага калабаранта)..

Мы мераем тапаграфію рэальнасці не яе ўласнай мерай, а маштабамі, напрацаванымі ў “прасторы” а-рэальнасці. І калі ў рэальным бытнім мы не знаходзім адпаведнасцяў, зададзеных маштабам ідэальнага быцця, то альбо кідаемся падганяць бытнае пад гэтыя маштабы, альбо гібеем у роспачы”.

А як іначай? Як пазбавіцца ад Сімулякра, які “гіганцкім бяльмом засланіў нашыя вочы ад белага свету”? Што там, у белым і ясным свеце феноменаў, а не знакаў і сімвалаў вялікай Ідэі? А вось што:

“Уласна, постмадэрні і быў пакліканы, каб вызваліць нашыя зрэнкі ад гэтага бяльма і наноў прызвычаіць вачыма не толькі глядзець, але і бачыць: у малпе бачыць жывую істоту, у крыжы — ссечанае дрэва, у сярпе — вострае лязо, у Пазняку — моцна пакрыўджанага цэнтрапа-леглым лёсам і з гэтага злоснага на ўвесь свет беларуса...”

Гэта ўжо з другога “няспраўджанага эсэ”, якое так і называецца “Разбурыць Парыж”.

“...натуральна, што сонца гэтак скарэктаваных каштоўнасцяў запынілася не над намі, а над Парыжам, — піша аўтар. — А мы апынуліся ў яго глыбокім цені, дзе марудна сноўдаемся з вечна задранымі да асвечанай гары бародамі, спатыкаемся на кожным кроку і паныла нэндзім: калі гэта “загляне сонца ў наша ваконца”?”

Панылае нэндзанне і праўда абрыдла. Абрыдла і ў літаратуры, і ў так званым рэальным жыцці. Чаго-чаго, а яго хапіла і на мой век, і на твой, і на Акудовічаў. Хопіць. Не заглянула і не загляне. Бо тое, што лічылася сонцам, — проста таршэр “Ікея”. Дый нашто балоту шмат сонца? Волі яно не дадае. А волю, згодна з Акудовічам, немагчыма заваяваць. Вось уладу — можна. Але ўлада — гэта ўжо Парыж. Імперскі Парыж культуры, Сталіца свету. Акудовіч супраць.

Я ўспамінаю Валянціна Акудовіча, які, відаць, стаіць цяпер недзе ў Менску на ганку кнігарні і курыць свой “Мінск”. Ягоную сіваю бараду, пераканаўчыя словы, якія ён заўжды знойдзе для каго заўгодна, ягоныя парадоксы і пінжакі.

(...)

Як жа прыйшла ў галаву філосафа гэтая вар’яцкая ідэя — разбурыць места (і месца), дзе мы жывем? Усё пачалося з таго, што, зірнуўшы на ідэі і дыскурсы, на задраныя да чужых помнікаў

галовы і на клятых лагацэнтрыстаў, якім у эсэ дастаецца на не абы-
якія гарэхі, Акудовіч спытаў сябе... Але слова аўтару:

*“Дык няўжо нам да скону зябнуць у гэтым золкім сутонні, няўжо
адсюль няма нікага выйсця на ясны белы свет? — неяк рашуча
запытаўся я сам у сябе.*

І сам сабе рашуча адказаў:

— Няма!

— Але ж нешта трэба рабіць.

— Трэба, — пагадзіўся я сам з сабою.

— А што трэба?..

І тут раптам вымавілася, як выдыхнулася:

— Разбурыць Парыж.

*...Тады я адразу і вырашыў, што мушу спехам напісаць эсэ з на-
звай “Разбурыць Парыж”, каб было дзе разгарнуць сваю эўрыстыку
ў шыхты лагічна сашчэпленых сілагізмаў і тым самым давесці ўсім за-
нураным у паныласць беларусам, што ў нас няма альтэрнатывы: аль-
бо мы разбурым Парыж, альбо Парыж, у рэшце рэшт, сваім цяжкім
ценом спляжыць нас — дашчэнту”.*

Вось так. Бурачы парыжы, Акудовіч ратуе нас ад небяспекі. Бо
Парыж — гэта пагроза. І нават любоў тут не дапаможа.

*“Дарэчы, я люблю Парыж, але... Але Беларусь я люблю болей, —
тлумачыць Акудовіч, і ёсць тут нейкая ўнутраная лагацэнтрыч-
ная пастка, але абмінем яе. — ...Калі пытанне паўстала рубам: каму
знікнуць, а каму быць заставацца, — то я, натуральна, выбраў Бела-
русь”.*

Парыж — дзіўнае месца. Калі яго знішчаеш — у зусім іншым кут-
ку Еўропы робіцца святлей. Але і самому Парыжу горш не робіцца.
Яго бурыш дашчэнт — ён застаецца, у яго тысяча смерцяў, і кожная
з іх — мастацтва”.

***

Відаць, ёсць нейкая ўнутраная патрэба, што пасля кніг прозы
Альгерд кожны раз зноў навяртаецца да эсэістыкі. Сёлета (2019
год) ён надрукаваў кнігу “Мае дзевяностыя”. Па сутнасці, гэта
адно вялікае эсэ (“мегаэсэ”).

Вядомы літаратуразнаўца Аляксандр Фядута нават назваў яе лепшай кнігай Альгерда. Мне яна таксама падабаецца. Бацьце, у адрозненне ад прозы, якая патрабуе сур'ёзнай увагі стасоўна структуры і кампазіцыі тэксту (не самае моцнае месца нашага аўтара), эсэ дае больш месца вольнаму руху, і тут Альгерд, як той серфінгіст, прыгожа і рызыкаўна слізгае па высокіх хвалях мыслення, правакуючы наша захапленне.

На жаль, сёння эсэістыка без хоць якога кшталту скандалу ўсё больш губляе ўвагу чытача. А Альгерд Бахарэвіч, у адрозненне, скажам, ад Іллі Сіна, моцна любіць гэтую ўвагу і таму цяпер, напэўна, сядзіць і зноў піша кідкі раман, пра які хутка будуць шмат гаварыць у публічнай прасторы.

***

Некалі – яшчэ зусім маладым – прачытаў у савецкага прэзаіка Каверына (зусім не благога): “Кіно – мастацтва для дэбілаў”. Здаецца, тыя словы прамовіў не аўтар, а нехта з ягоных герояў, што не мае тут аніякага значэння. Проста потым, калі нехта цягнуў мяне ў кіно, я абьякава прамаўляў гэты сказ, і ад мяне, вырачыўшы вочы, адразу адступаліся.

Шчыра кажучы, з майго боку гэта, хутчэй, была проста гульня ў радыкалізм. Бо хаця я і не меў асаблівых сімпатыяў да кіно як такога, але не адмаўляў яго геніяльных выключэнняў, як, скажам, “Рэпетыцыю аркестра” Феліні...

Толькі чаму я згадаў кіно ў маім аповедзе пра **Максіма Жбанкова**? Недзе пры канцы 90-х сумоўнікі між іншым загаварылі пра невядомы мне кінаклуб у кінатэатры “Пабеда”, дзе нейкі афігенны фацэт рэфлексуе над маднячымі замежнымі фільмамі. І робіць гэта настолькі шыкоўна, што ў залу не ўшчаміцца...

Як вы разумееце, з такім маім стаўленнем да кіно той хлопец ніяк не мог мяне зацікавіць, пакуль у сёмым нумары “Фрагментаў” не з’явіўся канцэптuallyна грунтоўны тэкст Максіма Жбанкова “«Культура смецця» і «смецце культуры»”...

Сапраўды, афігенны фацэт, – захапіўся я, і гэтае захапленне інтэлектуальнай эсэістыкай Максіма не пакідае мяне па сёння. Хаця, бывае, і трохі злуге, калі ў сваіх тэкстах ён моцна паўтараецца ці залішне нэндзіць з нагоды таго, што яму не пашанцавала з часам, краінай і яе культурай.

Максім нарадзіўся рускім чалавекам у Мінску і такім асталеў тут, але эстэтычнае выхаванне атрымаў на Брадвэй праз сусветна знакамітыя шлягеры і такога ж кшталту кінафільмы. І, што дзіўна, дзесяцігоддзі актуальнай прысутнасці ў беларускім нацыянальным дыскурсе, здаецца, ані не змянілі яго базавыя пачаткі. Прыгадваю адзін момант. У тую пару, калі ўвабраўся ў паэтычную моц і масавую папулярнасць Андрэй Хадановіч, Максім у вялікую пахвалу публічна назваў яго “беларускім Пушкіным” (заўважым, не беларускім Букоўскім ці кім там яшчэ са знаных амерыканскіх паэтаў).

Гэтую канцэптуальна праблемную сітуацыю ў часе, месцы і культурнай прасторы Максім шчыра і глыбока адрэфлексаваў на самым пачатку сваёй адметнай і пакуль адзінай кнігі “Белкульт между Вудстоком и «Дажынкамі»”. Трэхі працэтую самае першае:

“Эта книга — стенограмма личных приключений автора в странной стране, которой оказалась родина. Думать Беларусь получается только соразмерно причудам и парадоксам ее пути. Поэтому мысль движется поверх чужих концептов и вопреки импортным рецептам. Одиночество автора в шумовом потоке отечественных культурных процессов оказывается плодотворным. Оно создает необходимую для рефлексии дистанцию, а также позволяет опознать других одинок, партизан Архипелага Беларусь. Мы никогда не будем в одном строю. Но вполне способны подтвердить свое существование, наладив переключку из соседних окопов”.

А далей я гэтаксама працэтую яшчэ раз самы пачатак з сваёй кнігі “Прачнуцца ранкам у сваёй краіне” (такога самахвальства свет, здаецца, не бачыў):

“Прачнуцца ранкам у сваёй краіне і ўсцешана падумаць, што ў цябе ёсць свая краіна! Пра нешта такое бадай кожнаму светла думаецца пасля вяртання з далёкага замежжа. Але ўсю кранальную пяшчоту гэтага здумлення можна адчуць адно тады, калі раней у цябе сваёй краіны не было...”

Я меў ужо амаль сорак год, калі здарылася Беларусь. І толькі пасля таго, як яна здарылася, зразумеў, што да гэтага, па сутнасці, жыў *нідзе* і, калі заўгодна, жыў як *ніхто*”.

Я наўмысна супрацьпаставіў гэтыя два фрагменты, каб больш выразна адцеміць, што з гледзішча фундаментальных асноваў мы хоць і месціліся з Максімам у адной краіне, але ў абсалютна розных яе праекцыях. Я тут меў Бацькаўшчыну, а ён толькі апірышча дзеля парыванняў у бок уласнай свабоды. Аб чым і яго наступныя словы: “Усё, што я рабіў у розных сферах, было шляхам да маёй свабоды”. (У дужках заўважу: мне Радзіма даражэй за свабоду.)

Я асабіста магу пацвердзіць зусім не рытарычную праўду словаў Максіма. І хаця жыццё інтэлектуала ў постсавецкай Беларусі куды толькі не штурхае, каб здабыць якісьці нішчымны грошык, Максім заўсёды трымаўся вышэй задэклараванай перспектывы. Прыкладам, апошнія некалькі год ён разам з жонкай Дар’яй Сітнікавай (выпускніцай ЕГУ) раз на тыдзень гандлюе адмысловым печывам з экзатычным начыннем. Дар’я гатуе яго на хатняй кухні, а потым яны разам прадаюць гэтую смакату на кірмашы. (Максім усмешліва распавядаў, як слупянеюць яго студэнты ці чытачы, калі раптам бачаць свайго куміра за такой арыгінальнай справай.)

Хаця нас тыпалагічна падобныя метамарфозы беларускіх інтэлектуалаў мала чым дзівяць, хіба што экзотыкай, як у выпадку Максіма з Дар’яй. Усякага такога было і застаецца шмат. Але цяпер мне чамусьці згадалася, як мы чарговым разам перавозілі мэблю, абсталяванне і бібліятэку Беларускага калегіюма з адной кватэры на другую...

Уласна, сам пераезд нічым асабліва не розніўся ад хоць якога яшчэ. А вось людзі, якія ў поце і брудзе цягалі на высокі

паверх усё, што ў такіх выпадках цягаюць, здаецца, вартыя ўвагі. Я тут трохі пералічу. Гэта Алесь Анціпенка, Максім Жбанкоў, Уладзімір Мацкевіч, Сяргей Харэўскі, Зміцер Бартосік, Валянцін Акудовіч, яшчэ нехта... Ужо ж, напэўна, шмат каму ў Беларусі іх прозвішчы добра вядомыя. Але дайце мне веры, кожны з тут пералічаных быў бы заўважнай фігурай у хоць якой багатай культуры.

Да чаго я гэта згадваю? А да таго, што, цягаючы разам з усімі розную покладзь, я раз-пораз пасміхаўся пра сябе, бо раптам пачаў уяўляць, што было б, каб, прыкладам, у Францыі сабраліся гурмой адметныя філосафы, культуролагі, мастацтвазнаўцы, музыкі і на сваіх плячах пачалі цягаць мэблю і бібліятэку з адной будыніны ў другую. Пра гэтую падзею потым пісалі б ва ўсіх падручніках па гісторыі культуры. А ў нас — класік літаратуры на градах летніка, вялікі мастак на бульбяным полі, знаны музыка ў катуху вартаўніка — гэта норма, звычайнасць.

Хаця калі вы падумалі, што згадкай пра гэты эпізод я хацеў у чарговы раз папракнуць беларускую долю, то вы памыліліся.

Мне сапраўды было весела.

***

Жыццё ў свабодзе, але без радзімы неўпрыкмет адбілася як на стылі, так і на стылістыцы пісьма Максіма Жбанкова (натуральна, і мыслення таксама). Усё, што ніжэйшае за Эйфелевую вежу ці Біг-Бен і вузейшае за 45-ю авеню, было не вартым ягонай опыці. Як і не вартым увагі было ўсё, што не было Эндзі Уорхалам, Луі Армстронгам, Чарльзам Букоўскім, Стывенам Спілбергам і г. д. і да т. п.

Вось адзін з безлічы прыкладаў ягонай візіі культурніцкай сітуацыі ў Беларусі:

“Почему можно жить без белорусского искусства? Потому, что его легко не замечать. И в твоей картинке мира практически ничего не изменится. Глаз, скользящий по дурным афишкам и агитрастям,

так же легко пробежит по очередной выставке. Не задерживаясь. Не удивившись.

Легитимный арт банален и скучен. Мятужный сбивается на памфлеты и агитки. Нонконформистский тормозит. Общая беда локального стиля — удручающая посредственность.

Есть отдельные удачи, точно зеркалящие родную шизу. Но они тонут в общем потоке декоративного шума. Наш артист предпочитает играть на привычном поле и легко переходит от детских проб пера к элегантным самоповторам”.

Я чытаю ўсё, што друкуе Максім Жбанкоў, не прамінаючы ніводнага ўбачанага тэксту (бо гэта заўсёды інтэлектуальнае свята). І магу адказа на сцвярджаць, што ён ні разу не згадваў прозвішча буйнейшага метафізічнага паэта сучаснасці Алеся Разанава, як і прозвішча будучага лаўрэата нобелеўскай прэміі Святланы Алексіевіч. Тое ж тычыцца і Васіля Быкава, перакладзенага на паўсотні моваў свету.

Здаецца, Максім паводле азначэння не можа даць веры, быццам у нашай “дзіцячай пясочніцы” (адна з яго любімых метафар) можа быць насамрэч нешта значнае. (Што праўда, тут, верагодна, уплывае і яго заўважная адслоненасць ад мастацкай літаратуры ўвогуле.)

Дык чаму і з чаго тады мая глыбокая і шчырая прыязнь да Максіма Жбанкова як творцы і чалавека?

Усё досыць проста. Ён неверагодна таленавіты і этычна, лічы, беззаганны.

Ну і хай сабе, заўважыць нехта. Але як ён апынуўся ў цябе сярод знаных дойлідаў нацыянальнай Беларусі?

Зараз патлумачу, толькі спачатку яшчэ некалькі момантаў з ягонай біяграфіі.

Максім Жбанкоў — кандыдат філасофскіх навук і вучыўся ў дактарантуры, скуль дабрахоць сышоў, бо на той час статус доктара філасофскіх навук перакрываў усе шляхі да любай яму свабоды. Між іншым, потым ён увогуле перастане згадваць сваё філасофскае мінулае, і, здаецца, я ведаю — чаму.

Паводле старых грэкаў, першая філасофія — гэта метафізіка, а Максім не мае сантыментаў да золых нябёсаў, дзе дамінуюць трансцэндэнтальныя дыскурсы. (Магчыма, таму ён і скептычна паставіўся да маёй самай эўрыстычнай працы з назвай “Кніга пра Нішто”).

Максім *a priori* культууролаг — толькі не абы-які, шараговы. Ён — інтэлектуал ад Бога. Ужо хаця б таму, што ў яго цудоўны стыль, а гэта ў кожным разе боскі дарунак — і ніяк інакш. У спалучэнні з бліскучым інтэлектам ды адважнай рэфлексіяй атрымліваецца вельмі і вельмі файна. І ён гэтае файнае, як сейбіт зерне, ужо колькі год нястомна закідвае ў глебу самых выбітных беларускіх выданняў. А яшчэ з уласных вуснаў (наш Залатавуст) адорвае сваімі інтэлектуальнымі ведамі студэнтаў Беларускага калегіума і ЕГУ (тут удакладнім — адорваў).

Што праўда, з яго нястомнасці прарастае менш, чым хацелася б, аднак узорны прыклад цяпер у кожнага беларускага інтэлектуала перад вачыма.

Каб не быць рытарычным пустамелем, працытую ладны фрагмент з “пабеларускага” эсэ Максіма, да таго ж прысвечанага таксама аднаму з маіх герояў.

“Фронт актуальнай (а не парадной) отечественной культуры защищают одинокие герои — ее авангард и оправдание. Ее самая яркая — и поэтому самая уязвимая — часть. Вспыльчивые, рискованные. Часто нетрезвые. Сбивающиеся на самоповторы. Делающие глупости и моментально о них забывающие. Но именно они говорят со звездами и слушают время.

Их не бывает много. Собственно, у нас их можно пересчитать по пальцам. Акудович. Вольский. Глобус. Бабков. Хаданович. Кашкуревич. Пушкин. Плюс еще десяток имен... Если бы среди них не было Клинова, его бы стоило придумать.

Артур Клинов — яркий персонаж в монохромных культурных ландшафтах наших “нулевых”. Режиссер и сценарист отечественного андеграунда. Изобретатель буфетов, дизайнер скворечников, аранжировщик кастрюль. Конструктор брендов и разрушитель

мифов. Мастер бросать в окно новогодние елки и ездить на такси из Минска в Питер. Враг всех и всяческих границ (и пограничников). Артист Клинов отличен анархичностью линии жизни и эстетическим радикализмом. Выдуманный друзьями термин “артуризм” (арт+артур+туризм) отлично подходит к его шальным маршрутам. Его фирменный стиль — движение против течения.

Клинов — человек-перформанс. Генератор идей и мотор культуры. Коллекционер отечественных “чернил”. Поклонник Мадонны и розовых диванных подушек. Национальный артист и вечный космополит. Вынужденный европеец и стихийный белорус. Его личный почерк — бытовой беспредел, выжимка новых смыслов из банального родного и привозного сырья. Его авторская метка — архитектор культуры: тот, кто komponует среду и дает ей имена. Он вызывающе концептуален. И абсолютно неуправляем”.

***

Так, мы з Максімам у “розных акопах”, але (працягнуўшы мілітарную рыторыку) білінгвійна цэлім у адзін і той самы бок. Таму ягонае месца ў інтэлектуальнай сітуацыі нашай эпохі я б фальклорна параўнаў з поўняй у захмараных нябёсах.

І апошняе. Здаецца, ніхто так часта і добрым словам не згадваў мой наробак, як Максім (хаця і не шкадаваў крытычнай рэфлексіі, калі я, паводле ягонага відзежу, касячыў). Кагадзе я зусім выпадкова патрапіў на невядомы мне сайт (назву забыўся, ці не “Гарадскі сабака”?), дзе калісьці раней Максім пісаў:

“В текстах, которые я люблю, мне интереснее всего две вещи — это яркость стиля и небанальность идеи. В этом плане Валентин Акудович (и, в частности, его книга “Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека”) абсолютно прекрасен как один из немногочисленных у нас мастеров интеллектуального стендапа.

Есть несколько персонажей на всю страну: Валентин Акудович, Игорь Бабков, Владимир Мацкевич — и, пожалуй, всё. Это люди, которые красиво, талантливо, фантастически убедительно и драйвово

мыслят вслух. Когда слушаешь любого из них, видишь, как у тебя на глазах формируется идея, как развивается мысль. Это, наверное, одно из лучших проявлений свободы — возможность независимого, энергичного суждения.

Акудович прекрасен в силу своей неправильности. Не философ по образованию, он практикующий философ. Но однажды подумал, что раз он как бы философ, то нужно написать философскую книгу. В результате возникла “Кніга пра Нішто”.

Акудович почему-то тогда решил — правда, вовремя опомнился, — что он хорош, когда играет по чужим правилам, пользуется чужими мыслями. На мой взгляд, все точно наоборот. Он значим, когда без оглядки отдается потоку собственного суждения, когда действует поперек традиции, вопреки существующим конвенциям и преодолевает все те штампы, шаблоны, которые мы привыкли связывать с академическим философствованием.

Акудович — беззаконный мыслитель. Человек с открытым сознанием и удивительной энергетикой вольного суждения. И он прекрасен тем — как и Бабков, — что обозначил новые измерения белорусскости. Помог избавиться от этого вульгарного банального ореола деревенскости, от провинциальности. Та энергия письма и речи, которая есть у Акудовича, помогла мне полюбить свою страну и язык так, как никто ни до, ни после него.

Это прекрасная энергетика интеллектуального вызова, энергетика 90-х, когда сформировалась первая генерация белорусского независимого мышления, когда отстраивали практически с нуля для себя и интеллектуальную традицию, и активный словарь, и матрицу мышления. И, самое главное, отношение к своему, как выразился Мартинович, «холодному выраю». К этой чужой батьковщине, с которой трудно вместе, но без которой, как выясняется, никак нельзя.

Поэтому Акудович — это стартовая точка знакомства с современной белорусской ситуацией. То белорусское письмо, которое не стыдно любить. Более того, на которое подсаживаешься очень сильно. Я думаю, что, если бы не было Акудовича, наверное, не было бы и половины моих текстов, написанных за последние 10 лет. А еще он хороший интеллектуальный провокатор. Он показывает, как можно отжигать здесь и сейчас”.

***

Дзякуй на добрым слове, Максім!

***

Далёка не кожны з літаратараў нашай краіны можа між іншым пахваліцца, маўляў, я маю свайго выдаўца. Пры гэтых словах трымаючы на ўвазе не проста таго, хто друкуе твае кнігі, а таго, хто друкуе іх таму, што гэта менавіта твае кнігі.

Ігар Логвінаў сам выбраў мяне на гэтую ролю, і я яе старанна выконваю больш як дваццаць год. Аднак зусім не маю намеру распавядаць тут пра свайго выдаўца. Бо я ў яго не адзін такі — нас шмат. А сам Ігар настолькі адметная і значная фігура ў літаратурнай сітуацыі найноўшай пары, што, безумоўна, варты асобнай гаворкі.

У нейкі з ужо далёкіх дзён лідар Бум-Бам-Літа Зміцер Вішнёў распавёў мне пра рускамоўнага хлопца, якому закарцела выдаваць літаратуру на беларускай мове. Той ужо рыхтаваў да друку паэтычны зборнік Вішнёва і запрашаў пазнаёміцца, бо пагартаў маю першую кнігу “Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека”.

Пазнаёміліся. Ігар быў з Гародні, вучыўся на філосафа ў БДУ, а пазней працаваў у ЕГУ (выдавецкі аддзел), скуль год праз пяць сышоў, калі зразумеў, што не адчувае аніякай хэнці працаваць на кагосьці яшчэ, акрамя як на самога сябе.

У гэтым няма дзіва. Хутаранская культура ўсё яшчэ дрэмле ў сэрцах многіх беларусаў, асабліва з захаду краіны. Больш складана патлумачыць, чаму апантаны рускамоўны кніжнік і таленавіты ад прыроды бізнесовец выбраў сабе ў справу беларускую літаратуру, на якой ніхто і ніколі не змог зарабіць поўную кішэню грошай, бо такое *a priori* немагчыма. Да таго ж ён і не надта любіў беларускую літаратуру, прынамсі, савецкую.

Відаць, рэч у тым, што Ігар, акрамя ўсяго іншага, яшчэ рамантык і авантурыст. Даўно перанасычаная руская літаратура ў эпоху злomu ўсіх ранейшых парадыгмаў ужо перастала яму смакаваць (ягонныя словы). Якраз у гэтыя гады Ігара пазнаёмілі з творчасцю Бум-Бам-Літу — ён быў моцна ўражаны. Перад ім адкрылася Беларусь, як нейкая касмаганічная Чорная дзіра — жахлівая і адначасна “вабная”.

Тады ён і вырашыў, што яму трэба дапамагчы гэтым малдым хлопцам і дзяўчатам, ды пачаў выдаваць кніжыцы Вішнёва, Сіна, Барысевіча, Гапеевай, Бахарэвіча. Трохі пазней да іх далучыліся Мінкевіч, Морт, Джэці, Жыбуль...

Бунтоўная літаратура моладзі шмат крытыкавалася і ахайвалася, толькі Ігар Логвінаў быў не толькі рамантыкам, але і відушчым бізнесоўцам. Ён не столькі зважаў на тое, што ёсць, — колькі пралічваў тое, што будзе. Таму досыць хутка яго выдавецтва, а затым і кнігарня зрабіліся культавымі.

Цяпер друкавацца ў Логвінава лічылася за гонар. Хаця больш істотнае іншае. Фактам сваёй наяўнасці справа Логвінава паставіла пад сумнеў базавую канфігурацыю ўсяго літаратурнага працэсу...

Аднак тут мушу трохі адступіцца. Бачыце, калі напрыканцы 80-х мы пачалі ўзножваць рыштаванні сучаснага беларускага мыслення, то не лішне звярталі ўвагу, на чым тыя рыштаванні будуць трымацца. Найвышэйшай мэтай тады бачылася стварэнне часопіса, і мы асабліва не задумваліся, хто той незалежны філасофскі часопіс будзе друкаваць, як і ўсю астатнюю сэнсавую і сэнсоўную літаратуру.

Прасцей кажучы, праблема выдавецтваў нікому не была да галавы. Тым болей выдавецтваў, якія б былі не проста незалежнымі ад дзяржавы, але і інавацыйнымі ў сваёй сутве. А вось Ігар Логвінаў і думаў, і дбаў пра гэта. Таму менавіта ён стварыў першае выдавецтва як Падворак для філосафаў, інтэлектуалаў, мадэрністых і постмадэрністых літаратараў, якія агульным суплётам і прэзентавалі Новы час.

Быў у гэтай падзеі яшчэ адзін надзвычайны істотны момант. Кнігарня “Логвінаў” (разам з выдавецтвам) на ўсе вочы прадэманстравала, што пара саюзаў пісьменнікаў як завадатараў літарацкага жыцця прамінула. Далей загалюная роля ў гэтым працэсе кладзецца на выдавецтвы (за што сведчыць і ўвесь еўрапейскі досвед).

***

Ігар публічна дэманстравалі сваю апалітычнасць. Калі мы клікалі яго на шэсце ці мітынг, ён заўсёды казаў тое самае: “Я выдавец, а не палітык. Гэта вы галыцьба, а мне трэба берагчы сваю справу”.

У пару татальных рэпрэсій ягоная аргументацыя выглядала цалкам слушна. Таму ніхто з нас на яго і не наракаў, нават калі трымаў у галаве папулярны сілагізм супраціву: як ты не ідзеш у палітыку, дык яна прыходзіць да цябе сама.

Прышла і да Ігара.

Выдавецтва рабілася ўсё больш значнай (і важкай) падзеяй у культурным жыцці краіны. Яно вольна дыхала і мысліла метафізікай свабоды. Зразумела, гэта турбавала ўладу, першай справай якой было зацугляць усё, што не падлягае яе канонам.

Падставу, каб скасаваць выдавецтва, міністры шукалі доўга, а не знайшоўшы — банальна змахлявалі. Суд над выдавецтвам быў вычварэнствам, а вырак па-бандыцку жорсткім — 960 тысяч рублёў. Такіх грошай у беларускага выдаўца паводле азначэння не бывае, і цяпер чынавенства магло спаць спакойна. Але, як кажуць у такіх выпадках, яны не ведалі Ігара Логвінава. Ён звярнуўся па дапамогу да сваіх чытачоў і проста неабыхавых да гвалту людзей і арганізацый, як у Беларусі, так і за мяжой.

І здарыўся цуд! Нічога падобнага ў нас і блізу ніколі не было. За два месяцы патрэбныя грошы былі сабраныя.

Больш за тое. Праз нейкі час Ігар Логвінаў атрымаў прыз Міжнароднай асацыяцыі выдаўцоў, які з 2005 года ўручаецца

персоне ці арганізацыі “за ўзорную мужнасць у адстойванні свабоды выказвання і свабоды друку”.

У прэс-рэлізе чытаем:

“Ігар Логвінаў — значная асоба ў беларускай літаратуры і культуры. У выдавецтве было выдадзена звыш 700 выданняў — літаратура, гісторыя, палітыка, мастацтва, пераклады сусветна вядомых пісьменнікаў на беларускую мову. Беларуская мова часта дэманізуецца рэжымам Лукашэнкі як мова дысідэнтаў і апазіцыі, і той факт, што выданні Логвінава часта датычацца паўсядзённых рэаліяў Беларусі, успрымаецца як палітычная крытыка і апазіцыянерства.

У кастрычніку 2013 года Міністэрства інфармацыі прыпыніла ліцэнзію Логвінава за “парушэнне правілаў ліцэнзавання” ў выдавецкай справе. Падставай для такога рашэння стала тое, што Логвінаў быў выдаўцом альбома “Беларусь. Прэс-фота — 2011” — каталога фатаграфій, які ўключае, напрыклад, фота збіцця пратэстоўца міліцыяй.

Спыненне ліцэнзіі выдавецтва Логвінава — гэта палітычная спроба ціску на творчага і адважнага выдаўца, намаганне заглушыць голас свабоды і адкрытасці ў Беларусі. Ігар Логвінаў абяцае працягваць выдаваць значныя творы па-беларуску, бо змагаецца за сваю справядлівасць і свабоду выказвання”.

***

Ігар таленавіты (месцамі нават геніяльны) выдавец. Таму ў прыклад наступная гісторыя. Калі Святлана Алексіевіч атрымала Нобеля, ён, лічы, адразу прыдумаў перакласці на беларускую мову ўсе пяць кніг цыкла “Галасы Утопіі”. І не ўроссып, а як цэласны праект з агульным дызайнам і новымі перакладчыкамі (сярод іх апынуўся і я). Задуму Ігара падтрымаў наш слынны мецэнат Віктар Бабарыка і ў дадатак прапанаваў забяспечыць гэтым “пяцікніжжам” усе бібліятэкі краіны. Пасля чаго праект набыў глабальны маштаб, прынамсі, як для нашай краіны.

На розных імпрэзах я не аднойчы публічна казаў, што пакуль беларускі бізнес не пачне зарабляць сабе грошы на нашых

кнігах (груба кажучы — на нас персанальна), датуль беларускія аўтары не зведаюць шчасця ад свайго кону.

Ігар быў бізнесоўцам, але, здаецца, не менш за грошы любіў выкшталцонья кнігі і таленавітых аўтараў. Я не шмат памылюся, калі скажу, што бальшыня з найбольш адметнага ў літаратуры і мысленні той пары друкавалася ў яго выдавецтве і стаяла на паліцах кнігарні “Логвінаў”.

“Лінейка маіх аўтараў — гэта мае сябры”, — з прытоеным гонарам казаў ён журналістам. А ў іншай гаворцы ўдакладніў: “Кола паспяховых аўтараў акрэсленае і ўжо шмат гадоў не мяняецца. Гэта Уладзімір Арлоў, Алесь Разанаў, Валянцін Акудовіч, Альгерд Бахарэвіч, Артур Клінаў, Андрэй Хадановіч”.

Ужо ж, напэўна, чытаючы мой хваласпеў Ігару, не адзін з літаратараў раз’юшыцца — і хаця б часткова будзе мець рацыю. Не-абавязковасць Ігара сталася мемам. Не ведаю, ці хоць калі аднойчы ён выканаў сваю справу ў абяцання тэрміны. Выданне кнігі магло зацягвацца на гады, што ўжо тут казаць пра ганарары?! Сталыя аўтары пакрысе з гэтым звыкаліся і, забыўшыся на ранейшыя крыўды, зноў неслі свае рукапісы да Логвінава.

У мяне таксама хапала падобных гісторый, і адна з іх апынулася нават зафіксаванай у эпістальным жанры. Таму я яе проста перапішу сюды.

Неяк, не вытрымаўшы бясконцых абяцанняк Ігара выдаць на тым тыдні кнігу “Прачнуцца ранкам у сваёй краіне”, я пажаліўся Паўлу Касцюкевічу, супрацоўніку выдавецтва (і аднаму з лепшых сучасных празаікаў) ды папрасіў нагадаць пра мае пакуты Логвінаву.

“Ага, добра, — адказаў Павал, — толькі лепей, каб Вы яшчэ самі яму нагадалі”.

Тады я і напісаў Паўлу тое, што друкую ніжэй. І папрасіў яго перакінуць мой ліст свайму начальніку.

“Вітаю, Павал!

Я ведаю, што трэба нагадваць, аднак мне сорамна. Каб на маім месцы апынуўся, скажам, У. Арлоў (ці А. Хадановіч), дык ён сам-насам

атачыў бы выдаўца, як гурма лютых восаў, і раз-пораз джаліў яго ў рабацінне плоці, пакуль той з энкам не пабег бы выконваць абяцанае. А сябе я нават з восеньскай мухай не адважуся параўнаць...

Дарэчы, Павал, распавяду трохі пра інтымнае. Недзе перад майскімі святамі ўсе мае хваробы (латэнтныя таксама) раптам ды ў адначасе абрынуліся на мяне і звалілі ў ложак.

Дзень пры дні палатнеючы пад коўдрай, я не мог не згадаць М. Багдановіча ля сіняй бухты, якому паміраць было не страшна, бо ён ужо меў кнігу.

Як добра, трызніў я, было б выставіцца ў труне з кніжкай “Прачнуща ранкам у сваёй краіне” на грудзях. Усе б глядзелі на вокладку працы Артура Вакарава, чыталі назву і шэптам казалі адзін аднаму: ну вось, нарэшце Акудовіч прачнецца ў краіне сваёй мары, дзе ўсюды спрэс і наўсцяж адно “няма”.

Але нічога такога не здарыцца, праз ліхаманку маркоціўся я. А будуць на грудзях звычайныя тры гваздзікі вядомых колераў... Апошнім да труны баязлівым бачком падсунецца І. Логвінаў. Ён доўга будзе ўзірацца ў тое месца, дзе мусіла быць кніга “Прачнуща ранкам у сваёй краіне”, а потым на ўсю цішыню рытуальнай залы гучна абвесціць: “Как мне стыдно! Ой, как мне стыдно!”

Прагледзеўшы гэтую карціну мо якую сотню разоў, я пачаў шкадаваць свайго выдаўца. А хай бы я яшчэ пажыў, падумалася мне, каб толькі ён унікнуў такога сораму. І, падобна, так яно і станецца. Бо хоць пакуль я і не зусім акрыяў, але на гэты ліст моцы ўжо хапіла.

Ваш Вал!”

***

Наастачу адно перакажу сваё даўняе і пры гэтым неадчэпнае здумленне. Мы з Ігарам бадзяліся разам у замежжы, шматкроць плавалі на байдарках па рэках Беларусі, выпалілі безліч цыгарэт на ганку кнігарні “Логвінаў” і выпілі не адну пляшку каньяку ў самой кнігарні, а я так і не зразумеў — чаму ён сам не піша кнігі?

Філасофская адукацыя, глыбокі і эўрыстычны розум, каларытная мысліўнасць... Дык чаму?

Не, я ў яго пытаўся. І здаралася, ён мне нават адказваў нешта. Але адказваў так, быццам хацеў тое нешта схаваць ад мяне. З гэтага, бывае, падумаю сам-насам: можа, у ім бізнесовец перамог філосафа?

Можа, і так. Толькі ці не лепш гэта для ўсіх нас?

Не ведаю. Бо на такі ўмоўны запыт ніколі не можа быць пэўнага адказу.

***

Міхася (Міхаіла) **Баярына** не было з *намі* ні на будоўлі *Вавілонскай вежы*, ні на рыштаваннях *Горада Сонца*. Хаця пазней ён і дэклараваў: “Уся мая дзейнасць ёсць ахвярай беларускай мове”.

Зрэшты, падобнае мог сказаць шмат хто. Даволі згадаць хаця б вершы паэтаў ранейшай пары — ды і цяперашніх таксама. Толькі Міхася няма і побач з імі. Яму мала было мовы такой, якой яна ёсць. Таму ён уклаўся жыццём у стварэнне першамовы, таго, што называў (называе) беларускім санскрытам. Аднак пра гэта потым.

Міхась Баярын скончыў Беларускі ліцэй імя Якуба Коласа. Між іншым, разам з Іллём Сінам. Неяк Ілля (ужо тады адзін з падставовых слупоў Бум-Бам-Літа) сказаў мне, што ў ліцэі ёсць яшчэ адзін таленавіты паэт — Міхась Баярын.

— Дык чаму Міхась не з вамі?

— Ён створаны для адзіноты.

— То хай пакажа мне свае вершы.

Міхась паслухаўся, паказаў, і я надрукаваў яго вершы спачатку ў “ЗНО”, а затым у “Крыніцы”. Пазней былі яшчэ публікацыі ў некалькіх выданнях, зборнік вершаў “Шалёны вертаградар” у калекцыі “Фрагментаў”, і пра хлопца неўзабаве загаварылі як пра маладога геніяльнага паэта. Толькі гаварылі нядоўга, бо Міхась кінуў пісаць вершы, патлумачыўшы мне, што сваю меру паэтычнай дасканаласці ён ужо асягнуў...

І стварыў часопіс “nihil” (2002).

***

Але перш чым казаць пра часопіс, колькі біяграфічных даведак, бо ў яго выпадку яны азначальныя. Міхась Баярын скончыў філфак БДУ (класічная філалогія), дзе вывучыў лаціну і старагрэцкую мову, а потым і выкладаў іх у розных месцах. Захапляўся ўсходнімі адзінаборствамі і нейкі час нават працаваў трэнерам. Палітыкай, здаецца, не асабліва захапляўся, але падчас адной з віхурных маніфестацый быў арыштаваны і толькі цудам застаўся ва ўніверсітэце. Быў рэдактарам маёй першай кніжкі “Мяне няма. Роздумы на руінах чалавека” і адначасна яе перакладчыкам з наркамаўкі на тарашкевіцу. Калі я пасля выхаду кніжкі замест “смяротнай лажніцы” ўбачыў у тэксце “смяротная лёжа”, то конча неўзлюбіў тарашкевіцу на ўсё пазасталае жыццё. (Дзякуй, Міхась, што дапамог хутчэй управіцца з гэтай навалаччу.)

***

Але вернемся да нашых баранаў, як любіў казаць адзін з герояў Рабле.

Перачытаўшы цяпер першы нумар часопіса (усяго іх будзе толькі чатыры), я наноў зразумеў, што гэта шэдэўр сярод перыядычных выданняў.

Чытач вольны не даваць мне веры на слове, аднак і кароткім пераказам тэкстаў паасобку я наўрад ці каго пераканаю. Таму лепей адшкадую трохі болей месца для гаворкі з Міхасём, якую ён ужо наперад запланаваў друкаваць у сваім будучым часопісе. Між іншым, мы таксама гутарылі ў маім склепе турысцкага начыння.

Паколькі сумоўе было не толькі канцэптуальным, але і ёмістым, дык вылучу з яго ўсяго адну тэму. Што праўда, і яна тут будзе выглядаць залішне вялікай, толькі інакш у мяне аніяк не атрымлівалася.

“nihil”: Ваша імя трывала звязваецца з радыкальнай нігілістычнай канстатацыяй: “мяне няма”. Гэтыя два словы сталіся амаль сімвалам сучаснасці. Няма і nihil, як судачыняюцца гэтыя паняткі? Ці маглі б вы перакласці nihil як няма?

— Няма і nihil — словы аднаго дыскурсу, але яны не тоесныя адно аднаму, у кожнага з іх свая генеца, свая семантыка, свой наратар. Слова “няма” прамаўляе анталогія (быццё), слова “nihil” прамаўляе экзістэнцыя (бытае).

Хаця, каб па-добраму, дык перад тым, як разводзіць ці лучыць паняткі з “патоўбочнага” свету (няма, нішто, nihil, адсутнасць, нежытво, дэканструкцыя, нябыт, негатыў, неварцаць, і г. д. і да т. п.), трэба было б прарабіць вялікую працу па легітымізацыі статусу кожнай з падобных і блізкіх да іх лексемаў і дэмаркацыі іхніх межаў. Гэта значыць скласці слоўнік нігілізму, а пазней — грунтоўную энцыклапедыю. Бо пакуль тут спрэс анархія ды партызаншчына, і таму, напэўна, ніхто ніколі не ведае (я ў тым ліку), на якой прасторы дзе чья ўлада.

“nihil”: Акрамя згаданых слоўніка і энцыклапедыі, сярод вашых задумаў ёсць анталогія нігілізму. Якія постаці і тэксты вы мяркуеце ў яе ўлучыць?

— Яе абрысы яшчэ не зусім выразныя, аднак у агульнай канфігурацыі яна ўжо склалася. Я нават ведаю той тэкст, якім будзе распачынацца энцыклапедыя нігілізму. Як гэта ні дзіўна, але яе запачаткуе радыкальна антынiгілістычны тэкст — паэма Парменіда “Пра прыроду”, дзе сцвярджаецца, што ёсць толькі тое, што ёсць, а ніякага няма — няма. Уласна, анталогія нігілізму найперш і патрэбная дзеля таго, каб перасягнуць праклён Парменіда. Бо гэта толькі здаецца, што ён ужо даўно перасягнуты Кіркегарам, Бергсанам ці Гайдэгерам.

“nihil”: Вашая анталогія будзе складацца з герояў і тэкстаў толькі заходняй філасофскай традыцыі?

— Так, і гэта пакуль прынцыпова. Бо нават калі б мысленне Усходу мела тэксты, што як бы вырашалі для еўрапейскай ментальнасці праблему Нішто, дык я б не ўлучыў іх у гэты збор.

“nihil”: Чаму? Магчыма, усходняя традыцыя ўжо мае адказ на вашае запытанне пра Няма. Ці не ўхіляецеся вы ад волі да праўды, ад волі не быць падманутым, адмаўляючыся ўспрымаць веды Усходу?

— Ну, па-першае, гэта толькі нашае гіпатэтычнае меркаванне, быццам недзе ў спратах Усходу прыхаваны для нас суперкаштоўны

філасофскі камень. Якраз наадварот. Нічога каштоўнага для сябе ў гэтым сэнсе мы, хутчэй за ўсё, там не знойдзем, бо хаця мысленне Усходу і мае сваіх філосафаў *адсутнасці*, але ў ментальнай парадыгме “жоўтага чалавека” праблема Няма адпачатку была здэактуалізаваная шэрагам канцэптуальных збочванняў ад цэнтру гэтай праблемы, сярод якіх і любімая намі ідэя рэінкарнацыі. Ну, скажыце, як можна ўсур’ёз быць заклапочаным наяўнасцю Нішто, калі цябе наперадзе чакае столькі жыццяў у самых розных формах і станах? Не, калі па вялікім рахунку, дык гэта толькі наша праблема, у пэўным сэнсе сінанімічная выключна еўрапейскаму феномену пошуку Ісціны...

“ *nihil* ”: Якія постаці з традыцыі беларускага мыслення маглі б знайсці месца ў гэтай анталогіі? Найбліжэйшым да вашага мыслення падаецца атэістычны філасофскі трактат Казіміра Лышчынскага, аднаго з першых вялікіх нігілістаў Еўропы. Трактат “Пра неіснаванне Бога” ўжо сваёй назвай сугучны вашым “Дыялогам з Богам”. Ці з’яўляецца Казімір Лышчынскі заснавальнікам традыцыі беларускага нігілізму?

— Анталогія нігілізму бачыцца мне своеасаблівым тунэлем пад акіянам Ёсць, спраектаваным пракласці (ці хаця б прамаркіраваць) праход ад выспы экзістэнцыйнага “мяне няма” да мацерыка анталагічнага *Нішто*. І таму, як пакуль уяўляецца, вектар гэтага праекта не будзе скіраваны на ўласна “нігілістычныя” тэксты, на тэксты адмаўлення як прэзумпцыі. Але нігілістычнаму *тэракту* Казіміра Лышчынскага месца ў анталогіі абавязкова знойдзецца, бо гэта падзея не прафаннага, а сакральнага нігілізму, які адсоўвае ўбок Бацьку ўсіх сімулякраў (Бога), каб Той не засціў відарыс Няма...

На вялікі жаль, ад тэксту Казіміра Лышчынскага ацалелі адно абрыўкі, і таму мне цяжка меркаваць пра падабенствы ягонага супраціву “хімеры” Бога (Лышчынскі) і майго кулачнага бою з ценем Слова. Дый увогуле, я тут хацеў бы пазбегнуць усялякіх параўнанняў, бо лічу атэістычны імператывы Казіміра Лышчынскага адной з самых буйных інтэлектуальных (і этычных) ініцыятываў еўрапейскага нігілізму, якая заўважна вылучалася з шматлікіх гарэзіяў і атэістычных авантураў як папярэдніх, гэтак і наступных эпохаў — да з’яўлення Ніцшэ. Пра надзвычайную *nihil*-актуальнасць гэтага тэксту сведчыць і лёс ягонага аўтара, якому ў 1689 годзе

на Старым рынку Варшавы спачатку адсеклі галаву, а затым цела спалілі на вогнішчы.

Але звернемся яшчэ да Казіміра Лышчынскага, з фігурай якога мы гатовыя звязаць пачаткі еўрапейскага нігілізму. Пэўна, кожны, хто не палянуецца, зможа ў гэтым месцы папікнуць нас за квазіпатрыятычны валютарызм. Тае бяды. Давайце на нейкі момант унікнем і знаку “навуковай карэктнасці”, каб заманіфеставаць прастору Беларусі як сакральны топас глабальных нігілістычных падзеяў ды рушэнняў і адначасна як бацькаўшчыну Вялікіх Нігілістаў, сярод якіх я далей найперш згадаю папярэдніка Лышчынскага — Мікалая Каперніка (існуе версія, што ягоныя продкі паходзілі недзе з будучых нашых земляў). Гэта сёння Мікалай Капернік уяўляецца толькі стваральнікам геліяцэнтрычнай сістэмы свету, насамрэч ён перадусім быў “паўночным ветрам для спелых пладоў” (Ніцшэ), бо змог разбурыць і перайначыць тагачасную ментальную парадыгму ўсяго еўрапейскага чалавецтва.

Вышэй я зусім не выпадкова працытаваў Ніцшэ, які паводле маці паходзіў з “польскага” (як ён сам сцвярджаў) роду Ніцкі. Але няхай “польскі род” Ніцшэ нас лішне не бянтэжыць, бо ў тую пару кожны, хто нейкім чынам быў завязаны на Рэч Паспалітую, лічыў сябе палякам, і таму выдатны паэт Алег Мінкін, узяўшы псеўданім Хфедара Ніцкі, магчыма, і не шмат памыліўся, стварыўшы алюзію паходжання Ніцшэ з беларускіх прастораў.

Беларускасць Фёдара Дастаеўскага, здаецца, няма патрэбы даводзіць, які яго прыналежнасць да вялікіх нігілістаў — за гэтанайлепей сведчыць створаны ім цэлы шэраг метанігілістычных персанажаў (Стаўрогін, Іван Карамазаў, Кірылаў, Нячаеў, Смердзякоў...). А ёсць жа яшчэ Казімір Малевіч з яго дамінантным для мастацтва ўсяго дваццатага стагоддзя “Чорным квадратам”, Ігнат Абдзіраловіч (Канчэўскі) з “ліючайся формай” і канцавым слоганам “творачы — зруйнуем”, дамок 1-га з’езда РСДРП, скуль разгарнулася на ўсю зямную кулю Вялікая Рэвалюцыя, Чарнобыль, катэдж у Віскулях, дзе быў пастаўлены крыж на апошняй у свеце Імперыі... Урэшце, усяго тут не пералічыш, але, каб не выглядаць залішне сціплымі, не прамінем “мяне няма” В. Акудовіча і часопіс “nihil”...

Дык ці не з’яўляецца ўся гісторыя прасторы Беларусі перманентным адмаўленнем усялякага Ёсць, своеасаблівай лабараторыяй

і адначасна палігонам еўрапейскага нігілізму, і ці не варта было б нам перагледзець сваю гісторыю ў мінусавым злічэнні, у злічэнні страатаў, паразаў, нігілістычных рушэнняў і канвенцыяў? Можна, калі-небудзь мы напішам такую гісторыю, каб прасачыць генезу нашага шляху да явы Няма, і тады ўвачавідкі пераканамся, які гэта быў вялікі і плённы шлях і ў якім адметным топасе ён адбываўся (пра што трапна выславіўся Ігар Бабкоў: “Беларусь — гэта прастора анталагічнага непакою”).

“nihil”: Вы згадалі прозвішча Абдзіраловіча, з якім сёння часта звязваюць вытокі сучаснага беларускага мыслення. Ці з’яўляецца Ігнат Абдзіраловіч для вас папярэднікам, кропкай адліку ўласнага руху?

— Ігнат Абдзіраловіч — скраень рэтраспектывы сучаснага нацыянальнага мыслення. Далей углыб мы можам казаць ужо толькі пра беларускае мысленне ці проста мысленне, якое адбывалася ў прасторы, што пазней атрымала назву беларускай прасторы. Дык вось, у модусе нацыянальна заангажаванага, беларускамоўнага мыслення Ігнату Абдзіраловічу з яго бліскучым лірыка-філасофскім эсэ “Адвечным шляхам” накіравана для ўсіх ягоных наступнікаў заставацца “кропкай адліку”, хаця мой уласны метафізічны светагляд складваўся без удзелу гэтага знакавага для беларусаў тэксту, прынамсі, без яго непасрэднага ўдзелу. Але з цягам гадоў я ўсё болей пачынаю цаніць ягоны геніяльны аксюмаран — “ліючаяся форма”. У ім такія магутны патэнцыялы, столькі разнастайных магчымасцяў (у самых супярэчлівых ракурсах) для нігілістычнага беларускага мыслення! Дарэчы, калі б я быў уладаром краіны Няма, дык за герб узяў бы “Чорны квадрат” Казіміра Малевіча, за дэвіз — словы Ігната Абдзіраловіча “творачы — зруйнуем”, а за ідэалогію — ягоную ж “ліючуюся форму”. У прасторы Ёсць, бадай, ні праз што нельга бліжэй наблізіцца да Няма, чым праз “ліючуюся форму”, гэта значыць праз тое, што прысутнічае ў сваёй адсутнасці і адсутнічае ў сваёй прысутнасці. Ды і сама Беларусь, як і ўвесь беларускі шлях, найбольш адэкватна апісваецца гэтай формулай — ліючаяся форма...

P. S. Міне шмат год, і аднойчы Міхась Баярын, як бы ў працяг нашай гаворкі, напіша:

“Часткай культуры з’яўляюцца запаветы — узоры будучыні. Айцы-пачынальнікі беларускага праекта ўяўлялі сабе розныя вобразы Беларусі. І калі накласці іх як трафарэты на сучаснасць, можна ўбачыць, што яны збольшага завершаныя, мэты дасягнутыя.

Гэта значыць, што беларускі час завяршаецца і патрабуе ўзнаўлення. Калі ж скончыцца эмоцыя самасці, з якой паўставаў беларускі праект, нас чакае нармалізацыя, еўрапейскі стандарт. І няма, мабыць, большага здэку з еўрапейскай першаснасці і самасці, чым гэтая самакаланізацыя.

Нам належыць узнавіць беларускі час. Перастварыць мову, пераўявіць краіну. І тады мы ўзгадваем пра яшчэ адзін узор Беларусі, які здаваўся раней нямыслым і немагчымым. Запавет любайся формы Ігната Абдзіраловіча — гэта ідэя, вартая быць марай нашага тысячагоддзя”.

***

Здаецца, гэта было ўжо пасля выхаду трэцяга нумара часопіса “nihil”.

Сустрэўшыся, Міхась сказаў, што пакідае часопіс.

Майму здзіўленню не было меры.

— Я даказаў сабе, што магу рабіць варты ўвагі часопіс, — патлумачыў. — І гэтага мне досыць.

Сказаў так і праз нейкі час з’ехаў у Індыю (Непал у дадатак). Спачатку вандраваць, а затым вучыцца ў Санскрыцкім універсітэце Сампурнанда (Варанасі, Індыя).

Як гэта ў нас зазвычай водзіцца, на яго досыць хутка ўсе забыліся. Зрэдзьчас нехта мімаходзь згадае, а потым зноў на гады моўча. (У беларусаў увогуле феноменальная здольнасць забывацца на ўсіх і пра ўсё.)

Настала Міхась вярнуўся на бацькаўшчыну недзе год праз 10–12. І вярнуўся, як любяць казаць рускія, на “белым кані”.

Першыя яго публічныя выступы па вяртанні сталіся культурным шокам. Скуль гэтакі феерычны цуд у нашай нерушы? — пыталіся. І рэч зусім не ў тым, што Міхась вольна гуляўся

з санскрытам. Зыходзячы з яго, ён заклікаў стварыць новую беларускую мову — *свамову*.

У 2014 годзе Міхась Баярын выдаў грунтоўную кнігу “Самабыццё”, якая не толькі тлумачыла сэнс моўнай рэвалюцыі, але і свамовай была напісаная. Далей я скарыстаюся тлумачэннямі аўтара.

“Доўгі час я лічыў пераклад з санскрыту справай амаль немагчымай і безнадзейнай. Настолькі далёкая свядомасць і мова сучаснага чалавека ад свету Традыцыі. Але ў 2010 годзе адважыўся пачаць выконваць даўнюю мару — пераклад Бгагавад-Гіты, святарнага тэксту індуізму. Я хутка зразумеў, што сучасная літаратурная мова вытрымаць змест такога перакладу не зможа. Гэты пераклад магчымы адно тады, калі стварыць з беларускай мовы яшчэ адзін Санскрыт, збудаваць яе граматыку нанова, паводле ўзораў граматыкі Паніні, зрабіўшы яе роўнай. Так нарадзілася ідэя Свамовы, ідэалу чыстай беларускай мовы, здольнай самастойна называць свет, зыходзячы з самой сябе. Гэта мае быць мова высокай паэзіі і філасофіі”.

“Пераклады, змешчаныя ў гэтай кнізе, зроблены на Свамову. І мысленне пра гэтыя творы адбываецца таксама на Свамове. Гэта патрабуе ад чытача засваення асаблівага, не канцэптуальнага, а этымалагічнага мыслення. І хаця гэта ў бальшыні тыя самыя, добра знаёмыя беларускія словы, тут яны маюць перадусім словаўтваральны, этымалагічны сэнс. З майго пункту гледжання, Свамова — гэта кульмінацыя традыцыі беларускага моўнага пурызму, найбольш вядомымі прадстаўнікамі якога з’яўляюцца Ян Станкевіч і Вацлаў Ластоўскі”.

“Пурызм — гэта было імкненне ачысціць беларускую мову ад усяго чужога, зрабіць яе максімальна асаблівай і непадобнай на мову суседніх народаў. У адрозненне ад пурызму, Свамова робіць ачышчэнне не па адзінках, а ўсяго адразу, змяняючы крытэрыі прыналежнасці да мовы. Беларускае ў Свамове — гэта тое, што ўтвараецца па беларускіх правілах, а не тое, што найбольш адрозніваецца ад польскага, расейскага і ўкраінскага. Беларускі пурызм — гэта трэцяя традыцыя, якую наследуе “Самабыццё”. А ідэя Свамовы — гэта тое, чым становіцца ідэя Самабыцця, дастасаваная да беларускай мовы”.

“Свамова не магла б з’явіцца ў іншай культуры, з устойлівай і доўгатрывалай літаратурнай нормай. З аднаго боку, Свамова адкрывае свабоду словаўтварэння, а з другога боку — вяртае нарматыўнасць неўнармаванай звышдыялектнай мове беларускага фальклору. Парадаксальна, але мова беларускага фальклору найбольш адэкватна перадае стыль Рыг-Веды. Пераклад Рыг-Веды на беларускую мову, які робіць цяпер выдатны паэт Ігар Кулікоў, — адзін з самых дакладных і паэтычна дасканалых перакладаў. І гэта пераклад на Свамову”. (Той жа Ігар Кулікоў выдаў кніжку вершаў “Свамова”, напісаную, натуральна, свамовай. — В. А.)

“Свамова не замяняе сабой сучасную беларускую мову, яна яе дапаўняе. Свамова становіцца на месца адсутнага ў нас высокага стылю, адпаведна пасоўваючы існую норму крыху ніжэй. І хаця ідэя Свамовы мае на ўвазе зварот да пачатковага і архаічнага, яе форма рэалізацыі вельмі сучасная. Для пачатку гэта будзе праграма-дэрыватар, даступная праз вэб-інтэрфэйс як дапаможнік па беларускім словаўтварэнні. Яна дазволіць, з аднаго боку, відавочна паказаць словаўтваральнае багацце, якім мы карыстаемся занадта мала, а з другога боку, засвоіць канструктыўны, а не спажывецкі падыход да мовы”.

“Гэтая кніга магла быць створаная такой толькі па-беларуску”.

***

Ідэя “Свамовы” мела досыць шырокі розгалас сярод інтэлектуалаў. Прынамсі, нейкі час. Адна паэтка, следам за Куліковым, нават паспрабавала ёю скарыстацца ў вершах. Хаця, можа, і не адна. І не толькі паэтка. Я ж усё не ведаю. Але ў кожным разе гэта ўсё адзінкавыя выпадкі.

Мне не складана патлумачыць, чаму і гэты “шалёны вертаградар” Міхася чакае лёс папярэдніх. І ў думках такога няма. Бо я быў і застаюся ў захапленні і ад яго паэзіі, і ад яго часопіса, і ад яго свамовы. Магутны дух абраў гэтае далікатнае цела дзеля высокіх парыванняў. Ну так, ён не Сізіф, доўга цягаць на гару адзін і той самы камень не будзе. Але кожны раз, калі

падымаецца ўсё вышэй і вышэй, немагчыма не ганарыцца нашым чалавекам, які жыве і дышае такімі высокімі парываннямі.

***

Калі б я парадкаваў свае хронікі яшчэ да таго, як **Святлана Алексіевіч** атрымала Нобелеўскую прэмію па літаратуры, то ўжо ж напэўна абмінуў бы літаратарку ўвагай. Рэч у тым, што яе кнігі болю не мелі ніякага дачынення да гэтай маёй справы. Зрэшты, як і яна сама. Бачыце, Святлана толькі плаціла ў Мінску за кватэру, але яе астральнае цела без астачы месцілася ў разлогах рускай культуры. Мяркую, яна нават ніколі не марыла быць беларускай пісьменніцай. І тым болей — знакамітай беларускай пісьменніцай. Але, як любілі казаць нашыя продкі, лёс на кані не аб'едзеш...

Гэта па-першае. А па-другое, тут я не пішу пра літаратуру. Я апякуюся стваральнікамі дыскурсаў беларускага мыслення, і адно ў такім выпадку яны могуць цікавіць мяне і як літаратары...

Але потым здарыўся Нобель. І тады праз Святлану Алексіевіч пра Беларусь, як у нас смешна кажучы, даведаўся ўвесь белы свет.

Безумоўна, сам факт таго, што беларусы атрымалі Нобелеўскую прэмію па літаратуры, досыць істотны. Хаця тут я маю на ўвазе не толькі і нават не столькі літаратуру, колькі нацыянальную свядомасць як такую.

Бачыце, так склалася, што цягам стагоддзяў і стагоддзяў еўрапейскай гісторыі беларусаў як бы нідзе і не было. Інакш кажучы, мы былі як не былі. І таму нам усё яшчэ цяжка прызвычаіцца да таго, што мы не проста ёсць, а маем яшчэ і значныя здабыткі ў самых розных сферах дзейнасці — і нават у самай высокай мастацкай творчасці. Карацей кажучы, “нобель” Святланы Алексіевіч — гэта значны ўнёсак у ментальную эвалюцыю беларусаў як нацыі. З чаго мы далей будзем пачувацца хоць на трохі больш упэўнена ў сваім адбыванні быцця.

А значыць, гэта ўжо зусім іншая гісторыя. І цяпер абыякава прамінаць літаратарку Алексіевіч увагай ніяк не выпадае, бо нават яе цень набыў магічны сэнс.

***

Калі я пачаў шукаць літаратурную працу, Міхась Стральцоў сказаў: “Кудравец (галоўны рэдактар часопіса “Нёман”. — В. А.) хоча звольніць Святлану Алексіевіч. Здоўная дзеўка, толькі на працы амаль не бывае. Усё недзе гойсае са сваім дыктафонам... Я пагавару з Кудраўцом”.

Стральцоў пагаварыў з Кудраўцом, і той звольніў Алексіевіч, але мяне на яе месца не ўладкаваў. Затое я праз нейкі час надрукаваў у “Нёмане” (чэрвень 1987) вялікае эсэ “Судьбы войны, судьбы мира”, фрагмент якога быў прысвечаны і першай кнізе Святланы Алексіевіч “У войны не женское лицо”.

Увогуле, маім уласным заданнем было напісаць гісторыю вайны, пачынаючы ад забойства Авеля і канчуючы сучаснай беларускай літаратурай пра вайну. Агулам я сваё заданне выканаў, хаця Міхась Лявонавіч большую частку матэрыялу, прысвечанага войнам з сусветнага кантэксту, павыкідаў.

— Для нашага часопіса будзе зашмат, — сарамліва патлумачыў.

Непасрэдна размове пра кнігу Святланы Алексіевіч папярэднічаў крытычны аналіз ваеннай літаратуры Васіля Быкава і Алеся Адамовіча. Час быў такі, што нарэшце беззаганных раней класікаў ужо можна было трэсці, як грушу. І я добра-такі патрос. Толькі не пра іх тут гаворка, а пра маладую аўтарку з нечакана магутным эмацыйным пасылам. Трохі працытую з тады напісанага:

“Эта книга построена и выполнена уже совершенно на иных основаниях, и наиболее существенное из них — авторское начало. Если о книге “Я из огненной деревни” можно в какой-то степени говорить как о “эпически-хоровой” прозе (термин А. Адамовича), где авторы

вроде древнегреческого “бога из машины” появляются во весь рост лишь в конце повествования, чтобы совершить праведный суд, то в книге Светланы Алексиевич авторское “я” — центр, объединяющий вокруг себя материал и сознательно подчиняющий его своей личной, внутренней идее.

Эстетический, собственно художественный элемент у автора очень значителен, книга Светланы по-своему даже беллетристична”.

Гэты фрагмент патрапіў у цытату зусім не выпадкова. Рэч у тым, што ўсе прамінулыя гады творчасць Святланы Алексіевіч вызнавалі як дакументальную журналістыку, упэўнена блытаючы форму жанра з сэнсамі і паэтыкай тэксту. Адсюль і неспатольная крытыка аўтара за мову яе сведкаў, якія гавораць залішне прыгожа. Маўляў, у сапраўдным жыцці так людзі не кажуць. З гэтага ў Мінску быў нават суд, на якім гераніні кнігі “Цынкавыя хлопчыкі” абвінавачвалі аўтара за скажэнні іх слоў і сэнсаў.

Для мяне ў гэтым сюжэце самае цікавае (і незразумелае), чаму за столькі творчых год сама Святлана не выпрацавала простую і ясную формулу адмовы сваім апанентам. Тым болей, што яны мелі рацыю, і бясконца выкручвацца зблытанымі тлумачэннямі было не да гонару такой упэўненай у сабе жанчыне.

Як у кожнага таленавітага літаратара, у Святланы Алексіевіч ёсць свой стыль. Моцны, напаты, глыбокі, да астачы схоплены пякучай трывогай за чалавека. І, натуральна, уласны слоўнік, які толькі ўзбагачаўся мовай яе карэспандэнтаў, прынамсі, калі гэта была трапная і шчымлівая мова. Гэта я і меў на ўвазе, калі яшчэ ў 1987 годзе пісаў пра белетрыстычнасць прозы Святланы Алексіевіч, якая прынцыпова адрознівала яе ад стваральнікаў вялікай кнігі быцця “Я з вогненнай вёскі” (Алесь Адамовіч, Янка Брыль, Уладзімір Калеснік).

***

Мая прыгода з кнігай “У вайны не жаночы твар” мела абсалютна нечаканы працяг. Недзе ў 2015 годзе выдавец Ігар Логвінаў

вымудрыў глабальную ідэю надрукаваць і выдаць усе пяць кніг серыі Святланы Алексіевіч “Галасы Утопіі” беларускай мовай. Я не пытаўся, як ён змог зацікавіць гэтым праектам нашага знакамітага мецэната-фінансіста Віктара Бабарыку, але той з свайго боку ў дадатак прапанаваў забяспечыць “пяцікніжжам” усе бібліятэкі краіны.

Была ў гэтага праекта яшчэ адна цікавостка. Перакладаць мусілі знаныя ў Беларусі літаратары, а не проста прафесійныя перакладчыкі. Досыць верагодна, што ў грунце гэтай задумы крыўся палітычны падтэкст. Як добра вядома, сярод нацыянальнай інтэлігенцыі ў Святланы даўно склаўся адмоўны імідж праз яе негатыўныя выказванні пра Беларусь ды беларусаў, і такім спосабам можна было хоць трохі змякчыць грамадскі антаганізм стасоўна нобелеўкі. Што было і натуральным. Дзеля прыкладу працуюць хаця б адну з яе радыкальных рэплік: “Проблема беларускай літаратуры в том, что нет белорусской литературы. Мы имеем сегодня растерянное, депрессивное общество и растерянных писателей. Некоторые молодые писатели ещё пытаются что-то сказать, но это больше похоже на литературные игры или на иллюстрацию национальных идей” (С. Алексіевіч).

Калі я атрымаў прапанову паўдзельнічаць у гэтым праекце, то мне моцна пашанцавала: на выбар заставалася адно кніга “У войны не женское лицо”. А яна для мяне і сёння самая любая кніга Святланы Алексіевіч. А можа, і адзіна любая. Паколькі ўсе астатнія толькі яе дублявалі, хаця два разы — удала дублявалі (“Чарнобыльская малітва” і “Час сэканд-хэнд”).

Да гэтага я шмат перакладаў з рускай мовы, хаця ў пераважнай бальшыні гэта былі філасофскія тэксты. А тут цэлая кніга мастацкай літаратуры, ды яшчэ нобелеўскай лаўрэаткі! Гэта быў сур’ёзны выклік. Мяркуючы паводле водгукаў, я з ім управіўся (што праўда, не без дапамогі рэдактара Андрэя Хадановіча).

Толькі зусім не пра тэхнічныя праблемы хацелася б сказаць яшчэ колькі словаў. Ладную частку кнігі я перакладаў з пігулкамі валідолу пад языком. Гэта мяне дзівіла, бо калі шмат гадоў таму чытаў яе ўпершыню, то ў грудзях вярэдзіла,

аднак не ціснула. Відаць, сэрца з гадамі моцна знасiлася, — думаў. Хаця больш верагодна iншае. Старонняму чытачу можна мiмаходзь праслiзгваць ужо зусiм гiблыя мясцiны балючага аповеду, а перакладчыку кожнае слоўца неабходна мацаць-перамацаваць. I нiводнага энку не абмiнеш.

Нейкая фабрыка болю, — буркатаў спачатку. Аднак пазней сфармулявалася iншае. Тое, што я ведаў i раней, але аб чым не здумляўся.

Яшчэ на пачатку кнiгi аўтарка пiша:

“Услухоўваюся ў боль... Боль як сведчанне прамiнулага жыцця. Iншых сведчанняў для мяне няма, бо я не маю да iх даверу. Словы не аднойчы ўводзiлі ў зман.

Думаю пра пакуты як самую ёмкую форму iнфармацыi, якая наўпрост злучае з таямнiцай. З таемствам жыцця”.

Ёсць здавён вядомая максiма адносна сутвы пiсьменнiцкага кону: “Мы не дактары, мы — боль”. У Святланы Алексiевiч боль дамiнуе татальна. Без яго аўтар разгублена азiраецца. “В боли есть всё: и мрак, и торжество”, — скажа яна потым.

Апошнiя словы — урачысты гiмн болю! I Святлана Алексiевiч спявае яго ўсё творчае жыццё. Яна яго жрыца. З роздуму над гэтым унiкальным феноменам i ўзникла не агучаная мною назва гэтага фрагмента: “Храм болю i зачараваная смерцю весталка”. (Можа, хто не ведае: весталка — жрыца багiнi Весты ў старажытных рымлян, бадай, найлепш апiсаная Плу-тархам.)

***

Кнiга “Чарнобыльская малiтва” была надрукаваная ў 1997 годзе. Недзе ў тую пару Святлана Алексiевiч запрасiла мяне ў госцi. Тады я ўжо быў трохi вядомы праз кнiгу “Мяне няма. Роздумы на руiнах чалавека” як беларускi фiлосаф, i яна нават падрыхтавала мне невялiчкi стос твораў знакамых еўрапейскiх

інтэлектуалаў (у памяці засталіся Хабермас і Попер). “Гэта не мая філасофія”, — патлумачыла абыякава.

Магла і не тлумачыць. Я ўжо даволі начытаўся кніг Святланы, каб ясна ўсведамляць, што яе рэфлексіўны далягляд заблытаўся ў маральнай этыцы другой паловы дзевятнацатага стагоддзя і сацыяльна карэляваўся з расійскім народніцтвам.

Мы пілі гарбату, размаўлялі пра жыццё, беларускую літаратуру і філасофію быцця як вышэйшую праяву літаратуры. Відавочна, цяпер яе найбольш займала апошняе, сведчаннем чаго былі шматлікія філасофскія пасажы ў “Чарнобыльскай малітве”. Толькі найбольш мне запомнілася, як Святлана літаральна накінула на мяне за тое, што беларускія філосафы не скарыстоўваюць у практыках свайго мыслення падзею Чарнобыля. “Вы ж маеце такі неверагодны шанец праз Чарнобыль звярнуць на сябе ўвагу ўсёй інтэлектуальнай Еўропы”, — ятрылася яна.

Я няўпэўнена тлумачыў, што філосафы не журналісты, каб кідацца на выбухі актуальнасці, шукаючы сабе вядомасці. А што да мяне асабіста, то еўрапейская знанасць мне ўвогуле да аднаго месца (гэтаксама і сёння).

Так — не паразумеўшыся, але ветліва — мы разышліся і больш ніколі сам-насам не сустракаліся. Хаця зрэзчычас сустрэчы здараліся на розных публічных мерапрыемствах, і нават аднойчы мы жарсна палемізавалі міжсобку ў тэлепраграме парталу TUT.by. Здаецца, тэма называлася “Ці патрэбныя нам інтэлектуалы?”.

***

Дзіва, але, як і ў выпадку з першай кнігай, “Чарнобыльская малітва” Святланы Алексіевіч таксама займела зусім нечаканы для мяне працяг. Да дваццаць пятах угодкаў Чарнобыля адна швейцарская фундацыя запланавала выданне, у якім павінныя былі прысутнічаць самыя розныя аўтары з сваімі рэфлексіямі

наконт чарнобыльскай трагедыі. Натуральна, самай галоўнай гераіняй тут бачылася Святлана Алексіевіч, але і я патрапіў у гэты хаўрус. Мой тэкст называўся “Апокаліпсис, которого не было”. (Адразу заўважу, што пісаць мусова было на рускай мове, — от дзе напакутаваўся!)

Яшчэ адна неабходная заўвага. Мой тэкст пісаўся як схаваная палеміка з пазіцыяй Святланы Алексіевіч (і безлічы падобных да яе інтэрпрэтатараў гэтай падзеі). Колькі важкіх фрагментаў з таго тэксту я тут скарыстаю.

“Безусловно, — пісаў я, — самым значительным произведением об ядерной катастрофе является книга Светланы Алексиевич “Чернобыльская молитва”, в которой собраны свидетельства жертв трагедии. Именно Светлана Алексиевич окончательно узаконила апокалиптическое видение этого события: “Я — свидетель Чернобыля... Самого главного события двадцатого века, несмотря на страшные войны и революции, которыми будет памятен этот век... Я смотрю на Чернобыль как на начало новой истории, он не только знание, но и предзнание, потому что человек вступил в спор с прежними представлениями о себе и о мире. Когда мы говорим о прошлом или о будущем, то вкладываем в эти слова свои представления о времени, но Чернобыль — это прежде всего катастрофа времени. Радионуклиды, разбросанные по нашей земле, будут жить пятьдесят, сто, двести тысяч лет...”

Гэтая прыгожая філасофема на той час выглядала досыць пераканаўча. Пра што я таксама казаў:

“Погибли люди, сделались непригодными для жизни человека поля и леса, были во множестве выселены из своих деревень и поселков их обитатели, незримая угроза пронзила всю ткань нашего существования, и даже многие идеи покрылись чем-то вроде раковых опухолей. Вследствие чего некоторое время после катастрофы мы даже немного чувствовали себя пионерами Апокалипсиса, которым выпала честь присутствовать при начале его свершения. Соответственно событию, чувства наши наполнились страхом,

растерянностью и печалью. Лично для меня пиком эмоционального стресса был слух (сколько их тогда роилось всяких!) о том, что разрабатывается план перемещения всех 10 миллионов жителей Беларуси и компактного заселения ими Сибири. Тогда я впервые понял, как сильно люблю эту свою страну, — и заплакал...”

Той схоплены містычным жахам час і сфармуе апакаліптычную перспектыву нашай будучыні. Неўзабаве ў мадальнасці гэтай перспектывы будзе напісана мноства артыкулаў, кніг, навуковых і квазінавуковых трактатаў. Амаль на ўсё тое пісанне я даўно забыўся, а вось пазнейшае эсэ празаіка Барыса Пятровіча “Ничей Чернобыль” вярэдзіць і сённа сваёй псіхалагічнай дакладнасцю той апакаліптычнай пары.

“Ужас носился в тот день над Гомелем, над Полесьем, над всей землей, и я, не зная, что и где случилось, не подозревая даже, что где-то что-то случилось, чувствовал это. Как, думаю, сотни и тысячи других людей чувствовали в тот момент тревогу, которая появилась ниоткуда, тревогу, от которой болело сердце, печаль неизвестно о чем и о ком...”

И хотелось охватить голову, закрыть уши и глаза, спрятаться куда-то в яму, нору, щель, съежиться и замереть или — бежать, бежать, бежать...

Но — куда бежать, зачем?..”

Светлана Алексиевич охарактеризовала свою книгу как “хронику будущего”. В отличие от нее, я не вижу Чернобыля в будущем, сколь бы долго ни преследовали человека злые радионуклиды, разбросанные ветром по разным странам и континентам. Дело в том, что катастрофы по определению не имеют будущего — они, как и всякий взрыв, полностью исчерпывают себя в своей непосредственной событийности. Поэтому завтра будут совсем иные катастрофы, даже если в их причине окажется АЭС. Вот почему в разговоре о Чернобыле мы а ргіогі всегда и только говорим о прошлом. А когда в ретроспективе Чернобыля касаемся настоящего или будущего, то, несмотря на самую ретроспективу, речь, уж наверное, идет о чем-то совсем ином, а не о самой катастрофе.

Прошло несколько лет. Ужасный реактор упрятали в громоздкий саркофаг, огородили предупредительными знаками и патрульными службами критически заряженную зону, кое-как обустроили быт переселенцев из опасных для жизни территорий, и о Чернобыле мы начали забывать, да так стремительно, что едва успевали вспомнить, а что мы, собственно, забываем?

К настоящему времени белорусы, пожалуй, о нем и вовсе забывали б, если бы каждое 26 апреля все СМИ ритуально не возвращали нас к 1986 году”.

***

Дык скуль гэтая абыякавацьць беларусаў да самай вялікай катастрофы ўсіх часоў і народаў – паводле Святланы Алексіевіч? Мне здаецца, я знайшоў адказ.

“Прежде всего отмечу, что Чернобыльская катастрофа ни по каким параметрам (кроме собственно техногенных) не была самой значительной для нашей земли. (...)

Сколько таких ситуаций накопила история нашего народа! Вспомним хотя бы некоторые из них и, пожалуй, начнем с “кровоавого потопа” второй половины XVII в., когда после войны с Московской державой на территории Беларуси из 2 млн 900 тысяч населения осталось всего лишь около 1 млн 300 тысяч.

Во время Северной войны, которую Петр I вел со шведами, Беларусь потеряла каждого третьего жителя: в 1700 году было 2 млн 247 тысяч, а в конце войны остался 1 млн 457 тысяч человек.

Война Наполеона с Россией забрала еще миллион наших предков (каждого четвертого).

Какое количество белорусов погибло, умерло и рассеялось по свету во время Первой мировой и последующей Гражданской войны (плюс война большевиков с “белополяками”), объективно посчитать невозможно, но учитывая, что сотни тысяч белорусов воевали в Российской армии, а фронт с немцами два года проходил по нашей земле, то человеческих жертв и разрушений было немерено. Есть у этой войны еще один впечатляющий факт. Когда российская армия отступала из Западной Беларуси, то администрацией империи

было организовано массовое переселение мирных жителей. Только в 1915 году 1,5 млн западных белорусов были вынуждены оставить свои дома и искать убежища в глубине России.

О том, что во время Второй мировой войны погиб каждый четвертый белорус (теперь уже говорят о каждом третьем), всем хорошо известно. Проиллюстрируем этот факт только одним примером. Где-то лишь через пятьдесят лет после войны Витебская область восстановила довоенный уровень населения.

Теперь давайте попробуем в этот бесконечный апокалиптический ряд встроить Чернобыль со всеми его человеческими жертвами и материальными потерями, гипотетически учитывая даже те, что готовит нам наше радиоактивное будущее. И что мы увидим? А увидим мы всего лишь еще одну беду, и при этом далеко не самую значительную из всех тех великих бед, которые пережили наши предки за последние столетия.

Наверное, было бы ошибочно наделять белорусов какой-то исключительно трагической судьбой, но опыт перманентного переживания масштабных катастроф, безусловно, оказал влияние на нашу ментальность. Эту отличительность трудно сформулировать, однако несколько ее принципиальных характеристик попробуем выделить.

1. Поскольку внешние силы, которые становились причинами наших катастроф, всегда были неизмеримо могущественнее нас, то мы вскоре перестали сопротивляться угрозам, а только пытались, насколько это было возможно, уклоняться от них. Устойчивая метафора белорусов как "партизанского народа", который прячется от врага в лесах и болотах, происходит именно отсюда, а не из героического сопротивления врагу. Катастрофы не побеждаются — в них или погибают, или выживают.

2. Поскольку каждая катастрофа, кроме очередной великой беды, ничего иного белорусам не приносила, то наша ментальность выработала разнообразные механизмы по удалению этих катастроф из живой памяти как чего-то бесполезного или, скорее, даже вредного. Условно говоря, она их выносила за пределы живой жизни на *кладбище катастроф*. И хотя таким образом катастрофы не стирались из памяти вовсе, но и не присутствовали в ней как нечто, что ее организует и, соответственно, влияет на саму жизнь.

3. Естественно, само по себе умение забывать *страшное* прошлое еще не гарантировало желанное будущее. Но весь витальный

смысл “забывания” был (и остается) в том, что оно отвлекало внимание от смерти и концентрировало его на жизни. Без этого невозможно было бы усвоение науки адаптации к самым неприемлемым для выживания условиям и обстоятельствам, что и убергло нас от исчезновения сначала как этноса, а затем — как нации. А умение адаптации мы никогда бы не освоили в достаточной для выживания мере, если бы сначала не научились забывать свои катастрофы.

Если человек когда-нибудь сможет приспособиться к радиации (пусть и на самом ее низовом уровне), то первым таким человеком будет не японец, а белорус. О том, что психологический этап этой адаптации мы уже прошли, свидетельствует наше *вызывающее невнимание* к Чернобылю.

Быстро забыв очередную катастрофу, белорусы тем самым освободили территорию смерти для новой жизни. “Ну какая, говорю им, тут радиация, когда и бабочка летает, и шмель жужжит. И мой Васька мышей ловит”, — рассказывает бабушка в “Чернобыльской молитве”. А вот ещё сюжет о тех, кого силой выселили из критической радиоактивной зоны, но которые вскоре вернулись в свои дома. “Больше нас никто не обманет, никуда мы со своего места не сдвинемся. Магазины нет, больницы нет. Света нет. Сидим при керосиновой лампе и при лучине. А нам хорошо. Мы дома”.

Все эти наивно-простодушные и при этом невероятно трагические свидетельства можно оценивать с самых разных точек зрения. Но для меня они прежде всего означают тот факт, что мы, несомненно, обустроим территорию былой катастрофы новой жизнью. А те, кто считает иначе, плохо знают историю белорусов. Мы так уже делали — и не однажды”.

***

І, бадай, апошняе. Спутаная крыўдамі “чырвонага чалавека” (блізкага, роднага ёй чалавека), які раптам згубіў сваю вялікую Радзіму і з героя Сусветнай рэвалюцыі ператварыўся ў спажыўца адкідаў еўрапейскай цывілізацыі, Святлана Алексіевіч так і не змагла разгледзець ні Новы час у нябёсах, ні Новую зямлю пад нагамі. З розных падставаў не змагла, але

перадусім таму, што гэта была аптымістычная трагедыя, а не звыклы ёй голы боль.

Якім горнім быў “Час сэканд-хэнд”! У мільёны вачэй мы ўсхвалявана сачылі, як крышыцца на драбкі яшчэ ўчора магутная імперыя зла, як у трывалы ланцуг праз усю Прыбалтыку сашчэпліваюць рукі літоўцы, латвійцы, эстонцы, як немцы бураць жалезабетонны мур, што будаваўся на вякі, як у мностве паўстаюць з нябыту новыя краіны па ўсім еўразійскім кантынентце. І ўсё гэта (у анталагічным вымеры), лічы, без чалавечых ахвяр. Такого яшчэ ў гісторыі людства не было. І ўсяго гэтага — радаснага — Святлана Алексіевіч як бы і не заўважыла! Толькі для мяне тут самае галоўнае, што яна не заўважыла, як паўстала і Незалежная Беларусь. Як пад бел-чырвона-белымі сцягамі ў Мінску раз-пораз выходзілі на вуліцы і плошчы дзясяткі тысяч людзей, як аптымістычна загучала рок-музыка, як запар без перапынку ўзнікала вольныя духам газеты, часопісы, выдавецтвы, адукацыйныя інстытуцыі, палітычныя партыі і безліч усяго іншага...

Што праўда, раз-другі яна персанальна апазнавала-ся ў віхуры нашай пагоні за страчаным часам, але, хутчэй, як замежніца, што недаверліва дзівіцца ўбачанаму і няўпэўнена прамаўляе нешта наўздагад.

А наастачу зусім пра іншае. І нават навыварат. Пэўна, апошні мой фрагмент выглядае як дакор Святлане Алексіевіч. Ні ў якім разе. Тое, што яна за панылай эпохай “сэканд-хэнду” не заўважыла высокія парыванні беларусаў “разам ляцець да зор”, кажа адно пра тое, што хаця мы жылі з ёй на адной той самай зямлі, але ў розным часе. А час, як вядома, не выбіраюць — у ім жывуць і паміраюць.

Святлана Алексіевіч пражыла (пражывае) свой час магутна. І што тут яшчэ сказаць? Прыміце маё хлапечча захапленне!

КАМЕНЬ СІЗІФА (Замест эпілога)

Пад такой назвай калісьці даўно я быў надрукаваў у часопісе “Крыніца” эсэ, справакаванае тэкстам Альбера Камю “Міф пра Сізіфа”. Цяпер скарыстаюся імі абодвума, каб на іх аснове дзі завершыць сваю кнігу.

Але спачатку пра майго ўлюбёнца, гэта значыць пра ўласна Сізіфа. Напэўна, з гісторыі еўрапейскага космасу ніхто так не варты згадак, як ён. Што і натуральна, бо ні ў кім яшчэ інтэгральны модус працы не праяўлены настолькі выразна. (Акрамя хіба міфа пра Вавілонскую вежу, хаця там ідзеца пра глабальную талаку.)

Сізіф, слынны будаўнік і цар Карынфа, не меў і не мае сабе роўных сярод жывых і мёртвых. Ён адзіны, хто прыдумаў заваць у ланцугі самую Смерць. Гэта ж якім адмыслоўцам мусіў быць чалавек, каб спадабіцца на такое!

Натуральна, з гэтага людзі ўмомант развучыліся паміраць (*a priori*), і Аід моцна раззлаваўся, бо на ягонае царства ўсе як бы забыліся. Тады ён паклікаў Гермеса вызваліць Смерць дзеля яе адвечнага ды штодзённага прызначэння.

Аднаго такога ўжо хапіла б, каб славіць Сізіфа ва ўсе вякі і эпохі. Але ж Гамер нездарма назваў яго самым мудрым ды эпічным сярод смяротных. Таму не дзіва, што Сізіф вымудрыў, як яшчэ раз абхітрыць Аіда, каб той адчыніў брамку задушлівага Царства мёртвых і выпусціў трохі падыхаць свежым паветрам.

Аднак пасля замагільнай цяжарчы Сізіфу пад сонейкам так спадабалася, што ён забыўся на сваё слова гонару. І як яго багі ні ўпрошвалі, чым яму ні пагражалі, ён нікога не слухаўся. Жыў сабе ды жыў, пакуль багі на агульным сходзе не вырашылі, што ўжо хопіць ім такога здэку цярпець-трываць, і даручылі

Гермесу сілком вярнуць неслуха ў Аід, дзе таму было наканавана давеку цягаць падрыхтаваны камень на загадзя прызначаную гару. А той раз-пораз будзе скочвацца з вяршыні, каб Сізіф заўсёды меў сабе працу, адэкватную яго непаслухмянасці.

У мяне няма сумневу, што боскі сойм на Алімпі быў у захапленні ад сваёй прыдумкі. І вось чаму...

Старажытным грэкам было жыццёва неабходна вялічыць колькасць гармоніі ў свеце, паколькі адно такім спосабам яны маглі адсунуць падалей ад сябе тады яшчэ зусім блізкую мяжу татальнага хаосу. На гэтым і трымалася стратэгія іх сэнсу жыцця, гэтым і мерылася чалавечая сутнасць, і з гэтага быў вымудраны спосаб пакарання Сізіфа: змусіць бясконца дзеіць, але пры гэтым пазбавіць яго дзейнасць магчымасці вялічыць колькасць гармоніі ў свеце...

Вымыкаючы з касмічнага хаосу гармонію, чалавек антычнага ладу, не раўнуючы з намі, адчуваў розніцу паміж вяртай і марнай працай, бо менавіта на іх мяжы палягалі канцы і пачаткі ўсяго, што ёсць і чаго не будзе.

Зразумела, у тую пару было немагчыма нават падумаць, быццам здарыцца такі час, калі не будзе асаблівай розніцы, дзе ты цягаеш камень: на будоўлі ці па схіле гары, наперад ведаючы, што ён ніколі не ляжа ні ў падмурак сцяны, ні ва ўласна сцяну.

Карацей, такім чынам багі перарабілі Сізіфа з цара Карыфа ў абсурднага недачалавека.

Але для тых, хто нарадзіўся жыць у XX стагоддзі ў даўно змайстраванай і не аднойчы рэканструяванай будыніне Еўропы, праблема гарманізацыі хаосу ўжо даўно страціла сваю актуальнасць, пакінуўшы па сабе адно праблему самога дзеяння. Адсюль і вынікла магчымасць "...уяўляць Сізіфа шчаслівым". Болей за тое, цяпер ужо бачыцца нават празмерным заклік Камю: "Трэба ўяўляць..." Паводле вымераў нашай эпохі абсурду ў Сізіфа здросная доля: ён мае і свой камень, і наканаванне цягаць яго.

А вось мы, насельнікі тутэйшых эпохаў, пасля смерці Бога ніякага наканавання ўжо не маем і мець не можам. Мы, як Сізіф,

цягаем свой камень штодня на фабрыках і заводах, на палетках і будоўлях, за стырном машын і самалётаў... — толькі кожны раз гэтая праца ўпаасобку *не абавязковая* для жыцця агулам. Яна можа быць, а можа і не быць. Ніводная знічка з гэтага не загарыцца і не згасне.

Цывілізацыя *персанальнага Абсурду* — так мусіць называцца наша цывілізацыя. І няма ў яе іншага лекала, акрамя Сізіфа.

Камю гаварыў прыгожа і адважна мысліў. Бога няма, а смерць ёсць. У сітуацыі адсутнасці Бога і непазбежнасці смерці жыццё ўсчыняецца ды вершыцца самім чалавекам. Яно ні на што не абаліраецца, нічым не трымаецца, ні да чаго не туліцца. Яно ёсць толькі як ёсць, і ўсё канчаткова мяжуецца гібеннем: “...бачанню чалавека абсурду адкрываецца схоплены агнём і скуты лёдам, празрысты і абмежаваны ў сваіх межах сусвет, дзе ўсё немагчыма, але ўсё дадзена, і па-за чым няма нічога, акрамя гібнення і небыцця”.

Быць — каб памерці. З гэтай перспектывы выпаўз гнятлівы смутак, халодная вужака вусцішы пасялілася за пазухай еўрапейскага чалавека, і ва ўсёй пагрозлівасці паўстала пытанне: а навошта тады быць?

Каб жыць! — пераконваў Камю. Смерць — канец усяму, але так, як канец, яе і трэба ўспрымаць, не губляючы з гэтай веды мужнасці ды адвагі. І ўдакладняў: “Абсурд — гэта ясны розум, які ўсведамляе свае межы”.

Паводле Камю, у абсурднага чалавека ёсць толькі адна вартая яго справа — вылучыцца з татальнасці сумнеўнага быцця, каб вымкнуць сябе з роўнядзі абычайнасці ў максімум самога сябе. А гэта магчыма адно праз творчасць, ды не абы-якую, шараговую, а праз творчасць як бунт супраць абсурду нічыйнага існавання.

“На вайне альбо гінуць, альбо выжываюць. Гэтак і з абсурдам: ім даводзіцца дыхаць, зазнаваць ягоныя ўрокі і ўцялесніваць іх. У гэтым сэнсе творчасць ёсць найвышэйшай радасцю абсурду”.

Інакш кажучы, у свеце, які ўжо не мае Вярхоўнага Зака-надаўцы, адзіным гаспадаром застаецца творца — сам-насам. З гэтага яму і няма вялікай патрэбы ведаць, скуль і дзеля чаго паўстаў гэты абсурдны без пачатку ды краеня свет. Істотна толькі адно: тут у кожнага ёсць магчымасць здзейсніцца ў творчым парыванні і тым самым з нечага стварыць нешта.

Абсурдная ў сваіх пачатках воля да жыцця ўсяго падстава волі дзеля творчасці. Яшчэ нічога не створана, яшчэ ўсё толькі гліна, пакуль ты сам не возьмеш яе, колькі схопіш, і не злепіш свой сусвет, у выяве якога прычына цябе будзе ягоным сэнсам і сутнасцю.

Быццё — гэта абсурд і творчасць. І нічога болей. Нідзе. Ніколі.

“Працаваць і тварыць *ні для чаго*, узяць з нічога, ведаць, што ў створанага табой няма будучыні, бачыць, як у адзін цудоўны дзень яно будзе разбураным, і ўсведамляць пры тым, што, па сутнасці, гэта таксама не істотна, як і будаваць на стагоддзі, — вось цяжкая мудрасць, якую ўхваляе абсурдная думка”.

Філасофія абсурду — гэта філасофія вяршыні, дзе ўжо нічога болей няма, акрамя таго, што ўжо ёсць.

Я нарадзіўся і асталеў на вяршыні ў паўзе страты ўсіх сэнсаў. Аднойчы ў сне я бачыў, як Сізіф падымаецца па схіле гары. Я ведаў, што неўзабаве ён будзе вяртацца, і, калеючы ад нерухомасці на могільніку сэнсаў, зайздросціў: Сізіф шчаслівы!

Пракляце таго, хто абраны вяршыняй, — яму няма куды рухацца далей.

***

Немагчыма нічога стварыць, каб стварыць назаўжды. Здаецца, упершыню гэтая найўная максіма самахоць склалася ў мяне яшчэ ў маладыя гады падчас чытання Эклезіяста.

Потым я мноства разоў сустракаўся з нечым падобным у розных кнігах ды кантэкстах і таму неўпрыкмет прызвычаіўся жыць з гэтай развагай як з метафізікай штодзённасці. Аднак неаднойчы панылая вярэда спахоплівалася, і я зноў пакутліва разважаў, чаму гэта чалавек, які нараджаецца, жыве і памірае, зусім не думае, як некалі *памрэ* (абнуліцца) і ўвесь гэты свет, дзе ён нарадзіўся, жыў і памёр.

Сёння я ўжо ведаю, што раней адказу на гэтае запытанне не было паводле азначэння. І таму пакрысе чалавек увогуле перастаў сабе тлуміць галаву на гэты конт.

Трэба было дачакацца нашай эпохі, каб зноў прачнулася тая адвечная вярэда, аднак з вынікам ужо ў адваротнай рэтра-спектыве. А менавіта: *Свет нікуды не падзенецца, але заста-нецца без чалавека...*

Больш за тое, будучыня ўжо сёння перастала належаць чалавеку. Яе наступную кампазіцыю цяпер стварае Нешта іншае, і пакуль не зусім зразумела, дзеля каго і чаго. Можна, і ні для каго, і ні для чаго. А проста так — дзеля механічнага варушэння тэхнічных канструктаў у блізкіх і далёкіх сузор'ях.

Карацей, у будучым чалавеку наўрад ці знойдзецца месца ў **ролі чалавека**.

***

Усе папярэднія цывілізацыі былі ўшчыльную звязаныя са **словам** і з усіх бакоў атуленыя словам. Усё зробленае і ўбачанае чалавекам перакладалася ім на словы і вытлумачвалася *словамі*.

Біблейнай мовай кажучы, “...Слова было Бог”. (Геніяльна дакладная максіма!)

І раптам здарылася нешта неверагоднае. Як Піліп з канпель, наперад **Слова** выскачыла **Лічба** ды запанавала, што тая саранча, якая на нашых вачах нішчыць усё зяленіва жыцця.

Цяпер менавіта Лічба становіцца абсалютнай дамінацыяй ужо іншай, і не зусім чалавечай, цывілізацыі. Але ж гэта яшчэ толькі пачатак пачаткаў. Ну хто раней мог падумаць, што некалі

бацькі нават блізу не змогуць уявіць, у якім свеце будуць жыць іхнія дзеці, а тым болей унукі?!

Карацей, мы з вамі прысутнічаем пры фармаванні цалкам Новай эры, радыкальна адрознай ад усяго таго, што было вядома раней. І галоўнае ў гэтай навіне тое, што ранейшы чалавек цяпер выглядае не надта патрэбным наскрозь алічбаванаму свету. (Калі толькі не становіцца прыдаткам Лічбы, як раб становіўся прыдаткам свайго гаспадара.) І гэта ўсяго пачатак... Але з яго ўжо вынікае, што чалавек незаўважна апынаецца спінай да будучыні. Назаўжды.

— Як так?

— Рэч у тым, што гэта ж ужо будзе не наша, не чалавечая будучыня.

— Дык які сэнс існавання ў бясконцай таўталогіі мінулага, стоячы спінай да будучыні?

— Мінулае чалавека не толькі магічна прыўкраснае, яно большае за хоць якую вечнасць. Мы залішне спяшаліся, прамінаючы яго ў пагоні за будучым. Цяпер, апынуўшыся без апошняга, можна без спеху і дасхочу наглядзецца на тое, што мы не паспелі ўбачыць і прадумаць раней...

Зразумела, неяк людства прыстасуецца і да новых, скрозь тэхналагічных, абставінаў, толькі ўжо ніхто пра яго не скажа: “Чалавек — гэта гучыць годна”. Таму далей чалавеку нічога не застанецца, акрамя таго, што ён стварыў і назапасіў раней — ва ўсе свае гераічныя эпохі.

Зрэшты, хай тады кожны вырашае сам, як яму быць. Я вось ужо цяпер на палімпсесце пракаветнага лёсу беларусаў пераказаў інтэлектуальную гісторыю нашай сучаснасці. Таму разварот і працяг думання ў бок мінуўшчыны мяне задаволіць цалкам, каб не шкадаваць пра страту варожай усяму жывому будучыні.

***

Між іншым, праца над кнігай доўжылася больш як два гады, і з яе я набраўся радасці на ўвесь свой астатні век. Бо кожны

дзень і кожную бяссонную ноч жыў у абдымках з неверагодна таленавітымі людзьмі.

Не жыццё, а нейкія райскія “кушці”.

Разам з тым якраз з гэткай радасці канчаткова сфармавалася маё разуменне таго ўсёабдымнага драматызму, у які на нашых вачах сплывае чалавецтва.

Але з гэтага разумення я не маю і найменшай хэнці, каб завершыць сваю працу глабальным песімізмам. Бо нават калі аднойчы **чалавечы** Свет і сапраўды ляснецца даастачы, то гэта зусім не падстава румзаць сёння.

Таму мяне цешыць, што засталася колькі нявыказаных словаў пра той час, калі яшчэ былі жывымі ўсе героі маёй будучай кнігі, аб якой я калісьці раней і думаць не думаў.

Зразумела, усе яны былі таленавітымі, хаця як асобы моцна рознымі. Раней я пісаў ужо, што Бог не такі шчодры, каб аднаму чалавеку даваць і шмат творчага таленту, і таленту чалавека. Якраз з браку апошняга часам здараліся розныя прыкрасці, і гэта мяне моцна засмучала. Але ў глабальным кантэксце тых справаў, што мы разам тады спраўджвалі, гэтыя прыкрасці выглядалі драбязой.

Здаралася, у вольную хвіліну я з інфернальнай трывогай думаў, што ўсіх гэтых любых мне чалавекаў у мяне магло і не быць (з самых розных падставаў, ад глабальных да персанальных).

— Дык былі б іншыя, можа, яшчэ і лепшыя і больш таленавітыя, — заўважыць мне хоць хто.

— Не хачу! — замахаю рукамі істэрычна.

Не хачу!

***

Гэтая кніга шмат пра што, але найперш яна пра стваральнікаў. Пра тых, хто дабрахоць падняў з поду і ўскінуў сабе на плечы цяжар, які аднойчы паэт назваў *мая краіна*. З дня ў дзень

яны рушаць з гэтым цяжарам усё вышэй і вышэй, каб аднойчы ўбачыць, як камень зноў скоціцца долу. А значыць — трэба вяртацца да пачатку.

І мы вяртаемся.

Пакуль я працаваў над кнігай, мне некалькі разоў сніўся Сізіф. Пра адзін сон, метафізічны, я ўжо мімаходзь згадаў. А цяпер пра рэалістычны...

Стомленыя пад'ёмам на вяршыню, мы спыніліся адпачыць наўзбоч ледзь заўважнай сцяжыны. Неўзабаве, не вітаючыся, нас прамінуў Сізіф. Ён выглядаў падобным да мяне, з барадой і лысінай, толькі без акулераў. І яшчэ ў яго замест спартовага заплечніка быў адмысловы камень, які надзіва зручна прылягаў да яго спіны...

Калі я прачнуўся, то падумаў, што сам быў трохі Сізіфам амаль чвэрць стагоддзя. Ну, не штодня быў, але кожны год выпраўляўся ў горы, каб падымацца на перавалы ды вяршыні, а потым пераможна вяртацца ва ўлонне Бацькаўшчыны. (Болей за тое, раз-пораз здаралася, што на год па два-тры разы выпраўляўся туды, дзе пасуцца аблогі.)

Няма чаго тут прыхарошваць: упадабляцца Сізіфу — справа не з самых лёгкіх. Асабліва калі на пачатку маршруту заплечнік важыць, амаль як мех бульбы, і цягнуць яго трэба ўгару да змяркання. Потым не тое што ног пад сабой не чуеш, а і самога сябе, паколькі ўсё, што цяпер у тваім швэдры і нагавіцах, ані не належыць табе, а толькі стоме.

Хаця не стану і лішне жаліцца, быццам кожны божа дзень вочы на лобе ад знямогі. Горы — яны розныя. А і самыя стромкія не ўсюды тырчком да неба стаяць. Заўсёды знойдзецца месца, дзе можна адкэхацца і спатоліць свой упарты дух нябеснай прыгажосцю, прыгажэй за якую нідзе і ніколі не бывае.

Толькі і заставацца на вяршыні надоўга мне ніколі не хацелася. Нават умоўна.

Чуеш, камень накіравання прагрукатаў долу. Трэба вяртацца.

ЗМЕСТ

Зачын	3
Літаратурны інстытут	13
Катухі, скляпенні і тыднёвік “Культура”	29
Літаратурна-філасофскі сшытак “ЗНО”	67
Бум-Бам-Літ	101
Інтэлектуалы і Плошча.....	120
Крыніца і Крыніца	144
Прысвячэнні сябрам.....	198
Беларускі калегіум.....	202
“Фрагменты”	230
Мы сустрэліся на будоўлі Вавілонскай вежы	247
На рыштаваннях горада Сонца	305
Камень Сізіфа (Замест эпілога).....	391

Валянцін Акудовіч

ТРЭБА ЎЯВІЦЬ СІЗІФА ШЧАСЛІВЫМ
Хронікі беларускага інтэлектуала

Рэдактарка Ульяна Хоміч
Карэктарка Ніка Арлова

Выдавец Lohvinau Publishing House
Daugeliskio 11-124, Vilnius, Lithuania
www.lohvinau.by

У РАНЕЙШЫЯ ЭПОХІ БЕЛАРУСАМ БЫЛО
ДАЗВОЛЕНА СПЯВАЦЬ ПЕСНІ, ПЕРАКАЗВАЦЬ КАЗКІ,
ТАНЦАВАЦЬ УЛЮБЁНЫЯ ТАНЦЫ, МАЛЯВАЦЬ АБРАЗЫ
ДЫ КАРЦІНЫ...

АЛЕ ІМ БЫЛО ЗАБАРОНЕНА МЫСЛІЦЬ.

І ГЭТАЯ ЗАБАРОНА БЫЛА ТАТАЛЬНАЙ.

І ТОЛЬКІ ПАСЛЯ ПАЎСТАННЯ НЕЗАЛЕЖНАЙ
ДЗЯРЖАВЫ ПРЫГНЁТАМ СТРЫМАНАЯ ПРАГА
МЫСЛЕННЯ ВЫБУХНУЛА З НЕВЕРАГОДНАЙ МОЦЦУ.

ПРА ГЭТУЮ ПАДЗЕЮ ДЫ ЯЕ ГЕРОЯЎ І РАСПАВЯДАЕ
КНИГА “ТРЭБА ЎЯВІЦЬ СІЗІФА ШЧАСЛІВЫМ”.

ГЭТА ГІСТОРЫЯ ПАЎСТАВАННЯ ДЫСКУРСА
БЕЛАРУСКАГА МЫСЛЕННЯ ЯК ТАКОГА
(І НЕКАТОРЫЯ ЗАЛІЧАЦЬ ГЭТУЮ КНИГУ ДА
ЖАНРА МЕМУАРАЎ).

ЛОГВИНАЎ

ТРЕБА
ЎРВИЦЬ
СИЗІФА
ШЧАСЛІВЫМ

ВАЛЯНЦІНКА
У ДОВІЧ

